

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛІЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛІМЕНТА ПАПА

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Праці Філософічно-гуманістичного Факультету

Том XII Vol.

Проф. д-р В. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ
ЦЕРКВИ

Prof. Dr. V. KARMAZYN-KAKOVSKY

DE ARTE SACRA ECCLESiarum LEMCOVIENSium



РИМ 1975 ROMAE

21. Проф. д-р Кость Кисілевський, *Українське мовознавство в останній добі*. (De linguistica usciana periodo expositione). Рим 1973, стор. 198. § 6.
22. *Перші українські проповідники і їх твори* (De exordiis praedicationis Ucrainorum). Видання II Editio. Рим 1973, стор. 185. § 6.
23. о. проф. д-р Микола Конрад, *Нарис історії стародавньої філософії*. (Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Видання II Editio Рим 1973, стор. 396. § 10.
24. ROGER HALLU s. m., *Anne de Kiev Reine de France*. Romaе 1973, p. 240. § 8.
25. Проф. д-р Константин Біда, *Іоаннікій Галятовський і його «Ключ Разуміння»* (Prof. Dr. Costantinus Bida, De Joannitio Galatovskyj eiusque « clavi Cognitionis »). Рим 1975, стор. CIV+524. § 15.
26. о. проф. д-р Василь ЛАВА, *Патрологія*. Видання II Editio. Рим 1975.
27. Проф. д-р Петро Ісаїв, *Причини упадку Української Держави в князії і козацькі часи*. (Prof. Dr. Petro Isaiv, The Causes of the Fall of the Ukrainian State in Princely and Cossack Times). Рим 1975, стор. 210. § 8.
28. *Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятисічттю свого існування і діяльності 1968-1973*. Рим 1975.
29. Проф. д-р Микола Чуватий, *Історія християнства на Русі-Україні том II. Частина I: Українське християнство між латино-польським молотом та московським ковадлом*. Рим 1975.
30. Проф. В. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ, *Мистецтво лемківської церкви*. (De arte sacra ecclesiarum Lemkoviensium) Рим 1975.
31. Проф. Евген Онацький, *Італійсько-український словник*. Рим 1975.
32. Д-р Микола Андрушак, *Йосиф Шумлянський львівський єпископ (1667-1708)*. Рим 1975.

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛИЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛІМЕНТА ПАПИ

EDITIONES UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Documenta

1. MONUMENTA UCRAINA HISTORICA, collegit Metropolita Andreas Šeptyckyj, vol. I. - XII.
2. MONUMENTA UCRAINA HISTORICA, collegit Dr. Alexander Baran, vol. XIII.

Opera

1. WASYL LENCYK, *The Eastern Catholic Church and Czar Nicholas I*, Romae-New York 1965, p. XIII+148. \$ 5.
2. О. д-р Ісидор Нагаєвський, *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, частина I. (Historia Romanorum Catholicorum Pontificum, pars I). Мюнхен 1964, стор. 363, \$ 8.
3. Проф. Микола Чуватий, *Історія християнства на Руси-Україні*, I том. (De historia christianitatis in antiqua Ruś-Ucraina, vol. I). Рим-Нью Йорк 1965, стор. XI+816. \$ 15.
4. О. Михайло Кравчук, *Книга Псалмів* (Liber Psalmorum), Рим 1966, стор. 240. \$ 5.
5. Проф. д-р Олекса Горвач, *Три Церковнослов'янські Літургічні рукописні Тексти Ватиканської Бібліотеки* (Tres Textus Liturgici Linguae Ecclesiasticae (Paleo) - Slavicae in Manuscriptis Vaticanis). Рим 1966, стор. 160. \$ 5.
6. О. д-р Мирослав Марусин, *Чини Святительських Служб в Київському Евхологіоні в початку XVI ст.* (Ordinum Pontificalium in Euchologio Kioviensi saec. XVI expositio). Рим 1966, стор. XVIII+210. \$ 6.
7. *Український Католицький Університет ім. св. Климентія Папи і його правна основа.* (De Universitate Catholica Ucrainorum a S. Clemente Papa eiusque fundamento iuridico). \$ 2.
8. «*Обнова* Організація Української Католицької Університетської молоді, Академічних товариств і їх статути. (De organizatione ucrainicae catholicae iuventutis universitariae, academicarum societatum eorumque statutis expositio). Рим 1967, стор. 35. \$ 2.

ВИДАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО КАТОЛІЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ
ІМ. СВ. КЛИМЕНТА ПАПИ

EDITIONES
UNIVERSITATIS CATHOLICAE UCRAINORUM
S. CLEMENTIS PAPAE

Праці Філософічно-гуманістичного Факультету

Том XII Vol.

Проф. д-р В. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ
ЦЕРКВИ

Prof. Dr. V. KARMAZYN-KAKOVSKY

DE ARTE SACRA ECCLESIARUM LEMCOVIENSIMUM



РИМ 1975 ROMAE

ПЕРЕДМОВА

Багато вже написано цінних і цікавих описів та досліджень з української народної, переважно дерев'яної архітектури XVI-XX віків, проте все ще лишаються важливі об'єкти в натурі і вже зібрано матеріали для всіх нових і нових наукових праць з цієї галузі історії українського мистецтва.

В проблемі української народної архітектури грають роль: красвидна архітектура (позиція пам'ятки мистецтва серед навколошнього простору, в певному рослинному красвиді країни), сама архітектура (композиція зовнішнього об'єму пам'ятки, або її екстер'єру, та внутрішнього простору, або її нутра), скульптура (окрім статуй, декоративні горельєфи та барельєфи, майстерно вироблені пластичні речі ужиткового мистецтва) та малярство (порою у вигляді цілих багатофігурних композицій, але найчастіше в зразках портретного типу однофігурних або багатофігурних образів, а також тематичних або тільки орнаментальних розписів стін та склепінь).

В карпатській області ще уціліла велика кількість високомистецьких, переважно дерев'яних церков XVI-XX століттів, значна частина яких належить до золотого фонду української національної культури. Серед них є чимало творів архітектури світового значення.

Після другої світової війни, внаслідок примусового переселення значної частини українського населення з південних до північних воєводств Польщі, багато цих чудових пам'яток української народної архітектури, вибудованих на протязі п'яти сторіч, залишилося без догляду і поступово перетворилося на руїни.

В такому стані ті церкви давали привід для того, щоб їх цілком розбирати з метою використання уцілілого матеріалу для практичних потреб. На цілі ті церкви, які внаслідок сприятливих обставин збереглися до останніх часів, тепер уже беруться на облік і оголошуються історичними пам'ятками архітектури, що їх охороняє спеціальний закон у Польщі.

За останнє десятиріччя, приїжджаючи з Румунії до Польщі майже щороку, нам довелося бачити велику кількість таких церков, але, на жаль, не було можливості документувати їх у записах, обмірах, світлинах та в малюнках з натури.

Тим часом, велики ентузіясти і знавці місцевого народного мистецтва, зокрема Ігор Смерека за участь студентів, які робили практику по селах, взяли на себе величезний і дуже корисний для науки про мистецтво труд. Вони об'їхали понад 150 сіл, зробили виписки з тих церковних документів, які дотепер збереглися і зфотографували, де і як можна було, зовнішній і внутрішній вигляд церков з багатьма деталями, поданими зближка, зібравши в такий спосіб коло тисячі світлин (розміром 12 x 18 см.).

Майже вся ця документація, в якій відбито найважніші аспекти церков ззовні, з найвигідніших пунктів, а також і всередині, становлять цілком доброякісний матеріал для репродукції його друкарським способом, бо він є в достатній мірі контрастний. Тільки незначна частина світлин непридатна для друку і то не раз через затертість або блідість старовинних образів, для яких така неясність, через нівелююче діяння часу, навіть нормальна.

Кілька вдалих світлин переслано на ім'я автора цієї праці з північної Польщі, з міста Ольштина, до міста Ясси в Румунії.

Весь цей матеріал, про який ішла мова вище, передано до архівів Музею Українського Мистецтва, що зберігаються в Українському Католицькому Університеті імені св. Климента Папи в Римі.

Маючи такий цінний і захоплююче цікавий матеріал, керівництво Університету задумало видати наукове дослідження церков із земель, простертих поза рікою Сяном і знаних під загальною назвою Засяднія,

Це дослідження намічено видати в супроводі тісно зв'язаного з ним досить великого зіbrання кількох сот світлин, яке становило б наочне обґрунтування для підтвердження висловлених в дослідженні тверджень.

Найголовніше в нашій праці є: основна мета та ідея дослідження, нова метода для оцінки творів мистецтва, нові думки щодо загальної характеристики пам'яток, новий, своєрідно побудований мистецький розгляд найкращих пам'яток та по новому викладені конкретні висновки щодо національної самобутності та цінності для вселюдської культури вивчених творів української народної архітектури.

Провід Університету в Римі предложив авторові цих рядків, науковцеві Інституту Історії та Археології ім. А.Д. Ксенополя в м. Ясси при Академії Соціальних і Політичних Наук СР. Румунії, взяти на себе це дослідження архівних матеріалів про українську народну архітектуру на півдні теперішньої Польщі.

Керівництво науково-дослідного Інституту в Ясах, в якому автор працює як історик мистецтва, романіст-славіст, поставилося прихильно до запропонованої з Риму мистецтвознавчої теми і праці над нею, тим більше, що автор у цьому Інституті студіює саме архітектуру бароко, найбільше за XVII-XVIII віки, як у Румунії, так і в слов'янських кра-

їнах. Вирішено було навіть включити цю, запропоновану з Риму мистецтвознавчу тему, до загального пляну наукової праці автора в Інституті ім. Ксенополя.

В такий спосіб нам випала велика приємність опрацювати надзвичайно цінний і цікавий матеріал про пам'ятки української народної архітектури, які дають підставу для ще вищої оцінки українського мистецтва взагалі.

Складасмо глибоку подяку як керівництву Університету ім. св. Клиmenta-Папи в Римі, так і керівництву Інституту ім. А.Д. Ксенополя в Яссах, за сприяння в справі мистецтвознавчого розроблення такої захоплюючої теми, а також і о. проф. д-р Юрієві Федорову та Ігореві Смереці за велику допомогу в цій справі в ролі діяльних співробітників, а зокрема мистеці Святославові Гординському за редакцію цієї праці. Коректу робив студент Тарас Лончина.

Сподіваємося, що ця наша праця буде корисна і для установ, які завідують охороною історико-мистецьких пам'яток у Польщі. Саме для цього й зупиняємося на деяких зразках руйнації церков за попередніх років, маючи на увазі можливість поступової відбудови їх.

Зміст поданих пам'яток церковного мистецтва, це є суть християнської доктрини про любов до близнього. В нашій мистецтвознавчій аналізі звертаємо увагу на те, наскільки вдало цей зміст пам'яток виражено в безмежній різноманітності українських мистецьких форм.

В наведених далі численних зразках церков, нас особливо цікавить усе те, в чому позначилися прояви традицій народного мистецтва і, в неменшій мірі, все те експресивне і малювничче, що зміцнює духовну структуру людини, породжує творче надхнення і робить людське життя здоровим і радісним.

Рим, 1974 рік.

Автор

Bunătatea și menținerea sănătății populației este o cunoaștere importantă.

When humans adapt their dietary patterns to incorporate more plant-based foods, they experience significant improvements in their health and well-being.

cepeñi ayjorrix kpaerunilé, a oloqenii ryetrix posmoxix jepere.

Hapemt, me xaptepha ra pica, no neperin [Lemnularia] saxomino-
top ixtiyaa eroio sarahno marporhntico, nk bhyppimho, tak i sor-
himplo, oecogmro tolh, mogn neperin, nk ne hantahctime gyrae, posamuheno

Музыкальный, художественный и научный аспекты музыкальной культуры.

homothetic homomorphisms post_B , pre_B satisfy a identity in B
 $\text{ocohom}_B \text{ elem}_B(x) = \text{cohom}_B(\text{elem}_B(x))$

The Japanese have a hymn which includes the following words:

My dear Mr. Hetherington, we are very sorry to have to trouble you, but we have been unable to find any information concerning the man who was seen at our house on Saturday evening.

Ля **безко^{ло}ничка** **мых** **губернатор**

Le résumé de ce qui a été dit dans la partie principale de l'ouvrage est donné à la fin de l'ouvrage.

epicen ha [l]lementum i[er]aret i[n]m' mo m[ar]to p' y co[ri]



BCYII

порою навіть наївна, і по дитячому безпосередня, стає зігріта емоціями, тими емоціями, що їх вносить з собою мальовничість.

Це є та мальовничість, в якій за XVII-XVIII віків чудово поєднано своє власне бажання робити твори жвавими, здатними опоетизовувати життя, зі своєрідно інтерпретованими проявами зародженого в Італії стилю барокко.

На землях водозбору річки Сяну, особливо в українських дерев'яних церквах лемківського типу, синтеза давніх традиційних форм місцевої народної архітектури з формами і декоративними мотивами згодом навіяними стилем барокко, проявилася в досить своєрідній інтерпретації.

Ця синтеза виразилася в стремлінні до чіткого розмежування окремих зрубів-башт, виведених від землі і завершених стрункими восьмибічними, вежечками понад ними. Такі зруби-башти поєднано між собою тим, що їх збудовано цільно притуленими один до одного і, що їх об'єднує хоч і розмежований умовно на три частини, проте загально відкритий простір нутра.

Синтеза свого і творчо запозиченого проявилася в церквах лемківського типу саме в характерній для них пластичній мелодії спадання висоти зрубів з додержанням мальовничості всіх трьох веж, кожна з яких повторює, але вже не в поземному, а у відземому напрямі ту саму мелодію спадання і поступового зменшення об'єму веж.

Все це близкуче зорганізовано за допомогою певної закономірності в лінійно-пластичній ритміці прямих, похилих, злегка вигнутих ліній будівлі і сміливо заокруглених контурів бань і баньок.

Змагання між статикою і динамікою в пластиці цих церков є цілком своєрідне тим, що воно складне, напружене, щоразу чимсь відмінне, але в цілому, кінець кінцем замирене на бароккового типу грушевидних баньках з маківками й ажурними хрестами.

В цьому всьому є своя символіка, яку ми пробуємо висловити коротко так: боротьба між добром і злом у бурхливому морі людського життя мусить дійти до заспокоєння внаслідок перемоги витонченої глибокої людянності над грубою силою всяких загарбників, для захисту від яких давно будувалися оборонні башти дзвіниць.

Отже, в українських дерев'яних церквах взагалі, а в церквах лемківського типу у водозборі Сяну зокрема, є цілковита відповідність між змістом і формою.

Ці церкви становлять наочне втілення основної ідеї християнства в архітектоніці мас, вироблених з будівельного дерева у вивірених пропорціях та в мистецьких експресіях.

Ритм розташованих поземо внутрішніх просторів бабинця, нави і святилища — означає поступове наближення до престола, цього най-

святішого місця в церкві, співзвучного ідеалові духовної чистоти. А ритм розміщених відземо в поступовому полегшуванні знизу додори поверхів-ярусів кожного зруба, завершеного все меншими і меншими елементами веж, становить ступневий перехід від об'єму до простору, наче символізує заклик до поривання людських почувань від земних пристрастей до високого як синє небо почуття християнської любові до близького, тієї любові, що її згідно з Святым Письмом розкрив людству носитель істини і моралі у високому і яскуному образі Всевишнього.

Українська в значній мірі народна дерев'яна архітектура, коріння якої сягають у глибоку давнину, на протязі віків виробила свої технічні та мистецькі методи, свої оригінальні засоби вислову не тільки в цілому, але й в кожній деталі. Цей розвиток української народної архітектури з дерева і з каменя можна просліджувати з XVI століття до наших днів.

На жаль, дотепер збереглося обмаль найдавніших пам'яток українських дерев'яних церков узагалі, а в Надсянню особливо, збудованих у XVI-му сторіччі і які, після всяких добудов і відновлень, зберегли в своїй цілості первісний вигляд.

В горах і перегір'ях Карпат, через наявність різноманітного щодо рельєфу поземелля, вкритого хвойними та листяними лісами та соняшними полонинами, з бігом віків виробилася велика різноманітність архітектурних форм.

Цьому сприяло ще й мальовниче чергування вкритих деревами горбів з долинами, в яких шумлять потоки, а також і поділ території на велике число мікрокліматичних зон. В кожній з таких зон є свої відміни щодо явищ зв'язаних з температурою, щодо мінливості напрямків і сили вітрів, а також і щодо кількості і частоти опадів.

Все це впливало на вибір матеріалу для будови церкви, на крутизний спад покрівлі, на створення ґанків, дашків та опасань, на нахил стін будівель та їх пошиття і навіть на висоту давнини.

Як у кожному селі є свої, чимсь відмінні звичаї, пісні, узори вишивок, орнаменти писанок, особливості ноші та розпису хат — так і в будові й прикрасах церков є свої льокальні відмінні.

На карпатській і прикарпатській Україні є багато нюансів у техніці укладання зрубів, в кількості і формі ярусів цих зрубів, в утворенні опасання, в способах перекриття церков покрівлями — двоспадними, чотириспадними, восьмиспадними — прямыми, або злегка вигнутими в своєму профілі, з утворенням заломів або без них, з різним висножом даху і різним оздобленням платви — поздовжньої деревини під ним з оформленням притільних боків спадами, або трикутними прямо-висніми щитами.

По різному задумані бувають також і призми-підбанники — квадра-

тові або восьмигранні, а особливо купола — самі бані, які майже в кожній церкві і навіть у кожній вежі, однієї і тієї самої церкви, мають свої неповторно оригінальні профілі, свої комбінації і інтерпретації складових елементів.

Також і малі підбанники, які часто називають восьмериками, якщо це восьмигранні призми, або барабанами, якщо це циліндри, мають безліч форм, відмінних щодо висоти, форми ковнірів нагорі і внизу, орнаментальних прикрас. Є такі малі підбанники з просвітами, можливо навіяні німецьким барокко, а є й з маленькими круглими віконцями або і віконцями подовгастої форми, але без наскрізних просвітів.

А вже самі куполки-баньки перевершують свою різноманітністю все інше, як не рахувати величезної різноманітності барочних ажурних хрестів. Ці куполки-баньки найчастіше розрізняються щодо своєї витягненості від форми досить пласкої цибулі до форми подовгастої груші.

Ажурні хрести на вежах церков, виковані руками народних майстрів, можна з певністю признати наново задуманими, в кожному окремому разі, неповторними, цілком оригінальними. Витонченість вироблення цих хрестів, їх ґраціозність, користується світовим визнанням.

Також різноманітні в дерев'яних церквах і форми всіляких прибудов і ґанків, в такій же мірі і галерій з аркадами, піддашків, консоль, різьблених колонок, одвірків і самих дверей, віконних сандриків і рам з багатьма варіантами їх щодо числа і розміщення шибок, шальок на стінах і причільних фронтонах. У великій мірі різноманітні і форми ґонтової обшивки баньок, бань, покрівель та зрубів, найчастіше гладкої, а порою і такої, яка утворює виразну, подібну до луски фактуру стін.

Безліч варіантів мають і збудовані окремо від церкви дзвіниці, щодо висоти і кількості ярусів, щодо пропорцій тих частин, що їх утворюють всілякі поземі лінії й тяги, щодо нахилу стін, щодо форми вхідних дверей та відкритих вирізів для поширення звуку дзвонів, щодо опасань і ґаночків внизу та найрізноманітніших завершень нагорі.

Також існує велика різноманітність і в оформленні церковних інтер'єрів, в яких особливо цікавий вигляд мають вежі зсередини, прорізи в зрубах для об'єднання внутрішнього простору церкви, форми парусів, бальконів з балюстрадами в бабинцях, для хорів, часто оперті на стрункі різьблені колонки.

Особливо велика різноманітність деколи скромних, але найчастіше багато удекорованих у дусі життєрадісного мальовничого барокко кіотів для образів та іконостасів — від одноярусних або двоярусних до шестиярусних, а порою і восьмиярусних. В них найбільшою увагою різьбарів завжди користувалися царські врати, не кажучи вже про широчезний діапазон творчих напрямків і шкіл у майстрстві самих образів та

різного розміру ікон, починаючи від найбільш дохідливих і зрозумілих для психіки селян зразків чисто народного малярства, до зразків ціліх сцен із Святого Письма та іконопису в дусі витонченого майстерства візантини,ренесансу, барокко та інших стилів.

Порівнюючи три племінні типи українських дерев'яних церков: гуцульський, бойківський та лемківський, можна ствердити, що цей останній займає чи не перше місце серед усіх трьох щодо неповторної вигадливості та мальовничості кожного окремого задуму церковної будівлі.

На основі сказаного цю нашу працю побудовано так:

У першому розділі подаємо мистецьку класифікацію пам'яток народного церковного будівництва на цілій Україні, зокрема в Карпатах, заселених трьома українськими племенами — гуцулів, бойків та лемків.

Також подаємо класифікацію пам'яток на Підкарпатті й Закарпатті.

Найдокладніше класифікуємо ті церковні будівлі — пам'ятки народної архітектури, які охоплюють Надсяння і які подано в нашій праці та проаналізовано в дослідженні в хронологічній послідовності.

В шести розділах, від другого до сьомого включно, подаємо загальну характеристику, робимо аналізу композиції, а також встановлюємо риси національної самобутності переважно дерев'яних церков Надсяння, на підставі зразків, які увійшли до цієї праці.

У восьмому розділі зупиняємося на виділених нами зразках, типових для Лемківщини, з метою ще яскравіше підкреслити загальноукраїнські і специфічно льокальні лемківські мистецькі традиції в церковному будівництві.

В цьому самому розділі констатуємо наявність глибоко проробленого народними майстрами поєднання й органічного погодження традиційно-народної основи з впливами пізнішого, зародженого в Італії європейського барокко. Ця творча синтеза цікава тим, що колективно накопичений на протязі віків досвід народної мудrosti в селянській архітектурі поповнився не механічно запозиченими, а своєрідно сприйнятими і по своему витлумаченими проявами стилю барокко, внаслідок чого сформувався свій власний стиль українського барокко. Він становить дальший розвиток європейського барокко, піднесення його до ролі життєствердливого надхненника.

В останньому розділі, подаємо також, мистецьку оцінку найцініших пам'яток Надсяння, гідних бути загально відомими.

Розділ I.

МИСТЕЦЬКА КЛЯСИФІКАЦІЯ ПАМ'ЯТОК, ПОДАНІХ У ЦІЙ ПРАЦІ ХРОНОЛОГІЧНО



еред тим, як подати мистецьку класифікацію пам'яток української народної архітектури у Надсянні, що їх далі аналізуватимемо кожну зокрема в хронологічному порядку, коротко зупинимося на високій оцінці української архітектури дерев'яних церков представниками інших народів, думки яких зібрали проф. арх. В. Січинський. Презентацію цих цікавих думок робимо в нашому короткому викладі, але зберігаючи найголовніше.

Далі мусимо сказати дещо про загальні труднощі, які стоять перед кожним дослідником українських народних церков та їх класифікацією. Після того зробимо стислий перегляд того найголовнішого, що вже зроблено дотепер у справі класифікації українських пам'яток церковної народної архітектури взагалі. І тільки після викладу всіх цих попередніх даних, матимемо змогу подати свою класифікацію пам'яток переважно дерев'яної архітектури церков на Лемківщині, переважно на Засіянні.

Ще 1654-го року, відомий грецький мандрівник *Павло Алеппський* написав про п'ятибанні церкви на Поділлю, що вони є: « величаві, високі, з банями та високо відкритими дзвіницями ».

А року 1711-го, данський посол *Юль Юст* зазначив, що він бачив на Чернігівщині: « чудові великі восьмикутні церкви чарівної архітектури ».

Значно пізніше, року 1837-го, мабуть чеський подорожник *Й. Колъ*, бачив над Дніпром церкву, збудовану в 1633 році, до якої, як він сам занотував, поставився: « з шістизмом і подивом ».

Десь усередині XIX-го століття, чеський письменник *K. Zapp* написав, що: « архітектурний стиль українських селянських церков, найчастіше дерев'яних, є оригінальний і дуже малювничий ».¹

¹ В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, том I, « Архітектура », Нью Йорк 1956, стор. 108.

Польський дослідник українських дерев'яних будівель *В. Дідушицький*, в рр. 1882-88 писав, що нас часто захоплюють дерев'яні будівлі Швеції, Норвегії, Японії, але ми не бачимо, того « що маємо під рукою і цікавіше, а може й краще від тих заморських речей ».²

Бельгійський дослідник архітектури *Доре*, в 1925 році писав: « У мурованій українській архітектурі є певна велич », а деякі фрагменти її вражають сильною декоративною виразністю. « Але я вважаю » писав він далі про декоративний задум, « що він є найхарактерніший, найоригінальніший, найчистіший і найздравіший у зразках дерев'яної архітектури ». « В них є чудове почуття монументальності, подвісне своєрідністю характеру ».³

В 1926 році, чеський дослідник *Флоріан Заплеталь* написав, що дерев'яні церкви можуть бути: « славою, гордістю та радістю кожного народу » і що « треба схилитися і вклонитися глибокому творчому генієві русина, який столітньою упертою працею цілих генерацій створив дорогоцінний, але, нажаль, досі ще не вивчений і неоцінений скарб світової культури — дерев'яний храм ».⁴

Нарешті, професор *Кльоке* з Фляндрії, не так давно про українську дерев'яну архітектуру написав: « Для мене це є справжнє відкриття — інтенсивна цивілізація і постійний обмін думками із Заходом, який існував в українців з XIII до XIX століття ».⁵

В. Січинський цілком справедливо каже, що на шляху дослідження українського будівництва стоять великі труднощі, залежні, насамперед, від розкиданості на широких просторах « нашої не своеї землі » пам'яток цього будівництва і ще донедавна великої кількості їх. В самій тільки Галичині, перед другою світовою війною їх було понад 1000!⁶

Крім того, для дослідження цих пам'яток потрібний не однобічний підхід, наприклад, з погляду тільки релігійного, історичного, географічного, етнографічного, соціологічного, естетичного, генетичного, технічного або мистецтвознавчого.

Для правдивої оцінки пам'яток української дерев'яної архітектури потрібний всебічний підхід, в якому могли б бути використані всі по-

² Там само, стор. 85-86. (В. Січинський посилається на такі його праці: DZIEDUSZYCKI, *Budowle drewniane na Rusi*, « Przegląd Archeolog. », Lwów 1882, I, stor. 11-17; DZIEDUSZYCKI, *Zabytki sztuki w Polsce*, 1886, II-III; DZIEDUSZYCKI, *Baukunst in der altrussischen Kirche*, Mitteil. d. C.C. 1888).

³ В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, Том I, « Архітектура », Нью Йорк, 1956, стор. 86.

⁴ Там само, стор. 86.

⁵ Там само, стор. 86.

⁶ Там само, стор. 86-89.

зитивні прикмети перелічених вище критеріїв, потрібна комбінована метода дослідження.

Велику трудність становить питання самобутності тих або інших форм, як і встановлення тієї міри, в якій на народне мистецтво і, зокрема будівництво, діяли різні впливи. Бувають випадки, коли дві подібні собі будівлі виникають зовсім незалежно одна від одної і без всякого запозичення.

Не так легко визначити і ту міру, в якій на певну пам'ятку робив вплив певний мистецький стиль. Адже в багатьох пам'ятках XVI-XVIII століть є такі елементи і мотиви, на яких позначився вплив різних мистецьких стилів: візантійського, романського, готицького, ренесансу, бароко і навіть рококо. А в пам'ятках XIX-XX століття впливи класицизму. Щодо цього вважаємо найцікавішою проблемою — творчу синтезу самобутньо-народних задумів з подувами світових мистецьких стилів.

Є ще одне цілком справедливе зауваження В. Січинського про труднощі для вироблення типізації будівель коли нема, крім фотографій, ще й масових точних обмірів пам'яток.⁷ Ці обміри мають цінність тоді, коли їх роблять не лише інженери й техніки, а ще й люди з відповідним до тематики історико-архітектурним знанням. Тільки в цьому останньому разі можливо розкрити принципи просторового розподілу мас з метою дати певне оптичне враження від будівлі в цілому, від погодження в ній пластичної ритміки з пластичною мелодикою, що й дає ефект гармонійного мистецького твору.

Ураховуючи цінні спостереження В. Січинського і беручи до уваги його висновки, маємо і свій власний погляд на ту методу, за якою треба досліджувати пам'ятки мистецтва взагалі, а українського народного будівництва в дереві — зокрема.

Немає ніякого сумніву в тому, що критерій для оцінки творів мистецтва має бути якомога-багатобічний. Проте, серед цієї різносторонності, виділяємо один бік справи, на якому, робимо виразний наголос.

За нашого віку і за нашою участю вироблюється своєрідний критерій для оцінки пам'яток і сучасних творів мистецтва. Ми називаємо цей критерій, а разом з тим і методу для дослідження пам'яток мистецтва естетико-життєствордливою. Такий підхід до оцінки історичних і сучасних творів мистецтва є в цілковитій згоді з нашою оцінкою суспільної ролі мистецтва, як потужного комплексу естетичних чинників морально-виховного та саногенного⁸ значення.

⁷ Там само, стор. 87.

⁸ Слово «sanogen» — «саногенний», на думку багатьох лікарів є цікаве не

Цей наш критерій і методу розглядаємо як один із проявів сучасних пошуків гуманістичного реалізму в мистецтві.

Робимо те доповнення до справедливих поглядів В. Січинського в такий спосіб, що признаючи необхідність багатобічного дослідження пам'яток мистецтва, приділяємо окрему увагу естетико-життєствердливим їх якостям і проявам, усюому тому, що можна назвати в творі мистецтва ще й дійовим щодо буття людського, життєдіяльним та життєрадісним.

Для уточнення характеру і сили естетико-життєствердливого впливу на глядачів історичних і сучасних творів мистецтва в ролі психо-емоціональних чинників, або комплексів цих чинників, розрізняємо такі основні групи і категорії іх, подані тут, з метою більшої наочності, у вигляді схеми:

Психо-емоціональні чинники:	{	стимулятивні	{	захоплюючі — вельми активні,
		седативні	{	збудливі — доволі активні, охоронні — мало активні, заспокійливі — ледве-ледве активні. ⁹

Наприклад, високу, монументальну, а разом з тим і струнку дзвіницю в тризрубних і тривежних дерев'яних церквах лемківського типу треба признати таким психо-емоціональним чинником, який стимулює етичні та естетичні почуття людей. Така дзвіниця становить захоплювий, своїм виглядом, вельми активний «подразник» для притягнення уваги і для виклику душевного зворушення в народній масі села. Цей зоровий ефект підсилюється ще й слуховим — дзвоном благовісті.

Всі інші зруби з вежами, які не роблять такого сильного наголосу в композиції церкви, як високі дзвіниці над бабинцями, можемо вважати за такі стимулятивні чинники, які збуджують почуття людей, хоч і не так сильно, як високі дзвіниці, проте ще в достатній мірі активно.¹⁰

тільки тим, що воно добре виражає якість, протилежну тій, яку ми називаемо «pathogen» — «патогенний», а ще й тим, що воно об'єднує два поняття: гігієнічний і лікувальний, означає взагалі — «сприятливий здоров'ю» (В. Румунії такої думки, щодо цього терміну, лікар ендокринолог А. Ботез, лікар невропсихіятр Г. Балановський).

⁹ В. КАРМАЗИН-КАКОВСКИЙ, *Витализирующий пейзажизм — новое направление в ландшафтной архитектуре*, АН Молдавской ССР. Зеленое строительство в Молдавии, Кишинев 1968, стор. 81-88.

¹⁰ В. КАРМАЗИН-КАКОВСКИЙ, *Украинская народная архитектура*, Рим 1972, стор. 4-5.

Невисокі церкви з малим розчленуванням об'єму їх на складові елементи, вкриті широкими лагідно заокругленими банями і мало по-дрібні на декоративні деталі, вважаємо за седативні, охоронні, заощадні щодо витрати психічної енергії людей, мало активні комплекси чинників.

А церкви, в композиції і побудові яких домінує спокійна позема лінія та ще й горизонтальна смуга тіні віддалено винесеної покрівлі або опасання, без прибудов або окрас, які б кидалися у вічі, та ще й без різких контурів, — причисляємо до таких седативних чинників та їх комплексів, які діють заспокійливим чином на психіку. Будучи ледве-ледве активними, вони відограють роль профіляктивичних гальмувальників психіки.

Вивчаючи інтер'єри, тобто нутра, внутрішні простори церков, можна помітити і в них раз — перевагу стимулятивних чинників у вигляді цілого комплексу кольоритних образів серед багатого і мальовничого декору в дусі, наприклад, стилю бароко, а другий раз — навпаки, загальний седативний характер скромно задуманого оформлення цілого внутрішнього простору церковної будівлі. В цьому останньому разі мистецька композиція нутра, яка має в собі потенціал, тобто силу морально скріплюючого діяння на людей шляхом зосередження вражень і почувань, а не розпорощення їх — нам здається цілком доцільною, з погляду єдності між змістом і формою в храмовій архітектурі. Не всі майстри церковного будівництва в Надсянні, все ж значна кількість цих безіменних для нас народних мистців знала як створювати в дерев'яних храмах настрій,¹¹ відповідний до пошукув та ідеалів християнської науки. І все це — за допомогою інтуїтивно відчутих і доцільно поєднаних в одну гармонійну цілість естетико-життєствердливих чинників, сприятливих оптимізмові з його поривом угому та вірою в перемогу добра над злом.

Зупинимося тільки на деяких авторах, які займалися класифікацією українських дерев'яних церков у нашому столітті.

Ще в 1910 році *Ф. Вовк*, професор, наш видатний учений найбільше в галузі етнографії, описав дерев'яні храми на Волині не тільки з погляду етнографічного, але й з боку історичного, зупиняючись на найархаїчніших формах тих церков.¹² В своїй праці автор торкнувся й певної мистецької оцінки тих церков, проявляючи цим свою стремління до

¹¹ Г. Логвин, після мистецької аналізи рогатинського іконостасу, каже, що він створює незабутнє життерадісне враження (Г. Логвин, *Украинское искусство*, Москва 1963, стор. 147).

¹² Волков Ф., *Старинные деревянные церкви на Волыне*, «Матер. по этнографии России», Петербург 1910, т. I.

всебічного вивчення пам'яток архітектури. Та його праця викликала у багатьох великий інтерес до цієї теми.

В 1914 році професор Г. Павлуцький закінчив цілу серію праць, початих ще з 1905 року, про дерев'яні церкви Правобережжя. Автор, крім того що подав велику кількість зібраного ним фактичного матеріалу, ще й приділив особливу увагу питанню походження українських дерев'яних церков і цілком логічно систематизував ці пам'ятки архітектури з погляду розвитку їх форм.¹³

Також і В. Щербаківський між 1904 і 1913 роками багато працював над українськими дерев'яними церквами, встановлюючи основні типи їх щодо форм.¹⁴

Як історик подав цінні матеріали і вказав шлях розвитку дерев'яного церковного будівництва на Поділлю проф. Е. Сіцинський між роками 1903 та 1908.¹⁵

На принципи будування українських дерев'яних церков особливу увагу звернув М. Шумицький у 1914 році.¹⁶

Між 1921 та 1926 роками вийшли друком цінні праці про українські церкви Д. Щербаківського.¹⁷

Про дерев'яну церковну архітектуру Галичини між 1921 та 1927 роками написав цікаві праці академік О. Новицький, класифікуючи її пам'ятки з погляду історії мистецтв.¹⁸

¹³ Г. Павлуцький, *Деревянная церковная архитектура в Юго-Зап. крае*, т. I, «Древности Украины», Москва 1905; Г. Павлуцький, *Деревянные церкви Полтавщины*, Труды XIII археол. съезда, Москва 1903; Г. Павлуцький, *О происхождении форм украинского деревянного церковного зодчества*, Москва 1911; Г. Павлуцький, *Наиболее ранние свидетельства о построении деревянных церквей*, «Чтения Об-ва Нест. Летоп.», Киев 1914; Г. Павлуцький, *Деревянное церковное зодчество на Украине*; И. Грабарь, *История русского искусства*, Москва т. II, стор. 337-382; Г. Павлуцький, *Изображения храмов на миниатюрах*, «Чтения Об-ва Нест. Летоп.», 1906, XIX, 2; Г. Павлуцький, *Каменное церковное зодчество на Украине*; И. Грабарь, *История русского искусства*, Москва, 1912, II.

¹⁴ В. Щербаківський, *К вопросу о типах старинных малороссийских церквей*, «Археол. Южн. Рос.», Київ 1904, ч. 6; В. Щербаківський, *Дерев'яні церкви на Україні і їх типи*, «Записки НТШ», Львів 1906, т. XXIV, кн. VI; В. Щербаківський, *Українське мистецтво*, I, Львів-Віден 1913.

¹⁵ Е. Сіцинський, *Исчезающий тип деревянных церквей Подолии*, Кам'янець-Подільський 1904; Е. Сіцинський, *Южно-русское церковное зодчество*, Кам. 1908.

¹⁶ М. Шумицький, *Український архітектурний стиль*, Київ 1914; М. Шумицький, *Основные принципы постройки украинских церквей*, «Зодчий», 1914, ч. 4.

¹⁷ Д. Щербаківський, *О различных памятниках искусства малороссийских церквей*, «Труды XIII археол. съезда», Москва 1907, II; Д. Щербаківський, *Українські дерев'яні церкви*, «Збірник Секції Мистецького Наукового Товариства», Київ 1921, т. I; Д. Щербаківський, *Українське мистецтво*, II, Прага 1926.

¹⁸ О. Новицький, *Черты самобытности в украинском зодчестве*, «Труды XIV

В 1920 році *A. Лушпинський* видав цікаву збірку своїх власних рисунків найоригінальніших церков Галичини, збудованих з дерева. Вже сам собою вибір цих церков та їх розподіл в збірці становив певну класифікацію чітко й точно змальованих рукою архітектора пам'яток.¹⁹

В 1925-му році професор *D. Антонович* написав змістовну працю про розвиток форм української дерев'яної церкви. В цій праці автор дав висококваліфіковану мистецьку оцінку цих церков, роблячи одночасно спробу всеобщого вивчення такого роду пам'яток архітектури.²⁰

Одночасно і проф. арх. *B. Січинський*, починаючи з 1925 року, почав уділяти проблемі дерев'яних церков на Україні все більше й більше уваги. Метода дослідження церков цього автора позначилася всеобщим вивченням їх з доданням точних планів і розрізів найважливіших пам'яток.²¹

Тут зроблено тільки загальний перегляд досліджень з пошуками типології українських дерев'яних церков, а на цікавих, щодо цього, думках *B. Січинського* варто зупинитися докладніше.

Насамперед, названий автор вважає церковну архітектуру за найбагатшу, найдосконалішу з погляду майстерності та найціннішу з мистецького боку серед різного роду українського дерев'яного будівництва. Автор каже, що в цю архітектуру: «народний геній вложив цілу душу, винахідність і творче прагнення».

Генеза і розвиток цього будівництва становить досить складну проблему. Еволюція форм залежить від найрізноманітніших явищ — типологічних, топографічних та часових. Розібрatisя в них не так легко, отже, не дивно, що дослідники часто плуталися.

B. Січинський гадає, що найархаїчніший тип церков і, правдоподібно, найстарший, зберігся в Карпатах, саме на Бойківщині. Тут три-

археол. съезда », Москва 1911, том II, стор. 48-72; О. Новицький, *Деревянная церковная архитектура Галиции*, «Укр. жизнь», Москва 1914, ч. 11-12; О. Новицький, *До питання про походження дерев'яної української архітектури*, «Записки Іст.-філ. відд. УАН», Київ 1927, ч. 51, стор. 152-160.

¹⁹ А. Лушпинський, *Дерев'яні церкви Галичини*, Львів 1920.

²⁰ Д. Антонович, *Розвів форм української дерев'яної церкви*, «Збірник Українського Іст.-Філ. Товариства», Прага 1925; Д. Антонович, *Скорочений курс історії українського мистецтва*, Прага 1923.

²¹ В. Січинський, *Дерев'яні церкви і дзвіници Галицької України*, Львів 1925; В. Січинський, *Повстання і еволюція форм трьохдільного заложення української церкви XII-XVIII стол.*, «Стара Україна», Львів 1925, ч. VII-X, стор. 127-131; В. Січинський, *Українське дерев'яне будівництво і методи його дослідження*, Прага 1926; В. Січинський, *Архітектура дерев'яна, Українська Загальна Енциклопедія*, Львів 1934, стор. 443-449; В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, I, «Архітектура», Нью Йорк 1956, стор. 85-115 (Дерев'яне будівництво);

зрубність є найтиповіша для цілої України. Середній зруб бойківських церков є найбільший і найвищий у порівнянні з майже рівними між собою бічними зрубами в бабинцем і вівтарем. А це цілком відповідає законові симетрії з одною поземою і одною відземою віссю, яка проходить через середній зруб.

Прямокутники зрубів стикаються один з одним довшими сторонами, що посилює органічний зв'язок їх в одне гармонійне ціле.

Архаїка церков бойківського типу полягає в тому, що всі вони не тільки тризрубні, а ще й триверхі, мають по три вежі. Ще проф. Г. Павлуцький зауважив, що тридільні й тривежові церкви фігурують на мініяюроках «Ізборника в. кн. Святослава 1072 р.» та київської «Псалтирі» XI століття.

Архаїзм бойківських церков виявлено ще й у тому, що вони мають ступіньчасто-піраміdalні перекриття. Ще *Геродот*, *Ксенополь*, *Ксенофонт*, *Діодор* та інші античні автори писали, що народ на північ в д. Понту, тобто Чорного моря, мав хати, побудовані як вежі, завершені піраміdalними дахами.

Також і арабський письменник *Ібн-Даст* писав, що слов'янами вкривали свої хати: «дерев'яними гостроверхими дахами, які бачимо також і на їх християнських церквах».

Цілком справедливо В. Січинський зазначає, що в бойківських церквах зовнішній вигляд будівлі в повній мірі відповідає формі внутрішнього простору її — характерна риса, яка, мабуть, з бойківських церков поширилася на дерев'яні церкви цілої України. Завдяки цьому в будівлях нема фальшивих і дутих форм, спеціально задуманих тільки для зовнішніх ефектів. Тільки в бабинці порушується цей принцип через потребу мати хори, а іноді ще й поділити давнину на поверхні.²²

Також цілком правдиво, названий автор вбачає еволюцію бойківських церков у помножуванні ступіньчастого перекриття їх від триповерхових до восьмиповерхових. А щодо пошукувів подібності українських церков, особливо бойківських, з індійськими пагодами або з норвезькими дерев'яними храмами (Вольфскрон, Гаас, Мишковський, Соколовський, Дідушицький, Мокловський, Стржиговський та інші, на твори яких не вважаємо за потрібне посыпатися через те, що їх твердження не були обґрунтовані і тепер цілком відпали) то й тут правий В. Січинський, вбачаючи в таких порівняннях тільки перше враження, позбавлене детальних студій над технікою будови, над просторовою структурою та всім іншим. Наприклад, у норвезьких храмах існує не поземе,

²² В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, I, «Архітектура», Нью Йорк 1956, стор. 103.

як в українських зрубах, а відземе положення брусів, і внутрі вони двонавні, мають заокруглені вівтарні частини та багато чого іншого, спільногого з романськими храмами; також і в індійських пагодах розподіл внутрішнього простору не має нічого спільногого з українськими дерев'яними церквами.²³

Лемківський тип дерев'яних церков В. Січинський вважає щодо їх внутрішніх просторових форм, заснованим на бойківському типі, але з іншим зовнішнім задумом, на якому позначився вплив барокко-вої архітектури.

В перекритті зрубів лемківських церков панує виразний бойківський ступіньчасто-піраміdalnyj тип (в с. Кружльова середини XVII ст., Бодружалль 1658 р., Корейовці 1764 р., Прикра 1776 р.).

Конструкція високих західних веж лемківських церков є самостійна, не зв'язана з композиційною цільністю самого храму, розвинена під впливом західних католицьких зразків.²⁴

Однаке барочні вежі лемківських церков замало проаналізовані у В. Січинського. Саме в цих чудових завершеннях всіх трьох башт лемківських церков зосередилася творча синтеза свого власного задуму, народного, виробленого віками, з подихами з Італії, часто через інші західно-європейські країни.

Щоправда, В. Січинський дійшов до дуже важливого висновку про українське церковне будівництво взагалі, кажучи, що західно-європейські зразки, які приходили на Україну, головно з Фландрії та Італії, остільки перетворювалися українськими майстрами та діставали такі оригінальні форми, що в світовій літературі ця архітектура відома під назвою українського барокко.

Окрім бойківського, лемківського та гуцульського типів українського церковного будівництва, В. Січинський дав ще вдалі характеристики подільського типу церков, церков середнього Подніпров'я та Слобожанщини. Як і багато інших дослідників, В. Січинський призначав запорізький собор у Новоселицях, пізніше названих Новомосковськом, над річкою Самарою, збудований у 1773-1781 роках українським архітектором Я. Погребняком, цю ґрандіозну будівлю, що має 9 зрубів і 9 бань-веж, за найвище досягнення української дерев'яної церковної архітектури.²⁵

Окрім згаданих вище, між світовими війнами були ще такі дослід-

²³ Там само, стор. 102.

²⁴ JOZEF STRZYGOWSKI, *Die altslavische Kunst*, Ausburg MCMXXIX, стор. 234-236.

²⁵ В. Січинський, *Історія українського мистецтва*, I, Н.Й. 1956, стор. 104-109.

ники дерев'яного будівництва українських церков: А. Странський,²⁶ І. Стжиговський,²⁷ В. Залозецький,²⁸ С. Таранушенко,²⁹ Ф. Коковський,³⁰ І. Жуковський,³¹ М. Драган,³² Л. Маслов³³ та інші.

Кожний з них не тільки додав щось нове до тих відомостей, які зібрали про українські церкви, але й додав свої власні думки про розвиток тих церков та їх класифікацію.

Так професор С. Таранушенко зосередив свою увагу на церквах Лівобережжя і докладно простудіював кам'яний Покровський собор у Харкові, в побудуванні якого близьку використано традицію і форму тризрубного дерев'яного храму, завершеного трьома вежами, а також опрацював типологію дерев'яних церков Слобожанщини та Гетьманщини.

М. Драган проаналізував головні теорії про походження української церковної архітектури, приділив багато уваги методам дослідження і техніці побудування українських дерев'яних церков та дав огляд основних типів тих церков.

Після другої світової війни, Г. Логвин, ще до виходу в світ шеститомної «Історії українського мистецтва», виклав кілька цінних і гарно висловлених думок про українське церковне будівництво в дереві.³⁴ Загальнонародне піднесення після визвольної війни українського народу 1648-1654 років позначилося повсюдним будівництвом. Не тільки по містах, але й по селах стали виникати стрункі і урочисті церкви. Не було ані часу, ані матеріальних засобів будувати храми з міцного і витривалого каменя. Під руками був доступний матеріал — дерево. Ось у нього й вдихнули життя народні таланти. В такому будівництві з дерева вже був попередній віковий досвід. Тому в архітектурі з смереки, буку та дубу все виходило просто, зручно та доцільно. Технічні та архітектурно-мистецькі нововведення перевірялися на досвіді й удосконалювалися.

Різноманітний і малювничий ландшафт краєвид України пробу-

²⁶ A. STRÁNSKÝ, *Dřevěná cirkevní architektura na Karpatech*. «Stavit. Listy», Praha 1923, 1926; A. STRÁNSKÝ, *Dřevěné cerce na Podkarpatech Rusi*, Praha 1926.

²⁷ J. STRZYGOWSKI, *Die Ukrainische Holzkuppel*, Wien 1918; J. STRZYGOWSKI, *Der vorromanische Kirchenbau der Westslaven*, «Slavia», Praha 1924, 2-3.

²⁸ W. ZALOZECKÝ, *Gotische und barocke Holzkirchen in der Karpathenländern*, Wien 1926.

²⁹ С. ТАРАНУШЕНКО, *Мистецтво Слобожанщини XVII-XVIII ст.*, «Мистецтвознавство», зб. I, X. 1928-29.

³⁰ Ф. КОКОВСЬКИЙ, *Старі церкви на Лемківщині*, Львів 1935, «Життя і Знання».

³¹ J. ZUKOWSKI, *Huculszczyzna*, Warszawa, «Biul. hist. sztuki», пг. 4, 1935.

³² М. ДРАГАН, *Українські деревляні церкви*, Львів 1937.

³³ Л. МАСЛОВ, *Дерев'яні церкви Холмщини та Підляшшя*, Краків 1941.

³⁴ Г. Логвин, *Украинское искусство*, Москва 1963, стор. 180-195.

див бажання гармонійно зв'язувати архітектуру з її природним оточенням.

Відчування краси краєвидів породило такі якості в архітектурі, як можливість сприймати її в просторі з кожного боку. З якого б боку не дивитися на церкву, вона вражатиме гармонією і чаруватиме інтимністю, затишністю та задушевною поезією.

Маючи обмежене число типів пляну, творці церков, народні будівники, чудово варіювали форми плянів нижніх, середніх та верхніх частин будівлі. Маючи творчу фантазію, вони давали все нові й нові комбінації основних елементів церкви і цим досягали великої різноманітності і багатства задумів. Повна відповідність між зовнішніми формами церков і розкриттям внутрішнього простору цих форм створювала в нутрах ілюзію поземого і відземого руху, відчуття свободи для споглядання глибини і мальовничості всередині храму. Після вислову таких думок, вищено названий автор дав цілком влучну характеристику льоальних особливостей дерев'яних церков.

Г. Логвин слушно зауважив, що до половини XVII століття будувалися скромні щодо розмірів і висоти храми.³⁵ Маленькі вікна давали мало світла, сприяючи таємничому містичному настрою. Але після визвольної війни стали будувати просторі й високі храми з численними і великими вікнами. Потоки соняшного проміння, заливаючи храм яскравим світлом, сприяли урочистому радісному настрою.

Для народної архітектури Волині була і залишилась характерною простота композиції, лаконічність мас, незначні розміри та приземисті пропорції, що надавало церквам свою особливу принадність.

В галицькій народній архітектурі завжди вражала різноманітність мальовничих композицій верхів з банями, широкі дахи або опасання, обшивка зрубів сріблястою гонтю.

Для подільських церков характерні досить суворі піраміdalні або поломовидні верхи.

Гуцульські церкви майже виключно хрестового типу з піраміdalним верхом без залому. В буковинського типу храмах монументальна чотирибічна покрівля заховує в собі бані над зрубами.

В закарпатських та лемківських церквах, як і в готиці, високі вежі-дзвіниці над бабинцем, спад висоти веж у бік святилища, а в бойківських — велика кількість заломів створює мальовничі контури.

Наддніпрянські церкви мали величний, монументальний вигляд. Серед них, з погляду мистецького були, найцікавіші: храм Покрови в Ромнах — дуже стрункий, з п'ятьма вежами, також храм у Березні з

³⁵ Г. Логвин, *Украинское искусство*, Москва 1963, стор. 186-198.

двома вежами коло бабинця та збережений величний собор у Новоселиці з дев'яти зрубів та дев'яти веж, що за нього вже була мова вище.

*П. Юрченко*³⁶ багато писав і пише про українські дерев'яні церкви і подає багато цікавого фактичного матеріалу про них з погляду технічного та мистецького, але приділяє менше уваги узагальнюючим типологіям та класифікаціям церков на Україні. Проте висловлені цим автором характеристики церков для кожної історико-географічної зони України добре обґрунтовані, а тому і змістовні.

Подаємо нашу спробу висвітлити, у вигляді наочної таблиці, питання класифікації українських дерев'яних церков з цілком нового естетико-життєствердливого погляду:

Оцінка основних екстер'єрів українських дерев'яних церков XVI-XX століть, як комплексів переважаючих у них психо-емоціональних чинників.			
Загальний ефект діяння чинників	Характер діяння чинників	Сила діяння їх	Основні типи зовнішнього вигляду церков
Стимулятивний (мажорний)	Захоплюючий —	Вельми активна	{ Дев'ятизрубний з 9-ма вежами Дев'ятизрубний з 5-ма вежами П'ятизрубний з 5-ма вежами П'ятизрубний з 3-ма вежами
	Збудливий —	Досить активна	{ П'ятизрубний з 1-ю вежею Чотиризрубний з 4-ма вежами* Чотиризрубний з 3-ма вежами Тризрубний з 3-ма вежами
Седативний (мінорний)	Охоронний —	Мало активна	{ Чотиризрубний з 2-ма вежами* Тризрубний з 2-ма вежами* Чотиризрубний з 1-ю вежею* Тризрубний з 1-ю вежею
	Заспокійливий —	Ледве-ледве активна	{ Чотиризрубний без веж Тризрубний без веж Двозрубний без веж (каплиця) Однозрубний без веж (каплиця)

* Типи церков позначені зірочкою зустрічаються дуже рідко

Розглянемо ці будівлі в зворотньому порядку.

Церкви, подібні до великих хат з чотириспадною покрівлею мають у собі перевагу найспокійніших зі всіх поземих ліній.

³⁶ П. Юрченко, *Дерев'яна архітектура України*, Київ 1970.

Церкви з малим числом веж наче заощаджують психічну енергію.

Церкви з побільшеним числом зрубів або веж, або одного і другого, викликають естетичні почуття, які дають приемне напруження психіки.

Церкви з великою кількістю зрубів і веж часто чарують глядача, викликають у нього душевне піднесення, оптимізм, надхнення.



Розділ II.
ЦЕРКВИ XVI ТА XVII СТОЛІТТІВ



країнських дерев'яних церков з XVI сторіччя до наших днів уціліло дуже мало, можна сказати, лише поодинокі зразки.

В Галичині, про давнину в *Потеличі*, збудовану 1502 року, маємо уявлення на підставі старовинної гравюри.¹

Знаємо, що в селі *Деренівці*, кол. теребовельського пов., церкву збудовано було в 1530 році, а в селі *Миколаєві*, стрийського повіту — в 1538 році. В селі *Суходолах* — в 1580 році.² Чи існують ще дві перші церкви тепер і в якому вони стані, якщо існують, нажаль, не маємо точних відомостей. Церкву в Суходолах знищено в 1939 році.

На Холмщині була дуже стара церква в селі *Сичавка*. Судячи по техніці її побудування за допомогою старовинного зрубу та ще солом'яного покриття, це була церква збудована в XVI столітті.

Там саме, на Холмщині, були ще дві церкви вже з точною вказівкою на те, що їх збудовано було в XVI сторіччі, обидві — в містечку *Тишівцях*: одна — Пречистої Діви Марії, на передмісті Дубині, а друга — св. Микити, на передмістю Замлиння, обидві тризрубні і трибанні. Ці церкви були розібрані в 1938 році, під час урядової ліквідації православних церков.

Добре зроблені малюнки цих церков подав *Л. Маслов*.³ Обидві цер-

¹ Чіткий малюнок цієї давнини подає М.Д. в книжечці: «Дерев'яні церкви в Україні», В-во «Ми і світ», Торонто, стор. 24. Це є архаїчна давнини, прямо-кутна в плані, з одним міцним вінцем зрубу на землі, а вище ця будова оперта на міцних стовпах з крижантами, між якими є вільний простір. Знадвору нависає дашок. Нагорі — отвори для звуків благовістя, а покрівля — чотириспадна піраміdalna з дуже легким заломом внизу. Верхній ярус вкрито відземо поставленими дошками. Загальні пропорції добре вивірено.

² «Нотатки з Мистецтва», Філадельфія, 10, 1970 р., фото на стор. 63.

³ Інж. Л. Маслов, *Дерев'яні церкви на Холмщині та Підляшші*, Краків 1941, стор. 11-13.

кви тризрубні та триярусні. В церкві на Замлинні нижній ярус має нічим не вкритий зруб з виходами кінців його у вигляді консолей. На них спирається дашок, якого на малюнку вже немає. Верхній ярус в обох церквах це восьмикутні підбанники, на яких поставлено восьмиспадні, свою форму близькі до півсферичних, по три бані. Звичайно середній зруб та середня баня найбільші. Дві бані церкви у Замлинні мають дуже приємну лагідно гнуту лінію профілю, а нагорі всі три бані обох церков увінчано стрункими восьмирічками з ковнірами і грушевидними баньками, маківками та хрестами. Церква на Дубині з заходу має ґаночок, а коло вівтаря — прибудовану ризницю. З північного боку є круглі віконця тільки у верхньому ярусі, а з південного боку є вікна й в середньому зрубі: прямокутні — в середньому зрубі, і круглі — в бічних зрубах.

На цих двох церквах з Тишівців варто було б зупинитися докладніше тому, що це були типові архаїчні українські церкви та ще й уцілілі до наших днів з XVI сторіччя і вже з ознаками органічного вростання в українську народну архітектуру мотивів барокко, перетлумаченого на свій український лад.

На Засянні, в селі Улюч, повіту Березів, є дві церкви: одна нова, а друга — Вознесення, на високій коло 300 метрів горі, за одними джерелами збудована в 1510 році,⁴ а за другими — в 1517-му.⁵ Це широка і невисока, з чотириярусним середнім зрубом будівля. Перший ярус, становить широке опасання, яке тільки на рівні середнього зрубу оперте на стовпці і якесь особливо затишне. Другий ярус — звичайний, з досить великими вікнами і нешироким дашком над ним, третій — дуже вузький, також з дашком, а четвертий — низький восьмібічний підбанник з похиленими досередини стінками, на якому стоїть велика цибулевидна восьмібічна баня з лагідним заломом та ковніром, увінчана струнким барабаном з грушевидною банькою, маківкою і барочним ажурним хрестом (іл. 1-9).

Вівтар зі сходу має трибічне заокруглення з прямокутнім вікном посередині і двома круглими вікнами обабіч від нього, внизу — дашок прикриває підвалину, а двосхильний дах вівтаря з північного і південного боку нависає над землею в такій мірі, як і опасання коло середнього зрубу, а зі сходу дах вівтаря має три спади, завершених на самому розі маківкою з хрестом.

Банька, баня і всі покрівлі пошита ґонтою, яка дав густі поземі

⁴ Шематизм г.к. духовенства апостольської адміністрації Лемківщини, 1936, друге видання: Стемфорд, Коннектікат, 1970, ст. 55.

⁵ С. Гординський, Українські церкви в Польщі, Рим 1969, стор. 8, іл. 29.

лінії, а стіни, також пошиті гонтю, дають втрічі рідші поземі лінії. Отже цільна для всієї будівлі фактура покриття має два варіанти.

Загальний образ цієї невисокої, але досить широкої церкви, утвореної з гармонійно підібраних і вивірених щодо пропорцій елементів, справляє враження монументальної будівлі, в якій є приемний розподіл мас, жвавість контуру і загальна уміркована мальовничість. Ця церква є зразок одного з найдавніших проявів вдалого, творче відчуутого поєднання місцевих будівельних традицій з першими віяннями барокко.

Зважаючи на те, що українських дерев'яних церков збереглося дуже мало не тільки з XVI століття, а й з першої половини XVII-го, вважаємо за доцільне зупинитися і на цих пам'ятках скільки-мога доказаніше, використовуючи з давнього мистецького досвіду іх усе най-принаймніше, що тільки є, що уціліло до наших днів.

Однією з найдавніших дерев'яних церков, уцілілих у своїх давніх формах на Заславні, треба признати церкву св. вмч. Параскеви в селі Радруж, любачівського повіту.

Точні дати побудування цієї церкви не маємо. В архівних записах Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі її віднесено до XVII сторіччя. Та й Ю. Нельговський, згадуючи про церкви в селах Суходоли та Радруж, першу відносить до XVI століття і підтверджує 1580 рік її побудови, а церкву в Радружі зараховує до першої половини XVII сторіччя.⁶ Саме в цьому місці, де є згадки про ці церкви, Нельговський нагадує про аналогію, яка існує між тризрубними хатами та тризрубними церквами (іл. 20-34).

Архаїчність форм цієї церкви дає підставу гадати, що її збудовано десь на переламі XVI та XVII віків. Щоправда, це ще не є доказ, бо існує багато імітацій архаїчних форм. У кожному разі з архівних записів знаємо, що цю будівлю відновлено 1927 року. Приглядаючись до деталів, відчуваємо, що відновлення велося з увагою до всіх проявів старовини, які до того часу збереглися. Надалі тільки такі реставрації мусять скрізь здійснюватися.

В цьому разі маємо прототип старо-традиційної української народної церкви, утвореної з трьох зрубів.

Серед цих трьох зрубів, заложених в одну лінію, середній не тільки найбільший щодо розміру, а ще й завершений поставленим над ним меншим квадратовим зрубом. Перехід від більшого долішнього до меншого верхнього зруба становить зрізана чотирибічна шраміда.

Верхній менший зруб перекрито майже повною чотиристіканою пі-

⁶ Ю.П. Нельговський, *Архітектура другої половини XVI — першої половини XVII століття*, «Історія українського мистецтва», том II, стор. 83.

рамідою. Нагорі її увінчано низьким барабаном з двома невеликими конусами: трохи більший конус поставлено на циліндр низького барабана, а менший надягнуто на верх більшого.

Ледве помітний залом шірамідалної покрівлі і двоярусна банька з барочним тонко орнаментованим хрестом — все це не тільки симптоми, а й перші прояви поступового дальнішого поєднання давніснародних прямолінійних форм із заокругленими, присмінами своєю мальовничістю формами бароко, навіянного частинно посередніми — через Німеччину і Польщу, а частинно й безпосередніми італійськими впливами.

Менші зруби, західний та східний, мають двосічадні перекриття з найпростішими трикутними щитами-фронтонами.

Умірковані виноси гарних своєю фактурою ґонтових покрівель спираються на поземі балки в ролі підстрішин, опертих на звичайні клиновидні кронштейни — по чотири з кожного боку.

Навколо цілої церкви створено широке опасання — далеко винесений схил покрівлі, опертий на стовпах зі звичайними крижбантами.

Вся просто виражена міцність конструкції добре видна з кожного боку екстер'єру церкви. В порівнянні з пізнішими формами дерев'яних церков, ці, виведені з чотирикутних зрубів, здаються надто буденними, навіть сухо конструктивними.

Будівельникові цієї церкви найменше вдалися переходи від трохи вищої покрівлі опасання середнього зрубу до покрівель опасання бокових зрубів. Замість плавних сполучень, він залишив негарні гострі зрізи. Можливо, що тут тільки проявилася якась неточність реставрації.

Проте, в загальному співвідношенні окремих зрубів і в двоярусній побудові середнього зрубу відчувається в достатній мірі вивірена пропорційність. Ціла будівля має свою пластичну ритміку і навіть свою пластичну мелодику з наголошеною кульмінацією.

Цей вияв наголошеного кульмінативного пункту, у вигляді центральної вежі, завершеної двоступневою головкою або банькою,⁷ з великим сяючим хрестом, добре видним з кожного боку церкви, тішить очі глядачів.

Цікаво зіставити цю церкву з ще примітивнішим поєднанням трьох квадратових зрубів в одне гармонійне ціле, в церкві про яку вже була мова. Це церква в селі Суходоли на Волині, була збудована в 1580 році і знищена після 1939 року.⁸ В цій останній було три квадратові двоярусні зруби і три найпростіші вежі, перекритих піраміdalними чотиристактними покрівлями. Пропорції цієї пам'ятки, яка давала ще

⁷ Термін «банька» вживав Юрченко в праці: П.Г. Юрченко, *Древ'яна архітектура України*, Київ 1970, стор. 63.

⁸ «Нотатки з мистецтва», Філадельфія, 10, 1970, стор. 63.

наочніше уявлення про передбарочний тип української народної церкви, були бездоганно вивірені. Менші зруби були дуже подібні один до одного, проте кожний з них мав свої відміни. Це був чудовий зразок найдавнішого типу дерев'яної церкви, в якому умірковану асиметрію зрівноважено, а певну різноманітність підпорядковано єдності.

В неменшій мірі цікава також і архаїчна дзвіниця в селі Радруж. В її архітектурній композиції погодилося культове призначення будівлі з оборонним. В цій дзвіниці поєдналася монументальна солідність з певною стрункістю і з приемним полегшенням всієї горішньої частини будівлі. Це полегшення, а, разом з тим, ще й пожавлення, вносить ґалерія з аркадою, над якою підноситься вміру загострене завершення.⁹

Ця дзвіниця, в своїй основі є чотиристоронній паралелепіпед, охоплений внизу досить широким, похиленим на 45° дашком, який майже доходить до землі. Цей дашок становить лагідний перехід від вкритого травою поземелля до великих площин будівлі, поставлених відземо.

Цікаво і своєрідно створено вхід до дзвіниці у вигляді лагідно заокругленого півколом піднесення в цьому дашку, подібному до опаняння. Цей дашок коло самої землі нагадує долішню частину піраміdalного намету або куреня, а при деякій фантазії, нагадує ще й крила квочки, розставлені з тим, щоб ними прикрити курчат.

Цю пропорційну будівлю, дзвіницю в Радружі, вважаємо за ще цікавішу, ніж сама церква. В ній захоплює дослідника і восьмисхильне пірамідалне, майже стіжкувате, завершення з виразним заломом, і винесена за межі основної маси дзвіниці ґалерія з аркадою і поприземний черепахоподібний дашок.

Глядача вражає не тільки вишуканість форми дзвіниці в цілому, а й кожна деталь, особливо така, наприклад, як розумно продумане і з мистецьким почуттям виконане кріплення отворів аркади.

Через ці, зблизька майже трикутні, а здалека ніби півциркульні отвори аркади розносяться звуки дзвонів — благовістя, сповіщаючи своїми нюансами про різноманітні відтіни церковних служб, а іноді, в минулому, за часів лихоліття, віщуючи й сполох.

Звідси, з ґалерії, можна було спостерігати далеко на всі чотири сторони світу за рухом ворога, а за тяжких моментів наближення противника, ще й відстрілюватися.

Г. Логвин, у своїй знаменитій праці про українське мистецтво до XIX століття, яка вийшла в світ ще до опублікування шеститомної «Історії українського мистецтва», не тільки наводить цікавий зразок най-

⁹ Як густа, шестиарочна, з кожного боку, аркада, так і восьмискатна з заломом пірамідка покрівлі — вражають свою мистецьким витонченості.

старішого дерев'яного собору в Ковелі, збудованого в 1505 році, з бездоганно пропорційною чотирибічною двоярусною дзвіницею, але ще й цікаво висловлюється щодо пристосування храмів до оборони, зупиняючися на зразкових, з цього погляду, кам'яних церквах-фортецях в Сутківцях — 1476 року та в Зимно — 1495 року, розрізняючи передбачені в них три роди боїв: нижній бій, середній, та горішній бій.¹⁰

В Радружі не тільки церква і дзвіниця, а й парадна брама в кам'яному мурі, до якої ведуть викладені з каміння сходи, порослі в щілинах травою, службовий в'їзд до церковного подвір'я, а також і цілій навколошній мур — все це перекрито гонтою.

Ця гонта, як своєрідна фактура дерев'яної архітектури, ще краще об'єднує цілий комплекс будівель церкви, витриманих в певній гармонії ліній і форм.

В цьому ансамблі творчий талант українських народних майстрів уже почав проявляти себе, десь на зламі XVI та XVII віків, у пошуках синтезу традиційної прямолінійності й геометризму дерев'яної архітектури з малювничими заокругленнями занесених із заходу подувів барокко.

В розгляненому досить докладно зразкові церковного ансамблю в селі Радруж уже наочно бачимо початок творчого процесу внутрішнього поєднання вироблених віками основних, ще досить сурових народних форм, з життерадісними, завдяки малювничості, формами, до яких дійшли твори європейського барокко в своїх найкращих зразках.

З нашого погляду, це був перехід від седативних форм, заощадно-охранних щодо психо-емоціонального стану людей, до форм стимулятивних, які збуджують у людях оптимізм та життерадісність.

Уже в цій пам'ятці архітектури, яку оце проаналізовано, є симптоми того, що почав вироблятися цілком своєрідний стиль українського барокко. Стиль українського барокко становить гордість цілої нації, так багато обдарованої, але перемученої тяжкою історичною долею з безперестannimi перешкодами для спокійного творчого життя.

Кожна оцінена в цілому пам'ятка мистецтва проливає світло на щось неповторноє своє в творчості українського народу.

Разом з тим, цінне не тільки все в цілому, але й такі деталі, як різні вирішення щодо технічного та мистецького використання виступаючих кінців балок, кінців зрубу церкви, техніка кріплення замків дерев'яними кілочками — «тиблями», а також і поява вигибів у профілюванні кронштейнів і консолей. Крім того, цікаві ще й великі гарно окреслені вирізи в стінах інтер'єрів, які відокремлюють окремі зруби — з метою

¹⁰ Г. Логвин, *Украинское искусство*, Москва 1963, стор. 78-80.

об'єднати внутрішній простір церкви в одне ціле, дерев'яні колонки, на які спирається брус балкону для хорів, чисто народна балюстрада з дошок, середину якої позначено центральною балюсиною у вигляді чаши з чотирикутником над нею, поставленим на ребро.

Зокрема, цікаво й те, що дерев'яні колонки мають по-своєму задумані п'єдестали, гарні капітелі, виконані в дусі народної скульптури і умірковано поширені трохи нижче середини, самі стовпи колон, в яких досконало збалансовано міцність зі стрункістю.

У всьому, не виключаючи й залізні скоби для скріплення дошок дерев'яних дверей та задум жвавих контурів тих дошок, які скріплюють кінці лавок — у всьому цьому відчувається тонке аристичне почуття народних майстрів, їх увага до гри рівних і вигнутих окреслень елементів нутра, вироблених з дерева, їх прагнення до мистецької індивідуалізації всякого творчого задуму.

Дослідників давно вже захоплює і техніка побудування дерев'яних церков з самого лише дерева, навіть без залізних цвяхів.

Говорячи про дерев'яні кілочки — «тиблі», які відограють роль цвяхів у дерев'яних народних конструкціях, *П. Юрченко* подає їх розмір 4 x 4 см., каже, що вони робилися з твердого дерева і скріпляли зруби на цілій Україні.¹¹ Зруби з хвойних порід дерев пошиreno було в Карпатах та на Поліссі. На території, на якій переважали листяні ліси, зруби виготовлялися з дуба, липи, сосни, вільхи та граба, будучи завтовшки в 15-18 і заввишки до 70 см.

Цей автор у дерев'яному будівництві чітко розрізняє каркасну конструкцію, утворену зі стовпів з прогонами та косяками, і зрубну, коли стіни складаються з поземо покладених один на одному « кругляків », чи « брусків ».

Отже, в дерев'яних народних будівлях є багатство чисто технічних засобів, а також велике багатство й мистецьких задумів.

Закінчуючи аналізу основного церковного ансамблю в селі Радруж, залишилося ще сказати дещо і про розмалювання тієї церкви.

В церкві цього села щасливо збереглася хоч частина старовинного розпису стін, зробленого на гладко отесаних сторонах деревин і дошок. Це є ренесансова рослинна орнаментація у вигляді широких фризів, накреслення архітектурних кіотів з барочними прикрасами нагорі і образами святих усередині — наприклад, святих Василія Великого, Йоана Золотоустого та Григорія Богослова, зображення аркад з постатями святих у просвітах, звернених до осередку цілої композиції, цілі сцени з Нового Завіту, з добре прорисованими чорним контуром фі-

¹¹ П.Г. Юрченко, *Дерев'яна архітектура України*, Київ 1970, стор. 91.

турами людей¹² в рухливих позах і з гарними обличчями. Людський типаж цих сцен і деякі побутові деталі взято прямо з місцевого українського середовища, а це ще раз підкреслює народний характер цього мальарства.

Через неясність знищеноого часом малюнку і через те, що уціліли тільки деякі фрагменти складних композицій, відновити тепер тематику виконаних народними мальярами сцен досить трудно. Але загальний дух лаконічного і виразно площинного народного мальарства, з його невичерпним багатством поетичної фантазії, відчувається навіть у залишках стародавнього пластико-барвного фольклору.

Згаданий дослідник дерев'яної архітектури, П. Юрченко, вивчаючи церковні розписи стін, прийшов до таких висновків: найчастіше розписувалися стіни осередкового зрубу, рідше вівтаря та бабинця.¹³ «Розписи стін, парусів і намету» пише автор: «надавали інтер'єрові надзвичайної урочистості та колоритності, що посилювалось світлом сонячного проміння, яке проникало через невеликі вікна».¹³

В тому самому селі Радруж є ще одна церква, збудована, мабуть, на початку або взагалі в першій половині XVII сторіччя (іл. 17-19).

Це є типова тризрубна, витягнена в одну лінію будівля в чудових пропорціях. Своїми пропорціями, досить великою банею осередкового зрубу і формою барабана на ній з цибулевидною банькою, яка має широкий ковпір, вона нагадує обидві вищезгадані церкви в містечку Тишівцях на Холмщині, але в цьому разі над бабинцем і вівтарем не зроблено бань.

Осередковий чотирибічний найбільший зруб тут, як і в церквах містечка Тишівці, нагорі, за допомогою парусів, переходить у менший ніж основний зруб, але все ж досить великий восьмерик підбанника, перекритий також восьмибічним, близьким до напівсферичного, прямим профільованим об'ємом бані з типовим для українського бароко увінчанням.

Під широким ковпіром цибулевидної баньки, яка, витягаючись у відземому напрямі, починає нагадувати грушу, є декоративна різьба, а над маківкою підноситься тонко орнаментований барочний хрест.

Навколо церкви, на половині висоти її стін, є похилений на 30° дашок, опертий на заховані під ним консолі.

Вся церква стоїть на кам'яному цоколі. Для того, щоб уйти до бабинця, треба піднестися на чотири сходинки. Вхідні двері декоративно оббито дощечками, які утворюють наче б вписані один в одного

¹² П.Г. Юрченко, *Дерев'яна архітектура України*, Київ 1970, стор. 91.

¹³ Там само, стор. 9.

ромби. Вікно середнього квадратового зрубу має шість прямокутних шибок, а квадратове вікно підбанника має дев'ять невеликих квадратових шибок.

Кінці зрубу по під дашком опасання зрізано, а стіни понад цим дашком вкрито дерев'яною ґонтою. Ґонтою вкрито було також і покрівлю і баню, а тепер все це перекрито бляхою.

Ця церква не має в собі нічого особливого. Проте її треба залисти до цінних пам'яток українського дерев'яного будівництва, бо вона є типова для першої половини XVII сторіччя, типова також і для пізніших часів. В ній виражено чітку перемогу горизонталей над вертикалями, що розцінюємо, як перевагу седативних психо-емоціональних мотивів над стимулятивними. Цю боротьбу і перемогу поземих ліній над відаемими в загальній композиції церкви дуже вміло зрівноважено повільно і стримано зростаючою дотори вежею, в яку входить башня, восьмерик барабана і бањка з маківкою і хрестом.

Одне тільки село Радруж може пишатися двома цінними пам'ятками української дерев'яної архітектури найдавнішої побудови.¹⁴

Але ще більше ніж село Радруж, прославилося село Поворозник, повіту Новий Санч. В цьому є церква, яку розцінюємо як один з кращих мистецьких творів архітектури початку XVII сторіччя.¹⁵ Це є дерев'яна церква св. ап. Якова, брата Господнього, збудована в 1612 році і перенесена на іншу площину року 1814-го (іл. 10).¹⁶

Церква в Поворознику є типова лемківська в тому розумінні, що в ній чітко виражена пластична мелодія, побудована на стушевому убуванні висотного ефекту.

Захоплююче враження стимулятивного психо-емоціонального діяння виявлене у високій дзвіниці поступово спадає в бік седативного діяння — в напрямі від дзвіниці, через середній зруб нави, до найнижчого зрубу вівтаря.

Найвищою є дзвіниця над бабинцем, перед якою, над входом, є оперта на два стовпи покрівелька з двома вузькими боковими схилами

¹⁴ Фотодокументальне зображення церкви св. Параскеви з села Радруж, подане з рогу, збоку вівтаря, ввійшло до другого тому шеститомної *Історії українського мистецтва*, виданого в Києві 1967-го року, на сторінці 83-ї.

¹⁵ В архівах Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі є запис про те, що в церкві св. ап. Якова в Поворознику є зображення Страшного суду з 1627-го року, книга Св. Євангелій з 1644-го року та образ Страждаючої Божої Матері з 1647-го року.

¹⁶ С. Гординський не тільки в тексті призначав цю церкву гарною, а й умістив її зображення на обкладинці своєї праці: С. Гординський, *Українські церкви в Польщі*, Рим 1969, стор. 8.

і одним чільним трикутним спадом, плавно вигнутим посередині. Таке вирішення ґанку лагідніше і більш відповідне до загального характеру цілої будівлі, ніж пізніші будови церковних ґанків з фронтонами, які поширило було за часів класицизму. Перед входом до церкви треба підвестися на одну сходинку.

Дзвіниця, з легко похиленими до середини бічними стінами, вражає глядача своєю величчю і цілковитою відповідністю тим функціям, які вона виконувала за часів її побудування.

Ця пропорційно виведена вежа, висока і струнка, має на меті притягти до себе увагу глядача і тим закликати його до храму, також розносити якнайдалі церковну благовість, а за давніх неспокійних часів, служила ще й як високо піднесений пункт для спостережень навколо, щоб, у випадку ворожого нападу, вдарити на сполох. З вікон у вигляді амбразур можна було й відстрілюватися.

Галерію дзвіниці пожвавлено орнаментальною обшивкою, а піраміdalний дах її увінчано досить великою грушевидною банею вищуканої форми. На звужений верх цієї бані встановлено такий самий як і баня восьмибічний гарно орнаментований барабан, відокремлений знизу і нагорі від сумежних частин вежі чіткими ковнірами.

Над призмою барабана ковнір лагідно переходить у маленьку, мало помітну знизу, напівсферичну баню, над якою елегантно підноситься ще одна зовсім маленька грушевидна банька. Над нею, в ролі маківки фігурує маленький диск, а понад усім, опершись на середину тонкого півмісяця, підіймається витончений видний здалека хрест.

Всі ці архітектурні елементи квадратової в пляні дзвіниці доведено до такої гармонії, що вже не можна нічого більше додати, відняти, або хоч трохи пересунути. Це є пластична мелодія лагідного наростиання геометризованої маси, яка на певній висоті переходить у передкульмінаційний елемент — галерію, а ще вище наступає й сама кульмінація у вигляді мальовничої бані. Далі, ще вище, іде спад цього напруження, переход його в лінійно легке й виразне спрямування вгору до неба.

Зрозуміти всю мистецьку завершеність цієї дзвіниці можна шляхом порівнювання її з іншими подібними, але часто не так досконало скомпанованими дзвіницями.

Дзвіниця в лемківському селі Шелестові сіє струнка, але верхня частина її, утворена з галерії в формі близькій до куба і з комплексу бань з додатками до них, здається занадто важкою, якщо дивитися на чотирибічний паралелепіпед, на якому базується вся ця надбудова. Цю шелестівську церкву з-під Мукачева збудовано в 1777 році. Широкий розтруб покрівлі внизу, над бабинцем, у певній мірі зменшує вражен-

ня порушеній рівноваги і надає більше стійкості шелестівській дзвіниці.¹⁷

Наведемо ще один приклад — церкву святих Косми та Дем'яна, збудовану в селі Тилич, повіту Новий Санч, в 1743 році. При добрих пропорціях трьох ярусів дзвіниці цієї церкви, нахил стін її зроблено занадто великим. Через це ціла вежа втрачає свою стрункість.

Середній основний зруб церкви в Поворознику є значно нижчий від дзвіниці. І ця триярусна вежа має добре пропорції і таке саме вдале, як і дзвіница, завершення, скомпановане з бань і ажурного хреста. Барaban над більшою банею тут тонший і вищий. Гра світла й тіні, завдяки горизонтальним членуванням, виявлена в значнішій мірі. Мистецьке поєднання з дзвіницею найбільше проявлено в аналогічному задумі бань.

Зовсім маленьким, захованим десь у гущавині дерев, здається віттарний зруб. І в цій затишності найсвятішого місця будівлі є своя логіка. Але не тільки в цьому разі, а й у цілому, в храмі Поворозника існує тонко продумана відповідність між змістом і формою архітектурного твору.

Катедральний мурований собор св. Йоана Хрестителя, збудований в 1630 році, давно славиться, як визначна історична пам'ятка архітектури XVII-го століття, чудова прикраса міста Перемишля (іл. 11-12).

Будучи уміщена на високому місці, ця будівля дуже добре «вросла» в навколоїшній мальовничий міський краєвид. Нею можна милуватися з багатьох високих пунктів цього старовинного і досить затишного міста.¹⁸

У своїй основі, це є базиліка у формі латинського хреста, нава з трансептом, кінці якого мають умірковані виступи. Здовж довшої сторони нави є прибудови, які утворюють бічні малі нави.

Двоярусний фасад собору, увінчаний трикутним фронтоном з крутым вікном посередині, прикрашено по боках фронтону і другого ярусу досить високими стрункими пірамідками, на вертикальній вісі фасади, у верхньому ярусі уміщено велике вікно з напівциркульним завершенням, а в долішньому ярусі — багато оздоблений в стилі бароко портал, до якого ведуть добре задумані урочисті сходи.

З обох боків цих сходів і порталу, долішній ярус фасади прикрашено розкрепованими коринтськими пілястрами, серед яких по боках є ниші зі статуями святих. Над першим ярусом проходить умірковано винесений розкрепований карніз.

¹⁷ Д.Н. Говерман, *Пам'ятники дерев'яного зодчества Закарпаття*, Ленінград 1970, стор. 8 отдела ілюстрацій.

¹⁸ С. Гординський, *Українські церкви в Польщі*, Рим 1969, іл. 2.

На п'єдесталах бічних балюстрад парадних сходів вдало розміщено чотири статуй святих і дві декоративні вази. Кожна з цих статуй має свій індивідуальний характер і, в певній мірі, виявляє душевний і фізичний рух, що ним позначилася скульптура бароко.

Центральний восьмерик з вікнами, уміщений на перехресті середньої нави з трансептом, увінчано напівсферичною восьмибічною банею з круглими, прикрашеними ззовні, віконцями, саму баню завершено барабаном з маленькими вікнами, а ще вище, також напівсферичною баштою з маківкою і хрестом.

В одному з кутів, утворених навою і трансептом, притулився додатковий елемент собору — кругла капеля з круглими вікнами і баштою, подібною до центральної, але в меншому розмірі. Поруч з фасадом є місця стіна з аркадою для дзвонів. В цілому, ця пам'ятка архітектури цікава з історичного та мистецького погляду, але в її екстер'єрі її інтер'єрі бракує народних мотивів.¹⁹

Дерев'яну церкву, оббиту подекуди і на зовнішніх стінах бляхою, святих Косми та Дем'яна в Старому Селі, любачівського повіту, збудовано в 1640 році і відновлено в 1822 та 1923 роках (іл. 13-16).

Ця, частково вже зруйнована в момент фотографування церква, мабуть, мала плян латинського хреста. Судячи по тому, що дотепер уціліло, вона скоріше подібна до базиліки з трансептом, ніж до п'ятизрубної української народної церкви. Щоправда, надбудова над перехрестьям нави з трансептом нагадує восьмерик зрубу зі звичайною восьмиспадкою покрівлею і восьмериком барабана, вкритим напівсферичною баштою з ковніром під нею і хрестом нагорі, проте загальний характер її має в собі мало традиційно народних рис.

Внутрі бабинця, перекритому лагідно вигнутим склепінням, видно балькон для хору, досить великих вікна, вхідні двері і залишки стінного розпису.

Хоч ця пам'ятка архітектури, можливо в наслідок пізніших переборок, і не становить щось особливо цінне з погляду мистецького, проте

¹⁹ Автор цих рядків, ще влітку 1970 року, зробив з натури чотири малионки цього собору в акварелі та ще дві шкіци — один у чорній туші, а другий — в сепії. Того ж таки року, зробив акварельний малионок католицького кафедрального собору з турецьким міпаретом у Кам'янці-Подільському. Все це бажано передати на сковорку до одного з музеїв, бо праці можуть десь загипутти. В Перемишлі автор зробив акварелі з натури також і інших історичних церков, маючи намір згодом видати серію кольорових листівок, подібну до комплекта мистецьких листівок, які видав на початку нашого століття Тжебінський, з усім найцікавішим, що є в Кам'янці-Подільському.

боляче бачити той стан, в якому перебуває будівля, зведена понад три сторіччя тому. Невідомо, як з нею тепер: чи її знищено цілком, чи відновлено.

Церкву св. ап. Йоана Богослова в селі М у ш и н к а, повіту Н о в ий Саңч, збудовано за XVII-го сторіччя. Будівля цієї церкви є типова для Лемківщини, зі спаданням висоти веж від високої дзвіниці до низького вівтаря.

Пропорції II витримано, перед входом є ґаночок, перекритий досить рідкого вигляду конічною покрівелькою. Цей ґаночок добре пасус, або, як кажуть майстри мистецтв, добре «перекликається» зі всіма іншими елементами будівлі та з її загальним характером.

Звертає на себе увагу фактура стін церкви в поземих лініях, довоєна в такому вигляді до галерії, де покриття дає іншу фактуру, а саме — у відземих лініях (іл. 35).

Цій пам'ятці архітектури надають елегантності досить широкі ковніри башні, зубчаста облямівка галерії та тонко орнаментальний візерунок барочних ажурних хрестів.

Обсаджування дерев'яних церков високими деревами, як це бачимо в цьому і в багатьох інших випадках, має протилежне значення, а також і бажання створити загальний ефект гармонійного поєднання штучно задуманої мальовничості будівель з живою мальовничістю самої природи.

Оточуючи деревами церкви, не завжди передбачають потребу заберегти певний інтервал між пам'яткою архітектури і розложистими деревами, які розростаються і затулюють собою видимість будівель. Маючи на увазі те, що історичну архітектуру часто оглядають з віддалення і фотографують, треба насаджувати дерева на певному віддаленні від стін будівлі, садити їх, щонайменше, на віддалі 5-8 метрів. А особливо розлогі дерева з широкими кронами, потребують того, щоб відтягати пункти посадки їх ще більше. Навколо пам'яток архітектури добір порід дерев має велике значення для загального ефекту. І такі випадки, коли більше відповідають мистецьким вимогам колоновидні, або конічні форми крон дерев, а є й випадки, коли потрібні дерева з кулястими або з парасолевидними кронами. Часто бажані посадки і з широко розложистих дерев, як контраст до геометризму будівель.

В XVII-му сторіччі, українська архітектура досягла свого найвищого розвитку. На основі вироблених віками традицій народного мистецтва, розвинувся, і саме в цьому віці дозвіл і розцвіт, прославлений своєю мальовничістю — стиль українського барокко. Життєвість українського барокко, завдяки його бадьорому життєвердливому характерові, проявилася і в XIX сторіччі і навіть у нашому ХХ-му столітті, в творчо переданих по сучасному формах і мотивах.

Розділ III. ЦЕРКВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ XVIII СТОЛІТТЯ



а протягі з цілого XVIII-го сторіччя, як по всій Україні, і, зокрема на її північно-західних теренах, а також і на українсько-польському пограниччі в Карпатах, помічаємо поглиблення процесу поєднання основ стародавньої української народної архітектури, збудованої з дерева, з навіяними із заходу рисами барокко.

На місце чотирикутніх, все в більшій мірі поширюються восьмикутні зруби. Вертикальні форми церков стають стрункіші, а загальний вигляд будівель з галеріями та опасаннями стає все жвавішим. Все більше формується ідея цільного ансамблю церкви разом з додатковими будівлями церковного комплексу.

Стає все більш витонченою мальовничість не тільки зовнішнього вигляду церкви, а також і її цутра. В зовнішньому вигляді церкви стає все більш оціненою мистецька перевага ґонтового покриття стін і покрівель церков, не тільки з погляду м'якості окреслень, а й щодо такої фактури рослинного походження, яка наближує будівлю до живого природного оточення.¹

Церква в селі Дошиця, повіту Ясло, збудована в честь св. великомученика Димитрія в 1710 році, є мурована. Цю церкву відновлювано в 1898, 1901 та 1930 роках (іл. 36-40).

Найдавніша дошицька дерев'яна церква згоріла. В 1790 році замість неї поставлено нову з каменя, яку в 1884 році відновив і прикрасив місцевий уродженець Сильвестр Сембратович, галицький митрополит.

¹ Г. Логвин зауважив, що для захисту зрубу від вогкості його обшивують ґонтою і влаштовують широкий захисний дашок на стовпах або консолях, зроблених з виступів деревин. Автор каже, що ґонта лагідно облягає форми зрубу, створюючи пластичний і мальовничий переход від одної форми до другої. Цілком слушно те, що саме в цьому полягає одна з позитивних рис і особливіва принадність українських дерев'яних церков (Г. Логвин, *Украинское искусство*, Москва 1963, стор. 133-134).

Отже, на підставі записів, які збереглися в архівах, можна зробити висновок, що в селі Дошиця було в XVIII-XIX століттях, а може збереглося і до наших днів, дві церкви.² Маємо фотографії тільки тієї церкви, яку збудовано в 1710 році. В ній, мабуть, багато чого додано і полішено за наших часів.

Заокруглений вівтар, перекритий конічною покрівлею з маленькою банею, справляє солідне враження. Нажаль, не маємо профільної знимки, щоб судити наочно про тип і загальну пропорційність цілої будівлі.

Інтер'єр церкви, показаний на світлині від вівтаря до хорів, вказує на те, що ця церква має в більшій мірі міський, ніж сільський характер, будучи монументальною, добре упорядкованою і мистецьки оформленено в дусі міських храмів.

Щоправда, в деяких проявах цього майстерного оформлення, наприклад, у багато орнаментованому престолі з шістьма колонками, оздобленими стилізованою виноградною лозою, а також і в образах, уміщених в рельєфно прикрашенні кивоти або включені в аркуаду — помічачмо деякі деталі, в яких проглядають риси народності.

Натомісъ така будівля, як церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Молодич, повіту Ярослав, збудована в 1719 році, має цілком народний характер (іл. 41-49).

Нажаль, зовнішній вигляд цієї церкви указує на деякі композиційні недогляди. Наприклад, викривлено поздовжню вісь пляшу, а також передбачено замалу висотну різницю вибудованих в одну лінію зрубів.

В цій церкві центральний зруб виділено надбудовою восьмериця з маленькою барочною банею, а над бабинцем і вівтарем зроблено значно тонші і тому стрункіші завершення.

Звертають на себе увагу прибудови на висоті долішнього ярусу. А в другому ярусі є така цікава асиметрія: з півдня — менші одиночні вікна, а з півночі — більші подвійні вікна.

Інтер'єр церкви має сільський затишний характер. Вівтар відокремлено від решти церковного простору балюстрадою. Ікони мають вправний рисунок, а зображення на них виразні. Серед деталів нутра особливо цікаві такі: орнаментований низ панікалила, яке в багатьох місцевостях називають «павуком», а також і старовинний чисто народний замок на дверях.

Церква преп. м. Параскеви в селі Брусно Нове, любачівського повіту, збудована в 1720 році, має досить присадкуваті форми. В ній на трьох, виведених в одну лінію, чотирикутних зрубах, серед

² Архіви музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

яких середній майже цілим не виділено, покояться широкі цапівсферичні бані. Церкви з такими широкими майже напівсферичними банями зустрічалися на Холмщині та Підляшшю, наприклад, донедавна ще існували в згаданому вище містечку Тишівцях на Холмщині (іл. 50-53).³

Такі церкви були, а може десь уціліли й дотепер в інших місцевостях: на Волині — в селі Пляшево, будови 1650 року, на Поділлю — в селі Залужжя XVIII століття, в селі Крехів на Львівщині, будови 1724 року. Восьмигранність великих бань в цих церквах, не завжди добре помітна, через що ці бані дуже близькі до нашівсферичних.⁴

Баня над бабинцем, в селі Брусно Нове, лежить на низькому підбаннику в формі восьмерика. Баня над основним середнім зрубом покояться на ще нижчому, цілком замаскованому покрівлею, восьмерикові, а баня вівтаря вже сидить на самому чотирибічному зрубі.

Всі три бані увінчано восьмериками з барочними баньками, а висота іх дуже лагідно спадає від входу до вівтаря.

Дерев'яну церкву св. арх. Михаїла в селі Ясель, повіту Устрики Долішні, збудовано в 1725 році. Відновлено цю церкву в 1886 році, а добудовано в 1934 році. В тому році примуровано притвор церкви та дзвіницю, з метою побільшити її внутрішній простір. В єдиній світлині, яку маємо, не можна бачити прибудови, бо церкву знято з боку вівтаря, меншого своїми розмірами від основної частини будинку (іл. 54).

Свою назву село має від назви річки, яка з цього витікає — Яселька. Замість назви Ясель, часто вживають слово Яселько. Є відомості про те, що до 1725 року в цьому селі була каплиця, замінена пізніше церквою.

На двоспадній, вкритій тепер бляхою, покрівлі цієї подовгастої церкви, близьче до західного кінця гребеня, виведено струнку барочну вежу. Цю вежу скомпановано так: внизу лежить подушка, на яку поставлено восьмерик з віконцями. Цей восьмерик увінчано подвійцою цибулястою банею, або краще сказати банькою з широким ковніром внизу і маківкою з ажурним хрестом нагорі.

Збудована в 1732 році дерев'яна церква св. великомуч. Димитрія в селі П'яткова Руська, повіту Ряшів, є типово-українська тризрубна будівля з найвищим середнім і нижчими, але неоднакової висоти, двома іншими зрубами (іл. 55-60).

Ця церква має широке опасання, утворене з даху, похиленого приблизно на 45°. Цей дах спирається на солідні муровані чотирибічні стовпи. В долішньому ярусі, захищеному опасанням, зруби церкви не є вкриті ґонтою.

³ Л. Маслов, *Дерев'яні церкви Холмщини та Підляшшя*, Krakів 1941, стор. 12-13.

⁴ Архітектура Укр. Р.С.Р., Москва 1954, іл. 75, 76 та 79.

Всі інші зовнішні поверхні церкви, включаючи і всі три великі цибулясті бані, вкрито досить дрібною ґонтою, яка своєю фактурою чудово об'єднує цю пропорційну будівлю.

Щодо ґонтового покриття стін і великих бань, церква в селі П'яткова Руська «перекликається» з юр'ївською церквою XVII століття в м. Дрогобичі, львівської області, але ця остання має не тільки більші розміри і більшу різноманітність форм, а ще й різноманітніше ґонтове покриття.⁵

Завдяки ґонті, цілу будівлю церкви сприймаємо як єдину мистецьку композицію, не тільки з погляду гармонійно виведених форм, а ще й приемної для ока структури зовнішнього покриття поверхні, викладеного з кусків колотого дерева.

Осередковий зруб має триярусну побудову: внизу — два яруси квадратової форми, а нагорі — восьмерикової, увінчаної цибулевидною, зовсім мало витягненою вгору великою банею зі струнким барабаном і зовсім маленькою банькою з маківкою і хрестом. В другому ярусі є подвійне багатошибкове вікно, а в третьому — маленьке кругле віконце.

Другі яруси бабинця та вівтаря увінчано подібними до середньої, але трохи меншими банями з трохи нижчими барабанами.

В нутрі цієї церкви є цікаві, скріплені заливними скобами, дерев'яні двері з гарним профілем одвірку нагорі і з чітким написом на цьому одвірку, в якому фігурує дата побудови церкви — 1732 рік.

В селі Прислоп, горлицького повіту, є дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована в 1736 році. В парафіяльних актах, які перевеховуються в Устю Руському, записано, що село Прислоп існувало вже в 1554 році, тобто саме тоді, коли князь Дмитро Вишневецький закладав одну з перших, відомих в історії Запоріжжя, Січей (іл. 61-66).

Народні перекази зараховують Прислоп до найстаріших осель на Лемківщині. В цьому селі з давніх часів існує українська парохія.

Церква в селі Прислоп гарна, але, на жаль, в значній частині пеперекрита бляхою. Через те окремі зруби нави ззовні не виділяються. Висота трьох веж від дзвіниці до вівтаря рівномірно спадає. Нагорі, вежі увінчано стрункими барабанами з гарними грушевидними баньками, завершеними ажурними хрестами граціозного рисунку.

Цікаво те, що форму завершення високої вежі церкви в Прислопі майже ніде більше в українських дерев'яних церквах не зустрічаемо. Наприклад, верхня частина вежі церкви в селі Куримка, свидницької

⁵ Архітектурні пам'ятники України, комплект листівок Олешкевича, Київ 1966.

округи на Пряшівщині, тільки в певній мірі подібна до неї. (Цю церкву на Пряшівщині збудовано недавно, в 1923 році).⁶

Інтер'єр церкви в Прислопі має багато удекорований п'ятиярусний іконостас з досить оригінальним мотивом орнаменту царських врат.

Мотиви прикрас стін і балюстради, при бальконі для хору, близькі до народних орнаментів. Гарно вирізьблено ошатний архітектурний кіот для образу святого Миколая, прикрашений орнаментальним мотивом виноградної лози в дусі барочних оздоб.

При церкві в Прислопі є старовинна каплиця, яка зберегла свої чудові архаїчні форми.

В селі М л и н и, ярославського повіту, є дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована в 1740 році. Ця церква ззовні має вигляд базиліки з прибудовами, перекритої двосхильною покрівлею. Посередині, екстер'єр бані має форму восьмерика. Судячи по гарно розписаному нутрі баші, бачимо, що ця баня велика, восьмигранна, зведена над головною середньою частиною церкви і добре освітлена за допомогою великих вікон (іл. 67-84).

Інтер'єр вівтаря має широке коробове перекриття і розкішно удекорований запрестольний образ, приставлений, мабуть, пізніше до іконостасу, перед його царськими вратами. Сам по собі багатоярусний іконостас цікавий своїм малярством і багатим барочним оздобленням.

Приємне оформлення має і балькон для хорів, а також і багато прикрашений кивот з фігурами двох янголів перед ним, в середині якого, у вінку з квітів, видно тонко намальований образ Покрови.

Ззовні, в церкві звертають на себе увагу ступенчасті консолі, утворені з кінців зрубу для оригінального підтримування на коротеньких стовпцях неширокого опасання.

Внутрі церкви є гарно профільзований і прикрашений облямівкою одвірок скріплених залізними скобами вхідних дверей, які можна вважати також і за елемент екстер'єру. Вгорі, на одвірку є тонко вирізьблений напис з датою побудови церкви. Двері мають з середини старовинний залізний замок. Вікна захищено від злодіїв міцними ґратами з ключками.

З дзвіниці знято і поставлено окремо чудової ажурної роботи барочний хрест із сяєвом.

Сама дзвіниця має елементарну архаїчну форму чотирибічного паралелепіпеда, з трохи похиленими до середини стінами і низькою шатровою покрівлею.

⁶ Б. Ковачовичова-Пушкарьова та І. Пушкар, *Дерев'яні церкви сх. обряду на Словаччині*, Пряшів 1971, стор. 236.

Дерев'яна церква Преображення Господнього в селі Ч е р т е ж, повіту Сянік, збудована в 1742 році, була відновлена в 1924 році (іл. 85-91).

За усними переказами, село Чертеж існувало ще за княжих часів, за Романа Мстиславовича.

Назва села походить від креслярів, майстрів будівельної справи та інших ремісників, яких називали одним словом «чертежі», і які тут мешкали. Всіх іх зібрали і поселили біля себе галицький князь Юрій II, який перебував найбільше в Сяноці.⁷

Церква є тризрубна, з трьома ярусами і широкою банею тільки над середнім найбільшим зрубом. Ціла будівля церкви має гармонійні пропорції. Бічні двоярусні зруби мають досить круту двосхильну покрівлю.

До цієї церкви в загальних рисах подібна церква в селі Степанки на Поділлі, збудована в 1764 році.⁸ Тільки в цій останній центральний восьмерик перекрито не широкою банею, як у селі Чертеж, а піраміdalним дахом. Також і покрівлі бокових зрубів мають не по два, а по три схили.

Церкву в селі Чертеж поставлено на кам'яному підмурку.

Перший ярус її має відкриту кладку зрубу з гладко отесаних деревин, захищених від дощів дашком опасання. Цей дашок підтримують гарно оформлені дрібноступенчасті консолі. Перехід дашку опасання від більш винесеної його частини перед осередковим зрубом до менш винесених його частин перед боковими зрубами, з кожного погляду є плавний, приємний для очей. А перед входом до церкви є особливий дашок, трохи вищий за рівень дашка опасання.

Вище від входу, понад круглим вікном до західного зрубу, є трикутний фронтон, утворений двосхильною покрівлею, внизу обмежений смугою дашка з лагідним заломом і дрібно зубчатим краєм, властивим для всіх долішніх країв покрівель цієї будівлі.

Коло церкви уціліла звичайна чотирибічна дзвіничка з піраміdalним трохи заломленим перекриттям, яке увінчує типова барочна банька, поставлена на занадто маленький для неї стовпчик.

Внутрі цієї церкви площини зрубу не пожвавлено розписами.

Вхідні двері скріплено цікаво профільованими, у вигляді стилізованих рослин, залізними скобами, які ще й прикрашено орнаментальними зигзагами.

Коло дверей видно частину стіни оздобленої орнаментом фриза.

⁷ З архівів музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

⁸ В. Кармазин-Каковський, Українська народна архітектура, Рим 1972, рис. 17.

В селі Лодина, повіту Устрики Долішні, є одноярусна дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудована в 1743 році (іл. 92-98).

В архівних документах є свідчення про те, що це село було спустошене, а церкву знищено, можливо під час нападу татар або турків, які робили численні наскоки в роках: 1498, 1504, 1524, 1575 та 1672.

В цій будівлі, як це буває найчастіше, західний і східний зруби менші за середній. Понижена покрівля над вітвarem переходить до покрівлі вищої частини церкви не плавно, а невисоким уступом. Цілком оригінально утворено виріз у покрівлі для другого ярусу над бабинцем. В сонячний день тут така гра світла й тіні, яку, через їх чіткість і контрастність, вважаємо за досить активний, збудливий психо-емоціональний чинник. Він вносить велике поживлення в загальний образ церкви.

Двоступнева невеличка, але струнка баня, уміщена посередині даху, вносить ще більше поживлення в образ церкви в цілому.

В одному ритмі з нею перебуває менша і простіша двоступнева банька над заокругленням покрівлі вітваря.

Приближно таку саму структуру вежі можна бачити на розрізі церкви в селі Криве, бардівської округи на Пряшівщині. Тільки в зразку з села Криве цибульку бані менш витягнено і ціла вежа має менше ковнірів, які так вигідно збільшують гру світлотіні.⁹

П'ятиярусний іконостас у церкві села Лодина, витримано в формах багатого бароккового оздоблення. В наївній простоті й виразності окремих великих образів церкви відчувається рука здібного народного майстра. Жіноче обличчя запрестольного образа виконано особливо тонко і надхнено.

В селі Тилич, повіту Новий Санч, є дерев'яна церква свв. безсребренників Косми і Дем'яна, збудована в 1743 році. Ця церква має імпозантні монументальні форми (іл. 99-100).

Найдавнішу згадку про село Тилич знаходимо в Галицько-Волинському літописі.¹⁰ За княжих часів, Тилич мав назву Орава, (або Орнава) і вже тоді належав до найстарших осель Лемківщини. Під час татарських нападів, внаслідок лихоліття, Тилич підупав, але десь коло 1363 року знову піднісся і, трохи пізніше, дістав від польських королів право торгового містечка. Тоді ж таки змінив свою назву — замість

* Б. Ковачовичова-Пушкарьова та І. Пушкар, *Дерев'яні церкви сх. обряду на Словаччині*, Пряшів 1971, стор. 226; Там само, на стор. 228 та 229 — зразки чудових хрестів на вежах цієї церкви.

¹⁰ З архівів музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

давньої назви « Орава », став називатися « Мястко ». Руїни мурів цього містечка ще були досить добре збережені в 1682 році.

З 1391 року, містечко Мястко перейшло під управу краківських єпископів, серед яких Любомир Телицький, у згоді з мешканцями, назвав цю оселю, подібно до свого прізвища, Тилич (в день 26.VI.1612 року). Разом з привілеями, він надав цій українській церкві два лани поля.

Однаке в 1636 році замкнено цю церкву з метою змусити тиличан ходити до новозбудованого костела латинського обряду.

Року 1680-го цю церкву відкрито було тільки на два роки, після чого звелено зовсім розібрati її і з того матеріалу збудувати в Мушині костел. І тільки після довгих настирливих домагань, у 1743 році дозволено побудувати в Тиличі нову церкву для потреб вірних українського обряду.

Будівля цієї церкви має спад висоти веж від високої дзвіниці до низького вівтаря. Стіни дзвіниці мають великий нахил до середини і досить приємний поділ на три яруси. Нагорі дзвіницю завершено високою вежею з неповної піраміdalної покрівлі, більшої і меншої цибулеобразних бань, з малим підбанником між ними і барабаном вище, увінчаним грушевидною банькою з хрестом.

Церква має великі багатошибкові вікна, отже вона ясна всередині.

Висока вежа цієї церкви, власне кажучи, не є дзвіниця, бо не має дзвонів. Для них є окрема прибудова у вигляді тридільної стіни з місцевого каменя, завершеної трьома середньої велиності банями з маківками і хрестами. Середня баня є більша, а бічні — менші.

Своєрідну прямолінійну архітектоніку має церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Пашова, повіту Устрики Долішні. Збудовано її в XVIII-му сторіччі, точно невідомо, в якому саме році. Тут розглядаємо цю церкву серед подібних будівель, виведених у середині цього віку (іл. 101-105).

Традиційний для лемківських церков спад висоти веж із заходу до сходу тут додержано. Тільки один західний зруб є двоярусний, майже квадратовий в обох ярусах, маючи піраміdalну покрівлю з маленькою банькою нагорі.

Такого роду є церква в селі Крайня Порубка, свидницької округи на Пряшівщині, збудована в нашому столітті. Тільки в ній вівтарний зруб не є менший за середній.¹¹

Таке « перекликання » будівельних форм нашого віку на Пряшів-

¹¹ Б. Ковачовичова-Пушкарьова та І. Пушкар, *Дерев'яні церкви сх. обряду на Словаччині*, Пряшів 1971, стор. 211-212.

щині з архітектурними формами, які виникли на Засянні двома віками раніше, становить певний інтерес.

В інтер'єрі церкви в селі Пашова гарно скомпановано чотириярусний іконостас, в якому тонко прорисовано фігури святих. Вони приємно сднаються з рельєфними барочними оздобами цільно задуманої конструкції. Пілястри поживлюють стіни нутра церкви навіть і в бабинці.

Ікону Христа, в короні й облямівці одягу якого відчувається про-никання в ренесансовий і барочний іконопис місцевого народного майстерства, вставлено в барочний кіот з витими колонками і мальовничими вирізами в ламаній лінії карнізу.

Якщо в зв'язку з розгляненою пам'яткою архітектури — церквою в селі Пашова, є вказівки на те, що її збудовано в XVIII столітті, то щодо церкви в селі Стубінко, зовсім не маємо ані дати побудування, ані навіть сторіччя, в якому її виведено (іл. 106-123).

Проте, вважаємо за доцільне поставити розгляд обох цих пам'яток архітектури в розділі, в якому мова про першу половину XVIII-го сторіччя, близче до його середини. В цьому разі доводиться базуватися на почутті, яке виникає внаслідок оцінки всієї суми прикмет кожної такої пам'ятки.

Церква в селі Пашова має форми, характерні для найдавніших церковних будівель XVIII-го століття. А якщо її покрівлю перекрито бляхою і в її нутрі є досить свіжий розпис стін « під мармур », то все це очевидно додавалося за пізніших часів.

Церква в селі Стубінко має не тільки такі самі архаїчні форми, властиві для першої половини або середини XVIII-го віку, але ще й багато цікавих залишків старовини, таких як залізний замок дверей, розпис стелі, барочні овальні оправи для невеликих образів, в яких дано бюсти двох персонажів із Святого Письма в досить динамічних позах, своєрідно задумані елементи « гроба Господнього », старовинний кіот для образа і чисто народний розпис стін, зроблений на поверхні гладко отесаної кладки зрубу.

З огляду на всі ці конкретні прикмети, дозволяємо собі розглянути не тільки церкву в села Пашова, а й церкву в села Стубінко серед пам'яток народної архітектури першої половини XVIII-го сторіччя, близче до його середини.

Церква в селі Стубінко, ярославського повіту, є тризрубна, двоярусна. Кожний зруб її, це є приблизно квадрат у плані, і тільки вітарний зруб має зрізані роги з метою наблизити обрис його до заокруглення.

Осередковий зруб цієї церкви трохи більший за бічні.

Покрівля цієї церкви є двоспадна, трохи піднесена догори над середнім зрубом. Над вітarem, відповідно до зрізаних рогів східної його

стіни, покрівля має п'ять схилів: два бічних і три — до сходу. А з боку бабинця двоспадна покрівля спирається на трикутній фронтон. Тепер покрівлю перекрито бляхою.

Найархаїчнішу форму такої церкви, але триярусної і з ширшим долішнім дашком, підтриманим консолями з виступів зрубу, можна бачити в селі Гусному, великоберезянського району Закарпаття.

В цій церкві села Гусного є ще одна деталь, яка мабуть заховалася з давніх часів, коли ще не було подувів барокко. Це в завершення церкви, про яку мова, виведеної в 1655 році, не грушевидною банькою, а восьмибічною шрамідкою, поставленою на малий барабан.¹²

Над середнім зрубом церкви в селі Стубінко є невелика струнка вежа з більшого і меншого восмериків і гарної грушевидної баньки з маківкою і хрестом.

Окремо, коло церкви села Стубінко, стоїть двоярусна дзвіниця з приближеною пропорцією долішнього яруса до горішнього як 6 : 4. Аркади горішнього яруса мають по чотири великі арки з кожного боку. План дзвіниці є квадратовий, а покрівля пірамідальна.

В цій церкві є залізний замок старовинного типу для замикання дверей. Такі замки поширені були в церквах XVIII-го століття.

В інтер'єрі церкви є цікавий своїми добре вивіреними пропорціями іконостас. В дусі мотивів іконостасу, майстерньо розписано і пляфон, підтриманий тонкими високими колонами.

Внутрі церкви уціліли ошатні обрамлення для образів. Особливо характерні для барокко рельєфні, мальовничо вигнуті декоративні прикраси для невеликих образів, у композицію яких входять по дві особи, намальовані допоясно в досить живих позах.

В цій церкві збереглися залишки церковної скульптури, а також і оригінально задумана побудова «гробу Господнього», з живо поданими персонажами двох осіб з топірцями, які становлять сторожу.

На стелі балдахину цього «гробу Господнього» є виразна композиція сцени «Оплакування». В цьому малярстві відчувається рука народного мистця, здібного передавати певний настрій у своїх творах.

Автор цієї живописної праці може навмисно подав цілу постать Матері Божої значно збільшеною, в порівнянні з іншими фігурами, підкресливши цим логічний і геометричний осередок композиції — чисто людське страждання матері, мабуть найглибше зі всіх страждань, які бувають.

Внутрі цієї церкви, в менших її приміщеннях, уцілів старовинний

¹² М. Ашкінац, *Світ дивної старовини*, Ужгород 1969, стор. 39.

розділ, виразно народний, виконаний прямо на гладко отесаних деревинах зрубу. Цей розпис тепер уже в значній мірі вицвів і стерся.

В цьому ж селі Стубінко є ще три найпростішого типу каплиці. Одна з них, це маленька дерев'яна хатка, в пляні чотирикутна, з витягненим наперед дашком з чільного боку. Під цим дашком є трикутний фронтон з допок, а в стіні є двері з двома віконцями по обидва боки.

Трохи більша розміром і присмінше виглядає друга каплиця, подібна до першої, але з дашком опертим на дві пари тонких колонок, з вхідними дверима під цим дашком і вікнами в бокових стінах.

. Третя капличка відрізняється від перших тим, що її збудовано з каменю. Це, в основі своїй, мурована стіна з пішою для образу, перед якою є дві міцні колони типу найархаїчніших дорійських колон з елементарно профільованими капітелями. На цю монументальну стіну з глибокою пішою і на дві колони перед нею оперто двосхильний дах з фронтоном з чільного боку, на якому є тонкий рельєфний хрест.

Можливо, що цю каплицю збудовано під впливом переходу від форм бароко до форм класицизму. Мабуть рідко коли можна зустріти таку зовсім елементарну форму, в якій було б і монументальність і народність і архітектурно-мистецька виразність!¹³

Церква в селі Бартне, повіту Горлиці, яку мабуть збудовано десь в першій половині XVIII століття, виділяється серед густих дерев своєю стрункою триярусною дзвіницею, завершеною чудово скомпанованім убуванням чотирьох ярусів вежі (іл. 124-126).

На чотирибічній основі дзвіниці шокотиться по барочному гарно профільована баня. Над нею є усічений конус з широкими ковнірами угорі і внизу, а ще вище поставлено барабан-восьмерик, також з широким ковніром і невеличким конусом над ним, на вершині якого присмінно підноситься типова барочна грушевидна банька з маківкою і тонко виробленим ажурним хрестом.

В інтер'єрі цієї церкви є досить величний іконостас з мотивами народного малярства. Цей іконостас становить такий аразок будови, що в ньому легко можна замінити один образ іншим чи переставляти ті образи, що є.

Царські врата мають багатий різний орнамент з плавно вигнутих рослинних стеблин і відгалужень.

¹³ В архівах Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі відсутні матеріали в записах щодо села Стубінко, та й сама назва села фігурує записаною дуже неясно польською мовою на звороті кожній світлини, а більше піде. Все це викликає потребу додаткових студій у відповідній літературі і на місці. Тим часом, головна наша мета в цій праці полягає у вивченні будівель церков з погляду мистецтвознавчого в тій мірі, в якій це можливо навіть й не маючи всіх даних.

Двоярусна дерев'яна дзвіниця в селі Тісна, повіту Лісько (?), будучи квадратовою в пляні, має дуже добре відчутиє співвідношення висоти долішнього яруса до висоти горішнього як 2 : 1. На жаль, ця дзвіниця перебуває в цілком занедбаному стані: двері і вікна в ній забито, а увінчуючу баню цілком збито (іл. 127).

П. Юрченко так схарактеризував українське дерев'яне будівництво церков за першу половину XVIII століття:

Розвиток кам'яного будівництва в деякій мірі обмежує можливості для поширення дерев'яних церков, проте творче піднесення, яскраво проявлене в дерев'яному будівництві XVII століття, продовжується і в першій третині XVIII сторіччя. Особливо в Галичині і на Поділлі виникають усе нові й нові варіанти стародавнього типу тризрубних церков з трьома або одною вежею. Церкви тих часів характеризуються нахилом до монументальності будівель з додержанням цілосцю об'єму і виразної пластики. На Придніпров'ї та Слобожанщині починає розвиватися велична дерев'яна архітектура — висока та струнка. Погодження між зовнішнім виглядом церкви та її внутрішнім простором стає все краще вираженім. Також, усе кращим стає зв'язок між будівлею і навколоїшнім краєвидом. Все більшу ролю грають світлотіньові ефекти ззовні і всередині. В Галичині будується церкви зі щільно з'єднаними зрубами, а на Наддніпрянщині — зі зрубами більш або менш відокремленими. Чотиристоронні зруби майже повсюди замінюються на восьмигранні. В багатьох місцевостях на Україні зростає вгору струнка вежа центрального зрубу, а на Лемківщині удосконалюється мистецька викінченість західнього зрубу, витягнених в одну лінію тридільних храмів. На Наддніпрянщині все більше розвиваються п'ятизрубні храми з одною або п'ятьма вежами. І, нарешті, створюється велика багатоваріантність мистецьких рішень дерев'яних церков.¹⁴

Пам'яток дерев'яної архітектури, збудованих за роки, приблизно, з 1650 до 1750-го уціліло дуже мало, отже і берегти їх треба з найбільшою увагою. Це є велика цінність не тільки національного, а й всесвітнього значення!

¹⁴ П. Юрченко, *Древ'яна архітектура, Історія українського мистецтва*, Київ 1968, стор. 44-58.

Розділ IV.

ЦЕРКВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ XVIII СТОЛІТТЯ



дерев'яному церковному будівництві другої половини XVIII-го сторіччя розвиваються далі народні традиції і ще краще, бо в поєднанні з цими традиціями формується свій власний цілком своєрідний стиль українського барокко, який на Засіянні дав багато цінних, високомистецьких творів. Продовжуємо огляд тогочасних пам'яток.

В селі Снітниця, горлицького повіту, є типова для Лемківщини дерев'яна церква св. вмч. Димитрія, збудована в 1755 році (іл. 128-137).

В цій будівлі чудово додержано виразний спад висоти трьох зрубів від найвищого дзвіничного до найнижчого вівтарного. Всі три зруби завершено типово лемківськими двоярусними вежами-банями. Тільки перекриття церкви бляхою і пізніший додаток занадто випнутих назовні водозвідних труб порушує своєрідність місцевих архаїчних форм.

Село Снітниця сягає своїм віком княжих часів. У XVIII-му віці до Снітниці прилучено парафіяльну церкву в селі Ставиші.

Ідучи до церкви, треба пройти через муровані ворота з напівкруглим вирізом нагорі, перекриті високим дашком з ґонти і увінчані типовою для українського барокко грушевидною банькою з маківкою у вигляді диска і ажурним хрестом. Дзвіниця має горішню частину у вигляді галерії, яка є пережитком давніх оборонних башт.

Проф. арх. О. Повстенко пише: « Ці вежі-дзвіниці, що нагадують нашу стародавню оборонну вежу, зростають привабливою формою втятої рівносторонньої піраміди і завершуються розширеною частиною на зразок фортечних мурованих машікулів з нависаючою підлогою або, так званим, підсябиттям (бити ворога під собою крізь отвори в підлозі і в стінах верхньої частини вежі). Вже один цей термін (« підсябиття ») говорить про споріднення лемківських церковних веж із стародавніми оборонними мурованими та дерев'яними вежами ».¹

¹ О. Повстенко, *Лемківщина та її мистецтво*, « Свобода », Нью Йорк 1968, ч. 109.

В невеликих двоярусних вежах, які завершують кожний зруб, відчувається чисто лемківська побудова їх за такою схемою: внизу покрівля або восьмикутня тумба встановлена на покрівлі, вище — подушка або грушевидна баня більших розмірів; ще вище — барабан, або, як його ще називають, ліхтар (часто з просвітами), обмежений ковнірами знизу і зверху, а найвище — невеликого розміру правильна грушевидна банька з маківкою і хрестом над нею.

Середній зруб має досить низький другий ярус. Висота його разів у шість менша за висоту долішнього яруса. Вікна в долішньому ярусі є великі, з напівкруглими завершеннями.

Перед входом до церкви, із заходу, є чудової форми ґаночок, майстерно прикрашений ромбовою обшивкою та різьбленим орнаментом. Цей ґаночок має добре витримані пропорції.

Внутрі церкви притягає до себе увагу багатоярусний ритмічно розчленований іконостас, над яким розпис стелі виконано у цілковитій відповідності до його характеру. Вдало, в дусі народного декоративного розпису, орнаментовано стіни церкви і балкон для хору в бабинці.

Розкішно удекоровано барочні кивоти для образу Богоматері і для Розп'яття. В композицію першого кіота входять і статуї фігур з простирами руками. Завдяки великим вікнам, нутро церкви має добре освітлення, при якому можна розглядати всі деталі багатого оздоблення.

Мальовниче розташовано на високому березі річки, серед розлогих дерев, церкву в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудовану в 1757 році (іл. 138-157).

Коло церкви виведено цікаву чисто народну ротонду з конічною покрівлею з ґонти і маленькою банькою нагорі. Треба думати, що зроблено її з тим, щоб люди мали сховище на випадок дощу, тим більше, що ця церква не має опасання.

Перед входом до бабинця прибудовано ґаночок.

Висока і струнка дзвіниця трохи поширюється нагорі, переходить в поверх для дзвонів і спостережень, має цілу аркуаду з вікон, подібних до машікулів. На лагідно похиленій піраміdalній покрівлі дзвіниці зроблено зріз, на якому міститься порівнюючи досить велика цибулевидна баня, завершена невеликим барабаном з маленьким конусом нагорі, увінчаним маківкою з мініяюрними, у порівнянні з розміром дзвіниці в цілому, хрестом.

Якщо уявимо собі похилу лінію, проведену через маківки хрестів трьох зрубів цієї церкви, то вона становитиме з рівнем поземелля кут, приблизно в 45° . В інших церквах, наприклад, у церкві в селі Рихвалид, повіту Горлиці, збудованій в 1653 році, такий кут матиме тільки коло

30°, бо висота веж спадає в ній не так різко.²

Є ще одна цікава риса, характерна для лемківських церков з великим спадом висоти веж від дзвіниці до вівтаря, а саме: кожна з цих веж разом зі зрубом, на якому вона стоїть, виглядає окремою будівлею, наче б механічно щільно присунутою до іншої, або до інших веж.³ Але ця децентралізація зрубів і веж над ними не роз'єднує будівлю церкви на складові елементи. Композиція церкви в цілому підлягає певній ідеї, певній мелодії ритмічного зменшування пластичних мас. Певна спорідненість в структурі бань також поєднує всі три частини церкви в один архітектонічний задум, видний ззовні, так як і суцільність хоч і розчленованого, але ефектно об'єднаного внутрішнього простору, яку відчуваємо перебуваючи в кожному пункті нутра.

В такій церкві, як з села Капора на Закарпатті, будови 1792 року, велику об'єднуючу роль грає не тільки спільнота для всіх зрубів покрівля опасання, а ще й особлива система перекриття вищих ярусів церкви, коли елементи окремих веж наче «вростають» один в один і тим добре зв'язують композицію будівлі в одне ціле.⁴

В протилежність до певної самостійності кожного зрубу, така, наприклад, старовинна церква, як у селі Утішкові з Галичини, збудована 1687 року, наочно виражає зосередження всіх трьох зрубів з їх завершеннями, наче бокові вежі «пригортуються», як діти до матері, до серединного зрубу з великою башею.⁵

В церкві села Святкова Велика вартий особливої уваги багато і майстерньо оформленій розпис стелі центральної частини нутра церкви. В цій церкві зовсім оригінально задумано іконостас: його так вдало вміщено над вирізом у зрубі між центральним і вівтарним просторами, що цілком заповнена іконами площа цього іконостасу зовсім не заважає бачити понад бар'єром гарно скомпанований осередок вівтаря.

Всі квадрати іконостасу — один більший, а 20 менших, — заповнено багатолюдними сценами, які ілюструють Святе Письмо. Ці композиції не є шаблонні. В них багато руху, життя, яке так любили майстри стилю барокко. Ці сцени можна довго і з інтересом розглядати.

² Дерев'яні церкви в Україні, мистецька бібліотека «Ми і світ», Торонто, стор. 31. (Автор тексту М.Д., рік видання не показано).

³ Цього не почуваємо, коли дивимося на церкву лемківського типу на Закарпатті в селі Капора Воловецького району (мова про Покровську церкву 1792 року, яка фігурує на 10-15 ілюстраціях в альбомі Д. Говермана, *Памятники дерев'яного зодчества Закарпаття*, Ленінград 1970 р.).

⁴ Д. Говерман, *Памятники дерев'яного зодчества Закарпаття*, Ленінград 1970, ілюстрації 10-15.

⁵ А. Лушпинський, *Дерев'яні церкви Галичини XVI-XVIII в.*, Львів 1920.

Між ними є тематичний зв'язок, вони становлять розповідь в картинах-образах. На цьому іконостасі можна багато повчитися у самого народу.

Зі смаком оформлено орнаментальний розпис бабинця з галерією для хору. І тут все витримано в стилі відповідному до іконостасу.

В церкві є чудової роботи, по барочному задумані і виконані, розкішні і мальовничі кіоти для образів. Поруч з ними є й сцени, своїм загальним характером типові для народних розписів. Серед цих останніх особливо приваблюють наші очі цікаві своєю простотою, безпосередністю та виразністю зображення пророків, серед яких пророк Ілля Іде в колесниці по хмарах наче сільський дідусь на возі.

Чи не найцінніше, що є в цій церкві, подібній до музею мистецтва, це три композиції, глибоко продумані і талановито виконані певно одним і тим самим майстром народного мистецтва: «Народження Христа», «Страсті Господні» та «Вознесення Господнє». Скільки душевного звірушення вкладено тут у кожну постатъ, як добре знайдено в кожній праці той осередок, в которому наче б зібрано все найголовніше для образного висловуожної ідеї!

Дерев'яну церкву Успення Пресвятої Богородиці в селі Криве, повіту Горлиці, збудовано в 1759 році (іл. 158-162).

Окрема дзвіниця цієї церкви — це є досить високий чотиристоронній паралелепіпед, перекритий низькою піраміdalної форми покрівлею з ґонти. Нагорі — типова грушевидна банька з маківкою і хрестом. Вертикальні поверхні дзвіниці поживлено чотирма виразними поземними лініями — трьома тягами з вузенькими дашками, а над ними, четвертою є покрівля.

Як прийняти висоту дзвіниці, не рахуючи покрівлі, за 10, то співвідношення частин самого корпуса дзвіниці, поділених за допомогою вищезазваних горизонталей, рахуючи знизу догори, буде таке: 1 : 3 : 4 : 2.

Внизу прямокутні вхідні двері, нагорі — прямокутні отвори, по два з кожного боку.

Сама церква має три зруби й три вежі. Середній зруб з вежею є найвищий, а бокові — бабинець і вівтар — приблизно однакові щодо висоти й оформлення, є нижчі від середньої башти на чверть її висоти.

Це є типова тридільна церква, яку часто можна зустріти на Наддністрянщині та на Наддніпрянщині, звичайно, в багатьох варіантах, маючи щоразу якісні місцеві відміни.

Ю. Нельговський наводить приблизно подібного профілю церкву в Залужжі, збудовану в 1600 році. Вівтарна вежа її трохи нижча за ту, що над бабинцем. Але це не дерев'яна будівля, а аналогія дерев'яної споруди в мурівному будівництві. Основою цілої споруди тут, замість

зрубів, служить видовжене в пляні приміщення, перекрите звичайним циліндричним склепінням.⁶

Перший ярус церкви в селі Криве становлять квадратові зруби, другий — значно меншого розміру восьмикутні зруби, перекриті по барочному профільзованими банями з восьмерицями і грушевидними баньками, увінчаними маківками і хрестами.

Оригінальний профіль утворює баня над бабинцем, яка має залом не на висоті долішньої її третини, а верхньої. Легкий вигиб має і покрівля долішнього яруса. На жаль, усі перекриття основної частини церкви тепер зроблено не з ґонти, а з бляхи. Не зважаючи на це, церква в селі Криве зберігає свої чудові, тонко відчуті і добре вивірені пропорції, як у цілому, так і в таких прибудовах, як сіни перед бабинцем, відомі під назвою притвору, та ризниця коло вівтаря.

Нутро церкви в селі Криве вражає тим, що в ньому дуже просто і чітко окреслено внутрішній простір будівлі.

Над вівтарем і бабинцем утворено коробові склепіння.

Балькон для хору над бабинцем продовжено з обох боків і прикрашено ажурним бар'єром.

В цій церкві немає іконостасу, дуже мало образів і цілковита відсутність розпису стін. Таке спрощення, в данному разі зроблене в дусі пошукув краси в простоті, приємніше, ніж, як деколи буває, надмірне перевантаження храму оздобами, які можуть розсівати увагу і стомлювати психіку.

Дерев'яна церква Успення св. Анни в селі Орелець, повіту Лісько, збудована в 1759 році (іл. 163-165).

Окрема дзвіниця цієї церкви має архаїчний вигляд: у пляні вона квадратова, поставлена на кам'яний цоколь, закладений на похилі поляні, а стіни її з гладких дощок, з вирізами для дверей та вікон, та кож і перекриття стародавнього типу — пірамідальне, четырисхильне, мабуть не так давно вкрите бляхою.

Тризрубна церква має двосхильне бляшане перекриття і тільки одну вежу над середнім зрубом, уміщено не посередині, а трохи більче до вівтаря. З північного боку, ця церква має прибудову коло вівтаря і уцілілу частину дашку опasanня на консолях тільки в межах середнього зрубу. З південного боку такий дашок уже зрізано.

Село Більцарева, повіту Новий Санч, має дерев'яну церкву, збудовану в 1760 році і відновлену 1927 року. Цю церкву посвячено в честь св. вмч. Димитрія (іл. 166).

⁶ Розділ архітектури, написаний Ю. Нельговським у другому томі *Історії українського мистецтва*, Київ 1967, стор. 86.

Саме село відділяється тим, що воно колись належало до маєтностей польських королів. Є вказівка на те, що з дозволу короля Жигмонта I-го, в 1531 році, в цьому селі продано солтиство з різними вольностями і вигодами Іванові Трухановичеві, про якого народні перекази свідчать, що він був боярином московського царя Івана Грозного, але після невдалого замаху на життя царя, врятувався втечею до Польщі, де й закупив солтиство від короля.⁷

Церква в цьому селі має величну пропорційну дзвіницю з ґанком і опасанням внизу, з виступаючою ґалерією нагорі та з двоступневим барочним завершенням ще вище. Це увінчання, як звичайно, утворює баня, барабан, маленька грушевидна банька і понад усім — маківка з хрестом. Дві менші вежі встановлено на двосхильній покрівлі досить близько одна до одної. Покрівлю, бані, опасання та ґанок — все це пerekrito bляхою.

В селі Вараддка, бардієвської округи на Словаччині, є церква, збудована за наших часів — року 1924-го, в якій середню та вівтарну вежі розміщено на двосхильному даху приблизно так, як і в церкві села Більцаревої. Проте така постава трапляється досить рідко. Оформлення цих веж в селі Більцаревій значно багатше ніж у Варадді.⁸

В селі Святкова Мала, повіту Ясло, є дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована в 1762 році. Про це село є такий запис о. Володислава Сарни, з якого знаємо, що це село належало каптельяніві Андрієві Стадницькому (іл. 167-181).⁹

А «Газета Львівська» (польською мовою) називає власниками цього села Марка і Миколу Стадницьких.¹⁰

Існує також запис, що в 1581 році в цьому селі було сім «волоських» осель.¹¹

В праці о. Сарни є вказівка на те, що вже тоді, в 1581 році, в цьому селі був український священик (здається Лука Часникович).

Також є свідчення про те, що в 1633 році коронний дідич Кохановський, а в 1746 році князь Любомирський ствердили привілеї українських уніятів у цьому селі.¹²

В загальній композиції цієї церкви помічаємо не різкий, а водночас і в достатній мірі виразний спад висоти кожного зрубу з вежею:

⁷ З архівів музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

⁸ Б. Ковачовичова-Пушкарьова та І. Пушкар, *Дерев'яні церкви сх. обряду на Словаччині*, Пряшів 1971, стор. 58.

⁹ В. Сарна, *Опис повіту ясьельського (польською мовою)*, 1908 р.

¹⁰ «Газета Львовска», ч. 35 і ч. 38, 1853.

¹¹ Акти Краківського Епископства.

¹² Архіви музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

дзвіниці, головної середньої частини будівлі та вівтаря. І в цьому разі кожна башта є досить самостійна і звіснідна щодо пропорцій і окремих деталів. Проте, кожна з цих башт виграс, будучи в комплексі всіх трьох елементів церковної структури, як виграють добре голоси в досконалу підібраному «тріо».

Як і в інших подібних церквах, акцент випадає на долю високої дзвіниці, в якій усі складові частини підібрано і поєднано в бездоганний гармонії: долішній широкий ярус, з виступом, перекритим дашком і з привабливим своєю формою вхідним ганочком, вище — основна частина дзвіниці з поміркованим наклоном стін до середини, а також і з своєю особливою структурою ґонтового покриття, ще вище — гарно удекорований ярус галерії з круглими отворами і карнізом нагорі і, над усім цим, дах з лагідним переходом у барочну баню.

На бапті встановлено восьмерик з ковнірами у вигляді профільованих карнізів внизу і нагорі, а над цим восьмериком, як звичайно, грушевидна банька з маківкою і хрестом, які, певно тимчасово, були відсутні під час фотографування. Над банькою середньої вежі також була порушена цілість мистецького увінчання.

Іконостас цієї церкви має шість великих, добре виділених образів і багато малих, розміщених у чітко ритмічних рядах.

В бабинці, головну прикрасу становить вирізьблений у вигляді густо поставлених балясин бар'єр балькону для хору. Окремі образи, в багато удекорованих кіотах або в рамках, мають у собі риси майстерного народного малярства. Деякі з цих образів особливо приваблюють широю і по народному виразною наївністю.

В традиційній схемі, але, разом з тим, і з багатьма доданими автором цікавими подробицями, задумано і скомпановано, з кількох погоджених між собою масових сцен, картишу Страшного суду. Ця праця достойна окремої студії, може навіть цілої монографії.

В селі Чарна, повіту Устрики Долішні, є дерев'яна церква св. вмч. Димитрія, збудована в 1764 році.

Це звичайна церква лемківського типу зі спадом зрубів з вежами від дзвіниці до вівтаря. Але вона має свою особливість, яка полягає в тому, що ціла будівля надмірно витягнулася здовж поземої вісі від входу до східньої стіни вівтаря. При цьому висота дзвіниці тут менша, ніж в інших подібних церквах. Відношення висоти дзвіниці до поздовжньої вісі цілої будівлі в церкві села Чарна становить 1 : 1,5. А в інших аналогічних випадках це відношення буває 1 : 1,25 або й 1 : 1.

Цю надмірну витягненість церкви має через прибудову до дзвіниці досить великого притвору, а крім того, її через поздовжну витягненість вівтарного зрубу. Середня і вівтарна вежі мають в цій церкві завелике віддалення (іл. 182-192).

Церква в селі Чарна має мальовничо скомпанований, у дусі стилю барокко, п'ятиярусний іконостас, а також і окремі образи в кіотах, з обох боків інтер'єру нави. Бабинець з балконом для хору тут звичайний, стеля його трохи занизька.

Але цікаву рідкість становить невеличка хрестильня в цьому бабинці, з розбірним покриттям, подібним до дерев'яного цибулевидного завершення церковної вежі у вигляді восьмибічної бані. Цю хрестильню багато орнаментовано рельєфним орнаментом, серед якого особливо присінний, мистецькі вироблений мотив винограду. Гроно винограду в рослинній чашечці завершує, або краще сказати, увінчує цю майстерньо скомпановану форму.

Внутрі цієї церкви села Чарна є не тільки окремі образи в оригінально оформлених кіотах, а ще й вражаюча своєю анатомічною правильністю і великою виразністю скульптура Розп'яття.

В архівних матеріялах Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі є дві світlinи зовнішнього вигляду дерев'яної церкви, яка має три зруби, перекриті двосхильною заливою покрівлею. Ця скромна, але пропорційна церква має тільки одну вежу на середині гребня покрівлі середнього зрубу. Вежу утворено з підбанника, невеличкої грушевидної бані, восьмерика і маківки з хрестом (іл. 193-194).

Нашу увагу притягає загальна композиція церкви, цілком відповідна до неї вежа, а в ще більшій мірі чудово задуманий і в добрих пропорціях виконаний досить великий портал перед входом до бабинця церкви. До цього шестиколонного порталу, можливо добудованого за часів класицизму, ведуть шість або сім кам'яних сходинок, потрібних через те, що портал виведено на кам'яну додаткову підлогу.

Хоч ці дві світlinи в архіві записано, як відображення церкви в селі Чарна, проте вважаємо, що тут трапилася якесь неточність: зображення на цих світlinах показують, що це зовсім не та церква, про яку була мова вище. Разом з тим, ніде не маємо вказівок на те, що в селі Чарна є дві дерев'яні церкви. Помилка могла статися ще й через те, що на Засянню є три села з подібними одною до одної назвами: Чарна, Чорне, Чирне. Проте, хоч і не завжди щастить ідентифікувати деякі церкви на підставі записів і світlin, не маючи фізичної можливості бачити кожну з них на власні очі, щоб докладно вивчити її на місці та точно установити рік побудови, все ж це не стоїть на перешкоді для мистецької оцінки таких пам'яток архітектури, про місце і походження яких не маємо певних даних.

Дерев'яну церкву св. Василія Великого в селі Конечна, нині Горлиці, збудовану, за не цілком перевіреними даними в 1769 році, частково вкрито ясною бляхою. Цей практичний засіб зіпсуував її ви-

гляд, закрив приємну, з мистецького погляду, дерев'яну фактуру, а крім того, зробив покриття неоднаковим, строкатим (іл. 195-197).

Спад висоти вежк тут рівномірний. Також у цій церкві додержано загальну пропорційність в побудові та в поєднанні форм.

Дзвіниця має незвично велику, для тутешніх церков, баню.

Багатоярусний високий іконостас прикрашено тонко виробленою різьбленою барочною орнаментацією.

Середина церкви в достатній мірі висока, її добре освітлено. Нава, в якій є багато простору, а також вівтар та бабинець з бальконом для хору, перекрито коробовим склепінням. Достатній простір в церкві над головою вважаємо за стимулятивно-збудливий психо-емоціональний чинник, який має також і гігієнічне значення, будучи резервуаром повітря для дихання.

Муровану церкву в Сяноку, повіту Сянік, збудовану в 1774 році, посвячено в пошану Пресвятої Тройці.

Двоярусна дзвіниця цієї церкви має широкі наріжні пілястри і великі вікна у горішній частині, а також барочну баню із заломом і плавні гнуті лінії контуру. Над самою церквою є тільки одна вежка посередині (іл. 198-208).

Нутро церкви оформлено досить помпезно але й з тонким мистецьким почуттям. Щоправда, в спокійних горизонталах і колонках іконостасу вже почувається подих французького класицизму, а в розкішних кіотах для образів, по обидва боки іконостасу, ще панує мальовниче бароко. Таке зіставлення двох стилів не викликає дисонансу, бо в деталі, які сприяють погодженню багатства мотивів декорації в цілому, наприклад, коринтські капітелі, багата різьба.

Видатний мистець-маляр Реткевич чудово задумав і виконав велику композицію на пляфоні.

В цій церкві є ще ціла серія виразних, майстерно виконаних праць і тонко зроблених декоративних елементів нутра в дусі розвиненого бароко з його витими колонами і рухливими фігурами в малярстві.

Є вказівки на те, що сяноцька твердиня виникла в XI-XII століттях і була добре зміцнена за часів розгрому половців 1103 року. Тоді ж половецьких полонених оселено в селі Половці, неподалеку від Сяночка.

В літописі є згадка, що року 1150 угорський король Гейза ішов був на галицького князя Володимира і зайняв Сяночок.

За XVI-XVII століттях Сяночок був релігійним та культурно-національним осередком Лемківщини, а з 1551 року, в ньому була школа рукописних церковних книг. У Сяночку частково перекладено прославлене «Пересопницьке Євангеліє».

Мурвана церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1775 році. Це є

монументальна споруда, яка могла мати й оборонне значення, судячи по товстих стінах, контрафорсах та машікулях-вікнах, які нагадують подібні вузькі отвори в церкві-ротонді XIII-XIV століття у Горянах Закарпатської області (іл. 209-213).¹³

Стіна з боку вівтаря має високі фортечні зубці, а на її площині, нагорі, є три ніші для образів надвірного малярства, які часто можна бачити в Румунії і дуже рідко на Україні.

Внутрі цієї церкви збереглися залишки стародавніх фресок, які ще не попсовано невмілою реставрацією і поки що не досліджено.

Дерев'яна церква св. Василія Великого в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році, має двоярусну дзвіницю з похилим поширенням внизу, значно меншим нахилом стін в основній своїй частині і прямовісним підсябиттям нагорі. Ця дзвіниця не проявляє якихось значних відхилень від традиційних форм, проте вона притягає до себе увагу тим, що в ній добре виражено стійкість і достатню пропорційність (іл. 214-225).

Також присмна своїми пропорціями і церква тризрубна — завершена одною тільки великою банею над середнім триярусним зрубом. В інших своїх частинах ця церква є двоярусна, перекрита двосхильними покрівлями з трикутними фронтонами.

Майже весь перший ярус охоплено широким дашком опасання на стовпах. Перериває це опасання тільки маленька прибудова з круглим віконцем.

Підвальні церкви мають могутній вигляд, а кінці зрубу коло вівтаря виступають. До середнього зрубу ведуть, крім головних дверей на заході, ще й бокові двері з півдня. Вікна скрізь багатошибкові, нагорі заокруглені. Загальне враження від церкви гармонійне. В ній чудово погоджено седативно-заспокійливе діяння через зір і психіку на почуття багатьох поземих ліній з стимулятивно-збуджуючим діянням визначно відземого пориву до неба поважної вежі з міцною банею.

Внутрі, солідне враження справляє типовий барочний іконостас з царськими вратами, які в основі своїй мають трельяж. Цей мотив трельяжу, а також і декор з стилізованих скійок та рослинних гірлянд — навіяні модним тоді у Франції відхилем в стилі бароко, під назвою рококо. До впливу з боку рококо можна віднести і янголочки, які нагадують амурів над одним з образів у кіоті.

В дерев'яній церкві св. арх. Михаїла в селі Висова, повіту Горлиці, збудованій 1779 року, є лагідний спад висоти трьох веж. Вежу середнього зрубу поставлено на гарно профільовану двоярусну покрівлю.

¹³ Архітектура Української РСР, Москва 1954, іл. 30.

влю, тоді як ціла будівля, в основі своїй, одноярусна. Внутрі вражає чудовий розпис стелі середньої вежі (іл. 226-234).¹⁴

В іконостасі особливо витонченого рисунку царські врата і бокові двері не тільки притягають увагу, а ще й захоплюють свою чисто барочною мальовничістю і траціозністю. В церкві є кілька образів, уміщених у розкішно удекорованих барочних кіотах з деякими мотивами елегантного рококо.

В цьому ж селі Висові є й мурвана церква з чудовим ажурним барочним хрестом на середній вежі. На жаль, про цю церкву миємо зовсім мало відомостей (іл. 235-236).

Дерев'яна церква Богоявлення Господнього в селі Ракова, повіту Сянік, збудована 1779 року, цікава своїми оригінальними і зовсім непогано задуманими пропорціями ширини основи до висоти дзвіниці, як 1 : 1, із заходу. В цілому, це архаїчне, а разом з тим і гарне рішення (іл. 237-240).

Нутро цієї будівлі невисоке, іконостас має в собі незвичайну мальовничість, мабуть завдяки зближенню бокових дверей до царських врат, тільки бабинець здається занадто малим.

Дерев'яну церкву свв. Косми і Дем'яна в селі Крампна, повіту Ясло, збудовано 1782 року, на місці іншої, про яку знаємо, що вона в 1507 році вже існувала.

Спад висоти веж в цій чисто лемківській, вежі середня та мала особливо стрункі. Внутрі є чудовий кивот, удекорований мотивами винограду, с якими декоративні речі, типові для бароко, є майстерно висічені з каменю постать архиерея (іл. 241-245).

Мурвана церква в селі Лабова — Покрови Пресвятої Богородиці — повіту Новий Санч, збудована в 1784 році, має міський вигляд, а 1944 р. всередині її розмалювали визначні майстри мистецтва: В. Кричевський та М. Бутович (іл. 246-247).

На вежах, менші бањки поставлено на ліхтарі з арочними просвітами.

Дерев'яну церкву преп. м. Параскеви в селі Устє Руське, повіту Горлиці, збудовано 1786 року. Це село стоїть на злитті двох річок: Ропти і Ждиньки. Заложив їого на волоському праві Станіслав Гладиш, званий Гурка, ще 1504 року, а українську парафію в цьому утворено в 1539 році.¹⁵

¹⁴ Є вказівка на те, що ця церква вже існувала 1585 року, але її спалили польські конфедерати в 1777 році. Проте в 1779 році цю церкву вже відбудовано, а в 1874 відповлено. (З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі).

¹⁵ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

Це є типова, виразна і чепурно утримана церква лемківського типу з мальовничим розписом та рельєфним декором нутра.

В цьому селі є дві муровані каплиці, квадратові в пляні, але по різному завершенні: одна — піраміdalною покрівлею вкритою гонтою і увінчаною грушевидною банькою з барочним хрестом, а друга — з своєрідним переходовим перекриттям на сегментах, на якому установлено цибулясту баню з ковніром нагорі та грушевидну баньку з кружевним хрестом на завершенні. Ці каплиці цікаві як малі форми архітектури серед краєвидів (іл. 248-257).

В селі Баниця, повіту Горлиці, є також типова лемківського типу дерев'яна церква, збудована в 1787 році. В ній цікаво вирішено трохи довший, ніж звичайно, середній зруб. Він, свою чільною покрівлею, наче охоплює дзвіницю, маючи тільки один ярус і струнку вежу. З боку вівтаря, покрівля має не зріз, а нахил, отже вірніше сказати, що вона не дво, а трисхильна. А невеличкий вівтар, становлячи мало не самостійну вежу, здається приставленим до середнього зрубу з його вежею. Коло нього є прибудова, а недалеко від вівтаря є мала дзвіничка з проходом крізь неї внизу.

В цій будівлі з її додатками, проявилися риси народної архітектури, різноманітної в окремих елементах, які добре об'єднано в одне ціле, тієї народної архітектури, в якій все організовано просто, скромно, але, разом з тим, і затишно (іл. 258-263) і (іл. 269-270).

Мурована церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудована в 1787 році в селі Терстяна, повіту Кросно, є одноярусна з товстими монументальними стінами і солідно виведеними вежами. Знадвору стіни пожвавлено коло рогів шлястрами, а нагорі карнізом. Спад висоти веж тут лагідний (іл. 264-266).

В селі Мокначка Вижна є занедбана тепер церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудована в 1787 році з цегли. Ця церква, з повіту Новий Санч, має з'єднану з нею дерев'яну двоярусну дзвіницю, увінчану гарною грушевидною банькою з маківкою і великим барочним хрестом. На мурованих стінах — широкі пілястри, а перекриття цілої будівлі з гонти (іл. 267).

Мурована церква, також Різдва Пресвятої Богородиці, в селі Тилява, збудована в 1787 році, є одноярусна і тільки дзвіниця її двоярусна. Апсида вівтаря має гарне заокруглення, а попід заливним дахом є профільований карніз. Всі три вежі досить подібні одна до одної і мають лагідне пониження з заходу на схід.

Під час першої світової війни, в зимі 1914-15 років, тут був завязаний бій і ціле село, крім церкви, було спалене. Як видно з докумен-

тів,¹⁶ між 1537 та 1787 роками тут була дерев'яна церква (іл. 268).

Дерев'яна церква св. влкм. Димитрія в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році, має триярусну дзвіницю, тепер оббиту в двох горішніх ярусах бляхою. В інтер'єрі, стеля центрального зруба має образ Христа, який вознісся на небо. Іконостас має чітку ритміку поземих тягів і відземих напівколонок. Стіни церкви внутрі розписано в дусі народних орнаментацій. Е образ Богоматері в мальовниче уде-корованому кіоті. Над балконом для хору замало вільного простору (іл. 271-277).

Як видно з одної світлини, в селі Чарнє, неподалеку від розглянутої, була ще одна, мабуть старша дерев'яна церква, яку на інших світлинах показано в процесі повного руйнування. Маємо цілу серію світлин нутра, але належність їх до цієї руїни неясна (іл. 278-289).

Дерев'яна церква преп. м. Параскеви в селі Голучків, повіту Сянік, збудована вкінці XVIII століття (1791 року?), одноярусна, тризрубна, з вежею над середнім зрубом, має двоярусну архаїчну дзвіницю, невдало приєднану до бабинця, з вежею тільки трохи вищою за вежу церкви. Це з'єднання дзвіниці з церквою збільшило простір нутра, але порушило гармонію.

На окремій світлині показано царські врата з мотивом чудово стилізованої виноградної лози, але це не ті царські врата, які є на світлині триярусного іконостасу, в якому домінує статика (іл. 290-296).

Дерев'яна церква Пресвятої Трійці в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році, висока і ясна в середині, з погляду мистецького цінна, на жаль, перебуває в напівзруйнованому стані. Є світлини ще одної церкви в с. Трійця (іл. 297-302).

Мурена церква св. арх. Михаїла в селі Биличина, повіту Горлиці, збудована в 1792 році, хоч і мала, проте імпозантна своєю монументальністю. На жаль і вона стає руїною (іл. 303-306).

Дерев'яна церква свв. безср. Косми і Дем'яна в селі Войкова, повіту Новий Санч, збудована в 1792 році, є типова лемківська. Вона стоїть на схилі, ще й сама мальовнича (іл. 307).

Гарні, лагідно заокруглені верхи зрубів має дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці в селі Рівне, повіту Устрики Долішні. Бані і поземі лінії навивають спокій (іл. 308-313).

Також і в селі Прусиця, п. Любачів, дерев'яна церква Покрови П.Б., збудована в 1793 році, цікава свою архаїчністю, але має загострені контури і попсована перекриттям бляхою. В ній є просторе нутро і оригінальна композиція Страшного суду (іл. 314-325).

¹⁶ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

З повагою до традиції, але кожна по-своєму, задумані дерев'яні церкви: Покрови П.Б. в селі Ждиня, п. Горлиці, та Різдва П.Б. (іл. 326-330) в селі Нова Весь, п. Новий Санч, обидві будови 1795 року (іл. 331-333). З мурованої церкви св. Йоана Богослова в селі Явіри, п. Новий Торг, маємо тільки фрагмент барочного іконостасу з 1798 року (іл. 334), а села Коросно, п. Устрики Долішні — руїни одної церкви і початок руйнації другої — Різдва П.Б., будови 1799 року (іл. 335-341).



Розділ V.

ЦЕРКВИ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНІ XIX СТОЛІТТЯ



а українських землях, які входили в межі Російської імперії починаючи з 1800 року, царським указом заборонено було будувати дерев'яні і кам'яні церкви в стилі українського бароко.

Тільки на Заславні, яке не належало до царської Росії, а це більше на українських землях, які входили в межі Австро-Угорщини, такі церкви продовжувано будувати далі.

В певній мірі, технічна майстерність і мистецька досконалість тих церков занепадала, проте в будівлях талановитих народних майстрів були і прояви неабиякого прогресу.

Продовжусмо аналізу конкретних зразків церков Заславня в першій половині XIX-го сторіччя.

Мурівана церква свв. безср. Косми і Дем'яна, збудована в 1801 році в селі Бліхнарка, повіту Горлиці, є одноярусна з двоярусною дзвіницею. Вона була пізніше перекрита бляхою і має три вежі, висота яких спадає від заходу на схід (іл. 342-346).

Ані ззовіл, ані всередині ця церква не має чогось особливого в своєму мистецькому оформленні. Може тільки те цікаво, що кількаярусний іконостас має в собі деяço і від стилю барокко, і деяço від класицизму, наприклад, в низькому ярусі колонки іонічного стилю, а у верхньому — коринтського, своєрідно інтерпретованого в ролі декоративного мотиву.

Кіот, з двома постатями святих, зображеніх на великій іконі, має багато мотивів не тільки типових для барокко, але й навіяних стилем рококо.

Дерев'яна церква св. влмч. Георгія, повіту Лісько, збудована 1801 року в селі Вільшаниця, має звичайні традиційні форми і лагідний спад трьох веж. Можливо, що двоярусну дзвіницю щільно сполучено з церквою пізніше, як і зроблено добудову до вівтаря, з чисто практичних міркувань, але з порушенням початкової цільності і виразности будівлі (іл. 347).

Більше цікавого можна сказати про архаїчну, мальовничу, та ще й оточену великими розлогими деревами церкву Різдва Пресвятої Богородиці в селі Ріпки, повіту Горлиці. Збудовано цю церкву також 1801 року, а відновлено в 1891-му. В ній три зруби і три вежі з виразним спадом їх висоти. Кожний зруб з вежею має свою власну виразність у дереві.

Дзвіниця, з легким нахилем стін, доходить до галерії з дзвонами, яку прикрашено вирізьбленими бордюрами з стовпчиками та карнізом нагорі (іл. 348-356).

Середня основна частина церкви має чотири яруси бойківського типу, увінчані досить великою банею, а невеличка вівтарна частина зовсім губиться в гущавині дерев.

В цілому ця церква має в собі певне поєднання лемківського типу церков з бойківським. Чудово виглядають вкриті гонтою і ще не попсовані бляхою бані. На прикладі цієї церкви видно, в якій мірі стимулятивним, поживавлюючим чинником можуть бути гармонійно скомпановані вежі в їх первісному мистецькому аспекті.

Коло великої є їй окрема мала дзвіничка з банькою.

Дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Дудниці, повіту Сянік, була збудована 1802 року і відновлена 1924 року (іл. 357-368).

Це в наче подовгаста базиліка, перекрита одною покрівлею, але з виділенням середнього зрубу через виступ ризаліту. Трохи нижче від краю покрівлі є горизонтальна тяга у вигляді карнізу. Над бабинцем є тільки одна значна вежа, а на переході від нави до вівтаря, на гребні покрівлі, є ще ліхтар з просвітами і піраміdalним покриттям з хрестом. Кожне з цих завершень має свій особливий характер. Хрест над бабинцем має три ажурні поперечки майже однакової довжини.

Ця церква має по три великих 24-шибкових вікон, з кожного боку, а вхідні двері із заходу, з маленьким дашком над ними, оббито деревом «ялинкою», утворюючи в осередку кілька вписаних ромбів. Стіни вкрито вертикальними дошками, а покрівлю — бляхою.

Коло церкви є окрема кам'яна дзвіниця з величезними арками в другому ярусі і піраміdalною покрівлею з гарним барочним заломом нагорі.

Стеля нутра має чудовий реалістичний розпис прямо на дошках, охоплений восьмикутною рамою місцевого чисто народного геометричного орнаменту. Подібним, але рослинним орнаментом, у вигляді стилизованого винограду, прикрашено й колонки іконостасу, а геометричним народним орнаментом є й обрамлення на стінах навколо іконостасу.

Сам іконостас у першому ярусі має барочний характер, ще й цікаві барочні шідставки для свічок перед образами, а в другому ярусі обрамлення образів мають строгий характер, навіяній виливами кля-

сицизму. В багато удекорованих обрамленнях і кіотах для образів домінують барочні мотиви.

На образі Розп'яття, сцену насичено глибоким драматизмом. Виразність страждань Богоматері зворушує глядача, збуджує в його серці усвідомлене відчуття страждань, розуміння ідеї самопожертви в ім'я любові до людськості.

Дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці в селі К о м а н ъ ч а, повіту Сянік, яку збудовано в 1805 році і поновлено не зовсім вдало 1909 року, є рідкісна своею значною видовженістю і тим, що має чотири зруби і чотири вежі. Такі церкви з чотирма вежами в одну лінію зовсім мало поширені в Україні. Знаємо, що така церква була в селі або містечку Брусилові на Київщині та ще в кількох селах. Така чотиривежна церква, але не дерев'яна, а кам'яна, збудована на початку XIX століття, є в передмісті румунського міста Ясси. Історики румунського мистецтва, такі як проф. Григорій Йонеску, визнають вплив українського барокко на будову тієї церкви, в якій є й елементи модного тоді класицизму. Ця церква відома на цілому Румунію під назвою «Фрумоаса», що значить «Красива».¹

Як дивитися на цю церкву в селі Команьча з півдня, то ширина кожного з чотирьох зрубів — бабинця, центральної нави, передвітваря та вівтаря — може бути виражена приблизно в таких цифрових відношеннях: 2,5 : 5 : 1,5 : 3 (іл. 369-381).

Пластичну мелодію виражену у вежах, побудовано на лагідному піднесенні висоти їх від бабинця до осередкової вежі, а після цієї кульминації — лагідне пониження висоти веж до найнижчої над вівтарем.

Кожна вежа струнка і має свою власну специфіку в загальній чотириярусній побудові кожної з них. В цій будівлі пластична ритміка поділу на чотири повторюється: в числі зрубів, числі веж і в числі ярусів цих веж.

Перед церквою прибудовано притвір, а окрема триярусна дерев'яна дзвіниця, маючи трохи інший характер у порівнянні з будівлею церкви, не вносить дисонансу в загальний ансамбль.

Багатоярусний іконостас побудовано на принципі досить суверої ритміки образів. Приємно бачити навішування прегарно вишитих рушників на нижніх образах цього іконостасу, як вияв поваги до цієї давньої цародної традиції. З цими рушниками вноситься в храм якась особлива інтимність і затишність, несучи людям душевне заспокоєння.

Пишний барочний декор царських врат, утворений з стилізованої

¹ GRIGORIE IONESCU, *Istoria arhitecturii în România*, Bucureşti, v. II, 1965, pag. 374; В. Кармазин-Каковський, *Українська народна архітектура*, Рим 1972, стор. 32-33 з рис. 40 та стор. 45.

виноградної лози, а також барочні декоративні елементи кіотів та обрамлень для окремих ікон, з додатком вишитих рушників у кількох місцях церкви, роблять її нутро особливо принадним.

Монументально задумана мурована церква св. Івана Богослова в селі Пельня, повіту Сянік, збудована 1805 року і відновлена в 1922 році. Її стіни ззовні пожвавлено пілястрами і увінчано нагорі карнізом (іл. 382).

Едина вежа цієї церкви над бабинцем має досить велику цибуле-видну башню, з маленькою банькою, маківкою і хрестом над нею. Все це дуже вдало погоджено в одну цілість.

Село Пельня, або як його ще називали, Пелля, належить до давніх осель. У сяноцькому деканальному архіві була грамота, в якій свідчилося, що пельнянський пресвітер Стефан Розанкович 1295 року купив від тодішнього власника земель Станислава Піньонжка це приходство на свою власність і для своїх нападків за 200 злотих. З цього видно, що село Пелля вже тоді існувало.

В архівах є вказівки й на те, що за свого існування це село мало дві дерев'яні церкви, які обидві, за давніших і за пізніших часів, згоріли. Останню знищив вогонь 1803 року. Після того громада вирішила збудувати муровану церкву, яка стойть донині.²

В селі Маластів, повіту Горлиці, є також мурована церква, свв. безср. Косми та Дем'яна, збудована 1805 року, а відновлена в 1908 році (іл. 383).

С архівна вказівка на те, що тільки в 1864 році, з ініціятиви місцевого пароха о. Йосифа Менцинського, на цій церкві надбудовано три вежі з дуже незначним спадом з заходу на схід.³

Дерев'яна церква Перенесення Моцтів св. о. Миколая в селі Смільник, повіту Устрики Долішні, збудована 1806 року і відновлена в 1930 році є тризрубна і триярусна і з трьома вежами (іл. 384).

Ця церква має всі три зруби важкої чотирикутної форми, з такими ж вежками та піраміdalними покрівлями з чотирма схилами. Це є старого добароккового типу церква, в якій тільки на гострих верхах покрівель встановлено маленькі баньки з маківками та хрестами. Горішній ярус цілої церкви охоплено досить далеко винесеним дашком опасання.

Дерев'яна церква свв. безср. Косми та Дем'яна в селі Мацина Велика, повіту Горлиці, збудована 1807 року. Над середнім і вітарним зрубами вона має великі напівсферичні перекриття, які внизу переходят у далеко винесений над стінами край покрівлі. На цих на-

² Архіви Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

³ Там само.

шівсферичних банях встановлено маленькі барабанчики з грушевидними, витягненими догори баштами, увінчані маківками і ажурними хрестами.

Дзвіниця має цілком гладкі стіни і добре пропорції. З обох боків вона має маленькі прибудови, а з чола, над входом, з напівциркульним вікном над дверима, плавно вигнуте догори церекриття. Нагорі є по парі вікон з кожного боку, а чотириярусна баня, яка завершує дзвіницю стрункою вежею, має майстерно скомпановану форму (іл. 385).

Село Маціна Велика закладено у другій половині XIV століття, про що в краківському архіві є документ з 2 січня 1377 року.⁴

Муровану церкву Різдва Пресвятої Богородиці в селі Лосе з Ропою, повіту Горлиці, збудовано 1810 року, а відновлено в 1928 та 1934 роках (іл. 393-397) та (іл. 754).

Це є широка й невисока церква з дуже лагідним, навіть незначним спадом висоти веж із заходу на схід, з окремо поставленою гарною дзвіничкою у вигляді арочної брами з надбудовою стіни з трьома вузькими арочними пройомами і трьома баньками нагорі. Вертикальну віссі цієї будівлі підкреслено середньою аркою і середньою банькою.

Вхід до церковної площа землі позначене монументальною будівлею у вигляді літери «П» з солідою чотириярусною вежею над нею.

Внутрі цієї церкви розписана і обрамлена орнаментом стеля, широкий простір перед багатоярусним урочисто удекорованим іконостасом, ошатно оформлено всі стіни нави гарними кіотами з образами, статуями та іконами святих, а також пожвавлено ці стіни орнаментом, близьким до народних вишивок. Все в цій церкві, не виключаючи бабинця з балконом для хору, продумано до дрібниць і виконано в найбільшій мірі дбайливо в пошуках мистецької різноманітності. Барочні панікадила доповнюють загальний святковий характер цього храму.

Дерев'яна церква преп. м. Параскеви в селі Квятонь, повіту Горлиці, збудована 1811 року, а відновлена в 1904 році це типова лемківська церква, з виразним пониженням висоти веж від дзвіниці до вівтаря. Вона компактна саме в тій мірі, в якій це підказує почуття естетичного смаку, будучи разом з тим, велими експресивною у своєму пориванні від землі до неба всіх трьох зрубів з чималими банями барочних веж. Особливою стрункістю виділяється висока дзвіниця з саме в міру похиленими до середини стінами, з чудовим зубчастим краєм галерійки нагорі і з гарно заокругленими боками «повненької» бані її вежі. Багатоярусність середнього зрубу робить цю церкву творчою синтезою лемківського типу храмів з бойківським (іл. 398-404).

⁴ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

Вся будівля наче виринає своєю дзвіницею з групи дерев.

Коло церкви є цікава мала архітектурна форма — прохід через муровану огорожу у вигляді елегантного дерев'яного кіоска з своєрідно профільованим нагорі входом і конічною, ввігнуту до середини покрівлею.

Нутро церкви в селі Квятонь перейняте настроєм чисто сільської затишності, яка хоч і діє седативно, проте відновлює моральні і взагалі духовні сили людей. Ритміка насиченого образами іконостасу лагідно переходить у багато орнаментовані стіни, на яких чудово ужито і поєднано мотиви ренесансу-барокко — якими є обрамлення напису над бабинцем з фігурками янголів що тримають вінок — з мотивами розписів у народному дусі розміщених поруч.

Збудована з дерева 1813 року і пізніше перекрита бляхою церква св. арх. Михаїла в селі Ропиця Руська, повіту Горлиці, не дуже велика. В ній, над усім домінує дзвіниця, не дуже висока, але виразна завдяки значно більшій масивності в порівнянні з двома іншими, подібними одна до одної, з вигляду помітно легшими вежами (іл. 405-408).

Дзвіниця ще тим не зовсім звичайна, що в ній висота зрубу і висота вежі над нею, майже однакові.

Внутрі цієї церкви декор триярусного іконостасу доповнено не менш ошатним декором кіотів з образами коло бокових стін, а також і розписом стелі і стін.

Пройом одних дверей у цій церкві, коло Розп'яття, нагорі, має давній напис, а під ним хвилеподібний профіль вирізу одвірка.

В дерев'яній церкві свв. безер. Косми і Дем'яна села Милик, повіту Новий Санч, збудованій 1813 року і відновленій у 1926 році, висока гарна дзвіниця має трохи завеликий нахил стін до середини і зависоко піднесений над маківкою хрест. Горішня галерійка її, з трьома віконцями з кожного боку, вражає свою елегантністю. Навколо — розлогисті дерева (іл. 409).

Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Королева Руська, повіту Новий Санч, збудована 1815 року і відновлена в 1926 році, є досить оригінальна будівля (іл. 410).

Ззовні, це є наче базиліка під одним двосхильним критим бляхою дахом. Всі три зруби згадвору знівелювано. Одна вежа чотириярусна, струнка, стоїть на гребені даху посередині, та ще, здається, не одна, а дві невеличкі вежі (на одному фото бачимо тільки одну), понад вітарам, наче з'їхавши з гребеня покрівлі, залишилися на її схилах, по один і другий бік від нього. Якими міркуваннями керувався майстер даючи таке рішення для увінчання вівтаря, трудно сказати, тим більше не бачивши цієї церкви в натурі і не маючи окрім одної світлини екстер'єру,

тобто будівлі ззовні, ані вінtrішнього вигляду вівтаря, ані відображення цієї будівлі з іншого боку.

Не дуже висока, але пропорційна дзвіниця з широким піддашшям унизу, хоч і стоїть цілком приставлена до західної сторони цієї церкви, здається композиційно з нею нічим не зв'язаною.

За народним переказом, назва села « Королева Руська » походить від того, що тими околицями колись переходила якесь королева. З цього ж мотиву, разом з цим українським селом, також і одне польське село має назву « Королева Польська ». Згадка про село « Королева Руська » є в грамоті польського короля Жигмонта I-го 1544 року, якою за українською парофією затверджено землю.⁵

Мурівана церква св. Йоана Хрестителя в селі О д р е х о в а , повіту Сянік, збудована 1817 року, є однопавна базиліка, з трохи звуженим, у порівнянні з основною частиною будівлі, вівтарем або святилищем, яке має заокруглену апсиду. Стіни на кожному розі і з боку святилища підтримують контрафорси, покрівля є двосхильна, понад апсидою — напівконічна. Над входом із заходу є невисокий паралелепіпед, як і вся церква, муріваний, а понад ним є перша, трохи вища барочна вежа, з якою цілком схожа друга, трохи нижче поставлена на кінець гребня покрівлі перед пониженням її над вівтарною частиною. Внутрі цієї будівлі великий арочний пройом в стіні між навою церкви і вівтарем відкриває вигляд вівтаря з ошатним престолом, але без іконостасу і без інших якихсь образів. Крім кількох маленьких іконок, на стінах більше немає нічого, щоб поживлювало їх, немає ніякої декорації (іл. 411-414).

Перед цією церквою є невисока мурівана дзвіниця.

Народ розповідає, що колись у цьому селі було таке: власник Й. Вандалін де Мнішек надав парохові землю в 1733 році, а польський король Август III Сас, грамотою 1747 року затвердив це. В цьому селі були дві церкви: одна належала до аріян, і містилася в горішньому кінці села, а друга, до 1817 року стояла на парохіяльній землі. Нову мурівану церкву поставлено 1817 року на домініканському і парохіяльному ґрунті, і вона є там донині.⁶

Мурівана церква Успення Пресвятої Богородиці в селі Т е р н а в а Г і р и а , повіту Лісько, збудована також 1817 року, це монументальна, в приемних пропорціях задумана будівля. Вона має тонко профільований карніз, пілястри із заходу та низьку прибудову з півночі. Солідну мурівану надбудову понад західною частиною будівлі перекрито плавно

⁵ З архівів музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

⁶ З архівів музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

профільованою барочною покрівлею, а понад переходом нави до вівтаря є ще одна невеличка вежа з високою, також плавно профільованою барочною покрівелькою. Ця церква перебуває в стані руїнації (іл. 415-417).

В селі С м е р е к о в е ц ь, повіту Горлиці, є мурвана церква св. арх. Михаїла, збудована 1818 року, а відновлена в 1877 та 1930 роках. Село це виводить свою назву від смерекових лісів, які росли тут навколо («смереко-весь») (іл. 418-424).

Це є невисока базиліка з барочною вежею посередині, яку доповнюють трохи вища за церкву дзвіниця з такою ж барочною вежею з одного боку, та трохи нижчий за церкву вівтар, також з барочною вежею. Зменшення висоти трьох веж є зовсім незначне.

Стіни церкви знадвору пожвавлюють пілястри, а монументальну присадкувату дзвіницю підтримують міцні контрфорси.

Коло цієї церкви є ще надвірна дзвіниця у вигляді стінки з пройомами і трьома баньками нагорі, а десь близько є ще ~~цихла~~ дерев'яна, напівобдерта капличка, квадратова, з шрамідальною покрівлею і елегантною банькою з барочним хрестом нагорі.

Інтер'єр цієї церкви хоч і низький, проте досить просторий у ширину. Чотириярусний іконостас є барочний, багато удекорований рослинними мотивами тонкої різьби.

Дерев'яна церква св. влмч. Димитрія в селі С т а в и ш а, повіту Горлиці, збудована 1818 року, є типова лемківська; в ній все задумано і виконано виразно: три окремі, але добре з'єднані в одне ціле зруби, увінчані трьома вміру величими барочними вежами, висота котрих має енергійно виражений, мовою пластичних форм, спад. Увага до декоративності пластичних форм тут відчувається в лутках вікон, у горішній галерії високого зрубу, у восьмериках над банями веж (іл. 425).

В селі Р о з т о к а В е л и к а, повіту Новий Санч є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована 1819 року і відновлена в 1881 році. Це типова лемківська церква зі спадом висоти веж під кутом, приблизно, 45°. В цій церкві, коло високої дзвіниці є маленький ґанок, а горішню галерію гарно пожвавлено ясними вертикальними смужками (іл. 426).

Найстарша згадка про це село датована 1636 роком, а в парафіяльних актах сказано, що в Розтоці Великій була давня церква з не запам'ятних часів, яка в 1817 році впала і замість неї в 1818 році розпочато побудову нової, також дерев'яної церкви.⁷

В селі Б а л у т я н к а, повіту Сянік, є тризрубна і тривежна дерев'яна церква Успення Пресвятої Богородиці, збудована 1820 року і

⁷ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

пізніше перекрита у верхній частині досить грубо бляхою. Традицію ступневого зменшування висоти зрубів з вежами в цій будівлі додержано, але до мистецьких якостей її приділено мало уваги. Баньки на восьмериках веж здаються замаленькими в порівнянні з загальним об'ємом цілої церкви. Внутрі церкви досить тісно згromаджено іконостас і всі інші декоративні антуражі образів та ікон, серед яких є такі, як кіот запрестольного образу, чудово зроблений у стилі пізнього бароко з деякими характерними мотивами рококо. Серед архівних світлин є два зразки багато удекорованих царських врат, один з яких має густо зашліфовану виноградну лозу за основу мальовничої стилізації. Стіни бабинця цілком позбавлено декору (іл. 427-434).

Треба думати, що певне число образів перенесено до цього храму з старої церкви, занепалої за рік до побудови новіпої.

Дерев'яна церква св. арх. Михаїла в селі П о л я н и, повіту Новий Санч, збудована 1820 року, має три зруби і три вежі. Нахил стін великої башти значний. Загальна виразність досить великих і чітко окреслених форм збуджує увагу глядача. Чергування поземого покриття стін вузькими дошками з відземим пожавлює гарне враження від цієї лемківського типу будівлі. Рисунки барочних хрестів полегшуєть перехід від масивних об'ємів мальовничої будівлі до небесного простору (іл. 435).

І в селі В е р х о м л я В е л и к а, повіту Санч, дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована 1821 року і відновлена в 1906 році, має свої власні особливості. В ній, наприклад, оббитий бляхою дах є дуже крутий, а вежа середнього зрубу має ліхтар з наскрізними просвітами. Судити про цю будівлю трудно не бачивши її і маючи тільки одну світлину, на якій усе так вкрито високими і густими деревами, що навіть не видно, чи існує передня висока вежа і який вигляд мають стіни знадвору (іл. 436).

Дерев'яна церква Перенесення мощів св. о. Миколая, збудована 1826-го року і відновлена в 1910 році, в селі Р е п е д ь, повіту Сянік, сполучає в собі риси бойківського типу храмів з лемківським. В ній дуже вдало поєдналося бойківське стремління до багатьох невисоких ярусів основи церковного корпусу з лемківською тенденцією до ступневого спаду висоти веж, які завершують кожний зруб та до чисто барочної мальовничості цих веж. На ній, з чотирьох чудової роботи ажурних хрестів, уціліло тільки два (іл. 437-444).

Окрема дзвіниця цієї церкви має досить значний нахил стін до середини, а її основний об'єм поділено поперечними тягами, приблизно в такій пропорції: долішня, передня та горішня частини мають відношення, яке можна виразити в цифрах $4 : 3 : 5$.

Внутрі — кіоти з образами по боках витримано в формах барокко,

а триярусний іконостас уже має на собі вплив класицизму, виражений у рядах йонічних колонок внизу та коринтських угорі, а також і в тенденції до підкреслення спокійних поземих ліній у його композиції. А й у фігурах святих більше статики, ніж динаміки.

В цій церкві має розпис і стеля. Авторові цих рядків в 1969 і 1970 роках, разом з г.к. священиком з м. Перешибля, о. Теодором Матковичем, доводилося енергійно домагатися охорони цієї церкви від руйнації, опублікувавши навіть спеціальну статтю про це у варшавській пресі.⁸

В селі Лосе, повіту Новий Санч, є церква св. арх. Михаїла, збудована 1826 року в формах типових для лемківського типу барочних будівель. Форми цієї церкви повнокровно розвинені, мальовничі та експресивні (іл. 445).

Існує ще одно село під назвою Лосе, але в повіті Горлиці. Церкву і в цьому селі, може помилково, називають посвяченою в попану св. арх. Михаїла і вважають в архівних актах також збудованою в 1826 році. Цікаво те, що ця лемківського типу висока церква з трьома вежами, будучи дерев'яною, має трансепт, вісь якого проходить через осередок середнього зрубу.

Особливо цікава церківка Преображення Господнього, або Спаса, як спрощено кажуть на Україні, збудована 1828 року, а відновлена в 1929 році, в селі Обарим, повіту Березів. Це приємна, своїм компактним виглядом, найпростіша будівля, задумана і виконана з одного тільки дерев'яного восьмикутного, трохи видовженого зрубу, перекритого відповідною восьмисхильною покрівлею. На короткому гребені цієї покрівлі поставлено пропорційний до цілої будівлі восьмерик-підбанник, перекритий гранчастою, майже напівсферичною, внизу трохи виступаючою за периметр підбанника, банею з маківкою і звичайним хрестом. Невеличкі хрести стоять ще й по кінцях гребня (іл. 446-452).

На одній з таких світлин, які маємо, показано оголений внизу зруб і початок пошивання цього зрубу рядами вертикально поставленої ґонти.

Нутро цієї церківки вельми скромне. Маючи нічим не вкриті гладко вистругани дошки стін, ця будівля містить в собі дуже елегантний білий іконостас у вигляді звичайного трельяжу з двома вазонками обабіч царських врат і з прикрасами у вигляді більших і менших розеток.

На бар'єрі хору є чудово виконаний графічним способом вінок з монограмою і роком побудови всередині. По боках — написи текстів, також у графічному обрамленні. Вхідні двері оббито косими дощечками; внутрі церкви є лавки для сидіння, а запрестольний образ Преображення Господнього повний руху і експресії в дусі барокко.

⁸ В. КАРМАЗИН-КЛКОВСЬКИЙ і Т. МАТКОВИЧ, *Охоронити пам'ятник архітектури*, «Наше слово», Варшава, число 23/1969, стор. 5.

На самому престолі, у круглому вінку, з ґірляндами по обидва боки, є рідкий і також повний життя і руху образ Тайної Вечері.

Дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована 1830 року і відновлена в 1928 році в селі Ростоки Дільні, повіту Устрики Долішні, є тризрубна, з другим восьмикутним ярусом над середнім зрубом, увінчаним восьмигранною піраміdal'ною покрівлею з двома заломами, маківкою і хрестом. В цьому зрубі перехід від чотирикутника до восьмикутника утворено за допомогою парусів, а з його боків є короткі виступи трансепту. Всі бічні схили покрівлі зрізано і тільки понад вівтарною частиною відповідно до зрізаних рогів її, є повні схили даху. Коло неї є восьмикутна прибудова з завершенням, яке в зменшенному вигляді повторює завершення центрального зрубу (іл. 453-463).

Навколо церкви є вузенький дашок. І тільки навколо зрубу з барнцем утворено широке опасання, оперте на аркаду з бар'єром.

Цілий екстер'єр цієї церкви є зразком дальшого творчого розвитку українських традицій у дерев'яному будівництві церков XVII-XVIII століть, з додержанням принципу «єдність у різноманітності».

Не виключена можливість деяких «модернізацій» у цій церкві під час її відновлення в 1928 році. В кожному разі, ця будівля щікава свою архітектонікою мас і такими деталями, як заломи на покрівлях веж і чергування широких багатошибкових подвійних і потрійних вікон з круглими.

Нутро цієї церкви чудово відповідає зовнішньому виглядові, маючи багато простору і світла. Іконостасу тут немає, а є кілька старовинних образів у кіотах, які уціліли з часів барокко, тоді, коли в самій церкві нічого барокового немає. С рельєфне Розп'яття з сильно вираженою ідеєю чисто людського страждання.

В селі Матієва, повіту Новий Санч, є дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована 1830 року і відновлена в 1908 році, виразно лемківського типу на три зруби і з трьома виразними барочними вежами, та ще й з маленьким кам'яним порталом перед входом, найпростішої прямокутної форми з дашком, банькою і хрестом. Барбани веж мають просвіти (іл. 464).

В архівних документах є згадки про те, які переміщення були в цій українській парафії з 1617 року, а також і про надання землі цій парафії кн. Санґушком — у 1733 році, і церковного майна від єпископа перемиського Атанасія гр. на Шептицях Шептицького — в 1764 році.⁹

Дуже скромна церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудована з дерева в 1830 році, в селі Жолобок, повіту Устрики Долішні. Ззовні,

⁹ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

це наче базиліка з трохи зменшеним об'ємом вівтарної частини і з одною тільки вежею посередині. Вікна цієї будівлі майже квадратові, багатошибкові, а пошиття цілої церкви гонтове, з дрібними зазубришками на них попід покрівлею і на самій покрівлі. З півночі є маленька прибудова (іл. 465-466).

В селі Б у н а р и, повіту Горлиці, є дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована 1831 року. Це досить типова лемківська будівля з трьома зрубами і трьома вежами, виразна і мальовнича в своїх вишуканих формах, з додатком коло неї муріваних брам під гонтовими дашками, з проходом або з дверми, які мають шестикутне вікощце. Є один прохід з напівкруглою аркою. Хрести на вежах і маленьких баньках тонко ажурні (іл. 467-484).

Іконостас у цій церкві прямолінійний, чітко ритмічний, удеокорований різьбою. Підвіщення для процовідей зроблено в дусі мотивів вівтаря, розпис стін найбільше з мотивів ренесансу і барокко, і лише подекуди з чисто народних рослинних мотивів.

Балкон для хору над бабинцем спирається на колонки, чудово удеокоровані рельєфно стилізованим мотивом виноградної лози з ґронами, які свідчать про добрий врожай. В такому ж дусі стилізовано мотив винограду в декорації розкішного барочного кіoutu з іконою Скорбної Матері. Наївно, але гарнично виразно народний маляр задумав і намалював сцени Тайної Вечері і Оплакування Христа.

На образі Покрови Пресвятої Богородиці, щід розпростертими руками Божої Матері, є два натовпи: під правою рукою — страждальці народні, серед яких є один закутий у кайдани, трохи далі, мабуть, Павло Полуботок з шляхетним мужнім обличчям і довгими вусами, а на чолі громади людей під лівою рукою Богоматері, наче високорослий король, а може й гетьман український з чорними вусами, без бороди, і з булавою в руці. Поза ним, духовенство і багато обличчів з чорними бородами. В написі на стіні, з датою побудови церкви, є гарно вироблені літери: «Б» велике, «Н», «С», та «Ф», також великі, а з рядкових — «є», «ж», «х» та «ц».

Дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці в селі Л і ск о в а т е, повіту Устрики Долішні, збудована 1832 року, відрізняється від інших українських церков виведених з дерева тим, що вона широка й низька. Вона є тризрубна і має кожний зруб розв'язаний інакше (іл. 485-491).

Перший із заходу зруб має три низькі яруси, серед яких два додішні з широкими дашками, а горішній з чотирисхильним піраміdalним покриттям.

Другий із заходу — середній зруб — має трохи вужчий дашок над першим ярусом з відкритою поземою кладкою. Найвищий є другий ярус,

з двома великими напівкругло завершеними вікнами. Він має і мало чим нижчу за покриття західного зрубу чотириспадну піраміdalну покрівлю з заломом.

Третій із заходу, вівтарний зруб, є одноярусний з широчезною із заломом покрівлею, яка виходить дашком назовні, будучи опертою на консолі, утворені з виходів деревин зрубу.

В середньому зрубі, незалежно від входу із заходу, є ще й боковий вхід з півдня. Оригінально профільовані хрести є над західним і середнім зрубами. На певному віддаленні від цієї церкви є мурвана стінка з арками для давонів. В цілому це рідкісний зразок творчих пошуків широкого простору в інтер'єрі, тих пошуків, які ще не доведено до гармонійного розв'язання ззовні.

В селі Мощанець, повіту Горлиці, є дерев'яна церква Всіх Святих, збудована 1834 році. Крім неї є ще інша церква (іл. 508-512).

Церква Всіх Святих 1834 року є тризрубна, з другим ярусом у вигляді невисокого восьмерика з вікном і з пірамідалньою, також певисокою покрівлею, завершеною пізньким барабаном з цибулястою банькою. Коло церкви є звичайна стародавня дзвіниця без поділу на яруси і з великими трикутними вирізами для звуків нагорі.

Нутро цієї церкви досить скромне, не широке, хоч у достатній мірі високе, без іконостасу, але з гарним кіотом запрестольного образу і з білими хоругвами, оздобленими пародним вишитим орнаментом. Про село Мощанець є згадка в архівних документах 1765 року, коли провадилася люстрація королівських дібр.¹⁰

На жаль, не маємо піякої світlinи з показом зовнішнього аспекту другої церкви, проте маємо цілу колекцію чітко контуричних народних малюнків на дерев'яних стінах її нутра (іл. 492-507).

Над дверми є психологічно схоплена суть масової сцени «Тайної Вечері», в якій кожне обличчя не тільки індивідуальне, а й має свій особливий вираз, в деяких випадках підкріплений жестом руки. В порівнянні з прославленою «Тайною Вечерою» Леонарда да Вінчі, в якій уся експресивність зосереджена в жестах рук, в цій по-народному інтерпретованій Тайної Вечері жест грає допоміжну роль. Особливо вражає нахил голови молодого ап. Івана до Христа, а також і постать крайнього зліва апостола, на якого дивиться Христос, а цей розвів руки і скерував свій погляд кудись вбік.

Але ще сильніше, прямо потрясаюче враження справляють сцени «Страстей Господніх»; там зображені: молитва в гетсиманському саді, зрадницьке схоплення і допит у Канфі, Христові муки, несення тяж-

¹⁰ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

кого хреста нагору, упадок від знесилля і розп'яття. Все це висловлено талановитим народним мистцем на стінах церкви в дохідливій для селян формі, в проникливих до глибини серця гуманної людяноти малюнках. В архівних записах будівлю, з стін якої взято весь цей розпис, називають не церквою, а каплицею.¹¹

Певно точніше буде признати існування, крім церкви в Мощанцю, на світлинах нутра якої не видно ніяких розписів, ще й наявність каплиці, з якої взято ввесь вищезгаданий настінний розпис.

Однаке в архівних записах село Мощанець один раз відносять до повіту Горлиці, а другий раз — до повіту Любачів.

В селі Чашин, повіту Лісько, є мурована церква св. о. Миколая, збудована 1835 року. Це є базиліка з трохи поширеною середньою частиною, невеликою прибудовою з півдня і двома невеличкими квадратовими вежами: на західному кінці гребня двосхильної покрівлі з вежею більшою щодо об'єму, але нижчою щодо висоти, і на середині гребня, яка є стрункішою, двоярусною і трохи вищою (іл. 513-518).

Внутрі немає іконостасу, є тільки балюстра. Запрестольний образ — Розп'яття. На досить високій стелі є застарілий і не дуже складний розпис. Поруч із старими, є нові панікадила з електричними лампами. В гарному, більш класичному ніж барочному кіоті — образ Богоматері з дитиною-Христом на руках. У церкві якось затишно.

Дерев'яна церква св. ап. Луки в селі Ліщини, повіту Перешибль, збудована 1835 року; це є типова лемківська будова з виразним знижуванням барочних веж від дзвіниці до вівтаря. Іконостас у ній барочний, ошатний. Поруч з ним, зліва, є підвищення для проповідей. Блідий розпис стін не має народних мотивів в орнаменті (іл. 519-522).

Мабуть у двох кілометрах від цього села, в присілку Кунькова, є ще одна церква, також св. ап. Луки, але цю дочернью церкву збудовано пізніше, року 1865-го і відновлено в 1904 році. Це є однозавіца базиліка з коробовим склепінням знадвору, з одною вежею посередині гребня чотирисхильної покрівлі. Іконостас у ній напівзруйновано, все нутро занедбане. Коло церкви є уціліла дерев'яна дзвіниця¹ на чотирьох добре скріплених стовпах, мабуть недавно огорожена від ґонтового покриття, та дерев'яна брама з покрівлею. Не маємо певности, що ця церква є саме з присілку Кунькова (іл. 523-528).

Розповідають, що з села Ліщини почалося «повстання ліщан».¹²

Дерев'яна церква св. влмч. Георгія в селі Ялин, повіту Сянік,

¹¹ Там само.

¹² З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі. (Про час і обставини, в яких було «повстання ліщан» даних не маємо).

збудована 1835 року і відновлена в 1924 році, також є однонавна базиліка, з великими, нагорі заокругленими вікнами і одною вежею посередині гребня двосхильної покрівлі (іл. 529-534).

Внутрі її є іконостас з шістьма досить великими колонами коринтського ордеру, є розпис стелі в обрамленні ренесансового орнаменту, є старовинні образи Богоматері і Христа, з якось особливо і доброзичливо зосередженими поглядами.

Мурівана церква св. арх. Михаїла в селі Загір'я, повіту Сянік, збудована 1836 року і відновлена в 1925 році, має високу кількаярусну дзвіницю з балкою у вигляді великої подушки, на яку поставлено ліхтар з гарною грушевидною банькою, маківкою і хрестом. За дзвіницею є значно нижча від неї недовга однонавна базиліка із заокругленням на сході і з одною меншою ніж на дзвіниці вежею. З півдня є мала прибудова (іл. 535).

В селі Квіртнє, повіту Горлиці, є дерев'яна церква свв. безср. Косми та Дем'яна, збудована 1837 року і відновлена в 1900 році. Це є лемківського типу церква з трьома зрубами, які не зовсім вдало зливаються в одну органічну цілість. Переходи між зрубами трохи исулють загальну композицію. І ще одна, не така вже велика, хиба: вежі середнього і вівтарного зрубів трохи замало розвинені у своїх формах, хоч і приємні своєю стрункістю. Натомість ціла дзвіниця з галерією нагорі і вежа над нею перебувають у цілковитій гармонії щодо об'єму і пропорції. Ця вежа зблизька чарує око своїми формами і зубчастими прикрасами.

Нутро збагачено великим балконом для хору з боковими крилами. Стеля і стіни орнаментовані, а іконостас тут цілком скромний, не зовсім вдало завершений (іл. 536-541).

І в селі Тирнів Сільна, повіту Сянік, церква Собору св. Йоана Хрестителя, збудована 1837 року і відновлена в 1893 і 1927 роках, є тризрубна дерев'яна, але тільки з двома вежами: над двоярусною дзвіницею і над середнім зрубом. Над вівтарною частиною є зовсім маленька банька, або радше маківка з хрестом. Внутрі цієї церкви багато простору, стеля заповнена композицією Преображення Господнього, урочисто ошатний іконостас, кіоти з образами по обидва боки від нього і весь декор стін повсюди, навіть і в бабинці — все це має мотиви пізнього барокко і рококо. Реально і сильно намальовано образ Розп'яття, охопленого присмерком ночі (іл. 542-548).

В селі Стравиця, повіту Устрики Долішні, є мурівана церква Собору Пресвятої Богородиці, збудована 1838 року і тепер цілком занедбана (іл. 549-553).

Це є однонавна базиліка із заокругленим вівтарем і одною маленькою вежею посередині гребня покрівлі. Внутрі храму повна руйніця.

Ще є скромно і гарно скомпанований іконостас з трьома винятими образами і одним залишеним. Є окремі, мальовані прямо на дошках, образи. Але весь інший інвентар церкви вже зник і стіни стоять цілком голі.

Цікава своєю п'ятизрубністю і своїми п'ятьма барочними вежами лемківська церква св. арх. Михаїла в селі Турина Сільсько, повіту Сянік, збудована 1838 року і відновлена в 1913 році. Бічні невеличкі зруби додано близьче до вівтаря, ніж до середнього зрубу, отже, в пляні це є форма латинського, а не грецького рівнораменного хреста. Близько до ганку перед бабинцем, але цілком окремо, стоїть перед церквою триярусна дзвіниця з сильно похиленими до середини стінами і найвищею вежею.

В цілому, скупчення в одному місці шести виразних барочних веж справляє на глядача приємне, навіть захоплююче своюю мальовничістю враження. На жаль, дзвіниця дуже занедбана, ії дошки вже прогнили.

Внутрі церкви багато світла і затишного спокою. Іконостас і все інше, переходове між барокко і класицизмом прибрання храму, ошатне, але без претенсій на пишну розкіш (іл. 554-561).

І в селі Устянова Горішня, повіту Устрики Долішні, повним ходом іде руйнація дерев'яної церкви преп. м. Параскеви, збудованої в 1838 році. А це була приваблива своюю скромною елегантністю будівля з одною стрункою вежею і з дашком опасанням навколо вівтарної частини (іл. 562-567).

Древ'яну церкву преп. м. Параскеви в селі Горянка, повіту Лісько, збудовано 1838 року, а відновлено в 1912 році. Це є одноярусна базиліка з двосхильним перекриттям. Вівтарна її частина трохи вужча і нижча за основну частину храму і має східний схил з легким заломом. Перед входом до бабинця є кубічна прибудова-притвор, з такою ж значно меншою кубічною надбудовою, яка має відкриті віконні отвори, невисоку піраміdalну покрівлю та тонку і струнку баньку барочного типу з маківкою і хрестом. Посередині гребня покрівлі самого храму є лемківського барочного типу струнка чотирярусна вежа. З півночі коло вівтаря є невеличка прибудова. Вся церква, будучи скромною і звичайною щодо композиції, справляє чимале враження своюю добре вивіrenoю пропорційністю і вдалою погодженістю частин з цілим.

Дзвіницю служить окрема мурована стінка з дзвонами.

Нутро цього храму має ошатний вигляд. Вівтар тут відкритий, без іконостасу, стеля багато розписана, а в притворі є тонко і реально виконана горельєфна різьба на дереві — пропорційні і виразні фігури Богоматері з дитиною-Христом, та апостолів, серед яких добре показано євангелістів, а також і інших святих, що мають живі, виразні, радніше трохи рухливі цікаві статичні пози і жести. Кожну з цих скульп-

тур поставлено на окрему поличку, прикріплену до звичайної дощастої стіни путра.

Окремо є в цій церкві скульптура Розп'яття більшого розміру.

Коло церкви є маленька каплиця у вигляді звичайної хатки з найпростішою вежею: куб малих розмірів з пірамідальною покрівелькою, стовпчиком на ній з досить великою маківкою і скромним ажурним хрестом. Збоку входу, капличка має кращий вигляд ніж з обох боків, бо віттарна частина її має лагідний спад і заокруглену стіну, а частина збоку входу здається наче зрізаною.

Цікаво те, що елементарно прості каплички і сільські церкви, які перегукуються своїми формами з щойно наведеними, ще часто зустрічаються в Румунії, особливо в східній її частині — Молдавії (іл. 567, а-и).

Без якихсь особливостей побудовано в 1840 році дерев'яну церкву преп. м. Параскеви в селі Степкова, повіту Лісько. Це є досить широка, утворена з трьох зрубів, базиліка, до якої притулено досить високу, квадратову в плані дзвіницю без піяного поділу її на яруси. Середній зруб, увінчаний стрункою вежею, трохи більший ніж бічні зруби, хоч це більше відчувається ззовні, а не в середині храму (іл. 568-575).

Великі вікна, завершені трикутниками, дають багато світла. Чотириярусний іконостас має багато різьблених прикрас.

Внутрі в цікаві окремі деталі: оригінально задуманий, повний жвавого руху образ Покрови Б.М., реалістично виконаний у дусі старовинного малярства образ св. Єроніма, вдалий, щодо виразності обличчя, портрет фундатора храму, скульптура штаха, чисто барочний свічник, казан, в якому хрестять дітей, тощо.

Висока ззовні і всередині, а також і мальовнича завдяки багатьом ярусам зрубів і струнких веж, є церква свв. безср. Косми та Дем'яна, збудована 1841 року, в селі Котань, повіту Ясло. Це є типова лемківська церква з масивною дзвіницею, охопленою внизу широким дашком опасання і з виразним спаданням висоти веж із заходу на схід. Незвичне враження справляє нутро храму з нічим не заповненими, гладко отесаними дошками стін, та віттар з дуже низькою стелею. Здається, ніби цілий віттар втиснуто в якусь тісну скриню (іл. 576-582).

Дерев'яна церква Богоявлення Господнього в селі Семушова, повіту Сянік, збудована 1841 року і відновлена в 1932 році, є тризрубна і тривежна будівля, з великим інтервалом між високою вежею і нижчою вежею середнього зрубу та з малим віддаленням між вежею середнього зрубу і малесенькою вежею понад віттарем. В зовнішньому аспекті цієї церкви вже почалось порушення звершень лемківського типу церков у бік децентралізації мальовничих мас (іл. 583-589).

номи солипсистични творческия споделение, а також и язвом в типе хондриоза Бирнхама. Вместе с тем, в это же время в практике экспертизы появляются новые методы диагностики, такие как, например, метод Маннинга XIX века для выявления гематомы мозга, а также метод Гильдена для выявления гематомы почек. Эти методы находят широкое применение в судебной практике.

Важно отметить, что в 1846 году в Англии был издан первый том «Атласа судебной медицины», в котором описаны различные методы диагностики различных заболеваний, включая гематому мозга. Важно отметить, что в этом атласе впервые было описано явление гематомы мозга, которое было названо «гематомой мозга». Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Важно отметить, что впервые гематома мозга была описана в 1846 году в Англии, а не в России, как это часто делают некоторые исследователи.

Розділ VI.

ЦЕРКВИ ДРУГОЇ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ



середині і майже в цілій другій половині XIX століття, в українській архітектурі можна було спостерігати мішанину всяких стилів. Таку механічну мішанину стилів ніяк не можна називати синтезою їх, а тільки еклектикою.

Кожний мистецький стиль є виразником духовних прагнень певних народів і в певний період життя цих народів. Кожний стиль переживає свою молодість, зрілість і старість, тобто зароджується і розвивається, розцвітає і занепадає.

Наслідувати певні стилі, копіювати або не зовсім точно імітувати певні форми і мотиви цих віджитих стилів, допустимо тільки з метою науково-мистецької реставрації певних пам'яток архітектури або зруйнованих частин цих пам'яток.

Помилка середини минулого століття полягала в стремлінні повторювати старі історичні стилі та це й змішувати їх один з одним. Таке ставлення до архітектурної спадщини відбилося і на церковній архітектурі Заслання.

Архітектурну спадщину треба високо цінувати, насамперед, для того, щоб багато чому повчитися на ній. А крім того, ще й для того, щоб у процесі культурного і взагалі мистецького прогресу людскості, не імітативно, а творчо розвивати далі мистецькі досягнення і завершення наших батьків, дідів і далеких пращурів.

Отже, треба йти шляхом творчого удосконалення мистецького досвіду минулих століттів. Мусимо вибирати з минулого все те, що цінне й для нашого сучасного життя і глибоко переживати в собі цю вічну красу з тим, щоб перетворити її на щось ще вищого.

Були і в другій половині XIX-го віку талановиті мистці, які саме так і дивилися на архітектуру, малярство, графіку та скульптуру. І тільки такі майстри мистецтва й додавали щось нове, корисне для духовного життя своєї нації і, в певних випадках, робили вклад у скарб-

ницю вселюдського мистецтва, перейнятого духом гуманізму і любови до близнього.

Переходячи до аналізи мистецьких переваг церковного будівництва на Заславні в другій половині XIX-го і в ХХ-му столітті до наших днів, будемо користуватися в ще більшій мірі вищевказаним критерієм для визначення того, що малоцінне, а що життедайне.

Цілком зрозуміло, що на малоцінному зупиняється будемо мало.

Дерев'яна церква св. Євангелії Луки в селі Ястрабик, повіту Новий Санч, збудована 1856 року, є дальшою еволюцією форм тризрубної будівлі лемківського типу з трьома вежами, в якій можна знайти так позитивні, як і негативні риси.

Позитивне тут те, що пропорційність і виразність кожного зрубу, окрема, досягають своєї мистецької викінченості, а негативне, як уже була мова про це, в розтягуванні цілої будівлі за довгою віссю, внаслідок чого губиться мальовниче зосередження барочних веж. Для практичної потреби збільшили внутрішній простір храму, народні будівельники в ході ще не знайшли для нутра пластичного рівноважника в екстер'єрі (іл. 638).

Простесенська форма чотиригранної двоярусної дзвінички, посталеної окремо від церкви, має тут гарний мистецький вираз.

В селі Гладишів, повіту Горлиці, є дерев'яна каплиця Різдва св. Йоана Хрестителя, збудована 1856 року. Це є прямокутна в плані однонавна базиліка з відношенням сторін, приблизно, як 1 (ширина) до 2 (довжина). Вівтарна стіна тут шестикутна. На гребні двосхильної покрівлі тільки одна струнка вежа: внизу — куб, вище, після переходового дашка восьмеричок, а ще вище — перехід до грушевидної баньки з маківкою і хрестом. Вежу поставлено не посередині гребні, більче до вівтаря.

Навіть у цій простоті, якою характеризується ця будівля, проявлено те почуття гармонії, яке виробляється підвідомо у народних майстрів, передаючись із покоління в покоління (іл. 639-641).

Дерев'яна церква св. о. Миколая в селі Гощів, повіту Устрики Долішні, збудована 1858 року, цікава тим, що в ній на основі традиційних форм зроблено спробу знайти нову творчу розв'язку.

Архітектоніка цієї осередково-купольної будівлі полягає в сильно вираженому акценті на центральному зрубі, який завершено невисоким, але широким восьмисторонім паралелепіпедом в ролі підбанника, для осередкового великого купола цибулястої форми, з ковнірами внизу і нагорі, з чітким заломом і лагідним загальним профілем. На цій великій центральній бані поставлено маленький восьмигранний паралелепіпед, увінчаний стрункою грушевидною банькою барочного типу з

великою маківкою і хрестом над нею. Це є, не вважаючи на свою ширину, струнка домінуюча вежа (іл. 642-644а).

Чотири аруби, або може краще сказати, кожний з чотирьох ризалітів — із заходу й сходу, з півночі й півдня — має два яруси і двосхильне перекриття бокове, а третій фронтальний схил зрізано згори на дві третини великим трикутним щитом. Відрізняється тільки один східній бік перекриття: його поділено на три вузькі схили, відповідно до тригранної апсиди вітваря.

Над кожним таким ризалітом є стрункі восьмигранні барабани, з відношенням основи до висоти як 1 : 2, увінчані барочними баньками з хрестами. В цілому, це є п'ятибанна церква з великою перевагою загального об'єму центральної триярусної вежі над невеличкими і близько поставленими до неї боковими вежами.

Внизу, цілу церкву охоплено широким опасанням на стовпах, а із заходу прибудовано ще й ґаночок у гарних формах.

Цей храм поставлено на кам'яний цоколь. Великі, напівкруглі нагорі вікна вміло розміщено і вони ще більше поживлюють цю принадну своєю компактністю, зрівноваженістю і стрункістю будівлі, яку можна порівняти з чудово гармонізованим акордом звуків, тих чистих звуків, поєднанням яких можна високо піднести настрій.

В селі Б о г у ш а, повіту Новий Санч, є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована 1858 року. В цій будівлі з трьох зрубів і трьох веж додержано лемківської традиції не тільки в досить виразному спаді висоти веж із заходу на схід, а також і щодо достатньої компактності всіх трьох елементів будівлі. Віддалення між вежами не розтягається і храм у цілому справляє враження саме таке, як треба, зосереджене і малювниче. Барочні вежі поживлюють навколої краєвид своїми контурами, повними внутрішньої динаміки. І тільки чи не завелика в пропорції до всього іншого долішня частина найвищої вежі? (іл. 645).

А щодо села В е л и к о п о л е, повіту Сянік, то церква св. арх. Михаїла, збудована в ньому 1865 року і відновлена в 1899 році, виривається чимось, — не те, щоб новим, а скоріше чужим серед церковних будівель цілого Заславня. На єдиній світлині, із-за високих дерев, самого храму майже не видно. Але можна догадатися, що великий циліндр центральної вежі поставлено на перехресті нави цього мурованого будинку з трансептом. Цей циліндр вкрито великою банею з плавним заломом внизу, увінчаною ліхтарем з банькою і хрестом. Це не тутешній і не народний тип храму, але більше говорити про нього не доводиться через брак погляду на нього в цілому (іл. 646).

Невеличка подовгаста церква Собору Пресвятої Богородиці, збудована з дерева 1865 року в селі Р о з п у т т я, повіту Сянік, має пошкоджену вежу на гребні даху посередині і сама перебуває в процесі руй-

нації. Ще є іконостас, у якому вже бракує кілька образів, і запущений бабинець (іл. 647-649).

Дерев'яна церква св. ап. Луки в селі Кунькова, повіту Горлиці, збудована 1868 року і відновлена в 1904 році, є повторення традиційної лемківської, але з деякими мистецькими огріхами. Крім композиційно зайвої вставки в організм церкви частини між її високою і середньою вежами, тут ще замалий винос покрівлі, особливо помітний у середньому зрубі. Однака цей винос має певні вигоди під час скісного дощу, та ще дає пожавлюючу тінь (іл. 650-654).

В селі Гирова, повіту Кросно, є дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована в 1870-му році і відновлена в 1932 році (іл. 655-666).

Сама по собі тризрубна лемківського типу церква, зі звичним для цього типу храмів зниженням висоти веж із заходу на схід, не має в собі нічого особливого, за винятком плавно вигнутих контурів високого і середнього зрубів, але коло заокругленої апсиди є з північного боку маленька прибудова у вигляді мініатюрного зрубу з відповідного розміра вежею, такої ж форми, як і всі інші вежі. В наслідок цього церква стає чотиризрубною і має чотири вежі зі спадаючою висотою іх, але з відхиленням найменшої від прямої лінії вбік.

Ошатний багатоярусний іконостас нагорі лагідно переходить у мальовану народним орнаментом баню, є народний розпис і в бабинці і в прилеглих до цього інших частинах будівлі. В цьому храмі є образи різної давності і різної вартості, в кіотах або тільки в рамках. Також є барочний свічник і фігурний виріз у дверній рамі нагорі з примітивно різбленим написом.

Дерев'яна церква св. арх. Михаїла в селі Перегримка, повіту Ясло, збудована 1870 року, має три зруби і три вежі, висота яких спадає за лемківським звичаєм (іл. 667-675). Перед церквою є чудова своєю формою прохідна капличка, яка відограє роль прошлів. Внутрі є багатоярусний барочний іконостас, на стінах є розпис з античних декоративних мотивів. Розкішно оформлено престол у вівтарній частині з фігурами янголів на колінах і великим сяйвом, під сінню на чотирьох колонах. Є багато талановито намальованих образів у кіотах та рамках, а в притворі є цікава свою форму висічена з каменя ваза, хрестильня з написом: «Iwion Glodko, A. D. 1603».

Подовгаста однонавна дерев'яна церква є в селі Сянічок, повіту Сянік. Цю церкву Різдва Пресвятої Богородиці збудовано 1870 року, а відновлено в 1907-му (іл. 676-679). Будівля має тільки одну вежу із заходу. Близько коло церкви є архаїчна чотиригранна двоярусна давниничка. Внутрі — розпис стелі і стін, ошатний іконостас з декора-

тивними мотивами барокко і класицизму, а в бабинці, під хором, с наче аркада з трьох широких, нагорі дугастих, пройомів.

І в селі Ганчова, повіту Горлиці, є гарний зразок дерев'яної лемківського типу церкви Покрови Пресвятої Богородиці, збудованої 1871 року. Царські врата в ній становлять досить рідкісний зразок сошиника, стилізованого в рельєфі. Внутрі є чудові барочні колонки, одна з яких спірально обвінена виноградною лозою у вигляді чітко виконаного рельєфу (іл. 680-688).

Зовсім оритінально і з гарним персонажем молодих жінок і кількох чоловіків, задуманий образ Покрови Пресвятої Богородиці. Всі ці ґраціозні фігури, на які згори, з почуттям милості і любові дивиться Божа Мати, перебувають в стані фізичного руху і душевних емоцій. Все це робить образ Покрови характерним для малярства барокко.

На жаль, намальовано цей талановито виконаний образ прямо на дошках і від часу фарба на ньому вже порипалася.

В цій церкві ще є скульптура Розп'яття. В пій тіло Христа передано з глибоко вражаючою анатомічністю: крізь м'язи проглядають кости скелета, які нічим не псують правильні форми цілої постаті замученого Христа.

Дивно бачити в сільській церкві таку майстерну скульптуру і таке досконале малярство, достойні музеїв.

Мальовничо виглядає зі своїми дев'ятьма барочними вежами лемківського типу довга мурівана церква Богоявлення Господнього в селі, Криниця, повіту Новий Санч, збудована 1872 року і відновлена в 1930 році (іл. 689).

Це є одночавна базиліка з трансептом близче до вівтаря. В пляні ця церква має форму не рівнораменного грецького, а в один бік видовженого латинського хреста. Розмір веж, приблизно одного і того самого типу, різноманітний: від найбільшої на високій дзвіниці, до найменших двох бокових над вівтарем. Вікна в цій церкві великі, з напівкруглим завершенням, отже світла в ній багато. На жаль, крім однієї тільки світлини більш ніяких аспектів цієї церкви не маємо, зокрема, не маємо нічого, щоб уявити собі інтер'єр.

А в селі Войткова, повіту Устрики Долішні, є дерев'яна церква Різдва Пресвятої Богородиці, в центричній формі якої є щось нове. Це є п'ятизрубна будівля з одною великою банею на восьмигранному підбанниківі. На цій баші, а також і над зрубом бабинця і над зрубом вівтаря є такі ж маленькі башьки. Вся ця церква є двоярусна завдяки піддашкові, де вузькому, а де й досить широкому. Перед входом до храму цей піддашок перекриває широві сіни. Збудовано цю церкву в 1872 році (іл. 690-692).

В селі Костарівці, повіту Сянік, дерев'яна церква преп.

Симеона Стовпника, збудована в 1872 році, має першу вежу чотиригранну з відповідним піраміdalnym покріттям, а середню і вівтарну вежі з восьмигранними підбанниками і барочними банями, дуже подібними до тих, які можемо бачити на цілій рівнинній Україні. Тільки прибурова з півночі, коло вівтаря, завелика (іл. 693-698).

Внутрі є вдалий сюжетний розпис стелі, стіни багато орнаментовано, майстерно стилізовано в різьбі на дереві виноградну лозу на царських вратах і є чимало старовинних образів у рамках, таких блідих, що на них не все можна розібрати. Є і старовинний дерев'яний хрест з попсованим від давності розписом.

В селі З л о ц ь к о м у, повіту Новий Санч, є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована 1873 року. На єдиній, що маємо, світлині бачимо тільки ту частину храму, яку не вкрито деревами. З неї помічаємо, що вежі тут дуже стрункі (іл. 699).

Мурівана церква св. арх. Михаїла в селі Ф л ь о р и н к а, повіту Новий Санч, збудована в 1875 році, цікава своїм положенням у мальовничому краєвиді, серед великих розлогих дерев. Вона прегарно контрастує стрункістю своєї високої вежі і свою близиною серед густої темновзеленої рослиності. Висока вежа цієї будівлі має велику, близьку до сферичної, баню, яка не зважаючи на перебільшеність об'єму, має в собі і щось принадне. Замість шабльону, така вежа вносить незвичну новину, яка нічого не псує, а пожавлює психічне сприймання (іл. 710).

Дерев'яна церква Успення Пресвятої Богородиці в селі А н д р е і в к а, повіту Новий Санч, збудована 1876 року, є типова лемківська з трьома вежами. Є записи про те, що це село виникло в половині XIV століття і пережило дворазові напади татар (іл. 711). В цьому селі заховався дзвін з 1484 року, а також печатка села, на якій є зображення св. апостола Андрея з похиленим хрестом і написом: « Печать громади Андреївка ».

В селі Д о б р а Ш л я х о т с ь к а, повіту Сянік, є дерев'яна церква Воздвиження Чесного і Животворящого Хреста, збудована 1879 року (іл. 712-716). Сама церква з одною великою і одною зовсім маленькою вежею, крім великих вікон, нічим не привертає до себе увагу. Натомість цікава своєю гарною формою двоярусна, окрім від церкви поставлена дзвіниця, перекрита піраміdalною покрівлею. Поставлена на відкритих стовпах, ця дзвіниця ховає під собою якусь кам'яну споруду, до якої ведуть кам'яні сходи. В цій дзвіниці є багато чого незвичного і принадного: поширення долішнього ярусу зведене на трохи похилених досередини стовпах, підвищення з віконцем серед покрівлі долішнього ярусу, стіни горішнього ярусу в двох площинах, трикутні маленькі прорізи в стінах, завершуюча дзвіницю піраміdalна покрівля

з маківкою і хрестом нагорі — все це виконано з тонким мистецьким уподобанням народного майстра.

Збудована 1880 року і відновлена в 1907 році дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці в селі В о л о в е ць, повіту Горлиці, добре витримана в традиціях барочних церков лемківського типу XVII-XVIII століть з такими незначними змінами, як широкий ганок з вікнами перед входом або потрійні вікна в середньому зрубі. Пропорції цього храму добри і спад висоти веж із заходу на схід виразний (іл. 717-721).

В середині середнього зрубу є розпис стелі і похилих площин покрівлі на теми з Святого Письма. Орнамент майже не має народних мотивів, переважають прикраси в ренесансовому дусі.

Іконостасу немає, є старі потріскані образи; на одному з яких відображені Христа серед юрбі. Серед збору людей помічаемо кілька духовних осіб попереду, а далі персонажі польської та української шляхти. Нагорі Божа Мати зі святыми і янголами обабіч. В їх руках розгорнуто над натовпом довгий орап для унаочнення сцени Покрови Пресвятої Богородиці.

В селі Я в і р и к Р у с ь к и й, повіту Перемишль, є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована в 1882 році. Це є тип поширеного на всій Україні тризрубної церкви з трьома барочними вежами. В цілому, в цій будівлі все добре, але в деталях відчувається деякий занепад в майстерстві українських дерев'яних церков часів еклектизму. Наприклад, пропорції зрубів і веж над ними не зовсім вивірено, підбанники веж не переходят органічно в бані (здастесь, що вежі не стоять на підбанниках, а наче б їх, як тісні шапки на голову, насунуто на ці восьмерики), та ѹ віконні плетіння мають у собі щось надумане.

Монументально і цікаво під впливом класицизму скомпановано окрему стінку для дзвонів з трьох арочних ярусів (іл. 722-727).

Внутрі якось по-новому і непогано завершено високий іконостас у вигляді крученого орнаменту, окресленого лагідно вигнутою дугою.

На стелі є розпис на тему Покрови, повсюди в середині храму є багато геометричної орнаментації, часто близької до народної, а на одній корогві є чисто народний розпис Хрещення Ісуса Христа, в широкій рамці, заповнений квітками так, як їх малюють на Україні сільські дівчата.

Реалістично і сильно на одному полотні намальовано Розп'яття. В цій праці мінімальними засобами, при зведеному до двох осіб персонажі, виражено велике фізичне і душевне страждання. Цей образ повинен бути вміло реставрований для музею.

Мурована церква св. євангелиста Луки, збудована в 1885 році в селі З у б р и к, повіту Новий Санч, має присадкуватий, а водночас і монументальний характер (іл. 728).

Збудовано цей храм за зразком лемківських дерев'яних храмів з трьома барочними вежами, які лагідно понижуються із заходу на схід. Глибокі віконні пройоми мають нагорі заокруглення.

Збудована в 1887 році мурвана церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Вільхова, повіту Лісько, є звичайною подовгастою будівлею з лагідно заокругленою східною стіною святилища і з одною барочною вежею на гребені покрівлі — близче до сходу, ніж до заходу. Із заходу — церкву наче зріzano (іл. 729-730).

А в селі Солотвино, повіту Новий Санч, дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована 1887 року, має добре пропорції типової лемківської побудови з трьома вежами, має великі заокруглені нагорі вікна, має майстерно вироблені форми струнких веж з ажурними барочними хрестами і має старанну обшивку стін поземими дощечками. Все це надає цьому храмові особливу принадності, виділяючи цю церкву як зразкову серед багатьох подібних пам'яток архітектури XIX століття (іл. 731).

В селі Щавне, повіту Сянік, є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована 1888 року і відновлена в 1925 році. Вона теж належить до типу лемківських тризрубних церков з трьома вежами, які мають розтягнений за повздовжньою віссю корпус. В таких храмах, найчастіше, відчувається певна втрата мистецького почуття до гармонії в цілому і до кожної деталі зокрема, особливо після заміни ґонти бляхою, не тільки на покрівлях, а ще й на стінах (іл. 732-737).

Внутрі іконостас набирає все більше рис навіяніх класицизмом, і тільки прикрашування стін церкви орнаментом, близьким до узорів вишивок, виділяє в цій церкві те, що найбільш цікаве з погляду історії українського народного мистецтва.

Щодо загальної архітектурної форми, звертає увагу церква Покрови Пресвятої Богородиці в селі Хотиліуб, повіту Любачів, збудована також 1888 року (іл. 738-739).

Це є типова для цілої України, архаїчного типу тризрубна дерев'яна церква, над бабинцем — двоярусна, а над навою і вівтарем — триярусна. Долішній ярус, це відкритий зруб, покладений на кам'яний фундамент і захищений від опадів похилим дашком, опертим на кінцях на консолі з виступів зрубу.

Середній ярус має вікна, розмір яких певно започатковано було менший, а пізніше їх збільшено.

Третій ярус середнього зрубу, це невисокий, але значного розміру восьмигранний зруб, перекритий восьмибічною пірамідою з високим барабаном і маленькою напівсферичною банькою з маківкою і хрестом. Над вівтарем третій ярус меншого розміру, ніж над середнім зрубом, з такою ж, але меншою покрівлею. Тільки замість барабана, тут зовсім

маленька грушевидна банька з маківкою і хрестом. На третьому ярусі вікон немає.

Перед входом у бабинець є ґанок, є ще боковий вхід до святилища.

Цікаво порівняти церкву в селі Хотилобі з церквою з села Степанчики на Поділля, збудованою в 1764 році. В цих церквах є багато спільніх рис, але в Степанчиках немає надбудови третього яруса над вівтарем.¹

Церква в Кам'янці-Подільському, XVIII століття, на Підзамчу (Хрестовооздвиженська) також дуже схожа з церквою в селі Хотилобі і та-кож відрізняється тим, що не має третього яруса над вівтарем, а крім того, ще й тим, що в церкві на Підзамчу окрему дзвіницю, мабуть значно пізнішої дати побудування, присунуто щільно до бабинця.²

А в Чорткові Тернопільської області, понад другим ярусом є висока покрівля, яка подібно до дашка опасання, об'єднує церкву в одне ціле. Звертає на себе увагу той факт, що при спільній покрівлі в Чорткові контури покрівлі середнього зрубу хоч і небагато, та все ж помітні на загальпій покрівлі у вигляді лагідного залому.³

З такої основної форми церкви, яка є в згаданих вище селах — Степанчики, Підзамче (передмістя Кам'янця-Подільського) та Чорткові — при цевій творчій фантазії може вийти надзвичайно приваблива різноманітністю складових елементів і мальовнича будівля, якою є церква Чесного Хреста XVII сторіччя в Дрогобичі.⁴

Церкви в селах: Цеперів, повіту Львів, збудована в 1749 році, Князівське, повіту Долина, збудована в 1771 році та Угольна, повіту Долина, будівля 1781 року⁵ — вказують на те, скільки варіантів можна створювати, виходячи тільки з одного типу церкви.

В селі Вороблик Королівський, повіту Сянік (?), є мурована церква Успення Пресвятої Богородиці, збудована 1888 року. Це є імітація хрестового п'ятибанного храму у візантійському стилі, в досить цриємних пропорціях, з окремо поставленою цевисокою дзвіницею. Нічого характерного для місцевого українського церковного будівництва в зовнішньому вигляді цієї церкви немає (іл. 740).

Зате дещо орігінальне має в собі мурована церква в селі Ізби, (іл. 741-745), повіту Горлиці, збудована в 1888 році. В цій будівлі додержаючи характерний для лемківських церков спад висоти веж і самі вежі витримано в дусі лемківського барокко. На жаль, на підставі тих двох фотографій, які є в нашому розпорядженні, трудно розібратися,

¹ В. КАРМАЗИН-КЛКОВСКИЙ, *Українська народна архітектура*, Рим 1972, Рис. 17.

² *Нариси з історії українського мистецтва*, Київ 1966, Іл. 295.

³ *Архітектура Української ССР*, Москва 1954, Іл. 83.

⁴ *Нариси з історії українського мистецтва*, Київ, Іл. 296.

⁵ *Дерев'яні церкви в Україні*, автор тексту М.Д., Торонто, сторінки 14-22.

чи стоїть середня вежа на перехресті нави з трансептом, чи може займас якесь інше місце. Також трудно уявити собі, де саме встановлено дві, видимі на одній світлині, найменшого розміру вежі. Трудно судити, в чому саме полягав задум того, хто запроектував цей храм з високою триярусною дзвіницею. На другій світлині те місце, яке нас цікавить — увінчання надвітарної частини — високо затуляє дерево. Через все це не можна зробити висновку щодо загальної побудови цього не зовсім звичайного храму.

Внутрі високий іконостас має перший ярус характерний для класицизму завдяки струнким коринтським колонкам. А на скульптурі Розп'яття проявився не тільки реалізм, а й натуралізм у передачі муки істотної смерти Христа Спасителя.

Вдало задумано і виконано перенесення форм дерев'яної церкви у форми кам'яної архітектури невеличкого храму з трьома лемківського типу барочними вежами, серед яких середня є найвища, а дві бокові трохи нижчі за неї. Мова про муровану церкву св. Теодосія Печерського в селі М а л я в а, повіту Ряшів, збудовану в 1897 році. Ця церква має добре вивірені пропорції з кожного боку: із заходу це є зрівноважене убування мас знизу догори і з півдня бачимо асиметричну рівновагу полегшуваних від землі до неба мас (іл. 746-748).

Над бабинцем є другий ярус дзвіниці, зашалькований дошками, а дах над вівтарем значно нижчий від даху іншої частини церкви. Крім того, східна стіна святилища має зрізані роги, чому відповідає і перекриття його. Головний вхід до церкви становить велику арку, також і вікна мають напівкругле завершення. До середньої частини храму є бокові двері.

В селі В а н і в к а, повіту Устрики Долішні (?), є мурвана церква Різдва Пресвятої Богородиці, збудована 1898 року в трохи модернізованому візантійському стилі, з одною великою банею. В пляні вона має вигляд рівнокінцевого хреста з сильним акцентом на осередок (іл. 749).

Село існує з XV-XVI століttів і вперше заселене було українськими козаками, яким сподобалося в цих лісистих околицях перебувати.

Від 1880 року в цьому селі починали добувати нафтову ропу, а з 1900-их років почалася еміграція з села до Америки. В роках 1853-1854 в селі лютував голод, який забрав багато жертв.⁶

В селі Л ю т о в и с ь к а, повіту Устрики Долішні, є дерев'яна церква св. арх. Михаїла, збудована в 1898 році. Вона в пляні нагадує гуцульського типу п'ятизрубні церкви, але має не одну вежу над осереднім зрубом, а п'ять веж: три великі — над бабинцем, середнім зрубом

⁶ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

бом та вівтарем, а дві маленькі — над боковими зрубами, розташованими по обидва боки від середнього. Всю церкву охоплює досить широкий дашок опасання. В цілому, це є двоярусна церква з великими восьмибічними підбанниками пошід великими банями барочного типу із заломом внизу (іл. 750-753).

Нутро цього храму дуже просторе і має багато світла. Білий триярусний іконостас, з піднесеною середньою частиною, справляє враження старанно виробленого в кожній деталі, але щодо стилю це типова еклектика, сполучення мотивів візантійських з мотивами бароко і особливо класицизму.

В бокових приділах є кіоти з образами і велики композиції сцен зі Святого Письма, можливо, в добрих копіях за полотнами відомих майстрів.

Бабинець тут просторий з балконом для хору і боковими крилами його на гарно профільованих консолях і з перилами в формі густих баюстряд, в яких тонко виточено кожну баласину.

Щоб закінчити розгляд пам'яток XIX-го сторіччя, залишилося скласти ще дещо про церкву з дерева в селі Роп'янка і про муровану церкву в селі Нові Сади — роки побудування яких точно ніде не вказані.

Дерев'яна дочерна церква храму Переображення мощів св. о. Миколая в селі Роп'янка біля села Ольхівця (іл. 700-703), повіту Устрики Долішні, це двоярусна подовгаста базиліка, перекрита одним досить високим дахом. Від традиційної тризрубності в ній назовні залишився ризаліт в середній частині, з відповідним заломом покрівлі, а менший долішній ярус відокремлено від більшого горішнього виразною тягою у вигляді натяку на дашок. Східна вівтарна стіна має зрізані роги і є тригранна. Посередині гребня даху підноситься струнка вежа, яка в певній мірі нагадує лемківські барочні вежі, а коло вівтаря, з півночі, є невеличка прибудова з відповідного розміру банькою нагорі. Струнка двоярусна дзвіниця, щільно приставлена до церкви із заходу, має також грушевидну баньку з маківкою і хрестом. Схема побудування цієї церкви нагадує церкву в Чорткові.⁷

Внутрі цієї церкви стіни отиньковано, навіть досить гладко оштукатурено. Іконостас зовсім незвичайний: з боків є два кіоти неоднакової форми з образами, нагорі їх сполучають два великі образи з апостолами та іконою Христа-Царя посередині. Під цим поземним рядом виображені декоративна дуга із зубцями, яка на нашу думку, не пасує до всього іншого з чого утворено іконостас. Можливо, що іконостас був колись виповнений ще й іншими іконами.

⁷ Нариси з історії української мистецтва, Київ 1966, іл. 298.

У святилищі встановлено розкішний кіот з запрестольним образом. Від барокю цей кіот має багату декоративну різьбу, фігурний барельєф і чудово виконані статуї святих у позах, які передають рух. А від класицизму, кіот має колонки з гарними, але нерозмірно великими коринтськими капітелями.

В селі Нові Сади, повіту Перемишль, є мурована церква, збудована в XIX-му столітті, а якого саме року, точно не відомо. Загальний, спрощено монументальний зовнішній вигляд її, солідний карніз, півкруглі вікна — все це наводить на думку, що вона могла бути збудована за часів ампіру, в першій половині XIX століття. Та і внутрі, зокрема, в іконостасі, ще багато залишків від недавнього барокко і навіть рококо. Проте не виключена можливість імітації всього цього в другій половині XIX-го століття.

В кожному разі, з погляду мистецького, цей храм становить достойну уваги пам'ятку архітектури навіть і при тому, що в ній є мішання всяких стилів (іл. 837-842).

Дерев'яна церква в селі Лип'є Горне (іл. 704-708), повіту Перемишль, дату побудови якої в XIX столітті не встановлено, нагадує церкву в селі Роп'янка, але вона, за винятком бабинця, є одноярусна, має три барочні вежі, окрім поставлених дзвіницю і, мабуть, додатковий до західного, боковий вхід посередині з півдня.

В цьому селі стоїть ще й мурована каплиця, збудована при кінці XIX століття, і, окрім коло неї, триарочна дзвіниця (іл. 709).

Друга половина XIX-го століття дійсно позначена еклектикою в українському церковному будівництві Засядія.



Розділ VII. ЦЕРКВИ ХХ СТОЛІТТЯ



нашому ХХ-му столітті в українському церковному будівництві взагалі, а зокрема на Зас янні, частково продовжується мішанина стилів, яка була характерна для середини і другої половини XIX-го сторіччя, а частково з'являються пошуки нових форм, або хоч нових комбінацій із форм старих. На жаль, у багатьох випадках спроби модернізації архітектури церков не давали добріх наслідків.

В кожному разі, ці пошуки нових шляхів цікавіші, ніж ремінісценції і механічні імітації того, що вже давно прожило свій вік.

Але пошуки нових шляхів обов'язково мусять базуватися на найкращих здобутках минулого, від яких треба виходити і які треба творчо переформовувати з метою все більшого і більшого удосконалення їх. Мистецтво мусить твердим кроком іти вперед разом з життям і навіть забігати в найближче майбутнє, проказуючи ідеали, які перейнято дійсною любов'ю до близького і які тільки й можуть вважатися життєдайними. В церковній архітектурі можна багато чого виразити.

Так у церкві Собору Пресвятої Богородиці, збудованій з дерева в 1900 році в селі Лип'є, повіту Перемишль або повіту Устрики Долішні,¹ виражено спокій, з якого робляться поривання догори, до вищих інтересів життя, ніж земне існування (іл. 755-762).

Сама двоярусна церква, мабуть, п'ятизрубна (на світлині цього добре не видно), розміщена на землі досить широко, та ще й має широке опасання на консолях і густе оточення з дерев і кущів. Такий характер будівлі, за нашими спостереженнями, впливає на людей, як седативний психо-емоціональний чинник. Маленькі вежі з хрестами утворюють цілий акорд стремління догори.

Так майже кожну церкву можна розглядати, як вираз певного задуму, керованого пошуками форми для моральних прагнень.

¹ В архіві Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі раз указано на повіт Перемишль, а другий раз на повіт Устрики Долішні.

Інтер'єр, тобто нутро, в цій церкві просторе, цілком відповідне до зовнішнього вигляду будівлі. Іконостас має трельяжну основу і ряди високоякісних, з погляду мальського, образів (на світлині він показаний, мабуть, у процесі повного ремонту). Над бабинцем є просторе місце для хору, від якого йдуть майже до іконостасу бокові галерії. В кіотах і рамках є образи святих дуже чітко і виразно прорисовані, є сцена « Поклоніння волхвів » у якій особливій задушевній інтерпретації — реалістичній і разом з тим, декоративній. Встановлено її в ошатний барочний кіот з витими орнаментованими колонами.

Високо над місцем для хору є рельєфний багато орнаментований картуш з двома орлами обабіч і з тонко прорисованими сценами в трьох круглих вінках. Певно цю цікаву композицію перенесено з якоїсь старовинної архітектурної споруди.

Дерев'яна церква св. арх. Михаїла в селі Рудавка, повіту Перемишль, збудована 1901 року, досить незграбна щодо своєї загальної форми (іл. 763-769). Це є подовгаста базиліка з дуже низьким, коло самого фундаменту, дашком і одною вежею на гребні покрівлі. Присмініше, ніж сама церква, виглядає з'єднана з нею триярусна дзвіниця з великим і нормальним уміщеним дашком опасання. Вхід до церкви є під цим дашком, з лівого боку дзвіниці. Внутрі, запрестольний образ має багатий барочний декор; нагорі, над вівтарем знаходитьсь досить велике скульптурне Розп'яття, а в різних місцях вівтаря є тонко вироблені статуї святих. Ансамбль вівтаря псує, нічим не замаскована, по-перечна балка нагорі, на якій стоять фігури святих і закріплено три овальні образи. Ця частина композиції має характер чогось необміркованого, випадкового.

В цій церкві є старий сволок з вирізленою датою « 1797 » — очевидно, перенесений з давньої церкви, яка вже не існує.²

В селі Улазів, повіту Любачів, є дерев'яна церква св. влмч. Димитрія, збудована в 1901 році, а відновлена в 1906 році (іл. 770-781). Це є тризрубна одноярусна церква з трьома вежами — більшою середньою і меншими над бабинцем і вівтарем. І про цю церкву можна сказати, що вона досить незграбна щодо пропорцій і загальної гармонії, а також дуже недбало виконана в деталях. До всього ще й перекриття бляхою, зроблене без найменшого естетичного почуття, ще більше знижує її мистецькі якості. Одне що радує око — простесецький ґанок над чотирма сходинками, з дашком опертим на дві різьблени в чисто народному дусі колонками.

² В книзі « Шематизм г. к. духовенства апостольської адміністрації Лемківщини », Львів 1936, на стор. 132 згадується « Рудавка римановська », а на стор. 136 — « Рудавка яслиська ». Про старі церкви там даних немає.

Приємний вигляд має і двоярусна дзвіниця, поставлена окремо від церкви. Її галерія попід дахом з чотирма півкруглими арками з кожного боку, та ще й з незначного розміру круглими отворами під кожною аркою, в одному з бар'єрів — вносить ще один варіант розв'язки дерев'яних дзвіниць. Дашок з широкою тягою під ним відокремлює галерію від долішньої частини дзвіниці. І цей широкий « пасок » дзвіниці має в собі щось незвичне, оригінальне.

Всередині церкви є багато простору вгору. Дошки стелі розмальовано. Іконостас у цьому храмі багатоярусний, дуже високий, заповнений величним числом ікон, можна сказати, трохи вже перевантажений і тому скоро потомлює увагу. Багато простору і світла є і над бальконом для хору і в бабинці. окремі великі образи вміщено в багато уძкоровані кіоти, в яких усе ще домінують орнаментальні мотиви бароко. В цій церкві є два хрести на підставках з гарно вирізьбленим Розп'яттям. Один з цих хрестів тонко орнаментований.

Мурівана церква преп. м. Параскеви в селі Поляничкі, повіту Коросно, збудована в 1909 році, приємна в своїх пропорціях і досить мальовнича. Вона має три барочні вежі, серед яких середня найвища. Має й маленьку прибудову і окрему стінку з дзвонами. Нутро ясне, нічим не переобтяжене, має осередком уваги великий запрестольний кіот з образом Богоматері (іл. 782-784).

В селі Шляхтова, повіту Новий Торг, є мурівана церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована в 1909 році. Це типова будівля в модернізованому візантійському стилі. В цій є високий іконостас, багато і навіть урочисто оформленій. Нічого українського народного в цьому храмі немає, як і чогось особливо цікавого з погляду мистецького, хоч дбайливе виконання всіх деталів тут стоїть на високому рівні (іл. 785-786).

Село Шляхтова відоме ще з старокняжих часів. З 1340 року, за польського короля Казимира Великого, воно, разом з княжими добрами, перейшло під панування Польщі. Через Шляхтову перепливав потік під назвою « Руський потік », а дорога, яка веде через цей потік, має назву « Руська путь ». Є відомості, що тим історичним шляхом колись переїздили фенікійці, римляни, а пізніше й русичі.³

На мальовничому схилі села Кулашне, повіту Сянік, є дерев'яна тризрубна церківка св. арх. Михаїла, збудована в 1912 році. Вона має три трохи здеформовані лемківські барочні вежі, а на прибудові, коло вівтаря, є ще одна маленька такого ж типу вежа. Будівля

³ З архівів Українського музею Мистецтва У.К.У. в Римі.

має величі вікна і присмно виглядає серед високих і густих дерев. Двоярусна мурівана дзвіниця, з загостреними нагорі на готицький лад пройомами, стоїть окремо і стилістично зовсім не в'язеться з церковкою (іл. 787-794).

Внутрі церковки є багато світла, розпис на стелі і на стінах, а іконостас тепер без памісних ікон. Всі орнаментовані образи цього іконостасу зосереджені попід стелю. Є величі ікони в рамках з обличчями Богоматері і Христа, які нагадують типи українців.

В селі Мичківці, повіту Лісько, є мурівана церква св. Юрія, збудована в 1912 році у вигляді грецького хреста в пляні, з високою і масивною середньою восьмикутньою баштою, відповідною банею, ліхтарем, банькою і хрестом (іл. 795).

В селі Олешичі Старі, повіту Любачів, є незвично широка і не дуже висока двоярусна дерев'яна церква Покрови Пресвятої Богородиці, збудована в 1913 році. Вона має три маленькі вежі барочного загальноукраїнського типу і дві прибудови з боків. Двоярусна дзвіниця стоїть окремо (іл. 386-392).

В середині цього храму є багато простору вгорі і багатоярусний іконостас підноситься особливо високо. Подекуди на стінах є цілі сцени з життя Христового, цікаво орнаментовано і бар'єр балькону для хору.

В цьому ж селі певно є ще одна мурівана церква, нутро якої показано на світлині заваленим тухою набитими ланцухами, що свідчить про використування церкви для господарських потреб (іл. 796-797).

Найхарактерніший зразок еклектики в архітектурі можемо бачити в муріваній церкві Успення Пресвятої Богородиці, збудованій в 1914 році в селі Климківка, повіту Горлиці. Тут є і кругла башта, запозичена з романського стилю, і чисто російського типу великі і широкі бані на вежах і певно ще багато чого в такому ж роді. Є одна тільки світлина, на якій майже цілу будівлю закривають розложисті дерева (іл. 798).

В селі Кузьмина, повіту Устрики Долішні, є дерев'яна церква св. Димитрія, збудована в 1914 році. Це подовгаста, наче базиліка, будівля, в якій зруби ззовні майже знівелювалися, а на покрівлі, посередині, є одна струнка вежа, в якій ледве угадуються здеформовані контури лемківської вежі; друга вежа над ліхтарем ще більш спрощена (іл. 799-804).

Внутрі церкви вівтарна частина є відкрита, а над нею є гарно орнаментований фриз. Кілька образів установлено в барочних кіотах.

Мурівана церква преп. м. Парскуєві в селі Пантина (іл. 805), повіту Горлиці, збудована в 1916 році, є модна для початку нашого віку

центробаштова будівля у вигляді рівнокінцевого хреста в пляні. Цей храм дуже подібний до того, що є в селі Мичківці.⁴

В селі Жегестів, повіту Новий Санч, є мурвана церква св. арх. Михаїла, збудована в 1920 році. Це нового типу будівля у вигляді грецького хреста в пляні з танком перед входом і трьома банями. Її баптії стоять на підбанниках і мають, кожна з них, гарну барочну форму з заломом, але такого великого розміру, який зовсім не відповідає розмірові самої церкви. У глядача виникає враження диспропорції, що є подібне до того, наче б три маленьких хлопчики поодягали шапки своїх батьків, насунувши їх на самісінські очі (іл. 806).

А в селі Ліщовате, повіту Устрики Долішні, нова тенденція створювати хрестокупольні церкви, які б у пляні мали форму хреста, перейшла і в дерев'яну церкву преп. м. Параскеви, збудовану в 1922 році. Тільки в цьому разі хрест у пляні не рівнокінцевий грецький, а латинський, з одним довшим кінцем, саме тим, в якому міститься бабинець (іл. 807-812).

В цій церкві, крім середнього значних розмірів восьмерика, поставленого на четверик і увінчаного банею, без надмірного вип'ячування її боків, як це кидается у вічі в храмі з села Жегестів, є стрункі барочні вежі понад кожною частиною будівлі: бабинцем, вівтарем та на коротких бокових приділах.

Ця будівля, хоч і п'ятизрубна, увінчана п'ятьма вежами — одною великою і чотирма маленькими; проте це не така п'ятизрубна церква, в якій кожна башта, від зрубу початого з землі аж до стрункої вежі нагорі творить одну цілість, органічно розвинену знизу догори.⁵ Тут бокові вежі надбудовано на двосхильних дахах, як декоративні додатки.

Перед входом є заокруглений дашок на двох стовпцях, перила і прикрашені скінними дощечками вхідні двері. Над ними є кругле вікно. Всі інші вікна нагорі мають заокруглення.

Окрема дерев'яна дзвіниця, старосвітська і гарна, має відношення двох ярусів, приблизно, як 2 (долішній) до 3 (горішній), а гонтове підкриття у неї піраміdalne, з удекорованими зубчиками чотирикутником нагорі, який, у свою чергу, має на собі маленьку гонтову пірамідку, увінчану малесенькою банькою з чудового рисунку ажурним барочним хрестом. Віконце дзвіниці по під стріхою має нагорі напівкруглу форму.

⁴ В такому ж роді є церква і в селі Ванівці, про яке вже була мова і зображення якої є в книзі: «Шематизам г.к. духовенства апостольської адміністрації Лемківщини», Львів 1936, стор. 81.

⁵ Як, наприклад, п'ятизрубні церкви XVIII століття в Пакулі або в Ромнах — Нариси з історії українського мистецтва, Київ 1966, мал. 308 і 309.

Внутрі цієї церкви багато світла, святилище відкрите, без іконостасу,⁶ престол має високу сінь, з ліхтариком, банькою та хрестом нагорі, в бокових приділах є декоративні кіоти з образами, а над бабинцем, від хорів, розходяться бокові балькони, підтримувані фігурними консолями. Нагорі є розпис стін у вигляді цілих композицій зі Святого Письма і з фриз з мотивами народного геометричного орнаменту.

В цій церкві є мабуть давня ікона Розп'яття зі стилізованиою по заду хреста виноградною лозою і з сувоями, на розвороті яких є досить довгі написи. Обличчя святих жінок і св. Йоана коло хреста, та св. Логвина зі списом у руках, є зосереджено стражданальні, а воїн має похилену голову, очі звернені на розп'ятого Христа і вираз обличчя не то розгублений, не то пригноблений.

Дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці, збудована в 1923 році в селі К о р м а н и ч і, повіту Перемишль, це також у пляні форма латинського хреста у вигляді базиліки з одною імпозантною, вдало скомпанованою вежею на перехресті нави з трансептом (іл. 813).

Ця модерна пропорціональна і струнка вежа варта того, щоб на ній трохи зупинитися. Над осередковою частиною будівлі підносяться чотирикутні яруси бойківського типу: нижчий — більший, а вищий — менший. На цей останній поставлено восьмигранний підбанник, а на нього — восьмибічну баню з ледве помітним заломом внизу, але з досить помітним ковніром. На ній, між двома ковнірами, є невеличкий восьмерик з витягненою догори банькою, маківкою і барочним хрестом. Кінці двоххильних покрівель позначені маківками з маленькими хрестами, а зріз покрівлі скрізь закрито трикутним щитом, і тільки понад східною стіною вівтаря покрівля має три спади.

В цілому, це є нового типу церква, цікаво задумана з урахуванням традицій минулого і викінчена в струнких формах.

Мурована церква св. Михаїла, збудована в 1924 році в селі О л ѿ ш а н и, повіту Перемишль, також у пляні має форму латинського хреста. Це є одноярусна базиліка з бічними прибудовами не поруч з наовою, а проти переходу від нього до вівтаря. Над навою є восьмисторонній підбанник з барочною банею, яка має залом внизу, барабаном і грушевидною банькою, без маківки, але з маленьким півмісяцем і ажурним хрестом. Такої ж форми бані, баньки і хрести, трохи меншого розміру, є на приділах, зі зрізаними рогами. Вікна цієї будівлі великі, з напівкруглим завершенням. Нагорі є профільований карниз, а на стінах — тонкі пілястри (іл. 814).

⁶ Маємо таке враження, що низький іконостас там був, але тепер його поставлено коло стін вівтаря, по обидва боки від престола.

Вказівкою на те, оскільки є необхідні та актуальні студії церков на Засянні, може служити проблема двох церков у селі Улюч, повіту Березів.

У «Шематизмі», виданому у Львові в 1936 році⁷ є запис про те, що дерев'яну церкву св. о. Миколая збудовано в цьому селі в 1925 році. Але у віддаленні 2 км., на високій горі коло 300 м., є стара дерев'яна церква Вознесіння Г.Н.І.Хр., збудована в 1510 році.⁸ В цій же книжці є ілюстрація, на якій показано зовнішній вигляд храму з написом: «Церква в Улючі». А яка саме з двох — стара, чи нова — не уточнено.

С. Гординський, в одній своїй праці, наводить цю саму фотографію церкви в с. Улюч і датує рік її побудування 1517.⁹

І в цій нашій праці дано аналізу з погляду мистецького саме цієї церкви, як чудової пам'ятки архітектури початку XVI сторіччя, не так важко — року 1510 чи 1517-го.

Проте в архівах Музею Українського Мистецтва в Римі, ця саме церква фігурує не як реставрована, а як збудована в 1925 році. Разом з тим в цих архівах є такий запис: «За давньої Польщі мешкали в Улючі соцініяни. Був там також монастир василіян, а по скасуванні монастиря Йосифом II, ченці перенеслися до Добромиля, а по них зосталася церква, збудована в 1510 році. Ця церква отримала в 1683 році новий іконостас. Ерекційна грамота парохії Улюча знаходиться в перемиському капітульному архіві».¹⁰

При таких обставинах, коли є багато ще невивченого, тим приемніше і тим цінніше, що А. Варивода, до одного зі своїх рукописів, який тепер є в Музеї Українського Мистецтва в Римі,¹¹ зробив додаток, з якого видно, що працюючи над багатьма пам'ятками дерев'яної архітектури Карпат, автор зробив уже документальні обміри церкви, збу-

⁷ Шематизм г.к. духовенства апостольської адміністрації Лемківщини, Львів 1936, стор. 55.

⁸ Там само, стор. 55. Про цю церкву 1510 (або 1517) року варто було б видати окрему монографію, оскільки вона цікава з погляду історичного і з погляду історико-мистецького.

⁹ С. Гординський, Українські церкви в Польщі, Рим 1969, Рис. 29.

¹⁰ З архівів Музею Українського Мистецтва У.К.У. в Римі.

¹¹ А. Варивода, Пам'ятники дерев'яної архітектури Карпатського району XVI-XIX століттів. Рукопис, стор. 30. Обміри церкви 1510 р. в с. Улюч: 1 - плян при землі, 2 - плян на висоті вікон першого яруса, 3 - розріз поздовжній, 4 - розріз нави, 5 - деталь конструкції, 5 - бічні входові двері, 6 - розріз поперечний з показанням іконостасу, 7 - розріз поперечний через наву, 8 - розріз поперечний через притвір, 9 - розріз поперечний через вівтарну частину храму, 10 - південний фасад, 11 - північний фасад, 12 - західний фасад, 13 - східний фасад.

дованої в 1510 році в селі Улюч, яких нам так бракує для ще точнішої і кращої аналізи їх з мистецького погляду.

Не маючи точних даних щодо того, які елементи нутра двох церков з села Улюч відносяться до старої церкви 1510 року, а які з них перенесено до нової (якщо таке перенесення мало місце) і які образи намальовано вже за наших часів для церкви, збудованої в 1925 році, розглянемо тут усе, що цікаве з мистецького погляду, незалежно від того, в якій саме церкві все це перебуває тепер (іл. 1-9).

Іконостас, треба думати, є старовинний і дуже добре вписаний у внутрішню форму церковного зрубу. Він має п'ять ярусів, має тонко виконане обрамлення, типове для бароко XVII сторіччя, має різноманітні щодо розміру і тематики образи, хоч деякі з них уже винято і на їх місці лишилися голі площини.

З тих, які лишилися, цікаві деякі з найнижчого ярусу: образ святих апостолів Петра і Павла серед краєвиду, в якому на віддаленні видно тридільну муровану церкву з середньою барочною вежею, також два образи святих з довгими повислими вусами, вписані в лаврові вінки, на тлі рослинного народного орнаменту, а також образ засновників Печерської Лаври святих Теодосія та Антонія, з барочним храмом — на віддаленні, і Богоматір'ю з розпростертими руками на небі.

Кожна з цих праць своїм задумом і виконанням є типова для народного майстерства. В народному дусі також є розпис дерев'яних стін церкви, серед якого, порівнюючи краще збереглися на парусах образи святих Євангелістів, в колах, оточених мотивами місцевого орнаменту, є масові сцени з Святого Письма з передачею навіть у натовпах індивідуальних рис кожного обличчя. На жаль, старий розпис сильно затертий і тому неясний. Є ікони в кіотах недавнього письма.

В селі Рябє, повіту Устрики Долішні, є дерев'яна тризрубна церква, збудована в 1927 р., з одною досить стрункою вежею посередині. Ale цю будівлю нагорі невміло оббито бляхою і це псє враження.

В цій церкві Успення Пресвятої Богородиці престіл зі статуюю Богоматері винесено наперед іконостасу і все разом — престіл, іконостас і панікалио — справляє досить урочисте враження в контрасті з майже нічим не заповненими дерев'яними стінами (іл. 815-817).

В селі Дальова, повіту Романів, стара дерев'яна церква в 1931 році згоріла з невідомих причин і на її місце збудовано нову дерев'яну церкву преп. м. Паракліси в 1933 році. Це є нового типу п'ятизрубна церква, двоярусна, з третім восьмигранним ярусом посередині і з великою барочною банею в осередку та маленькими вежами з барочними грушевидними баньками на кожному боковому зрубі. Між першим і другим ярусом є досить широкий дашок опасання. Вікна в стінах великі, заокруглені нагорі (іл. 825).

В цій будівлі почувається повага до традиційних загальнно-українських форм, але в трохи модернізованій інтерпретації.

* * *

Залишилося сказати ще про ті церкви, про які не маємо повних даних, особливо необхідних щодо дати їх побудування.

В селі Б о р т н е, повіту Горлиці, є церква, про яку, на підставі деяких даних, гадаємо, що вона є свв. Косми і Дем'яна, збудована в 1842 році (іл. 593-610).¹²

Це є досить велика і пропорційно скомпанована дерев'яна будівля, майже цілком гарно обшита ґонтовою, одноярусна, з великими вікнами і трьома кількайрусними стрункими вежами з барочними грушевидними баньками, маківками і з тонким мистецьким почуттям виробленими хрестами. Особливо майстерно виведено триярусну давіницю з критим опасанням у долішньому ярусі. Висота веж спадає із заходу на схід за лемківською традицією, а з півдня є не зовсім вдала прибудова коло самого святилища. Церковну територію обнесено парканом з ґонтовим дашком нагорі і з входом, перекритим піраміdalною покрівелькою з барочною банькою і хрестом. Є світлица, яка показує, як все це через якийсь час змінилося, паркан зник, з'явилося неохайнє перекриття бляхою, а нутро стало перетворюватися на склеп — склад для дерев'яних дощечок.

Іконостас має барочну декорацію і гарного письма образи. Ошатний престол має на витих колонках сінь і розписану стелю святилища над ним. Зовсім оригінальну композицію має великий на цілу стіну образ Страшного суду. На ньому зображені багато святих, поділених на два яруси. У верхньому ярусі, посередині, образ Христа в сиянні, серед якого намальовано голівки янголів, а справа і зліва стоять у великому числі святі. В долішньому ярусі — значно старші віком святі сидять, звернені обличчями до престолу, на якому є хрест і розкрита священна книга. В повітрі показано фігури янголів у русі, одних з атрибутами Страшного суду, іншіс з них збуджують мертвих. З лівого боку цієї композиції, в окремих кадрах, сцени з участю чорта. Як видно із сказаного, задум усієї цієї багатолюдної сцени не є шаблонний; він цікавий, як зразок народного мистецтва.

Кам'яна церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Б і р ч а, повіту Перемишль є зовсім оригінальна, подібна до фрагменту фортеці

¹² Шематизм г.к. духовенства апостольської адміністрації Лемківщини, Львів 1936, стор. 13.

годжено з формою престолу у святилищі. А простору, особливо вгору, в цій церкві багато і її можна було б розмалювати — стелю і склепіння — значно цікавіше. Приємно виглядає досить тонко зроблена балюстрада хору і бокових бальконів. І ця церква не має дати, коли її було побудовано і ніде не вказано, якого вона має святого покровителя (іл. 831-836).

Все ж, не зважаючи на неповні дані в зробленій мистецькій аналізі, найголовніше виконано: на багатьох конкретних прикладах показано мистецтво лемківської церкви на Засіянні, на півдні теперішньої Польщі.



Розділ VIII.

МИСТЕЦЬКА ЦІННІСТЬ НАЙКРАЩИХ З ОПИСАНИХ ПАМ'ЯТОК



а цей прикінцевий розділ вишла цайтрудніша задача: зсинтезувати все сказане у вищевикладеній праці і зробити свої власні висновки щодо мистецтва української церкви взагалі, на підставі найкращих зразків дерев'яних храмів переважно лемківського Засіння.

Насамперед, констатуємо те, що лемківські будівельні традиції проявлені в тридільності найбільш поширеного типу дерев'яної церкви, не тільки стверджують цю загальнопоукраїнську характерну рису народної архітектури, але й продовжують її, розвивають далі і удосконалюють на свій лад.

Це не є поверхове механічне повторення, не звичайне наслідування трикамерних архітектурних задумів, утворених уже раніше в різних історико-географічних областях України, а навпаки, це пережитий у собі, ґрунтовно продуманий, опоетизований за участю власної фантазії, отже глибоко творчий процес.

Це є процес задумування і здійснювання в натурі своїх власних архітектурних композицій, в яких проявлено повагу до освячених віками національно-українських традицій і уподобань.

Тризрубні лемківські церкви рідко мають одну вежу. Найчастіше це три зруби, кожний з яких викінчено нагорі вежею.

В найкращих лемківських церквах XVII-XVIII століттів, таких, як у селі Поворозник — 1612 року, Святкова Велика — 1757 року, Святкова Мала — 1762 року, та Чарна — 1764 року, кожна вежа від землі до хреста є наче б учасницею вокального «тріо», яка має свій власний голос, свій індивідуальний тембр звучання, але виступає в гармонійному акорді з двома іншими виконавцями цього пластичного концерту.

В кожній тридільній лемківській церкві з трьома вежами є своя особлива пластична ритміка і своя особлива пластична мелодика. Розмірене повторення не ідентичних, а тільки подібних одна до одної веж, це є елементарна пластична ритміка. А убування висоти церковних веж

від високої — над нартексом або бабинцем, через середню — над навою, до низької — над вітarem, це є пластичний мотив або навіть елементарна пластична мелодія, яка має свій особливий вираз від « *fortissimo* » до « *pianissimo* ».

Найвища вежа, це визначна, особливо в сільському краєвиді, архітектурна форма. Висока вежа є такий психо-емоціональний чинник, який стимулює певну реакцію з боку глядачів, збуджує зорову увагу свою величиною. А якщо ця висока вежа є одночасно й дзвіниця, то вона збуджує ще й слухову увагу звуками дзвонів, від яких розноситься благовісість. Висока вежа наочно виражає тенденцію вгору, породжує мажорний настрій, викликає душевне піднесення.

Такий стимулятивний ефект діяння високої вежі на людей, збігався з її оборонцю ролею у минулому, коли була потреба замінювати стійкість патріотичних почуттів для захисту села і цілого краю від агресії ворога.

Середня вежа, це є перехід від стимулятивно діючого чинника до чинника седативного діяння.

Найнижча вежа становить своїм змістом і розміром контраст до найвищої. Будучи над вітarem, ця вежа не тільки відповідає седативному діянню того місця, на якому зосереджується молитовне заглиблення віруючих, а й свою низькою висотою вона цілком співзвучна тим приниженням і стражданням, через які пройшов Спаситель для врятування людськості від моральної загибелі. Тут, у святилищі, відбувається Пресв. Бвхаристія — таїцтво перетворення самопожертви і великих людських мук, доведених до смерти, на подолання цієї смерті життя, на ствердження цього осяяного любов'ю до людей життя.

Мінорний настрій, породжений стриманістю архітектурних форм, сприятливих затишкові і самозаглибленню, веде до ще більшого душевного піднесення, ніж те, яке породжують сильно діючі свою величиною ефекти зовнішнього оточення.

Можливо саме такий, а можливо якийсь подібний глибокий зміст лежить у яскраво вираженій динаміці спадання висоти веж в типових лемківських церквах.

Динаміка, виразний рух пластичних форм, сильно діючий через зорове сприйняття на психіку, а через психіку на емоції, це є риса, характерна для італійського барокко, яким захопилася в свій час Франція, Еспанія, Німеччина, Австрія, Угорщина, Чехословакія, Польща й Україна.

В Україні, в епоху визвольних війн, стиль барокко особливо привабув до смаку: він відповідав духові масового зрушения українського народу, за XVII-XVIII століттів, у боротьбі за волю, а також відповідав нахилові українців до мальовничості, яка здатна звеселити на-

віть і під час тяжких переживань, викликати посмішку радощів буття навіть і крізь сліози.

Динаміку спадання висоти веж, в сільських церквах Лемківщини, утворено в пошуках якнайкращої відповідності між змістом християнського храма та його пластичною формою.

Динаміка поривання до неба, але не так елементарно виявлене, як в гострих верхах і стрілчастих формах готики, а виражена як наслідок перемогиувінчаної хрестом вежі після напруженості боротьби відземних напрямків з поземими — ось така в внутрішня напруженість і мальовнича енергія, властива для стилю барокко. В формах веж кожного зрубу йде таке змагання, поки нарешті не засяє на маківці вежі ажурний барочний хрест, часто над півмісяцем — символізуючи стійкість і перемогу християн у боротьбі з агресією магометан.

Характерна для барокко лагідно гнута лінія, в наймальовничіших із всіх українських форм — чудових лемківських багатоярусних і безмежно різноманітних вежах, ввесь час сприяє перемозі вертикаль у їх боротьбі з горизонталями, поки не заторжествує вертикаля ажурного хреста. Такі барочні прегарні хрести, з безліччю варіантів їх граціозного рисунку, становлять легкий переход від об'єму вежі до навколоїшнього відкритого простору.

Не тільки динаміку спаду висоти веж із заходу на схід, але й динаміку поривання до небаожної вежі, після подолання багатьох перешкод на шляху цього спрямування, в лемківських церквах проявлено на свій лад.

В зрубах лемківських церков, завершених стрункими вежами, поривання до неба проходить через більші або менші труднощі. І тільки після того, як ці труднощі і перешкоди переможено, ідея життерадісної мальовничості, властива для барокко, дістає повноцінну виразність у формах своєрідного і психо-емоціонально вражаючого, цілком лемківського варіанту українського козацького барокко.

Зразки лемківського варіанту українського козацького барокко зустрічаємо і на Закарпатті. Розглянемо один із таких зразків саме із Закарпаття, як доказ того, що лемківський вклад у скарбницю світового мистецтва не лишається ізольованим, а має чудові переходові форми до бойківського типу церков і до загально українських тридільних храмів.

Згадаємо пам'ятку архітектури XVIII століття, церкву св. Миколи в селі Канора з північного Закарпаття.¹ В цій пам'ятці властиві для світової архітектури насиченість рухом і мальовничість форм, ви-

¹ Архітектура Української С.С.Р., Москва 1954, іл. 80.

ражено в дусі лемківського типу церков, але й у досить оригінальній творчій синтезі. І все це понародному висловлено в простих і ясних формах, зрозумілих місцевій людності, цілому українському народові і людськості цілого світу.²

Динаміка зниження висоти веж, у цій церкві села Канора, дуже енергійна. Уявна лінія, проведена через маківки хрестів, в цій пам'ятці дуже близька до найдинамічнішого зі всіх напрямків — похилої лінії, яка становить з поземою лінією кут близький до 45° (іл. 843).

В цій пам'ятці архітектури, поривання у височину найвищої вежі є також дуже енергійне. Від похиленого даху опасання внизу, який об'єднує всі три зруби в одну цілість і стверджує в долішній частині будівлі панування поземої лінії над відземою, боротьба відземих напрямків з поземими, щодалі вгору, все більш посилюється.

Уже під цією покрівелькою опасання, в контурах зарублених на рогах вертикальних стін і гарно профільованих стовпців, на які оперто західну половину цього опасання, з'являються коротенькі відтинки ліній, скерованих від землі вгору.

Це є перехід від рівного поземелля до тих вертикаль, які характеризують основну масу цього зрубу над опасанням. Вежа з банею, після дашка опасання, становить нову затримку для вертикального руху. Перешкоди для цього руху ідуть у такій послідовності: похилений дашок з його поземою покрівлею, яка дає виразну тінь, далі — розтягнена вширину баня, яка нагорі тільки починає наблизжатися до вертикалі, коли знову з'являється поземий ковнір, за яким коротко тягнеться додори восьмерик, ще раз перетягній нагорі ковніром, аж нарешті замірює боротьбу відземих з поземими напрямками піраміdalний дашок зі шпилем, увінчаним вертикалею хреста.

Поривання додори середньої вежі сильно затримується внизу не тільки поземою покрівлею опасання, а ще й чисто бойківського типу трьома вузькими ярусами будівлі, перекритими дашками з чітко вираженими поземими напрямками даху і тіньових смуг. Над ними піраміdalний дашок починає вирівнювати рух угому, але його знову затримує — перетинає баня, даючи горизонтальне затінення внизу.³ Нагорі ця баня виявляє тенденцію до вертикалі, але цей потяг додори знову стримують два поземі ковніри попід і над восьмеричком. І тільки після

² Д. ГОВЕРМАН, *Памятники дерев'янного зодчества Закарпаття*, Ленінград 1970, іл. 10-15 — «Покровская церковь в селе Канора Воловецкого района, построена в 1792 году».

³ В чисто бойківських церквах таких розвинених бань, як в церквах лемківського типу, не роблять, що видно наприклад в церкві з с. Тухольці, львівської обл., XVIII ст., *Нариси з історії українського мистецтва*, Київ 1966, іл. 305.

цього з'являється грушевидна банька, яка плавно переходить у вертикалю хреста.

Зменшується вираз поривання дотори, але воно існує і в найменшому зрубі.

Першу знизу затримку цього руху вгору становить спільній для всіх зрубів дах опасання, вище виникає нова перешкода у вигляді пірамідалної покрівлі другого ярусу, ще вище перегороджує підіймання дотори поперечна тяга надбудови над покрівлею, далі — стріха покрівельки над цією надбудовою, після чого грушевидна банька вже спокійно увінчується маківкою з піднесеним до неба хрестом.

В цій пам'ятці архітектури є загальноукраїнська тризрубність, об'єднана спільним опасанням. Але є і своя власна логіка в формуванні злету до неба, вираженого в кожній вежі трохи інакше. Є ще і чисто бойківська ярусність середньої вежі і чисто лемківська мальовничість веж з формами барокко. Також є ще лемківська асиметрія архітектурних мас, як дивиться на храм не здовж основної довгої вісі із заходу на схід, а з північного або південного боку. Цю асиметрію ніщо не зрівноважує, бо башта над бабинцем є більша і незрівняно тяжча за вежу над вівтарем. Проте цю асиметрію, в певній мірі, замирює поземе опасання, яке зв'язує цілу церкву в один організм, а також поєднує всю будівлю в одне ціле ще й спільне устремлення всіх трьох веж до неба.

Одною з найкращих церков на Засіянні вважаємо бездоганно пропорційну і струнку та ще й дуже давню церковну будівлю в селі Поворозник, збудовану в 1612 році.

Як порівняти середню вежу щойно проаналізованої церкви в селі Канора на Закарпатті з середньою вежею церкви в селі Поворозник, то легко помітити, що між ними є дещо спільне, а саме — чисто бойківська кількаярусність. В Канорі чотири такі яруси, а в Поворознику тільки три. Різниця не тільки в кількості ярусів, а і в неоднаковому розміщенні їх і в структурі завершуючої частини вежі в Поворознику, де вона є стрункіша і піжніша.

Також і високий зруб у цих селах дечим відрізняється.

В Поворознику немає внизу опасання, існує більший нахил стін і в трохи виступаюча з кожного боку галерія. А головне, значно виразніша форма бані, з таким самим струнким увінчанням, як і на середній вежі. І це таке чудове завершення в значно старшій будівлі, яку сміливо можна зарахувати до пам'яток дерев'яної архітектури світового значення!

І в селі Святкова Велика є збудована в 1757 році лемківського типу тризрубна церква, завершена трьома вежами, але щодо пропорцій та стрункості веж вона далеко слабша за церкву в селі Поворозник.

В цьому місці хочемо сконстатувати ще одну подібність середнього

зрубу церкви в селі Святкова Велика до середнього зрубу церкви в селі Канора на Закарпатті. Ці зруби подібні один до одного завдяки ярусам бойківського типу. І вежі середніх башт в обох цих церквах подібні. Тільки контури середньої вежі в селі Святкова Велика більш чітко окреслено.

А в селі Висова, у церкві лемківського типу, збудованій в 1779 році, три яруси покрівлі середнього зрубу вже вкрито бляхою, проте це не перешкодило зберегти принадність її трьох ярусів бойківського типу. Також і перекриття бляхою вівтаря у вигляді двох ярусів, зроблено вміло і це нічим не псув загального ефекту, тим більше, що будівельник, як це видно, поставився з великою увагою і пошаною до кожного елементу вежі, зробивши лагідні вигиби в кожному профілі покрівлі і енергійні вигиби в контурах бань.⁴

В цій церкві, якщо під час генерального ремонту і робилася реставрація певних місць, це здійснювалося з великою старанністю.

Триярусна в середній частині, в певній мірі подібна до бойківської, але в цілому лемківського типу церква є в селі Усте Руське, збудована в 1786 році. Але в ній перекриття бляхою вийшло прямолінійне і тому вигляд її сухий. Щоправда, пропорційність і малювничість струнких веж цього храму зменшує деяку холодність геометризму.

Такого ж типу, як і в селах Висока і Усте Руське, а також і в селі Святкова Велика, є середня вежа церкви в селі Рішки, збудована в 1801 році. Ця церква в цілому може бути зарахована до видатних пам'яток мистецтва.

Виведена в дусі розвиненого лемківського барокко, ця пам'ятка архітектури характеризується монументальністю своїх форм, проявляючи особливу масивність у долішніх, значного розміру цибулевидних банях. Однак солідність долішніх частин веж не перешкоджає плавному і, можна сказати, цілком гармонійному переходові їх в стрункі увінчання бань.

Щодо самих барочних веж лемківського типу, треба відзначити той цікавий факт, що така їх форма ніде в світі не зустрічається, та ще в незліченій різноманітності варіантів. Навіть на одній і тій самій церкві, кожну вежу увінчує баня з восьмериком і банькою чимнебудь малим та відмінна. Цілком ідентичних, зроблених трафаретно веж на всіх трьох зрубах нам не доводилося бачити. Тим більше своєрідних від-

⁴ Яку ролю грає вигиб бані в тому, щоб надати церковній вежі того або іншого виразу, можна бачити на прикладі церкви в селі Пляшево Волинської області, збудованій в 1650 році і реставрованій в XIX столітті, порівнявши баню над бабинцем до бані над середнім зрубом. Ця остання, хоч і присадкувата, проте приємніша, маючи внизу ще й залом. *Архітектура Української С.С.Р.*, Москва 1954, іл. 76.

знак має кожна вежа кожної іншої церкви. В такій же мірі різноманітні й барочні хрести на цих вежах. З точних зарисовок цих веж і, зокрема, хрестів, можна складати великі колекції.⁵

Барочні бані, барочні хрести і утворені з них стрункі лемківські вежі, це в цілому оригінальний витвір українського племені лемків, як і барочні кіоти для окремих образів і цілі іконостаси внутрі церков. Це все становить творче звершення одної із льоальних відмін загально національного своєрідного стилю українського козацького барокко. Козацьким його називають тому, що його найбільше поширення на цілій Україні, з великою кількістю місцевих особливостей і в незліченому числі композиційних задумів і мистецьких варіантів, збігається саме з часами розцвіту українського козацтва. Цей стиль почав формуватися на Україні з другої половини XVI віку і досягнув найбільшого розвитку за XVII-XVIII століттів.

З середини XVI сторіччя, найбільше наприкінці цього віку почали з'являтися перші цінні прояви українського козацького барокко, ще з ознаками переходу від ренесансу до барокко. Ці прояви барокко бачимо не тільки в архітектурі, наприклад, у декоративному завершенні «Круглої» башти замку XVI віку в Острозі,⁶ або в увінчанні стін замку XVI, з додатками XVII століття в Староконстантинові,⁷ а також і в графіці книжок, особливо львівського видання після 1574 року і у видавничих гербах кінця XVI віку.⁸

Хоч розцвіт українського козацького барокко й охоплює XVII-XVIII віки, проте відголоски цього стилю траплялися ще й під час класицизму, до середини XIX століття. В майстерному творчому удосконаленні, відповідному до вимог нашого віку, видатний український професор архітектури Д. Дяченко розвивав далі цей стиль між першою і другою світовими війнами. В цьому стилі він створив чудовий ансамбль будинків Київської Сільсько-Господарської Академії.⁹

Отже, ще з кінця XVI-го сторіччя і на Зас яні, в церквах, починають виникати барочні кіоти для окремих образів і іконостаси, розкішні, завдяки своїй ошатності й малювничості.¹⁰

Про українську декоративну різьбу XVI-XVIII століттів є цікава

⁵ В. Щербаківський, *Українське мистецтво*, Київ 1913 р. (Відділ купольних хрестів).

⁶ *Історія українського мистецтва*, том II, Київ 1967, стор. 75.

⁷ Там само, стор. 74.

⁸ Там само, стор. 341 і 344.

⁹ *Нариси історії архітектури Української Р.С.Р.*, Київ 1962, стор. 207, рис. 12.

¹⁰ На парусі церкви 1510 року з с. Улюч, євангелист Матей намальований на кріслі з деякими деталями в дусі барокко.

праця *М. Драгана*, в якій дано широкий огляд творчості українських сницарів-різьбарів. Про цю творчість можна сказати, що вона тісно зв'язана з традиціями народного мистецтва, але разом з тим, в ній уражується і все здобуте в цій ділянці з цілого світу. В цій праці показано зразок царських врат з села Домажир з середини XVI століття. На цій верхній частині врат видна орнаментація рам у вигляді фрагментів рослин і орнамент, над завершенням цих врат у вигляді півкола, створений у дусі початкових мотивів барокко.

Базуючись на масовому дослідженні питання, автор вбачає в пам'ятках XVI віку перевагу плоскорізьбленої техніки, а пізніше, з поглибленням «бароккізації» форм, тобто, разом з усе більшим переходом від ренесансового характеру різьби до в повній мірі бароккового, особливо, з середини XVII століття, велике поширення ажурних декоративних форм в пластичному світлотіньовому трактуванні.¹¹

Мотив виноградної галузки, виходячи з одного з долішніх кутків або з середини кожного крила врат, обрамлює традиційні шість медальйонів для іконок. На зламі XVII-XVIII століттів поширюється тема Ісаївого дерева з пластичним зображенням людської постаті внизу, а пізніше, у XVIII столітті, виноградна лоза виходить з чаші, вази або кошика.¹²

За часів барокко, при обмеженості мотивів, каже автор: «вражає різноманітність і динамічність композиційного вирішення». При цьому, в ряді пам'яток виразно виділяються «індивідуальні риси талановитого майстра».¹³

В другій половині XVIII сторіччя, в епоху рококо, фантастичні мотиви рокайлів різноманітно комбінуються з трельяжем.

Класицизм, зокрема ампір, майже не відбився в українській декоративній різьбі, особливо в Галичині.¹⁴

До цієї думки М. Драгана можна додати таке уточнення: на деяких іконостасах Наддніпрянської України, та й на Засіянні, все ж відбилися деякі прояви класицизму в кіотах для окремих образів та в іконостасах. Вони виразилися в домінанці спокійних поземих ліній в структурі іконостасів, а також у гладких, нічим не заплетених колонках обабіч образів у кіотах та іконостасах.

В Наддніпрянській Україні, як теж і на Волині, починаючи з XVIII століття була тенденція класти в основу композиції царських врат іко-

¹¹ М. Драган, *Українська декоративна різьба*, Київ 1970, стор. 20.

¹² Там само, стор. 180.

¹³ Там само, стор. 180.

¹⁴ Там само, стор. 181.

ностасу галузки аканту з дрібними і густими відгалуженнями, які у вигляді своєрідного мережива покривали всю площину.¹⁵

Українські майстри декоративної різьби ураховували всесвітні досягнення в цій галузі мистецтва, але по рабському не переспівували «модні» зразки, а базуючись на традиціях і уподобаннях народної творчості, давали свіжі, багаті та різноманітні свої власні розв'язки, які забезпечили оригінальність, своєрідність та самобутність української різьби, найбільше по сільських церквах.¹⁶

В кіотах та іконостасах України, а також і на Засянні, був загально поширений обов'язковий канон, проте одночасно були і пошуки, а не раз і захоплення чимось новим у цьому майстерстві, була виразно індивідуальна творчість у межах можливого. Тому і на Засянні декоративна різьба в стилі барокко, в кожному іконостасі в більшій або меншій мірі чимсь відрізнялася.

Взагалі, в цьому прояві майстерства, яке входить в комплекс дерев'яного будівництва церков, мотиви малювничого й життерадісного барокко, перейняті творчими нахилами і уподобаннями українського народу, дістали свій своєрідний пластичний і барвний вираз завдяки тому, що в композиції почато вводити елементи місцевої фльори, відшукуючи для неї все кращі й кращі стилізаційні форми.

В декорі українського барокко, серед мотивів стилізованих рослин, є релігійна тематика, тонко вироблена у вигляді різних емблем, таких як хрест, мітра, жезл, чаша, голуб перед сяєва, головка янгола з крильцями, навіть у формі ціліх сцен, таких як Благовіщення в долішній частині царських врат церкви в селі Тершів, з першої половини XVIII століття, боротьба з драконом вершника зі списом святого Юра в церкві села Гринів другої половини XVIII століття, або забиття архангелом поверженого на землю крилатого чорта — на дияконських дверях церкви в селі Креховичі, також з другої половини XVIII сторіччя.¹⁷

Є такі царські врати, на яких кожна половина їх має по три серця, як емблеми християнської любові — в церкві села Макарівка другої половини XVIII століття. А є ще композиція царських врат в церкві села Бобли, з другої половини XVIII сторіччя, де з-під ребер лежачого Єссея виростають дві асиметричні, мало вживані для утворення орнаменту галузки, в коронах квітів яких є напівфігури царів. Внизу, попід перемичкою, на якій лежить Іссеї, є кошики наповнені квітами.¹⁸

Про цю композицію можна сказати, що вона цікава, оригінальна,

¹⁵ Там само, стор. 181.

¹⁶ Там само, стор. 179-181.

¹⁷ Там само, Київ 1970, стор. 149, 158, 159, 163.

¹⁸ Там само, стор. 171, 173.

але з мистецького погляду мало вироблена і уступає багатьом іншим декоративним розв'язкам царських врат.

В декорації українського барокко є прояв прағнення хліборобів до багатого врожаю. Це проглядає в частому повторенні мотивів буйно розвинених і обтяжених плодами рослин.

Але в цьому інтересі щодо задоволення матеріального добробуту для фізичного існування, видне місце займає і емблематика мораль- ного ідеалу перемоги добра над злом, торжество християнської любові над бездушністю фарисеїв, Пилатів та Юд.

В орнаментальні мотиви цього декору вплітається стилізований со- няшник, не стільки як прояв дороду, скільки як образ сонця, в зна- ченні емблеми світла, тепла, істини та радощів життя і, особливо часто, виноградна лоза з її тяжкими гронами зрілого винограду, які також означають не тільки дорід плодів земних, а ще й символізують кров, пролиту Христом в ім'я високого заповіту цілому людству про любов до близнього.

Уже в одній з старовинніших дерев'яних церков — церкві села Улюч, збудованій в 1510 році на Засянні, в декорі, одному — з обра- зом Богоматері, а другому — Христа, бачимо колонки побарочному, а разом з тим і в дусі місцевої, чисто народної інтерпретації, обвиті ви- ноградною лозою. Щоправда, не виключена можливість уведення цього в церкву і за пізніших часів.¹⁹

До речі, варто звернути увагу на те, що Христос-підліток на цьому образі Богоматері притулівся щічкою до обличчя Матері з ще натураль- нішою ніжністю, ніж Христос-дитина, що обвив лівою ручкою шию Бо- городиці, а праву простягнув у бік її лівого плеча на відомій іконі кінця XI-початку XII століття, привезеній з Візантії до Вишгороду і пізніше названій « Володимирською Богоматір'ю ».²⁰

Отже образ Богородиці з села Улюч треба вважати за велими цін- ний, якому належить місце, якщо не поруч з вищеназваним образом з Вишгороду, то в кожному разі, десь близько коло цього, в розумінні виразного вияву почуття сина до матері.

Також на Засянні, в церкві села Млинни, збудованій в 1740 році, є на образах Покрови Пресвятої Богородиці два варіанти виображен- ня розпростертих рук Богоматері, що свідчать про творчі пошуки якнай- більшої виразності в композиціях українських іконописців XVIII віку.

Царські врати в церкві села Стубієнко, збудованій мабуть у пер-

¹⁹ Обидва ці образи становлять найцінніші елементи іконостасу, з якого вже винято кілька, мабуть не менш цінних, образів.

²⁰ Історія українського мистецтва, том I, Київ 1966, стор. 326-327.

шій половині XVIII століття, поділено так: у долішній третині їх є один орнамент декоративної різьби, а вище, в двох третинах їх площині — ще інший, дрібніший. Обидва декоративні мотиви витримано в стилі бароко і вони добре поєднуються в одну композицію. Таке сміливе пожвавлення монотонності декоративної площині свідчить про стремління майстрів різьбарства на Засянні уникати, де тільки можливо, шаблону і одноманітності в композиціях іконостасів.

В селі Святкова Велика винайдено чудове розв'язання внутрі церкви: відкритий вівтар блискуче поєднано з наявністю іконостасу, уміщеного понад гарним вирізом у зрубі. Вираз тим гарний, що в ньому закрито прямі верхні кути так, щоб отвір був шестикутним, як це бував у дверних отворах на Україні. Стіни цієї церкви досить густо орнаментовані різноманітними мотивами, серед яких переважає соковитий народний розпис. Серед цього народного розпису є наївні, але особливо виразні тематичні композиції, такі як ізда в колесниці, запряженій трійкою коней, пророка Іллі, який у правій руці тримає пучок блискавок; Благовіщення з чистим і надхненим виразом обличчя Пресвятої Діви Марії; Різдва Христового — сцена, яку напрочуд гарно зосереджено, зрівноважено і в цілому перейнято настроем зворушливих рadoщів. Оскільки масова сцена муж, заповіяних Христові, насичена глибоко скорботним настроєм і сильно вражаюча драматичною експресією, остільки перша, Різдва Христового, збуджує в глядачах найсильніші життєствердливі емоції, життєрадісні почуття.

Обидва ці твори народного живопису з церкви в селі Святкова Велика, збудованій в 1757 році, сміливо зараховуємо до кращих зразків українського народного мистецтва світового значення. В них є максимальна спрощеність, є та узагальненість, якою відрізняються твори мистецтва від натуралістичної вимученості і перевантаження багатьма зживими деталями, є гранична погодженість між задумом і формою, є така єдність, якій бездоганно підлягає велика різноманітність персонажів, кожна особа має свою власну експресію в позі, жестах і міміці, в обох цих композиціях є не тільки сильна, а й переконлива виразність.

В селі Святкова Мала, в іншій церкві, збудованій в 1762 році, є широко задумана і складна композиція Страшного суду. Побудова цієї композиції така: всю площину поділено на три вужчих і одну ширшу горизонтальні смуги, а вертикальною віссю — на дві половини. В осередку верхньої смуги — постать Христа, з правого для Нього боку — Архангельський Собор, на чолі з Пречистою Богородицею, а з лівого для Нього боку — Собор Івана Хрестителя на чолі з ним. В другій згори смузі, посередині — хрест, справа від нього шість св. апостолів на чолі з Петром, також і зліва шість. А в третій смузі, в осередку є вага, одну терезу якої обсіло кілька чортів. По обидва боки від ваги з ча-

шами стоять великі групи різних осіб, серед яких, на передньому пляні розрізняємо Мойсея з скрижалями, патріархів, царя, султана, польського магната і козацького старшину. Це — ті, що чекають суду. А в найнижчій смузі є смерть з косою і багато мертвих виходять із землі, збуджені громогласними звуками труб. По правий бік від Христа, пра-ведники ідуть до Царства небесного, а по лівий — черти палицями зго-няють до пекла грішників. З лівого боку від глядача є ще вузька вер-тикальна смуга заповнена звитками зі списками гріхів, за те або інше тлумачення яких іде суперечка між чорним чортом і ясним янголом. З окремих сцен особливо жваво змальовано молоду гарну жінку, з під-несеними додори руками, яку чортяка ухопив за ноги і тягне до пекла. В цій добре зрівноваженій, напів статичній і напів динамічній компо-зиції проявилася багата фантазія якогось талановитого, але невідомого нам майстра, який вийшов з народу і творив мовою ліній, форм і барв, зрозумілою для свого народу, але мусів мати і досить повні знання з обширної церковної літератури, бо та композиція в іконографії тра-диційна.

В церкві села Чарна на Засянні є багато прикрашений образ Богоматері в короні з фігуркою дитинки-Христа, який заснув на пра-вому плечі матері. В цій самій церкві є й анатомічно добре виконана скульптура Розп'яття з особливо правдиво і сильно вираженим страж-данням на обличчі вже померлого Христа. Такі прояви досконалого реалізму в малярстві і скульптурі церкви з села Чарна можуть бути заличені до того мистецького фонду, яким можна гордитися.

Дрібний ажурний декор іконостасу церкви в селі Конечна, збудо-ваної в 1769 році, має свою привабливу естетичну цінність.

А вже композицію чи не одного з нащадків прославленого україн-ського майстра часів ренесансу і бароко Реткевича — Здвиження Хре-ста Господнього — на стелі церкви в Сяноку, збудованої в 1774 році, треба більше дослідити і високо розцінити, як позитивний вираз епохи бароко мабуть недавно повторений на Засянні — помірковану наси-ченість емоціями і достатню рухливість кожної зображені на великій площині фігури.

Можливо тому Реткевичеві, або якомусь іншому сильному майстрові належить образ Пресвятої Тройці в тій самій церкві.

Іконостас і зокрема царські врата в ньому, що є в церкві в селі Поздяч, збудованої в 1777 році, становлять особливий інтерес, як типові зразки розвиненого бароко в українській інтерпретації, того бароко, що стало ще тоншим і ще елегантнішим під впливом навіяного з Франції стилю рококо. Царські врата з гірляндами квітів над ними, скісний трельяж в основі цих врат і удекорування їх стилізованими скійками, поруч з різьбою у вигляді гілочек з квітками, а також гра-

ціозі вазонки з квітами понад іконостасом — все це, разом з рухливими янголятками над кіотом образу Введення в храм Пресв. Діви Марії — виконано на високому мистецькому рівні і достойне уваги, як доказ того, що й стиль рококо був у свій час у пошані в мистецтві українських церков.

В тій самій церкві є образ Богоматері з дитиною-Христом на колінах. У цьому образі надзвичайно присмінний і ґраціозний легкий поворот голови Богоматері вправо, при спокійно вертикальному положенні тільки дитинки. Можливо, що це є один із перших симптомів переходу від рухливих форм барокко до спокійних форм класицизму. Це стверджує й барочний кіот цього ґраціозного образу: в ньому наявні типово барочні контури і мотиви декорації, але вже з'явилися гладкі, замість поширені за часів барокко витих, колонки, як перші подихи класицизму, з його тенденцією до спрощення форм античного походження.

Як деяку новину, запроваджену внаслідок стремління до зосередження декоративного ефекту в стилі барокко, в церкві села Ракова, збудованій в 1779 році, в іконостасі, поруч з царськими вратами, поставлено дияконські двері, як з одного, так і з другого боку. Всі ці три елементи іконостасу становлять завдяки своєму зближенню розкішну барочну різьбу і справді звеселяють очі свою мальовничістю.

Не можна обійти мовчанням барочний кіот для невеликого квадратового образу (самий образ на світлині відсутній), в якому прегарно стилізовано в рельєфі виноградну лозу з Gronами винограду. Цей кіот є в церкві села Крампна, збудованій в 1782 році.

В тому ж селі є висічена в камені, дуже вдала, завдяки своїй монументальності і передачі індивідуального виразу в обличчі, статуя архієрея, який правою рукою благословляє, а в лівій тримає Святе Письмо. Ця постать вражає своєю лагідністю і тим спокоєм, яким він від неї. Треба вважати цю скульптуру за талановитий твір.

Сміливий розмах мають досить товсті пагінці виноградної лози з галузками і Gronами винограду в різьблений декорації царських врат церкви в селі Голучиків, збудованій в 1791 році (?), з дванадцятьма зображеннями царів та пророків в овалах з виноградних ягід. Таку декорацію розраховано на віддалення і на розгляд фігур зблизька. Ці цікаві царські врата не є в складі іконостасу, отже, мабуть вони є уцілілій залишок від попередньої вже не існуючої дерев'яної церкви.

В селі Трійця, в церкві, збудованій в 1792 році, іконостас перед царськими вратами має виступаючі наперед колонки з розкрепованим антаблементом. Це мабуть поодинокий випадок пожвавлення рівної площини іконостасу своєрідним порталом, який відступає від його рівної поверхні і виходить трохи наперед. На жаль, ця церква перетво-

рена на складове місце для автомобільних опон, перебуває в сумному стані цілковитого занедбання.

Своєрідну розв'язку мас і птуро святилища церкви в селі Прусік, збудованої в 1793 році. Відкритий, приємно удекорований вівтар довнено фрагментом іконостасу, розміщеним над великим прорізом у зрубі, верхні кути якого мають лагідні зрізи.

В цій церкві є реально і виразно змальований образ Різдва Пресвятої Богородиці, навіянний класичними зразками малярства на цю тему, та вправно виконаний для цієї церкви.

Композиція Страшного суду в цій церкві має максимально спрощену будову, зведену до неба і землі, від якої відокремлено тільки один правий долішній куток для пекла і до якого чорти затягають грішників. На землі є епізоди, коли одну особу, збуджену від сну після фізичної смерті, тягнуть до себе і янгол і чорт. Така простота презентації робить цілу композицію виразною і легко зрозумілою. З яким жахом, наприклад, одна з осіб витягнених із землі, що їй янгол подав руку, оглядається на пекельну роботу чортів з рогами, зубчастими крилами та ногами з довгими пазурями, ще й з хвостами! Приваблива своєю наївністю фантазія народного майстра, яка служить уточненню належної оцінки добрих і грішних вчинків!

Коло церкви села Н о в а В е с ь, збудованої в 1795 році, є стара статуя Богоматері з дитиною-Христом, висічена в камені в добрих пропорціях, але всі деталі на цій через давність уже затерто.

Фрагмент горішньої частини іконостасу з церкви села Я в і р к и, збудованої в 1798 році, притягає до себе увагу великою мальовничістю і витонченою декоративністю такого бароко, яке має в собі багато чого і від рококо: створені з вигнутих ліній рами для образів, мотиви гірлянд, скойок і трельяжей, янголочки на колінах над царськими вратами тощо.

Цікаве своїм сміливим заплетенням галуззя царських врат в селі К о м а н ь ч а, в церкві збудованій 1805 року. Ісус лежить і з його грудей виростає густа виноградна лоза з повними гронами багатого врожаю, та ще й з окремими квітами, вплетеними в цю, трохи перевантажену декоративну композицію з рослинних мотивів. А престіл і запрестольний образ у церкві цього села чудово прикрашено, за давнім українським звичаєм, гарно вишитими рушниками.

В церкві села Р е п е д ь, збудованій в 1826 році, вже на зміну мотивам бароко і рококо, в іконостасі з'являються мотиви класицизму: спокійна горизонталь, міцні колони, образи в овалах.

Ще яскравіше домінує стиль ампір, як прояв дальшого розцвіту класицизму, в кіоті запрестольного образу церкви в селі О б а р и м, збудованій в 1828 році. В ньому виділяються гладкі монументальні ко-

лонки, а на антаблементі кіота і на передній стороні престола — кляничні, значно строгіші, ніж рокайлеві, гірлянди.

Існує певна статичність, характерна для класицизму, у фігурах ікони Покрови в дерев'яній церкві села Бунари. Тут цікавий типаж, серед якого, перед юрбою, бачимо і високого козацького старшину, а може і самого короля, і в'язня, руки і ноги якого закуто в кайдани. Над ними всіма велика постать Пречистої Богоматері, нахиливши трохи вправо голову, простягає руки горизонтально. Цей образ побудовано чітко й виразно.

Помітний вклад до скарбниці мистецтва становлять гранично чіткі і виразні розписи стін на тему життя і мук Христових в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 році в селі Мощанець.

Над дверима, прямо на дошках, зроблено в узагальнених і сміливо окреслених контурах композицію Тайної Вечері. Обличчя і фігури апостолів переднього пляну трохи шаблонні, натомість образ Христа в осередку другого пляну і тих апостолів, які сидять в одному ряді з ним, мають свою індивідуальну виразність. Всі зосереджені, але участь жестів в цілій цій сцені дуже уміркована.

Сцени: молитва Христа в гетсиманському саді, схоплення Христа після поцілунку Юди і приведення Христа до Каяфи, який розриває на собі одежду — всі ці композиції мало розроблено, проте вони і в такому незавершеному вигляді досить виразні.

Не так добре збереглися, але сильні в своїй виразності сцени мук, що їх кати заподіють Христові. Ще сильніша повна драматизму сцена несения хреста і падання Христа на землю під тяжкою вагою. Цю сцену подано в кількох етапах, кожний з яких розкриває трагізм моменту. Проте чи не найтяжча сцена прибивання рук Христа до дерев'яного хреста перед тим, як звести його у вертикальне положення. Всі ці епізоди мук Христових змальовано примітивно, схематично, але вони глибоко зворушують глядача. Ці малюнки промовляють образами, доступними для селян, тими образами, які доходять до іх серця.

Чудовий вираз обличчя трохи похиленої вправо голови має Маті Божа на розписі стелі церкви збудованої 1835 року в селі Чашин, під назвою Святої Покрови.

Інший варіант Святої Покрови є на образі церкви будови 1840 року в селі Стефкова. Під ґраціозно вигнуту постаттю Богоматері з широко розгорнутою верхньою одяжею, в юрба світських людей в дуже рухливих позах, які, кожна особа по різному, але радісно сприймають заступництво Божої Матері.

Рідко, але трапляються портрети фундаторів церков, як наприклад, у цій церкві села Стефкова. В цьому портреті майстерно схоплено психологічну суть зображеної людини. Обличчя, намальоване без най-

меншої зайвої деталі, показує зосереджений погляд людини серйозної, розважної, вдумливої, яка, будуючи церкву, мала на думці залишити після себе селянам пам'ятку морального та естетичного значення. Букет квітів, положений коло лівої руки зображеного на портреті, характеризує його і як аматора природи і краси.

Саме в цій церкві є й цікавий свою витонченою мистецькою формою типовий барочний свічник — високовартісний зразок церковного ужиткового майстерства.

В такому ж роді є багато орнаментовані свічники і в церкві села Семушова, яка була збудована в 1841 році. Такі речі доводять, що їх в XIX-му сторіччі в церквах Засядня багато чого зберігалося від часів поширення наймальовничішого зі всіх стилів — бароко. В цій декорації свічника з села Семушова чудово використано мотив виноградної лози з великими гронами винограду.

В обличчях Богоматері і дитинки-Христа, на іконі в дерев'яній церкві з села Руденка, збудованій в 1843 році, виражено стільки щирості і теплоти душевної, що мимоволі виникає думка про не аби-який талант народного або дуже близького до народу маляра. До цього ще й самий характер цих обличчів має в собі щось народне українське. Ця ікона є зразок церковного малярства, яке здатне зігрівати душу, підносити настрій.

Царські врати з дерев'яної церкви села Ганчова, збудованої в 1871 році, подано на світлині окремо від іконостасу. Це дуже вдалий зразок стилізованого в декоративній різьбі соняшника, з погляду композиційного може ще кращий, виразніший, ніж зразок подібної стилізації на царських вратах з Лемківщини другої половини XVIII століття, поданий у праці М. Драгана.²¹

В зразку з села Ганчова плетіння з рослин не так роздрібнено, як в зразку поданому в книжці М. Драгана, отже, сприйняття декору з певного віддалення краще. Крім того, вигиби основного пагону в царських вратах з села Ганчова лагідніші, плавно заокруглені.

Окремо подано на світлині і зразки двох колонок з церкви села Ганчова: одну з них спірально обвиває виноградна лоза, а другу поділено на дві частини, з відношенням долішньої до горішньої, як 2 : 3. Долішню частину присмного профілю украсовано рослинним мотивом, а горішня, чітко квадратова в розрізі, має канелюри, по три з кожного боку. Це є або залишок від часів бароко, або може й повторення мотивів бароко в другій половині XIX століття, яке хоч і рідко, а траплялося.

²¹ М. Драган, *Українська декоративна різьба*, Київ 1970, стор. 170.

На реально й сильно вираженій скульптурі Розп'яття в цій церкві тіло померлого на хресті Христа передано з такою анатомічною точністю, що в ньому без того, щоб це було через надмірну худість, можна ясно відчувати цілий кістяк. Треба думати, що таке оригінальне трактування тіла автор скульптури подав з метою посилити ефект передачі тих мук, які Спаситель переніс умираючи на хресті. Таке простуцання кістяка через знесилені стражданням м'язи, дійсно спровадяє ще сильніше враження надлюдських мук, перенесених Христом на хресті.

В мурованій церкві села Ізби, збудованій в 1888 році, в скульптурі Розп'яття сильне враження від мук, перенесених Христом перед смертю, виникає через те, що мистець користується іншими засобами виразу. Місцями скривлене тіло померлого Христа пасивно звисає додолу. Цим посилюється вираз смерти.

В загальній формі білого іконостасу в дерев'яній церкві села Лютовиська, збудованій в 1898 році, є мішанина форм класицизму з залишками елементів барокко, але є і пошуки нової не шабельонної розв'язки для цієї важкої частини церковного нутра.

Цілковиту еклектику, мішанину всяких стилів, спостерігаємо в мистецькому оформленні церковних інтер'єрів не тільки в XIX-му, а і в нашому XX-му сторіччі. Проте й у цій еклектиці порою трапляються порівнюючи вдалі зразки, хочби і скомбінованих з елементів у різних стилях, іконостасів. Прикладом такого іконостасу може служити елегантний зразок його в мурованій церкві села Нові Сади. В цьому іконостасі царські врата заповнено мальовничою різьбою в дусі барокко, обрамлення образів і удекорування їх мотивом зі скійок, також і трельяжні дияконські двері перейнято духом рококо, а спокій на горизонталі антаблементу і стрункі колонки в канелюрах є вже данина поширеному в першій половині минулого століття класицизму.

На цьому закінчуємо працю про мистецтво українських церков, у більшості випадків дерев'яних, збудованих за XVI-XX століття, на Засіянні.

Написано цю працю після вивчення великого числа церков на місці. Базуючись на своїх і архівних записах, а також і на поданих тут 856 світлинах, приходимо до висновку, що й та частина українського населення, яка перебуває в західних Карпатах в Польщі, зробила свій значний вклад в історію українського мистецтва.

Цей вклад в найбільшій мірі зроблено з боку українського племені лемків, яке по своєму поєднало місцеві народні традиції в мистецтві, з впливами європейських стилів: ренесансу, барокко, рококо і класицизму.

В найбільшій мірі на Засіянні сприйняте було барокко, яке посту-

пово удосконалилося і трансформувалося в свій власний стиль — лемківський варіант українського барокко, званого козацьким.

Лемківський варіант українського козацького барокко проявив себе в архітектурі, скульптурі, малярстві і декоративному мистецтві.

В архітектурі — це піде більше в світі не виражена так послідовно, гармонійно й виразно пластична мелодія спаду висоти трьох веж, від найвищої на заході, до середньої понад осередковою навою і далі, до найнижчої над віттарем.

Цей спад має безліч нюансів, від досить різкого — під кутом в 45°, до лагідного, мало помітного, в 15 або й 10 ступенів.

Також існує велика різноманітність віддалень між вежами, від зближення їх у вигляді дружньо вираженого зосередження, до широко розтягненого розміщення їх, коли через видовженість церковної паві, ці вежі втрачають мальовничу єдність.

Ще більше різноманітності є в формах самих лемківських веж, від урочистих, багатоярусних, пропорційних, мальовничих у своїх плавних заокругленнях і, здебільшого, напрочуд струнких, до скромних малоярусних, які становлять тільки п'єdestаль для хреста.

Вежі церков мають ще й нюанси фактури й колориту, в залежності від покриття: архаїчного — гонтою, яка дас присмі, утворені з рисочок дрібно зазубрені контури, або модерного — бляхою, з її чітко лінійним окресленням форм і певною близкучістю, особливо ефектною в сонячний день.

А яка різноманітність в ярусній структурі кожного зрубу, звичайно найбільша в загальній побудові основної середньої частини церкви! Тут лемки перегукуються з бойками, відчуваючи і по-своєму виражаючи красу ступенчастих зрубів, з їх чітким горизонтальним членуванням і зубчастими контурами.

Скільки ще різноманітності в формах дашків, опасань на консолях або арках, галерій, ганків та всіляких прибудов!

Яка велика різноманітність окремих дзвіниць, від найпростіших стінок з дзвонами і перекритих тільки дашками вишок з дзвонами, зведеніх на огорненях від пошиття стовпах, — аж до струнких башт з опасаннями, галеріями та барочними банями і баньками з маківками і хрестами нагорі!

Різноманітні навіть прорізи в дзвіницях для поширення звуків благовісті: круглі, арочні, трикутні та всіляки інші фігури.

Все це є невичерпна резерва багатуючої мови ліній, форм та кольорів, якою володіли будівники церков по селах Засіяння, по тих селах, що їх мусіли покидати тамошні корінні мешканці. Вони мусіли покидати насиженні з діда-прадіда місця і залишати напризволяще свої чарівні, віками опостизовані церкви.

В цій праці не довелося говорити про польський вплив на церкви українського населення Засяння, який безперечно був, як також був і взаємний вплив лемківських церков на місцеві польські.

Питання про взаємовпливи є тема для дальнього окремого дослідження. Але тут треба сказати, що сам факт запровадження скульптурних статуй в наших церквах є впливом римо-католицької синтези всіх пластичних мистецтв у храмах.

Отже, наявність у багатьох лемківських церквах статуй Богоматері з дитиною-Христом, Розп'яття і різних святих, це є ще одна можливість для збагачення мистецької виразності внутрішнього і зовнішнього вигляду храмів на Засянню.

Поява окремих фігур в скульптурі збільшує і поживлює комплекс мистецьких засобів кожної церкви, особливо тоді, коли ці статуй виявляють душевне зворушення і фізичний рух, коли вони характеризуються динамічністю поз, жестів і навіть міміки на обличчях.

Така живість і малювничість пластично зображеніх персонажів є характерна риса стилю барокко.

В культовій скульптурі менше місцевої лемківської самобутності, ніж в архітектурі церков, проте ця церковна скульптура на Засянні весь час перебувала в процесі пошукув такого виразу форм, який міг би бути в найбільшій мірі зрозумілим для українських селян.

Більше як загальноукраїнських, так і зокрема, місцевих лемківських притамано в церковному малярстві Засяння. В обличчях Богоматері, дитини-Христа, святого Миколая та святого Юрія, як і в образах апостолів часто можна відзначати зосередження найшляхетніших рис, властивих місцевій людності.

Типаж місцевої людності фігурує і в образах, в яких є масові сцени, в цілих складних композиціях на теми дванадцяти свят і численних подій з Старого і Нового Завіту. Особливо цікаво знаходити місцевий типаж у таких композиціях, які створювалися в багатьох варіяントах на теми Покрови Пречистої Богородиці та Страшного суду.

В образах Покрови, як на східній Україні, так і на Засянні, в юрбах народу, який шукає заступництва Богоматері, можна бачити як короновані особи і духовні владики, так і селянську бідноту. А на Запоріжжі, де була традиція освячувати Січову церкву в честь Покрови Пресвятої Богородиці, в юрбі народу малювали і козацьку старшину і козацьку голоту. В цьому урівнюванні всіх тих, хто сприймає символічне любовне обіймання від Найсвятішої зі всіх матерей, проявляється демократизм українського світогляду, який не обійшов і українців Засяння.

А в грандіозному задумі композиції Страшного суду часто проявлялося ще більше українських національних рис у добиренні найрізно-

манітнішого персонажу для масових і індивідуальних сцен. За царських часів на Україні бувало й так, що серед грішників можна було пізнати правдиво намальованих станового або урядника, які жорстоко утискували селян. Бувало і так, що такого гнобителя змальовували в той момент, коли його хапав чорт і тягнув у пекло. В таких сценах проглядав чисто народний український гумор.

Історики мистецтва вказують на те, що іконографія Страшного суду була досить повно розроблена у Візантії ще до VIII століття, а на Україні цей сюжет вперше з'явився в київській Кирилівській церкві XII сторіччя і одразу ж почав проявлятися в місцевому тлумаченню. Щоправда, ще з Візантії для цієї теми встановилася традиційна схема розпису з місцем для Христа на троні, певними місцями для апостолів, праведників і грішників, для «Лона Авраамова», тобто Царства небесного і пекла з гесеною вогненною. Залежно від місцевих умов і обставин, тема «Страшного суду» нескінченно варіювалася, насичуючись новими, іноді зовсім несподіваними і оригінальними доповненнями.²²

Українці Засяння також і зі свого боку додали свої творчі фантазії до розроблення цієї складної, багатолюдної і трудної теми. Саме на Засянні збереглися одні з найкращих в українському мистецтві найстаріші зразки Страшного суду.²³

Народність місцевого церковного малярства помітно відчувається в графично спрощеному прорисі фігур і обличь на багатьох образах і на настінних тематичних розписах, коли при всій невикінченості, а порою і наївності цевих композицій, митець досягає найсильнішої, в певних випадках, потрясаючої експресії. Така яскраво виявлена відмінність особливо глибоко зворушуючі і чутливо вражає глядача в сценах Страстей Господніх.

В це більшій мірі виявлено своєрідність церковного мистецтва Засяння в декоративному майстерстві різьби в дереві та в орнаментальному розписі. Хоч розкішно ошатні різьблені кіоти для образів та іконостаси з царськими вратами й витримано в формах загальноєвропейських стилів ренесансу, барокко, рококо та класицизму, з явною перевагою мальовничих мотивів барокко, проте в багатоваріантних задумах цих пишних елементів інтер'єру зустрічаємо і свою народно-українську стилізацію улюбленого на Україні соняшника, а ще частіше — символічної в церквах виноградної лози, з повними гронами винограду,

²² *Історія українського мистецтва*, том I, Київ 1966, стор. 315-316. (Там є вказівка на те, що ця тема з Києва поширилась на Росію і Білорусію, стор. 408-409, примітка 33).

²³ С. Гординський, *Українська ікона*, Мюнхен 1973, стор. 18.

зрілого, соковитого і гарного в стилізаціях. Ще більше своїх народно-українських мотивів є в барочно-українській ажурності плетінок надкупольних хрестів та в геометричних і рослинних мотивах орнаментації стін в інтер'єрах, доповнених вишиваними рушниками.

Мистецтво українських церков Засяння — це цінний вклад українців в світову скарбницю змагань різних народів за високу моральність і щастя в людському житті. В цьому мистецтві, не тільки мажорні мотиви, в ролі стимулятивних чинників, а також і мінорні мотиви, в ролі седативних чинників, здатні породжувати в людях віру в перемогу добра над злом, скріплювати в них оптимізм і скеровувати народне буття в напрямі життєствердливого дружнього почуття одної людини до другої.

Любов до ближнього і високих духовних вартостей це є прояв ще не повсюди пробудженої, але всюди сущої душевної краси, у вихованні якої бере активну участь краса просторів, форм, ліній і барв.

Демократизація цілого світу немислима без любови між людьми і без мистецтва, яке стверджує в людях радість життя!



RÉSUMÉ

Vsevolod Karmazyn-Kakovskiy, *The Art of Lemko Churches*

The author gives a general description and an analysis of the structural composition and specific features of national origin as expressed in the wooden churches of Lemko architecture, i.e. the monuments from the XVI-XX centuries of the region on both sides of the Siján River, so-called Zasijánnia. This region, known as Lemko Land (Lemkívshchyna), is an old ethnographical Ukrainian territory which in ancient times was known as "*Red Rus'*", but today is mostly the Rzeszow province in Poland.

Due to the forced migration of a large part of the Ukrainian population of the Eastern rite from this territory on both sides of the Siján River (1944-1947), a large number of their churches were unattended and deteriorated. Other church buildings were taken by the Polish Latin rite Roman Catholics; still others were placed under government supervision as monuments of art, while the remaining ones were dismantled.

This work was made partly, by research in the places themselves and partly, on the basis of the records and photographs in the archives of the Ukrainian Catholic University Art Museum in Rome. The photographic documentation shows their present view and condition.

In the Forward the author talks about a new approach in his research and expresses gratitude to the individuals and institutions that have helped him in this work.

In the Introduction he speaks in favor of such architectural creativity which expresses general ideas of humanism and exhibits them in their proper national contents. With this criterion Prof. Kakovsky proceeds to draw out the most valuable features conveyed in the wooden churches of Zasijánnia in which these proper and original architectural characteristics found their greatest expressiveness.

In the first chapter the author recounts the opinions expressed by other writers on Ukrainian wooden churches and their attempts to categorize several definite types. He proposes his own classification based on psycho-emotional factors which act upon the viewer in a stimulating or calm way.

In chapters II-VII the author reviews these churches of Zasiján-nia chronologically, giving a description and general characteristics of each. He specifies two particular features of Lemko churches. These are: the rhythm of the three slender towers harmoniously joined in descending order from West to East and, secondly; the multiple strata of each of these towers with their many variants ascending to the sky. This motion combined with Baroque art form creates a unique effect which makes it a priceless contribution of Ukrainian architecture into the treasury of world architectural forms.

In the last chapter (VIII) the author gives a synthesis of everything expressed in his work underlining the artistic value of Lemko church architecture.

In the photographic reproductions there are many new, as yet never published materials which make this book a very valuable documentation for art research and for those who study the ethnic problems of Eastern Europe after World War II.

RÉSUMÉ

V. Caramazin-Cacovski, *L'art de l'église au pays des Limkis*

Dans ce livre l'auteur étudie la caractéristique générale et les traits originaux des églises, surtout en bois, des siècles XVI-XX et qui se trouvent dans le pays des Limkis (dans les Carpates Centrales, bassin du fleuve Sian). Ce pays est une région ethnographiquement ukrainienne, mais qui appartient aujourd'hui à la Pologne. En 1944-47 la plupart des Limkis ont été déportés, et beaucoup de leurs églises, abandonnées, sont tombées en ruine; d'autres ont été prises par les polonais de rite latin ou sauvagardées par l'Etat comme monuments artistiques; d'autres enfin ont été détruites.

Les documents photographiques de ces dernières années montrent l'état actuel de ces églises. Ce livre est le résultat d'études de ces monuments faites sur place et aussi sur les documents photographiques qui se trouvent au Musée de l'Art Ukrainien près de l'Université Catholique Ukrainienne à Rome.

Dans la préface l'auteur parle de ce que cette étude apporte de nouveau, et exprime sa reconnaissance envers les Institutions et les personnes qui l'ont aidé dans son travail.

Dans l'introduction, il se déclare pour la création artistique à travers laquelle les idées et les sentiments profonds et ennoblissants de l'humanité expriment dans les œuvres d'art un caractère national. Avec

ce critère l'auteur s'attache à étudier tout ce qu'il y a de plus précieux dans l'architecture en bois au pays des Limkis.

Dans le I chapitre sont analysées les opinions des savants étrangers sur les églises ukrainiennes en bois, leurs essais d'en établir une certaine classification, et il propose sa propre opinion sur les églises de XVI à XX siècles; il prend en considération aussi les facteurs psycho-émotionnels, qui exercent une influence sur le spectateur tantôt simulante tantôt sédative.

Les chapitres II-VII présentent l'étude chronologique des monuments du bassin de Sian; ils en donnent la description et la caractéristique, et en établissent deux principaux traits caractéristiques dans l'architecture: le rythme de trois clochers élancés, qui donnent une harmonieuse silhouette à cause de par leur hauteur décroissante (clocher le plus haut vers l'occident, le plus bas vers l'orient) et ensuite la variation du nombre d'étage dans ces clochers, comme aussi leur élancement vers le ciel. Cette caractéristique, en union avec le style baroque des autres parties de la construction, donne à ces églises des traits absolument originaux, qui constituent une des précieuses contributions de l'architecture ukrainienne au trésor artistique de l'humanité.

Dans le dernier (VIII) chapitre l'auteur donne la synthèse de son étude et en tire les conclusions sur la valeur artistique des églises ukrainiennes en bois au pays des Limkis.

Parmi les 856 illustrations photographiques il y a beaucoup qui n'ont été jamais publiées, et qui constituent une documentation de très grande valeur pour les chercheurs dans ce domaine de l'architecture, comme aussi pour ceux qui étudient les problèmes ethnographiques de l'Europe après la II guerre mondiale.

REZUMAT

In lucrarea mea *Arta Bisericilor Lemcoveniene* am prezentat caracterele generale, originalitatea si structura acestor monumente istorice de arhitectură, construite cel mai mult din lemn, edificate în secolele XVI-XX, în bazinul fluviului Sian în actuala Polonia. Autorul la studiul la fata locului precum și pe bază de documente și fotografii existente în Muzeul de Artă Ucraineană de la Universitatea C.U. din Roma.

In Prefată autorul scoate în relief ineditul cercetării sale. In Studiul introductiv el subliniază valoarea artistică a acestor biserici, în care își găsesc expresie idei generale, umaniste, cu conținut original și național care pleacă de la studiul și dezvoltarea continuă a bogatului fol-

clor plastic — cromatic al popoarelor. Urmănd acest criteriu autorul relevă toate elementele artistice de mai mare importanță a respectivelor biserici, înăltate de tărani ucrainieni din regiunea muntoasă numiti «lemcoveni».

In capitolul I, care tratează despre clasificarea artistică și cronologică a monumentelor, aici în discuție, autorul analizează opiniiile unor învățăți străini despre această, propunând o clasificare nouă. Ele descopere factor psihico-emotional cu expresii dominante concrete care exercită asupra spectatorilor o puternică influență, uneori stimulatorie, alteori sedativă.

In capitolele următoare II-VII se studiază arhitectura acestor monumente din punct de vedere istoric, caracteristicile lor nationale, mai ales în creația de tip lemcovenian.

In ultimul capitol, VIII, este ilustrat exteriorul bisericilor lemcoveniene din bazinul Sian. Sunt relevate astfel cele două trăsături mai caracteristice ale structurii generale, nerepetată a bisericilor: mai întâi ritmica plastică a celor trei turnuri svelte, armonioasă acordată cu melodica plastică, micsorarea înălțimii acestor turnuri, adeseori concepută la mai multe nivele, de la vest spre est; în al doilea rînd, un număr nelimitat al variantelor acestor turnuri.

In fiecare dintre turnuri volumul maselor arhitectonice se micșorează din jos în sus, constituind o caracteristica generală a bisericilor ucrainiene din lemn.

Arta acestor biserici este un exemplu unic, specific, printre construcțiile de acest fel din întreagă lume. Ele sunt de tip lemcovenian baroc ucrainean (uneori numit «cozacesc» adică «grăniceresc») tip profund exprimat, foarte placut grătie proporționalității lui, a sprintelii și a pitorescului.

In același capitol se ilustrează cu multe exemple, fuziunea reușită a bazei traditionale — populare a vechilor biserici cu forme și motive sugerate de barocul italian, interpretate în mod original, atât în privința exteriorului, cât și a interiorului construcțiilor.

In finalul ultimului capitol sunt apreciate artistice cele mai bune monumente arhitectonice pe care 1-am descris, care pot fi considerate ca având importanță națională și, în unele cazuri, universală.

In studiul nostru, ilustrat cu mai mult de 850 de documente fotografice, am folosit o nouă metodă în studiul monumentelor de arhitectură. Materialul prezent nu a fost pînă acum publicat în întregime. Concluziile cercetării noastre subliniază contribuția concretă a populației lemcoveniene a Ucrainei la tezaurul mondial al artei pure. Această contribuție, materializată în forme și nuante cromatice, foarte armonioase, exprimă o înaltă ideea umană, iubirea fraternală între oameni.

БІБЛІОГРАФІЯ

- Антонович Д., *Скорочений курс історії українського мистецтва*, Прага 1923.
- Архитектура Української ССР*, Москва 1954.
- Белоус Ф., *Церкви русские в Галиции*, Львов 1873.
- Волков Ф., *Старинные деревянные церкви на Волыни*, С-Петербург 1910.
- Говерман Д., *Памятники деревянного зодчества Закарпатья*, Ленинград 1970.
- Гординський С., *Українська ікона, 12-18 сторіччя*, вид. « Провидіння », Філядельфія, 1973.
- Гординський С., *Українські дерев'яні церкви в Польщі*, Рим 1969.
- Грабарь И., *История русского искусства, Деревянное церковное зодчество Прикарпатской Руси*, Москва 1911.
- Драган М., *Українська дерев'яна різьба*, Київ 1970.
- Драган М., *Українські дерев'яні церкви*, ч. I і II, Львів 1937.
- Ернест Ф., *Українське мистецтво XVII-XVIII вв.*, Київ 1919.
- Жовтовський П., *Визвольна боротьба українського народу в пам'ятниках мистецтва XVI-XVIII вв.*, Київ 1958.
- Історія українського мистецтва*, томи I-VI, Київ 1966-1970.
- Кармазин-Каковський В., *Українська народна архітектура*, Рим 1972.
- Ковачовичова-Пушкарьова Б. і Пушкар І., *Дерев'яні церкви східного обряду на Словаччині*, Н.З. 5, Пряшів 1971.
- Кожин, *Украинское искусство XIV-XX вв.*, Львов 1956.
- Красовський І., *Музей під відкритим небом на Україні*, « Український календар », Варшава 1972, стор. 259-263.
- Логвин Г., *По Україні*, Київ 1968.
- Логвин Г., *Украинское искусство*, Изд. « Искусство », Москва 1963.
- Лушпинський А., *Дерев'яні церкви Галичини XVI-XVII ст.*, Львів 1920.
- Макушенко П. и Петрова З., *Народная архитектура Закарпатья*, Київ 1956.
- Маслов Л., *Дерев'яні церкви Холмщини та Підляшшя*, Краків 1941.
- М.Д., *Дерев'яні церкви в Україні*, Торонто.
- Нариси з історії українського мистецтва*, Київ 1966.

- Нариси історії архітектури Української РСР (до жовтн. період),* Київ 1957.
- Павлуцький Г., *Деревянные и каменные храмы, « Древности Украины »,* вып. I, Київ 1905.
- Павлуцький Г., *Деревянное зодчество на Украине,* Київ.
- Повстенко О., *Лемківщина та її мистецтво,* « Свобода », Нью Йорк, 108 та 109, 1968.
- Січинський В., *Бойківськи тип дерев'яної церкви на Карпатах,* Львів 1927.
- Січинський В., *Історія українського мистецтва, I та II,* « Архітектура », Нью Йорк 1956.
- Сєценський Г., *Исчезающий тип деревянных церквей Подолии, Кам'янець 1904.*
- Сєценський Г., *Южно-русское церковное зодчество, Кам'янець 1908.*
- Свенціцька В., *Іван Руткович і становлення реалізму в українському малярстві XVII ст.,* Київ 1966.
- Свенціцький І., *Галицько-руське церковне малярство XV-XVI вв.,* Львів 1914.
- Словник художників України,* Редакційна колегія У.Р.Е. при А.Н.У. Р.С.Р., Київ 1973.
- Таранушенко С., *Мистецтво Слобожанщини XVII-XVIII вв., Мистецтвознавство, зб. I, X, 1928-29.*
- Цинкаловський О., *Волинські дерев'яні церкви (XVII-XVIII ст.),* Львів 1935.
- Шематизм всего клира г.к.,* Перемишль 1910.
- Шематизм г.к. духовенства ап. адм. Лемківщини,* Львів 1936, Стемфорд 1970.
- Широцький К., *Старовинне мистецтво на Україні,* Київ 1818.
- Широцький К., *Художественное убранство украинского дома в прошлом и настоящем,* Київ 1910.
- Щербаківський В., *Дерев'яні церкви на Україні і їх типи,* « ЗНТШ », том XXIV, Львів 1906.
- Щербаківський В., *Українське мистецтво, I,* Львів-Київ 1913.
- Щербаківський Д., *Українське мистецтво,* Київ-Прага 1926.
- Юрченко П., *Дерев'яна архітектура України,* Київ 1970.
- Юрченко П., *Дерев'яне зодчество України (XVIII-XX ст.),* Київ 1949.
- Юрченко П., *Народное жилище Украины,* Москва 1941.
- Яремич, *Надгравные кресты XVII-XVIII вв., « Археол. Летоп. Южн. России »,* Київ 1904.

Dmochowsky Z., *Dzieła architektury w Polsce,* Londyn 1956.
 Dzieduszycki, *Ikonostas Bohorodczański,* Lwów 1886.

- GEBAROWICZ M., *Studia nad dziejami kultury artystycznej późnego Renesansu w Polsce*, Toruń 1962.
- KONSTANTYNOWICZ, *Ikonostasis*, I, Lwów 1939.
- KOZICKI W., *Wobronie kościołów i cerkwi drewnianych*, Lwów 1913.
- ŁOŻIŃSKI W., *Malarstwo cerkiewne na Rusi*, Lwów 1887.
- MAKOWSKY K., *Lidové umeni Podkarpaťské Rusi*, Praha 1925.
- MAŃKOWSKI T., *Lwowska rzeźba rokokowa*, Lwów 1937.
- MOKŁOWSKI K., *Sztuka ludowa w Polsce*, Lwów 1903.
- OBMIŃSKI T., *O cerkwiach drewnianych Galicji*, Lwów 1914.
- POTOCKI M., *Zabytki starożytne w Galicji*, Lwów 1874.
- PRZEZDZIECKA MARIA, *O małopolskim malarstwie ikonowym w XIX wieku*, Ossolineum, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk, Wyd. P. A.N., 1973.
- SACHANEV D., *Malba ikon na Podkarpaťské Rusi*, Bratislava 1936.
- SIČYNSKYJ V., *Drěvěné stavby v Karpaťské oblasti*, Praha 1940.
- SPISS T., *Wykaz drewnianych kościołów i cerkwi w Galicji*, Lwow 1912.
- STRYGAŁKO F., *Drewniane cerkwie u podnóża Bieszczad*, «Arkady», Warszawa 1938.
- UKRAINE, *A Concise Encyclopaedia*, University Toronto, Press 1971, pp. 529-536 (Wooden Architecture).

ПОЯСНЕННЯ ДЕЯКИХ АРХІТЕКТУРНИХ ТЕРМІНІВ

АКАНТ — південна рослина, листки якої вжито як декоративні прикраси капітелей коринтських колон.

АМПІР (фр.) — класичний стиль часів Наполеона із зворотом до доби імперського Риму.

АНТАБЛЕМЕНТ (фр.) — верхня частина архітектурного ордеру, яку підтримують колони. Антаблемент найчастіше бував утворений з архітрава, фриза і карнізу.

АРКАДА (фр.) — ряд арок, які спираються на стовпах або колонах.

АРХІТРАВ (іт. з гр. та лат.) — долішня балка антаблементу, яка несе на собі перекриття.

БАЗИЛІКА (гр.) — 1. У своїй типовій і закінченій формі: будинок, поділений поздовжнimi рядами колон або стовпів на кілька частин (нав), середня з яких звичайно ширша і вища ніж бокові, маючи освітлення через вікна над боковими частинами; 2. У давніх римлян: будинок суду або торговельних операцій; 3. Раннєхристиянська церква; 4. На Сході зустрічалися базиліки типу залі.

БАЛЮСТРАДА (фр.-італ.) — огорожа з просвітами: бальконів, галерій, сходів, покрівель і т.д., часто у вигляді поруччів з балюсінами або балюстрами.

БАЛЯСИНА або **БАЛЮСТРА** — невисокий фігурний стовпчик, ряд яких підтримує поруччя бальконів, галерій і т.д.

БАРАБАН — циліндрична частина горішньої частини будови вежі, на якій спочиває баня, звичайно з вікнами.

БІЙНИЦЯ — вертикальний отвір у фортечній стіні у вигляді вузької щілини для бойових дій.

БОРДЮРИ — обрамування берегів.

БОСКЕТ (іт.) — окремий масив або гайок, утворений з дерев і кущів, який у парках бував декоративно підстрижений.

ГОНТА — дощечка для щільного покриття стін і покрівель дерев'яних церков та інших будівель.

ЕКЛЕКТИЗМ — механічне поєдання різних стилів, напрямків, елементів, типове для 19 ст.

ЕКСТЕР'ЄР — зовнішній вигляд будівлі.

ЗРУБ — конструкція дерев'яних будов з колод або брусів, укладених поземо і в кутах поєднаних *зарубами*, що входять один в один і тримають споруду. Тризрубна або п'ятизрубна церква означає, що вона збудована з 3-х або 5-х частин (одиниць-зрубів).

ІНТЕР'ЄР — загальний вигляд нутра будівлі.

КАНЕЛЮРА — вертикальний жолобок на колоні або пілястрі.

КАРНІЗ — виступаюче профільоване увінчання цілої стіни для захисту її від дощу; верхня частина антаблементу.

КІОТ — шафа або станок для образів, часто в ошатному обрамленні і під шклом.

КОНСОЛЯ (фр.) — випущений із стіни або стовпа камінь — кінець балки; виступ для підтримування карнізу, балькону, колони, статуї, вази, ліхтаря і т.п.

КОСЯК — одвірок у дверях, лутка у вікні або взагалі скісна дошка в дерев'яній конструкції.

КРИЖБАНТ (нім.) — скісно, найчастіше під кутом у 45° , розміщена плянка, для зміцнення двох деревин скріплених під кутом у 90° .

КРОНШТЕЙН (нім. « Kragstein ») — підпора, випущена з стіни або

Три основні ордери грецького стилю це *дорійський*, *йонійський* і *коринтський*.

ПАРУС — конструкція, яка становить перехід від прямокутної основи будівлі до її купольного покриття.

ПЕРИЛА — поручня мосту; обмурювання чогось узагалі у вигляді поручні.

ПІДСТРИШНА — балка, яка підтримує дах покрівлі.

ПІДСЯБИТТЯ — поширена горішня частина вежі, найчастіше дзвіниці, з отворами-бійницями для оборонної стрільби (старовинна українська назва машкулів).

ПЛЯФОН (фр.) — інтернаціональна архітектурна назва стелі.

ПІЛЯСТР або **ПІЛЯСТРА** (іт.) — плаский прямокутний у пляні виступ стіни або стовпа, найчастіше оброблений в трьох частинах того або іншого ордеру, тобто такий, що має базу, основну частину і капітелью.

ПРОЙОМ або **ПРОРІЗ** — отвір у стіні для дверей або вікна.

ПРОПІЛЕЇ (гр.) — монументальна брама; часто подовгастий урочистий вхід до великої громадської споруди. В Греції — вхід до акрополю, до священної огорожі «теменос» та ін.

РОЗКРІПОВКА — невеликий виступ або залом лінії фасади, антаблементу, карнізу та ін. за горизонталлю.

РИЗАЛІТ (іт.) — частина будинку, яка виступає поза межами основної лінії фасаді.

РОКАЙЛИ (фр.) — мушлевидні форми в декорації 18 ст.

РОТОНДА (іт.) — кругла в пляні будівля.

САНДРИК — невеликий карніз над дверми або над вікном.

СЕІМЕНТ — розтин, частина чогось, напр., будинку або церкви.

СКЛЕПІННЯ — перекриття з увігнутою знизу поверхнею. *Склепіння коробове* — перекриття з заокругленою еліптичною або параболічною кривою поверхнею.

СКОЙКА — ракова, перлова мушля, вживана в архітектурних оздобах.

ТРАНСЕПТ (пізнелат.) — поперечна нава у візантійських, романських, готицьких та інших хрестообразних у пляні церквах. Іноді трансептом називають тільки виступи поперечної нави по боках церкви.

ТРЕЛЬЯЖ (фр.) — легкі дерев'яні ґрати, яких найчастіше використовують як каркас для витких рослин у садах і парках.

ТЯГА — виступаючий профільований пасок, який перетинає стіну будинку, найчастіше поділяючи фасаду на поверхні. Бувають чисто декоративні тяги для пожвавлення монотонної поверхні стін, наприклад, підвіконні тяги. Назва їх походить від того, що під час

штукатурних праць такі профілі дійсно витягаються за допомогою особливих шаблонів, так званих *лекал*.

ФЛЬОРА (лат.) — в давнині: богиня рослин, особливо квітів. Сьогодні: загал рослин у якісь країні чи континенті.

ФРЕСКА (іт.) — малярство водяними фарбами по сирій штукатурці. Існує і метода розпису сухої штукатури водяними фарбами. Фреска — це один з найважливіших родів світового монументального малярства.

ФРИЗ (фр.) — 1. Середнє з трьох поземих розчленувань антаблементу; 2. Орнамент узагалі у вигляді витягненої поземо стрічки, зокрема, смуга скульптурного або рельєфного орнаменту, який облямовує стіну нагорі або площу підлоги.

ФРОНТОН (фр.) — 1. Верхня частина фасади у вигляді трикутника, обмежена з трьох боків карнізами (навіть окрім порталі і вікна можуть мати невеликі фронтони); 2. Верх фасади, порталу, вікна, у формі, яка відхиляється від вигляду трикутника, маючи розрізану вершину, декоративну вставку посередині або завершення у вигляді сегменту.

ЦОКОЛЬ (іт.) — підніжжя будинку, пам'ятника, колони або пілястри. Це та частина зовнішньої стіни будинку, яка прилягає до фундаменту, маючи часто декоративне оформлення рустами або мармуром.

ЯРУС — в архітектурі це горизонтальний ряд, розміщений один над одним, наприклад, ряди ікон в іконостасі.

ОБКЛАДИНКА, ІНІЦІЯЛИ ТА КІНЦІВКИ

Обкладинка та ініціяли — праці автора.

Кінцівка на ст. 26 — з видань українського першодрукаря, лемківського роду, Святополка Фіоля, який в 1491 р. видав у Krakovі п'ять перших книжок для потреб українців та інших народів православної віри в Східній Європі. Через те, що він підписувався німецькою мовою, і через брак запинки в одному реченні, яке вказувало на німецьке походження його помічника Франка, Святополка Фіоля донедавна вважали за німця.

Кінцівка на ст. 65 — з « Требника » Львівського видання 1668 р., робота І. Глинського.

Кінцівка на ст. 85 — з « Євангелі » Київського видання 1746 р.

Кінцівка на ст. 97 — з « Часослова » Київського видання 1742 р.

Кінцівка на ст. 108 — з « Требника » Львівського видання 1668 р., робота І. Глинського.

Кінцівка на ст. 129 — з книги Г. Тресневського опублікованої польською мовою на Україні в Бердичеві 1767 р.

СПИСОК МІСЦЕВОСТЕЙ

А

АНДРЕЇВКА — 1876 р., 91; 711

Б

БАЛУТЯНКА — 1820 р., 73; 427-434

БАНИЦЯ — 1787 р., 63; 258-263, 269-270

БАРТНЕ — XVIII в., 50; 124-126

БЕРЕГИ ДОЛІШНІ — 1844 р., 83; 631

БЕРЕСТ — 1842 р., 83; 592

БИЛИЧНА — 1792 р., 64; 303-306

БІЛЬЦАРЕВА — 1760 р., 56; 166

БІРЧА — 1939 р., 106; 818-820

БЛІХНАРКА — 1801 р., 66; 342-346.

БОБЛИ — XVIII в., 117

БОГУША — 1858 р., 88; 645

БОДАКИ — XX (?) в., 107; 821-824

БОРТНЕ — 1842 р., 106; 593-610

БРИЖАВА — 1843 р., 84; 611-613

БРУНАРИ — 1834 р., 77, 123; 467-484

БРУСИЛІВ (Київщина) — XVIII в., 68

БРУСНО НОВЕ — 1720 р., 41; 50-53

В

ВАНІВКА — 1898 р., 95; 749

ВАРАДКА (Пряшівщина) — 1924 р., 57

ВЕЛИКОПОЛЕ — 1865 р., 88; 646

ВЕРХОМЛЯ ВЕЛИКА — 1821 р., 74; 436

ВИСОВА — 1779 р., 61, 114; 226-234

ВИСОВА (інша церква) — XVIII в., 61; 235-236

ВІЛЬХОВА — 1887 р., 93; 729-730

ВІЛЬШАНИЦЯ — 1801 р., 66; 347

ВОЙКОВА — 1792 р., 64; 307

ВОЙТКОВА — 1872 р., 90; 690-692

ВОЛОВЕЦЬ — 1880 р., 92; 717-721

ВОРОБЛІК КОРОЛІВСЬКИЙ — 1888 р., 94; 740

Г

ГАНЧОВА — 1871 р., 90, 124; 680-688

ГИРОВА — 1870 р., 89; 655-666

ГЛАДИШІВ — 1856 р., 87; 639-641

ГОЛУЧКІВ — 1791 (?) р., 64, 121; 290-296

ГОРЯНИ (Закарпаття) — XIII в., 61

ГОРЯНКА — 1838 р., 81; 567, а-и

ГОШІВ — 1858 р., 87; 642-644, а

ГРИНІВ — XVIII в., 117

ГУМИНСЬКА — XIX (?) в., 107; 635-637

ГУСНЕ (Закарпаття) — 1655 р., 49

Д

ДАЛЬОВА — 1933 р., 105; 825

ДЕРЕНІВКА — 1530 р., 27

- ДОБРА ШЛЯХОТСЬКА — 1879
р., 91; 712-716
- ДОМАЖИР — XVI в., 116
- ДОШНИЦЯ — 1710 р., 40; 36-40
- ДРОГОБИЧ (Юр'ївська Церква) — XVII в., 43
- ДРОГОБИЧ (Церква Чесного Хреста) — XVII в., 94
- ДУДНИЦІ — 1802 р., 67; 357-368

Ж

- ЖДИНЯ — 1795 р., 65; 326-330
- ЖЕДЕСТИВ — 1920 р., 102; 806
- ЖОЛОБОК — 1830 р., 76; 465-466

З

- ЗАГІР'Я — 1836 р., 80; 535
- ЗАЛУЖЖЯ — 1600 р., 55
- ЗАЛУЖЖЯ (Поділля) — XVIII в., 42
- ЗИМНО — 1495 р., 32
- ЗЛОЦЬКЕ — 1873 р., 91; 699
- ЗУБРИК — 1885 р., 92; 728

I

- ІЗБИ — 1888 р., 94, 125; 741-745

К

- КАМ'ЯНКА ВЕЛИКА — 107; 826
- КАНОРА (Закарпаття) — 1792 р., 54, 111; 843
- КВІРТНЕ — 1837 р., 80; 536-541
- КВЯТОНЬ — 1811 р., 70; 398-404
- КЛІМІВКА — 1914 р., 101; 798
- КНЯЗІВСЬКЕ (повіт Долина) — 1771 р., 94
- КОВЕЛЬ — 1505 р., 32
- КОМАНЬЧА — 1805 р., 68, 122; 369-381
- КОНЕЧНА — 1769 р., 59, 120; 195-197

- КОРМАНИЧІ — 1923 р., 103; 813(2)
- КОРОЛЕВА РУСЬКА — 1815 р., 71; 410
- КОРОСНО (две церкви) — 1799 р., 65; 335-341
- КОСТАРІВЦІ — 1872 р., 90; 693-698
- КОТАНЬ — 1841 р., 82; 576-582
- КРАЙНЯ ПОРУБКА (Пряшівщина) — XX в., 47
- КРАМПНА — 1782 р., 62, 121; 241-245
- КРЕХІВ (Львівщина) — 1724 р., 42
- КРЕХОВИЧ — XVIII в., 117
- КРИВЕ — 1759 р., 55; 158-162
- КРИВЕ (Пряшівщина) — 1826 р., 46
- КРИНИЦЯ — 1872 р., 90; 689
- КУЗЬМИНА — 1914 р., 101; 799-804
- КУЛАШНЕ — 1912 р., 100; 787-794
- КУНЬКОВА — 1868 р., 89; 650-654
- КУНЬКОВА (дочерна церква) — 1865 р., 79; 523-528
- КУРИМКА (Пряшівщина) — 1923 р., 43

Л

- ЛАБОВА — 1784 р., 62; 246-247
- ЛІП'Є — 1900 р., 98; 755-762
- ЛІП'Є ГІРСЬКЕ — XIX в., 97; 704-708
- ЛІП'Є ГІРСЬКЕ (касплиця) — XIX в., 97; 709
- ЛІСКОВАТЕ — 1832 р., 77; 485-491
- ЛІЩНИ — 1835 р., 79; 519-522
- ЛІЩОВАТЕ — 1922 р., 102; 807-812
- ЛОДИНА — 1743 р., 46; 92-98
- ЛОСЕ (повіт Горлиці) — 1826 р., 75
- ЛОСЕ (повіт Новий Санч) — 1826 р., 75; 445

ЛОСС З РОПОЮ — 1810 р., 70; 393-397, 754
ЛЮТОВИСЬКА — 1898 р., 95, 125; 750-753

М

МАКАРІВКА — XVIII в., 117
МАЛАСТІВ — 1805 р., 69; 383
МАЛЯВА — 1897 р., 95; 746-748
МАТИВА — 1830 р., 76; 464
МАЦИНА ВЕЛИКА — 1807 р., 69; 385
МИКОЛАЇВ — 1538 р., 27
МИЛИК — 1813 р., 71; 409
МИЧКІВЦІ — 1912 р., 101; 795
МЛИНИ — 1740 р., 44, 118; 67-84
МОЛОДИЧ — 1719 р., 41; 41-49
МОХНАЧКА ВИЖНА — 1787 р., 63; 267
МОХНАЧКА НИЖНЯ — 1846 р., 84; 633
МОЩАНЕЦЬ (Церква Всіх Святих) — 1834 р., 78; 508-512
МОЩАНЕЦЬ (ще одна церква) — 1834 р., 78, 123; 492-507
МУШИНКА — XVII в., 39; 35

Н

НОВА ВЕСЬ — 1795 р., 65, 122; 331-333
НОВИЦЯ — 1843 р., 83; 615-622
НОВИЦЯ (ще одна церква) — 1843 р., 83; 614
НОВІ САДИ — XIX в., 97, 125; 837-842

О

ОБАРИМ — 1828 р., 75, 122; 446-452
ОВЧАРИ — 107; 827-830
ОДРЕХОВА — 1817 р., 72; 411-414

ОЛЕШИЧІ СТАРІ — 1809 (?) р., 101; 386-392
ОЛЕШИЧІ СТАРІ (інша церква) — 1913 (?) р., 101; 796-797
ОЛЬШАНИ — 1924 р., 103; 814
ОРЕЛЕЦЬ — 1759 р., 56; 163-165

П

ПАНТНА — 1916 р., 101; 805
ПАШОВА — XVIII в., 47; 101-105
ПЕЛЬНЯ — 1805 р., 69; 382
ПЕРЕГРИМКА — 1870 р., 89; 667-675
ПЕРЕМИШЛЬ (Собор св. Йоана Хрестителя) — 1630 р., 37; 11-12
ПІДЗАМЧЕ (Кам'янець-Подільський) — XVIII в., 94
ПЛЯШЕВО (Волинь) — 1650 р., 42, 114
ПОВОРОЗНИК — 1612 р., 35, 113; 10
ПОЗДЯЧ — 1777 р., 61, 120; 214-225
ПОЛЯНА — 107; 831-836
ПОЛЯНИ — 1820 р., 74; 435
ПОЛЯНЧИК — 1909 р., 100; 782-784
ПОСАДА РИБОТИЦЬКА — 1775 р., 60; 209-213
ПОТЕЛИЧ — 1502 р., 27
ПРИСЛОП — 1736 р., 43; 61-66
ПРУСІК — 1793 р., 64, 122; 314-325
П'ЯТКОВА РУСЬКА — 1732 р., 42; 55-60

Р

РАДРУЖ (Церква преп. м. Параскеви) — XVII в., 29; 20-34
РАДРУЖ (друга церква) — XVII в., 34; 17-19

РАКОВА — 1779 р., 62, 121; 237-240
РЕПЕДЬ — 1826 р., 74, 122; 437-444
РИХВАЛЬД — 1653 р., 53
РІВНЕ — XVIII в., 64; 308-313
РІПКИ — 1801 р., 67, 114; 348-356
РОЗПУТТЯ — 1865 р., 88; 647-649
РОЗТОКА ВЕЛИКА — 1819 р.,
73; 426
РОЗТОКИ ДІЛЬНІ — 1830 р., 76;
453-463
РОПІЦЯ РУСЬКА — 1813 р., 71;
405-408
РОП'ЯНКА — XIX в., 96; 700-703
РУДАВКА — 1901 р., 98; 763-769
РУДЕНКА — 1843 р., 84, 124;
623-630
РЯБЕ — 1927 р., 105; 815-817

C

СВЯТКОВА ВЕЛИКА — 1757 р.,
53, 113, 119; 138-157
СВЯТКОВА МАЛА — 1762 р., 57,
119; 167-181
СЕМУШОВА — 1841 р., 82, 124;
583-589
СИЧАВКА — XVI в., 27
СМЕРЕКОВЕЦЬ — 1818 р., 73;
418-424
СМІЛЬНИК — 1806 р., 69; 384
СНІТНИЦЯ — 1755 р., 52; 128-137
СОЛОТВИНИ — 1887 р., 93; 731
СТАВИША — 1818 р., 73; 425
СТАРЕ СЕЛО — 1640 р., 38; 13-16
СТЕПАНКИ — 1764 р., 45, 94
СТЕФКОВА — 1840 р., 82, 123;
568-575
СТРВЯЖИК — 1838 р., 80; 549-553
СТУБІЕНКО — XVIII в., 48, 118;
106-123
СУТКІВЦІ — 1476 р., 32
СУХОДОЛИ — 1580 р., 27
СЯНІЧОК — 1870 р., 89; 676-679

СЯНОК — 1774 р., 60, 120; 198-208

T

ТЕРНАВА ГІРНА — 1817 р., 72;
415-417
ТЕРСТЯНА — 1787 р., 63; 264-266
ТЕРШІВ — XVIII в., 117
ТИЛИЧ — 1743 р., 37, 46; 99-100
ТИЛЯВА — 1787 р., 63; 268
ТИРНЯВА СІЛЬНА — 1837 р., 80;
542-548
ТИШІВЦІ-ДУБИНА — XVI в., 27
ТИШІВЦІ-ЗАМЛИНЯ — XVI в.,
27
ТИСНА — XVIII в., 51; 127
ТРИЙЦЯ (дві церкви) — 1792 р.,
64, 121; 297-302
ТУРИНСЬКО — 1838 р., 81; 554-
561
ТУХОЛЬЦІ (Львівщина) — XVIII
в., 112

У

УГОЛЬНА (повіт Долина) — 1781
р., 94
УЛАЗІВ — 1901 р., 99; 770-781
УЛЮЧ (Вознесенська Церква) —
1510 р., 28, 104, 118; 1-9
УЛЮЧ (Церква св. Миколая) —
1925 р., 104
УСТЕ РУСЬКЕ — 1786 р., 62, 114;
248-257
УСТЯНОВА ГОРІШНЯ — 1838
р., 81; 562-567
УСТРИКИ ДОЛІШНІ — 1847 р.,
85; 634
УТИШКІВ (Галичина) — 1687 р., 54

Ф

ФЛЬОРИНКА — 1875 р., 91; 710

X

ХОТИЛЮБ — 1888 р., 93; *738-739*

Ц

ЦЕПЕРІВ (повіт Львів) — 1749
р., 94

ЦІВКІВ — 1844 р., 84, 632

Ч

ЧАРНА — 1764 р., 58, 120; *182-192*

ЧАРНА (інша церква) — 1764 р.,
59; *193-194*

ЧАРНЕ — 1789 р., 64; *271-277*

ЧАРНЕ (друга церква) — XVIII в.,
64; *278 289*

ЧАШИН — 1835 р., 79, 123; *513-518*

ЧЕРТЕЖ — 1742 р., 45; *85-91*

ЧОРТКІВ (Тернопільщина) —

XVIII в., 94**III**

ШЕЛЕСТІВ — 1777 р., 36

ШЛЯХТОВА — 1909 р., 100; *785-786*

Щ

ЩАВНЕ — 1888 р., 93; *732-737*

ЩАВНИК — 1841 р., 83; *590-591*

Я

ЯВІРКИ — 1798 р., 65, 122; *334*

ЯВІРНИК РУСЬКИЙ — 1882 р.,
92; *722-727*

ЯЛИН — 1835 р., 79; *529-534*

ЯСЕЛЬ — 1725 р., 42; *54*

ЯССИ (Румунія) — XIX в., 68

ЯСТРАБИК — 1856 р., 87; *638*

З М И С Т

	стор.
<i>Передмова</i>	5
<i>Вступ</i>	9
Розділ I. Мистецька класифікація пам'яток, поданих в цій праці хронологічно	14
Розділ II. Церкви XVI-XVII століттів	27
Розділ III. Церкви першої половини XVIII століття	40
Розділ IV. Церкви другої половини XVIII століття	52
Розділ V. Церкви першої половини XIX століття	66
Розділ VI. Церкви другої половини XIX століття	86
Розділ VII. Церкви XX століття	98
Розділ VIII. Мистецька цінність найкращих з описаних пам'яток	109
Резюме: англійською, французькою, та румунською мовами	131
<i>Бібліографія</i>	135
<i>Пояснення деяких архітектурних термінів</i>	139
<i>Обкладинка, ініціали та кінцівки</i>	143
<i>Список місцевостей</i>	145

ФОТОДОКУМЕНТАЦІЯ ПАМ'ЯТОК:

ілюс.

I. Роки 1500-1749	1-127
II. Роки 1750-1774	128-208
III. Роки 1775-1799	209-341
IV. Роки 1800-1826	342-444
V. Роки 1826-1849	445-637
VI. Роки 1850-1874	638-709
VII. Роки 1875-1899	710-754
VIII. Роки 1900-	755-843

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Фотодокументація пам'яток
за XVI-XVIII століття, роки 1500-1749

I.



1.

Дерев'яна церква в селі Улюч, збудована в 1510 р.

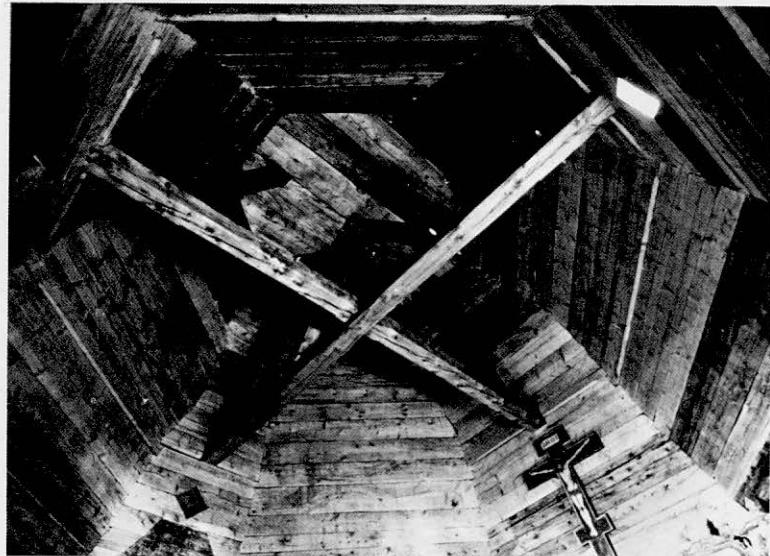


2.

Дерев'яна церква в селі Улюч, збудована в 1510 р.

3.

Дерев'яна церква в селі Улюч, збудована в 1510 р.



4.

Дерев'яна церква в селі У лю ч, збудована в 1510 р. Внутрішній аспект церковної вежі.



5.

Дерев'яна церква в селі У лю ч, збудована в 1510 р. Конструктивна деталія.



6.

Дерев'яна церква в селі У лю ч, збудована в 1510 р. Іконостас, ма-
буть новіший.





7.

Дерев'яна церква в селі У люч, збудована в 1510 р. Євангелист Матей на парусі.



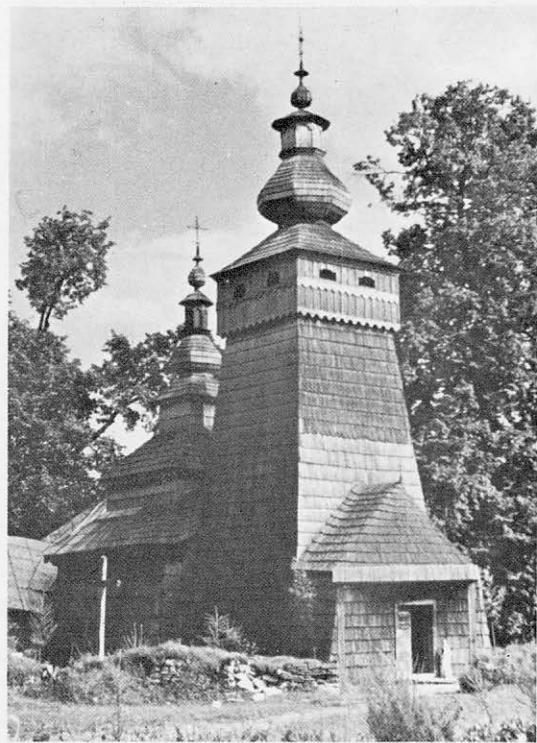
8.

Дерев'яна церква в селі У люч, збудована в 1510 р. Ікона, мабуть, новіша.



9.

Дерев'яна церква в селі У люч, збудована в 1510 р. Ікона, мабуть, новіша.



10.

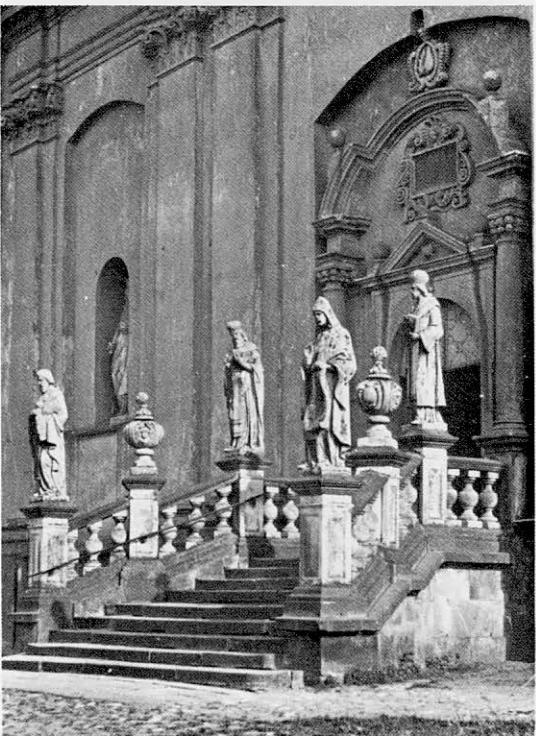
Церква в селі Поворозник, повіту Новий Санч, збудована року 1612-го. Загальний вигляд з боку дзвінниці.

11.

Катедральний муріваний собор в Перемишлі, збудований в 1630-му році. Загальний вигляд з рогу.

12.

Катедральний муріваний собор в Перемишлі, збудований в 1630-му році. Головний вхід.





13.

Церква в Старому Селі, Любачівського повіту, збудована в 1640-му році. Загальний вигляд з боку зруйнованої правої прибудови.

14.

Церква в Старому Селі, Любачівського повіту, збудована в 1640-му році. Зовнішній вигляд з боку лівої прибудови.

15.

Церква в Старому Селі, Любачівського повіту, збудована в 1640-му році. Зовнішній вигляд з боку зруйнованого вівтаря.





16.

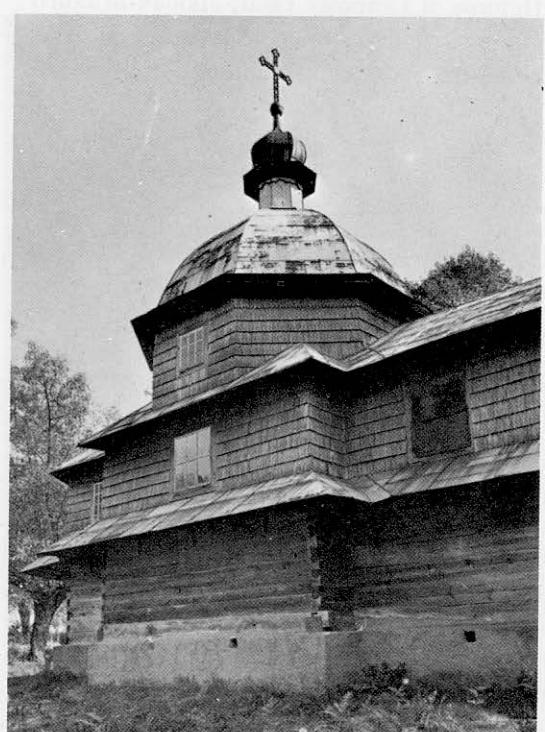
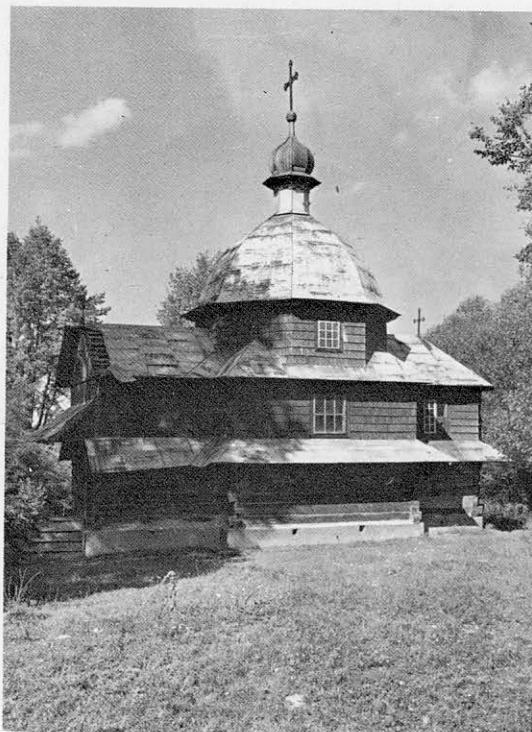
Церква в Старому Селі, Любачівського повіту, збудована в 1640-му році. Інтер'єр церкви, з боку бабинця, з балконом для хору.

17.

Мала церква села Радруж, Любачівського повіту, збудована, мабуть, в 1664 році. Загальний вигляд збоку.

18.

Мала церква села Радруж, Любачівського повіту, збудована, мабуть, в 1664 році. Вигляд з боку вівтара.



19.

Мала церква села Радруж, Любачівського повіту, збудована, мабуть, в 1664 році. Вигляд з боку бабинця.

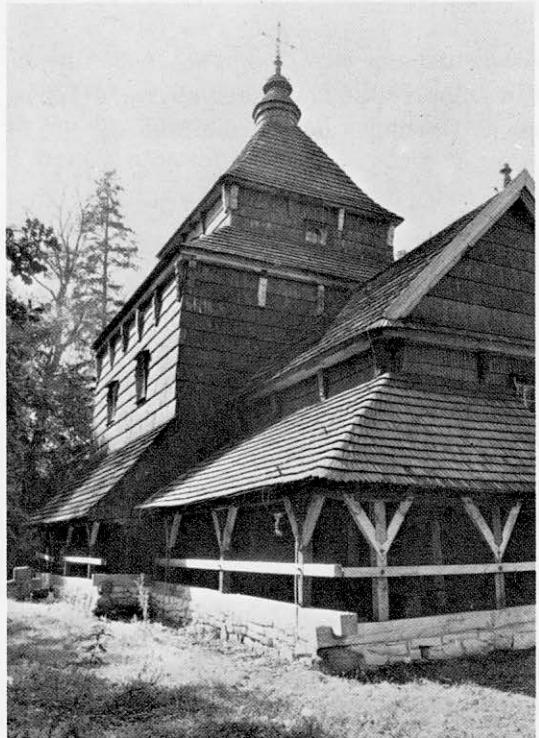
20.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд з боку входа до бабинця.

21.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд центральної частини.





22.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд бабинця.

23.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд з боку вівтара.

24.

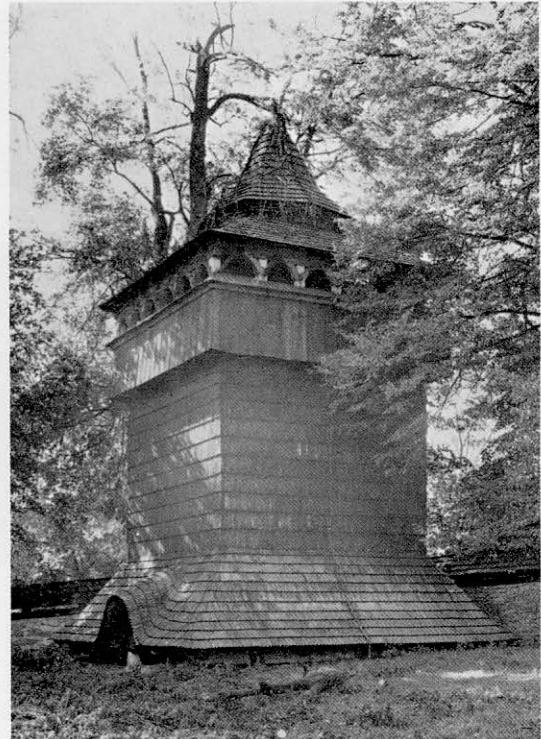
Дзвіниця церкви в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Загальний вигляд; внизу вход до неї.





25.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд з боку вівтаря.



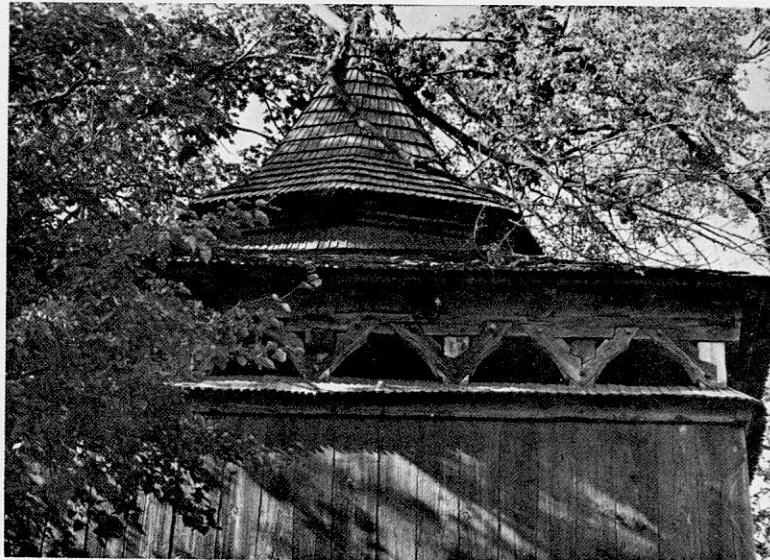
26.

Дзвіниця церкви в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Вигляд з рогу.



27.

Вхід до дзвіниці церкви в селі Радруж, Любачівського повіту, збудованих на зламі XVI - XVII століттів. Деталь: вхід до дзвіниці.

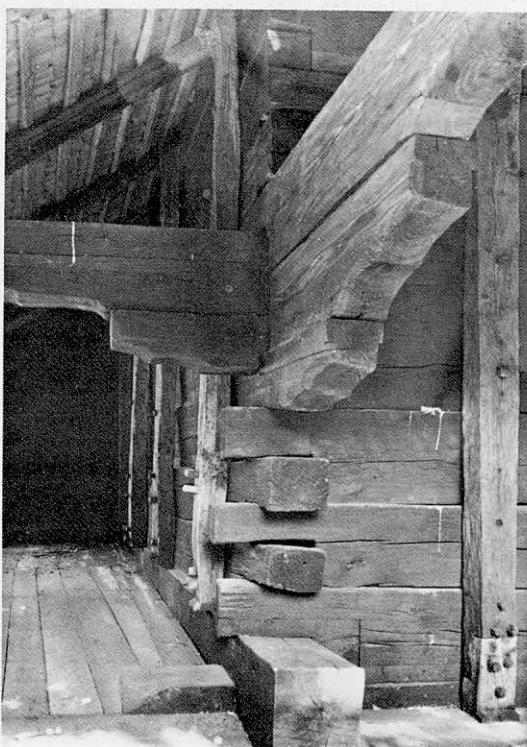


28.

Верхня частина дзвіниці церкви в селі Радруж, Любачівського повіту, збудованої на зламі XVI-XVII століттів. Галерея з аркадою.

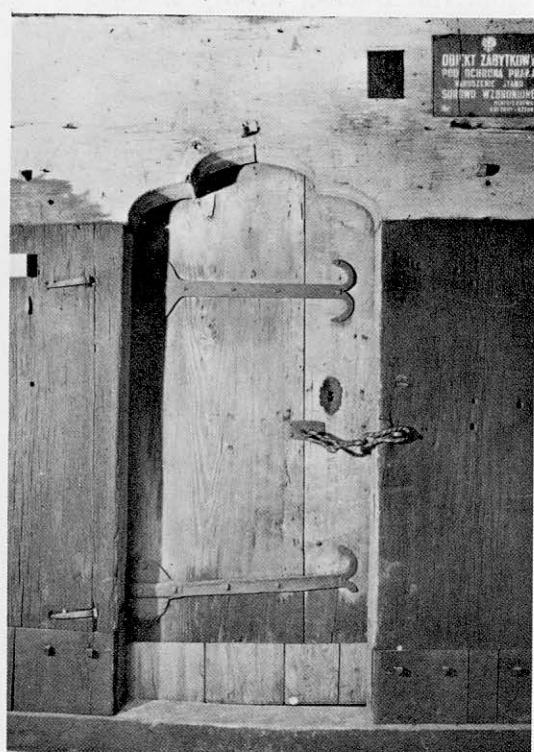
29.

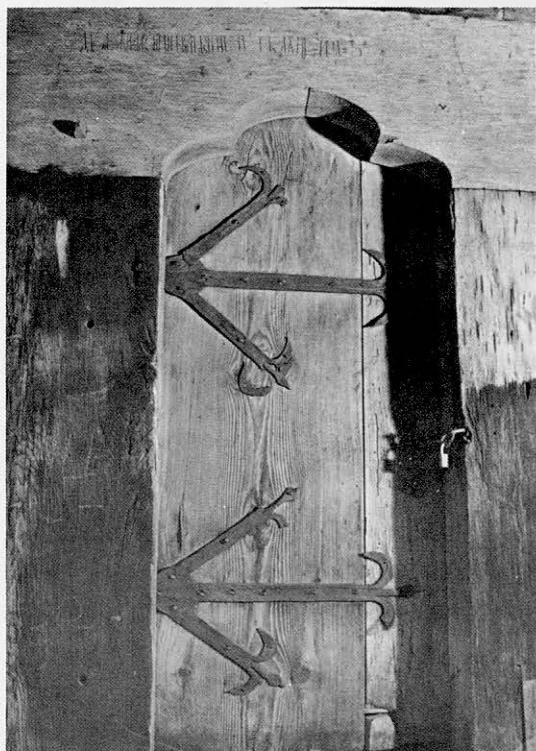
Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII сторіччів. Деталь: зразок кладки правильно отесаних деревин на розі будівлі «у-зруб», а також зразок профільованих консолей, утворених з виступаючих кінців брусів.



30.

Церква в селі Радружі, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Деталь інтер'єра: зразок пройома для дерев'яних дверей, скріплених заливною скобою, нагорі та внизу.





31.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Деталь інтер'єра: зразок проїома для дерев'яних дверей, скріплених тридільними залізними скобами.



32.

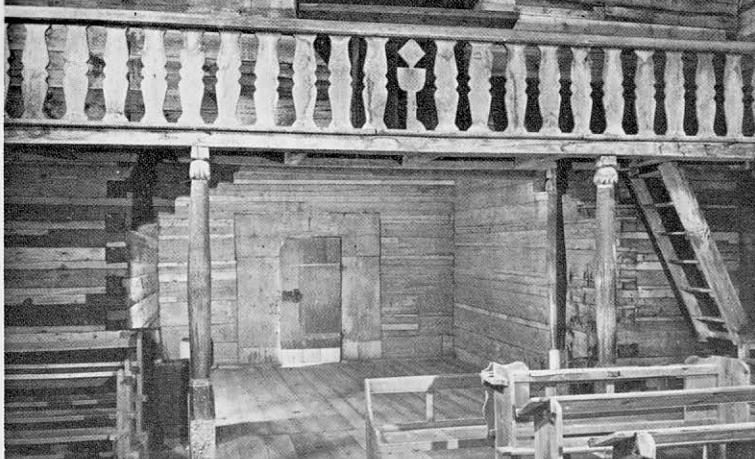
Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Деталь інтер'єра — розпис стін, фігури трьох святих в орнаментальному обрамленні з ренесансових мотивів.



33.

Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI - XVII сторіччів. Деталь інтер'єра: розпис стін, фігури святих, вписані в аркуду, над якою рослинний орнамент з ренесансових мотивів, інтерпретованих в народному дусі.

34.



Церква в селі Радруж, Любачівського повіту, збудована на зламі XVI-XVII століттів. Інтер'єр: балкон з балюстрадою для хору, опертий на колонки.



35.

Церква в селі Мушинка, повіту Новий Санч, збудована в XVII-му столітті. Загальний вигляд з боку дзвіниці.



36.

Церква в селі Дошниця, повіту Ясло, збудована року 1710-го. Загальний вигляд з боку вівтара.



37.

Церква в селі Дошиця, повіту Ясло, збудована року 1710-го. Інтер'єр — від вівтаря в бік бабинця і хору.



38.

Церква в селі Дошиця, повіту Ясло, збудована року 1710-го. Три обrazy святих в аркаді.

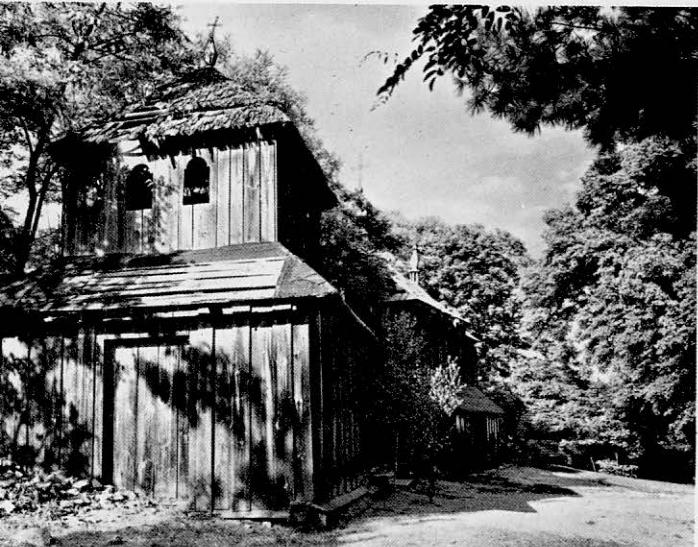
39.

Церква в селі Дошиця, повіту Ясло, збудована року 1710-го. Деталь нутра храму: рельєфний декор престолу.



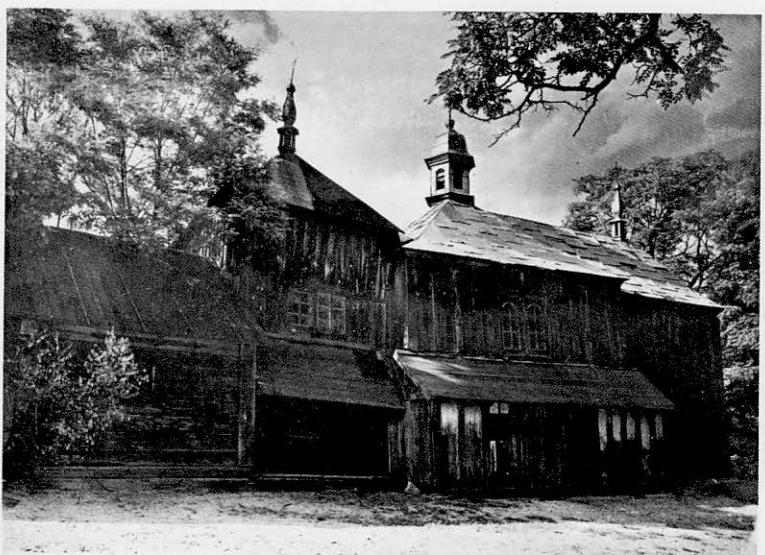
40.

Церква в селі Дошниця,
повіт Ясло. Образ Хри-
ста в кіоті. (Церкву
збудовано в 1710 році).



41.

Церква в селі Молодич,
Ярославського повіту.
Вигляд з боку дзвінниці,
приставленої до церкви.
Церкву і дзвінницю збу-
довано в 1719 році.



42.

Церква в селі Молодич,
Ярославського повіту
збудована в 1719 році.
Загальний вигляд з бо-
ку бабинця.



43.

Церква в селі Молодич, Ярославського повіту, збудована в 1719-му році. Вигляд з боку вівтара.

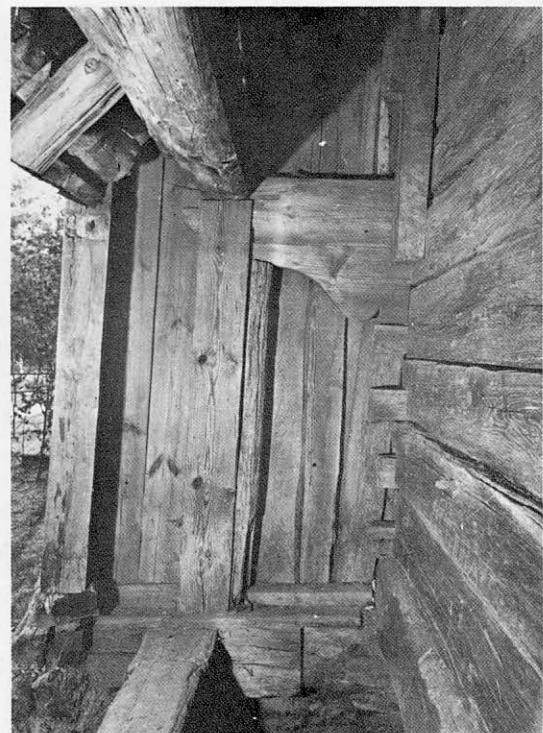
44.

Церква в селі Молодич, Ярославського повіту, збудована в 1719 році. Нутро церкви в бік вівтара.



45.

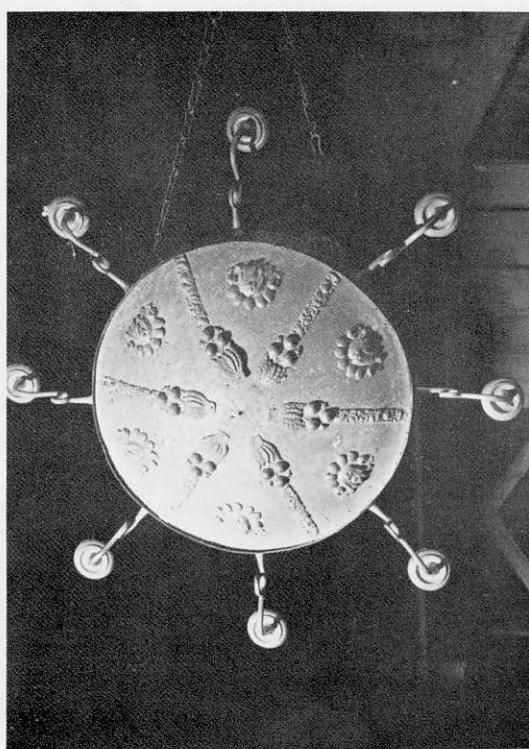
Церква в селі Молодич, Ярославського повіту, збудована в 1719 році. Деталь зрубу і консолі.





46.

Церква в селі Молодич, Ярославського повіту, збудована в 1719 році. Образ св. Миколи Чудотворця.



47.

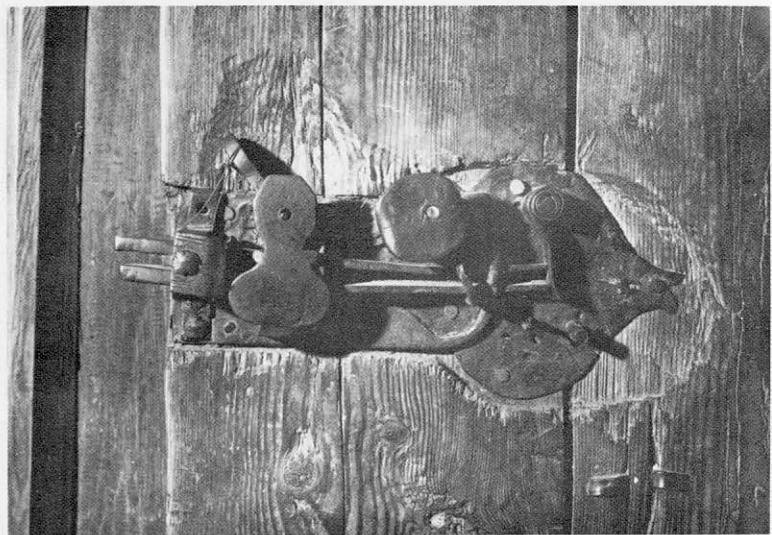
Церква в селі Молодич, Ярославського повіту, збудована в 1719 році. Деталь інтер'єру: розпис дощок для дверей.

48.

Церква в селі Молодич, Ярославського повіту збудована в 1719 році. Деталь інтер'єру — орнаментований диск — низ панікали.

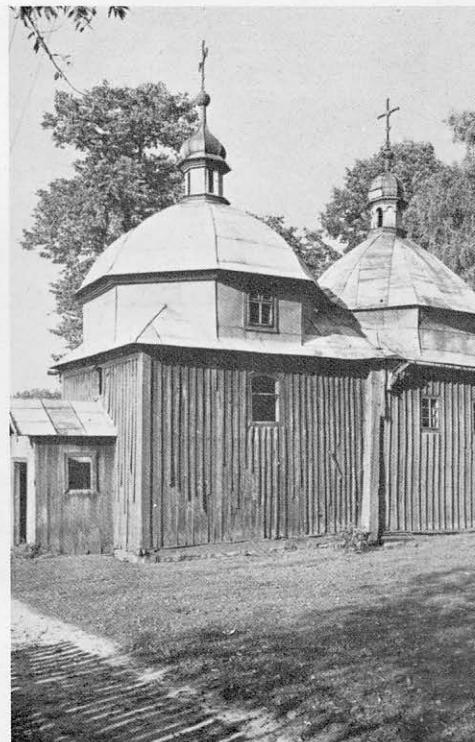
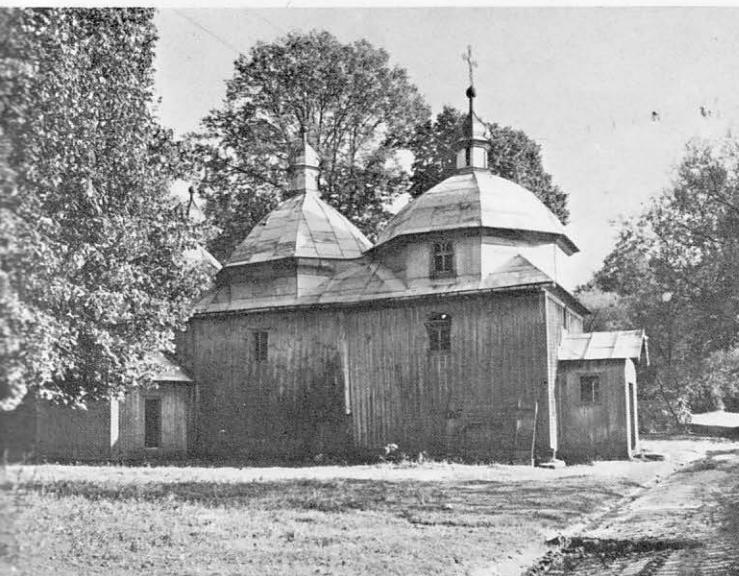
49.

Церква в селі Молодич,
Ярославського повіту,
збудована в 1719 році.
Деталь інтер'єра: старовинний замок на дверях.



50.

Церква в селі Брусно
Нове, Любачівського
повіту, збудована в 1720
році. Загальний вигляд
з півночі.



51.

Церква в селі Брусно Нове, Любачівського повіту, збудована в 1720 році.
Загальний вигляд з півдня.



52.

Церква в селі Брусно Нове, Любачівського повіту, збудована в 1720 році. Деталь: кладка зрубу вівтара.



53.

Церква в селі Брусно Нове, Любачівського повіту, збудована в 1720 році. Інтер'єр з боку бабинця.



54.

Церква в селі Ясель, повіту Устрики Долішні, збудована в 1725 році. Загальний вигляд з боку вівтара.



55.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована в 1732 році. Загальний вигляд.



56.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована в 1732 році. Центральна частина зблизька.



57.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована в 1732 році. Загальний вигляд зблизька.



59.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована в 1732 році. Деталь екстер'єру: кладка стін «у-зруб» та покрівля опанцання з середини.

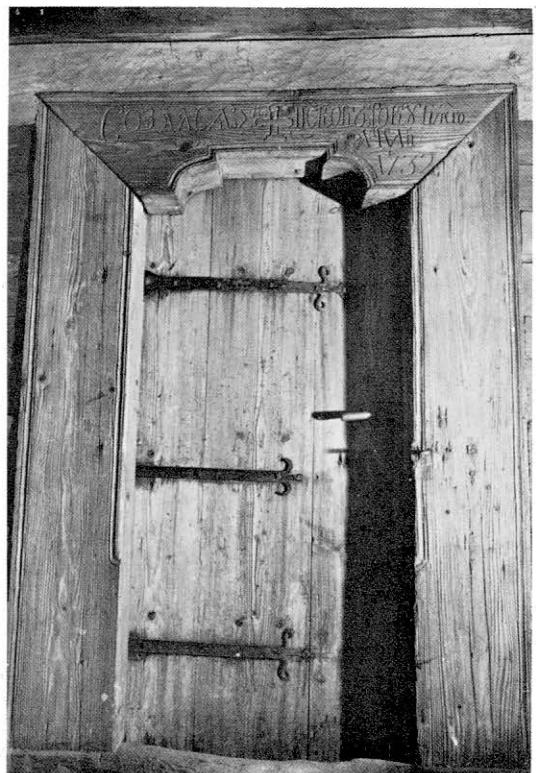


58.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована року 1732-го. Деталь екстер'єру: гонтова обшивка стін та покрівлі.

60.

Церква в селі П'яткова Руська, збудована в 1732 році. Деталь: старовинні двері, скріплені залізними скобами та гарно профільовані нагорі, маючи і вирізблений напис з мистецьки вироблених літер, в якому є data побудови цієї пам'ятки архітектури.





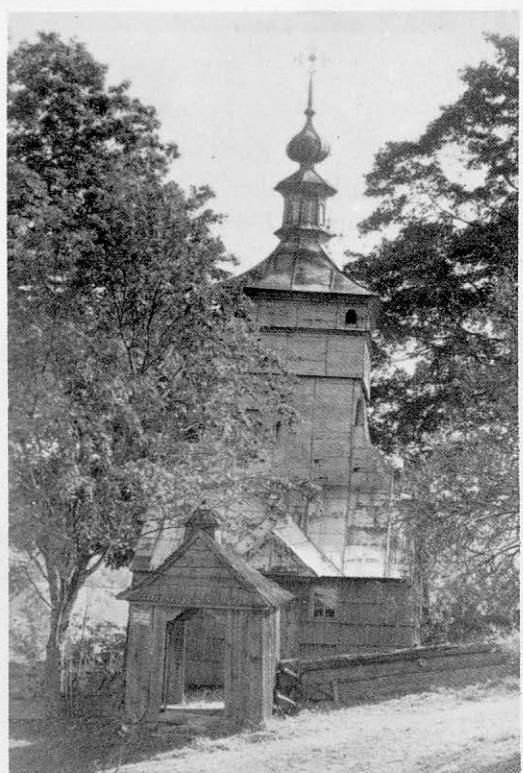
61.

Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Загальний вигляд.



62.

Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Вигляд з боку головного входу.



63.

Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Інтер'єр церкви з високим іконостасом.



64.

Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Інтер'єр церкви в бік хору з балюстрадою і орнаментованими стінами.

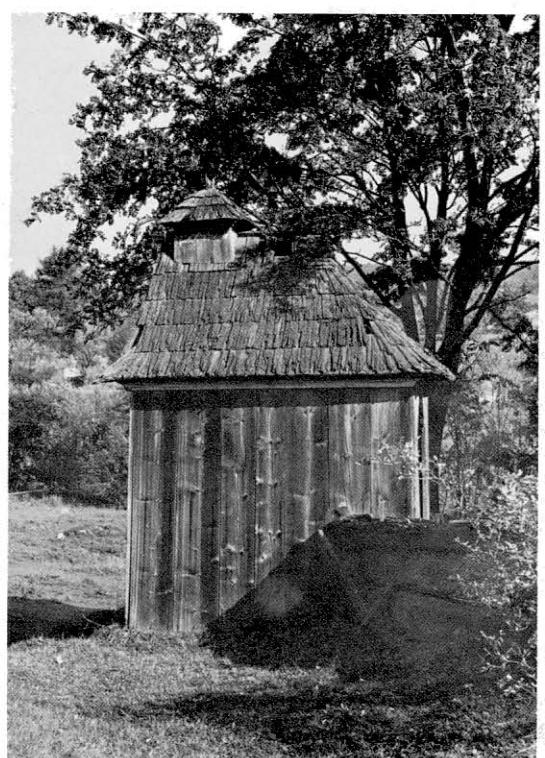
65.

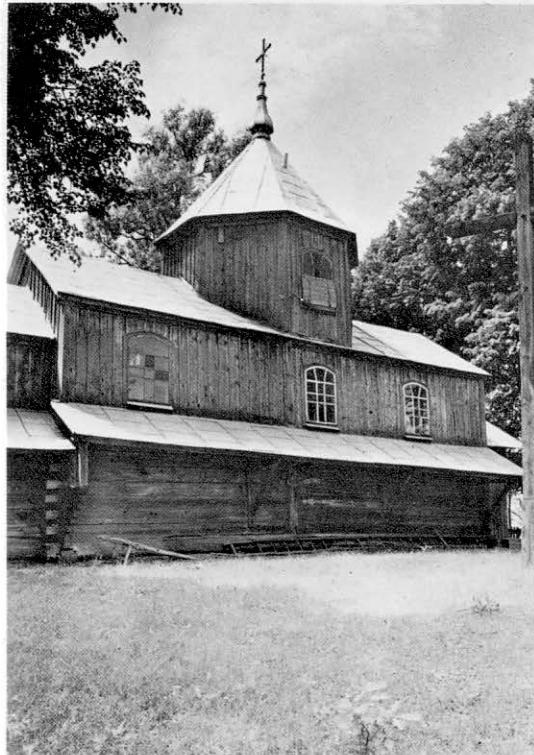
Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Образ святого Миколая в мальовничому кіоті.



66.

Церква в селі Прислоп, Горлицького повіту, збудована в 1736 році. Каплиця при церкві.





67.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році.



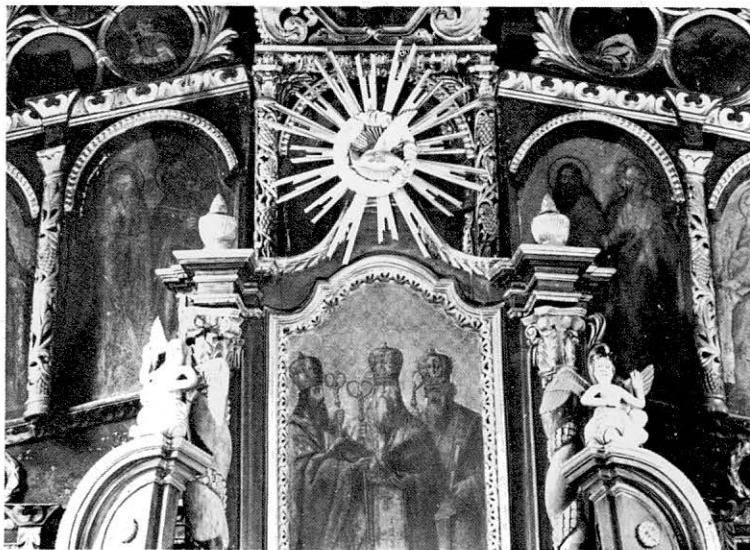
68.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році.



69.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році. Іконостас з образом в кіоті, поставленим
перед ним.



70.

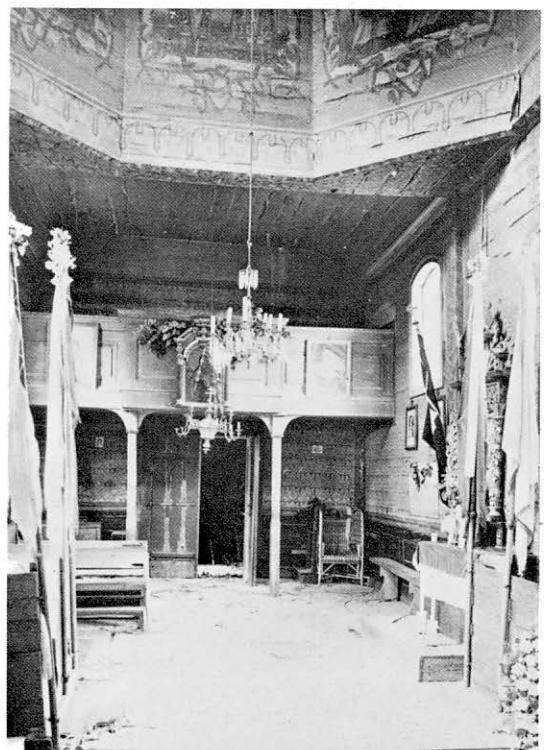
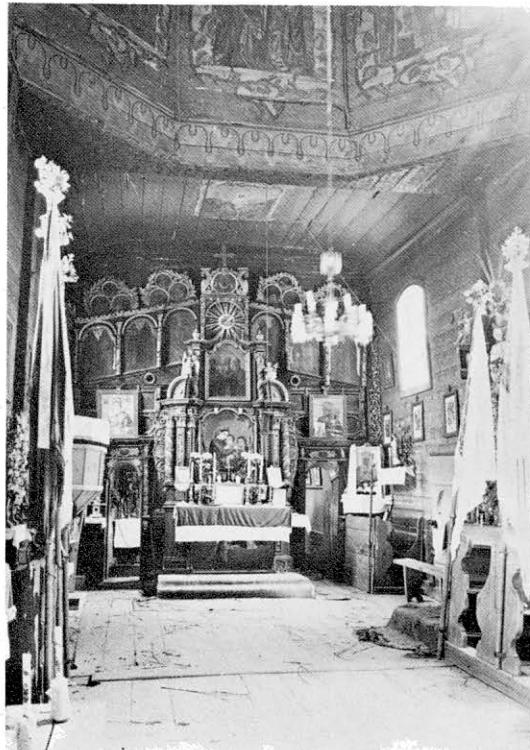
Церква в селі Млини, Ярославського повіту, збудована в 1740 році.

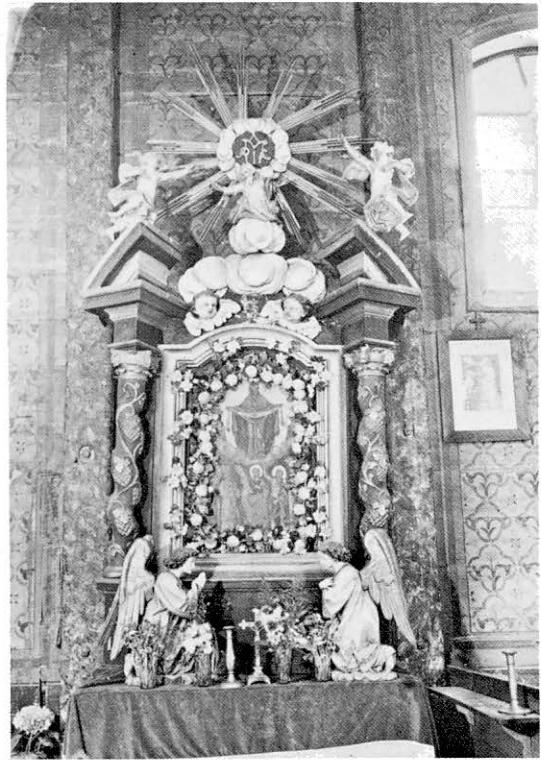
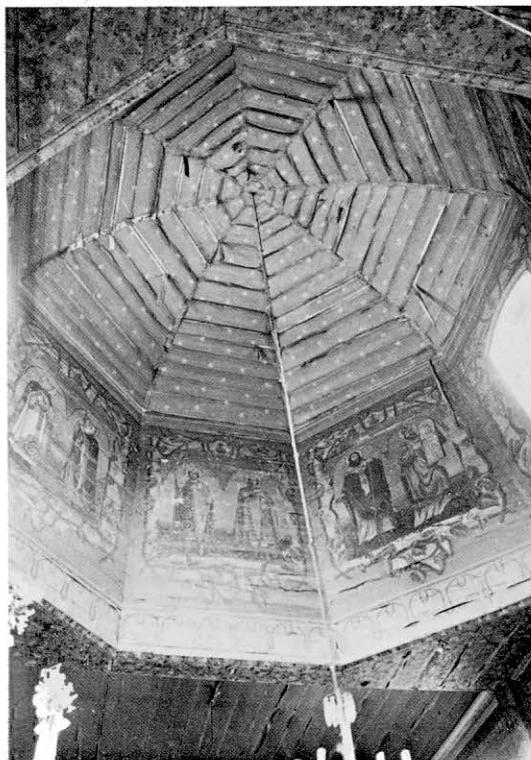
71.

Церква в селі Млини, Ярославського повіту, збудована в 1740 році.

72.

Церква в селі Млини, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Нутро храму в бік хору.





73.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Розпис бані внутрі храму.

74.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Образ Покрови в мальовничому кіоті.

75.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році.





76.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році.



77.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році.

78.

Церква в селі М л и н и, Ярославсько-
го повіту, збудована в 1740 році. Де-
таль кладки «у-зруб» знадвору та про-
філювання консолей.



79.

Церква в селі Млини, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Деталь: дерев'яні, скріплені залізними скобами двері з широким одвірком, гарно профільованим та орнаментованим.

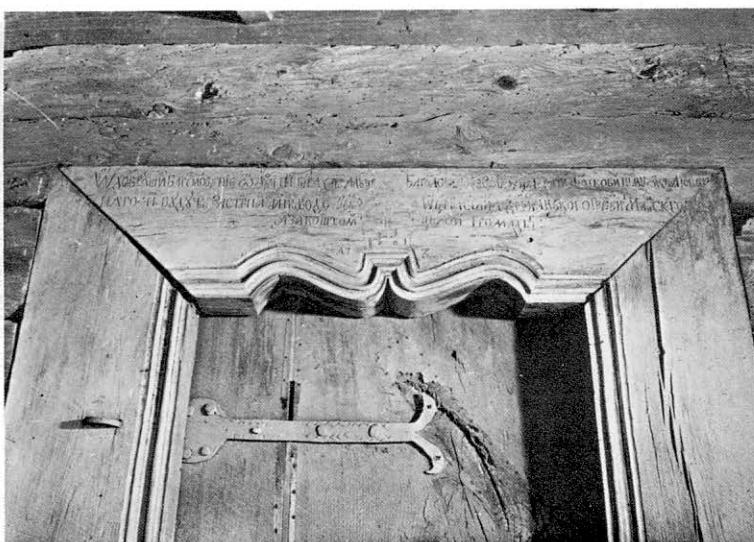


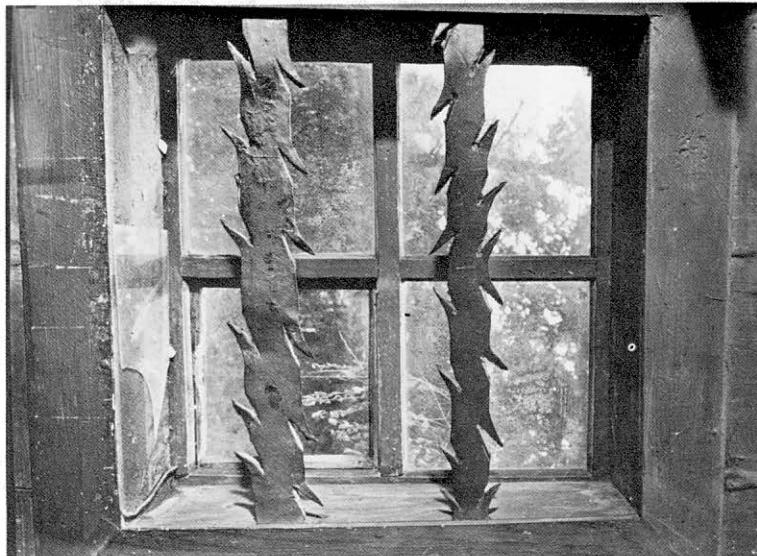
80.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Деталь: старовинний залізний замок на дверях.

81

Церква в селі Млини, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Деталь: верхня частина удекорованого одвірка з вирізбленим написом.





82.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Деталь: залізні ґрати з колючками на вікні.

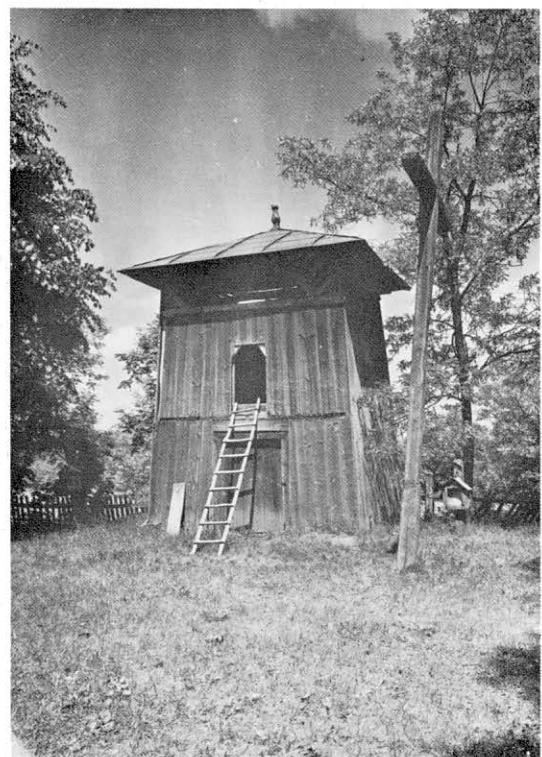
83.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Декоративний барочний хрест з дзвіниці.



84.

Церква в селі М л и н и, Ярославського повіту, збудована в 1740 році. Стара дзвіниця.



85.

Церква в селі Чертеж,
повіту Сянік, збудована
в 1742 році. Загальний
вигляд з боку вівтаря.



86.

Церква в селі Чертеж,
повіту Сянік, збудована
в 1742 році. Загальний
вигляд з боку бабинця.



87.

Церква в селі Чертеж, повіту Сянік,
збудована в 1742 році. Вигляд з боку
входу до церкви.





88.

Церква в селі Чертеж, повіту Сянік, збудована в 1742 році. Вигляд зблизька гонтового покриття з боку вівтаря.

89.

Церква в селі Чертеж, повіту Сянік, збудована в 1742 році. Дзвіниця.



90.

Церква в селі Чертеж, повіту Сянік, збудована в 1742 році. Нутро церкви.



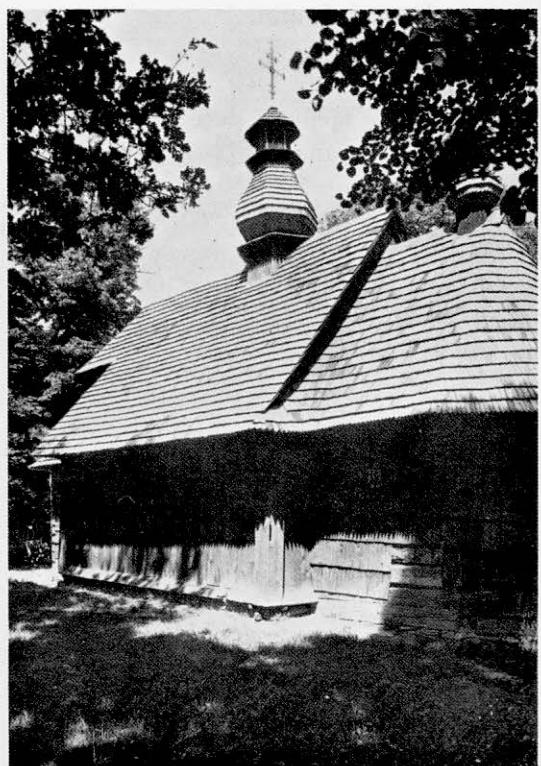


91.

Церква в селі Чертеж, повіту Сянік, збудована в 1742 році. Двері скріплено залізними скобами подібними до стилізованих рослин.

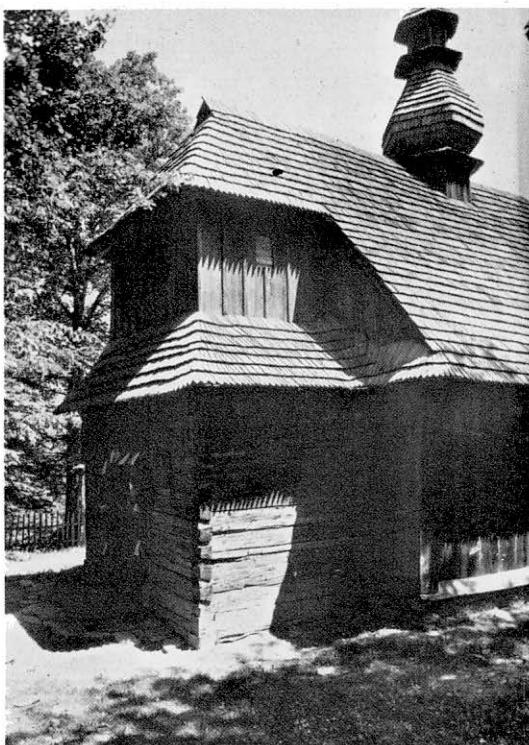
92.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Загальний вигляд з віддалення.



93.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Вигляд з боку вівтара.



94.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Вигляд з боку бабинця.

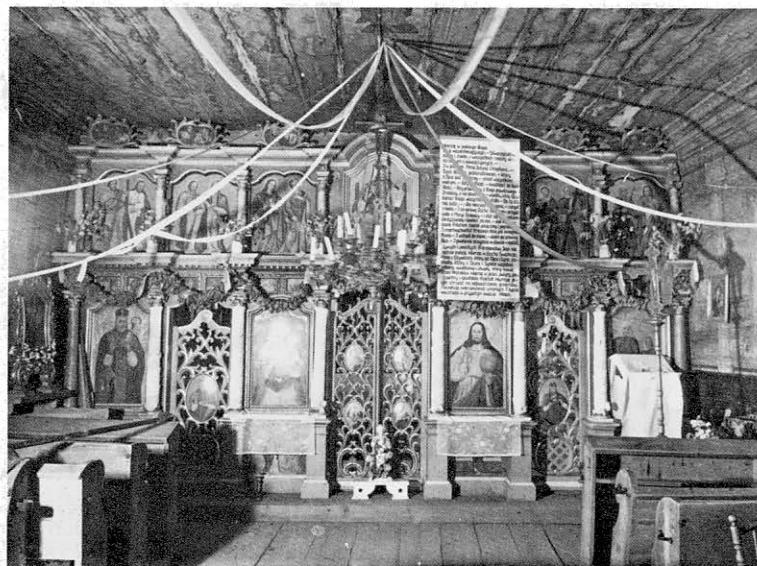


95.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Інтер'єр вівтару.

96.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Інтер'єр церкви, іконостас.



97.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Ікона Богоматері з дитиною.

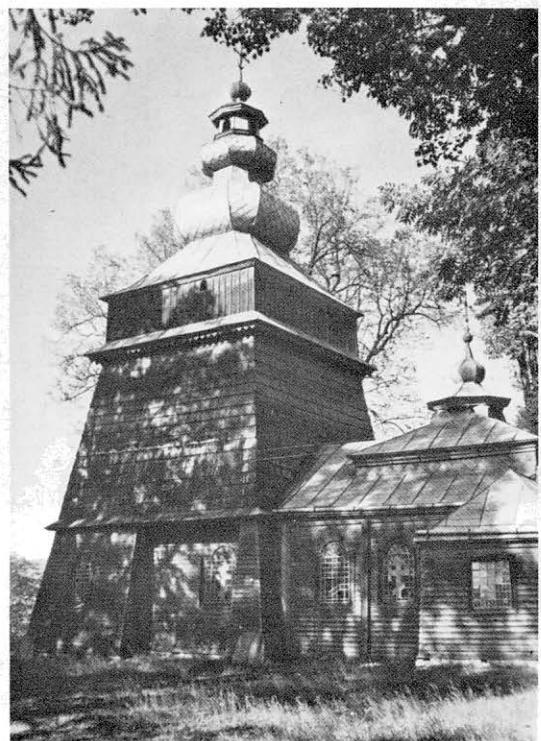


98.

Церква в селі Лодина, повіту Устрики Долішні, збудована в 1743 році. Ікона Христа.

99.

Церква в селі Тилич, повіт Новий Санч, збудована в 1743 році. Загальний (неповний) вигляд.



100.

Церква в селі Тилич, повіт Новий Са-
нч, збудована в 1743 році. Дзвіниця.



101.

Церква в селі Пашо-
ва, повіт Устрики Долі-
шні, збудована в XVIII
столітті. Загальний виг-
ляд.



102.

Церква в селі Пашова, повіт Устрики
Долішні, збудована в XVIII столітті.
Вигляд з боку вівтара.

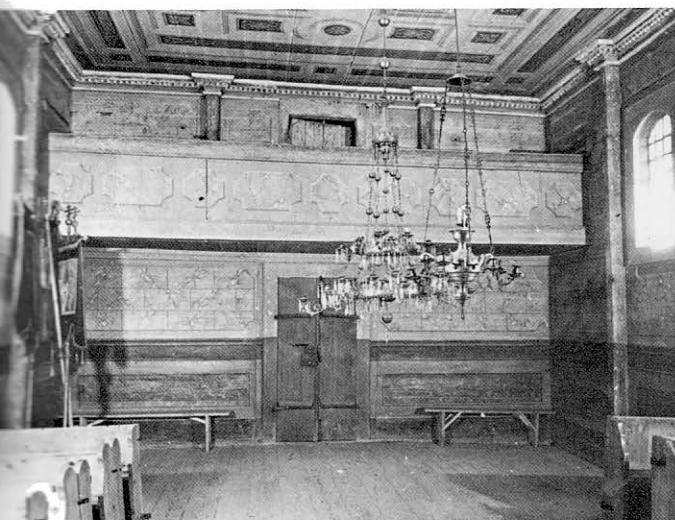
103.

Церква в селі Пашова, повіт Устрики Долішні, збудована в XVIII столітті. Нутро, іконостас.



104.

Церква в селі Пашова, повіт Устрики Долішні, збудована в XVIII столітті. Нутро — балькон для хору.



105.

Церква в селі Пашова, повіт Устрики Долішні, збудована в XVIII сторіччі. Ікона Христа в барочному кіоті.



106.

Церква в селі Стубієнко, Ярославського повіту, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Дзвіниця.



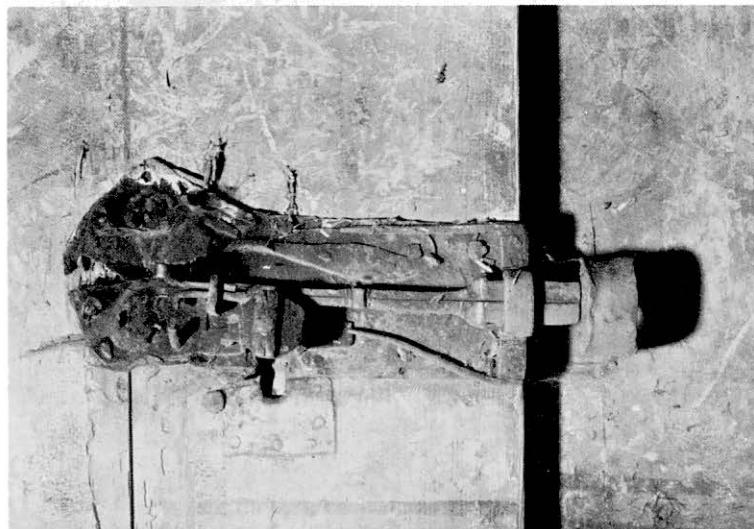
107.

Церква в селі Стубієнко Ярославського повіту, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Вигляд з боку вівтаря.

108.

Церква в селі Стубієнко, Ярославського повіту, збудована, мабуть, в першій половині XVIII сторіччя. Вигляд з боку бабинця.





109.

Церква в селі Стубієнко, Ярославського повіту, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Старовинний залізний замок на двері.

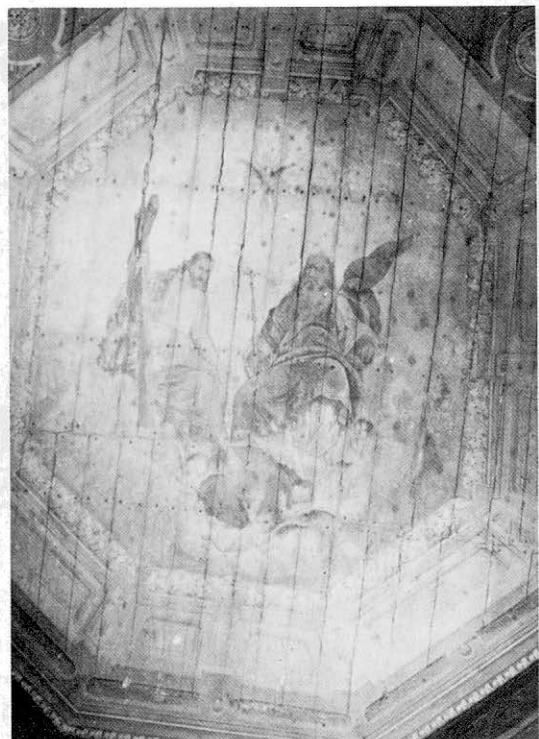
110.

Церква в селі Стубієнко. Ярославського повіту, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Іконостас.



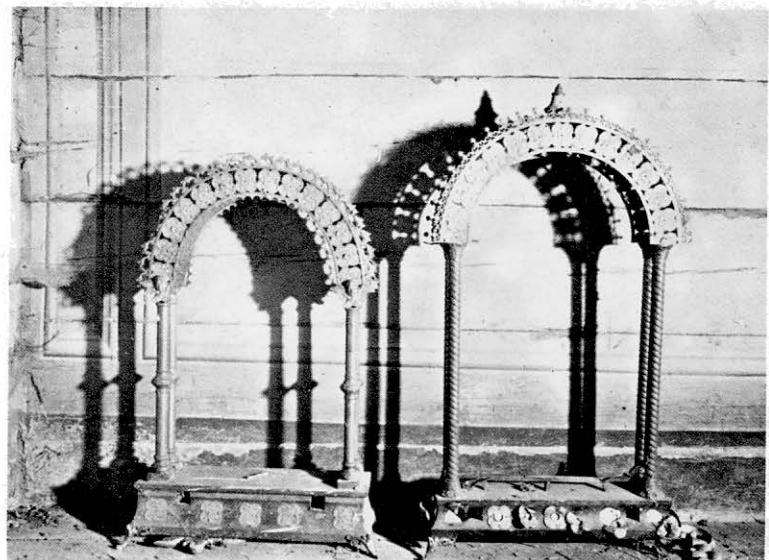
111.

Зблідлий розпис стелі в церкві села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованій, мабуть, в першій половині XVIII століття.



112.

Орнаментальні обрамлення для ікон в церкві села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованій, мабуть, в першій половині XVIII сторіччя.



113.

Барочні обрамлення для ікон церкви в селі Стубієнко, Ярославського повіту, збудованої, мабуть, в першій половині XVIII століття.



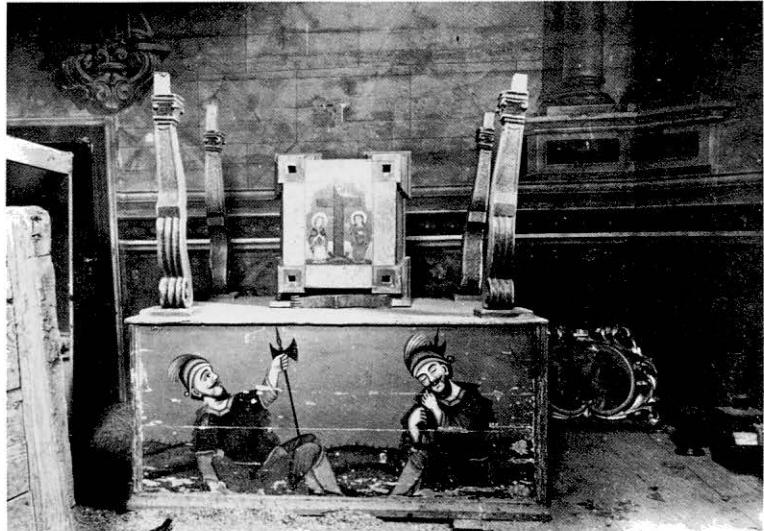
114.

Статуя і обрамлення для образів церкви села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованої, мабуть, в першій половині XVIII сторіччя.



115.

«Гроб Господній» без балдахіна, в церкві села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованій, мабуть, в першій половині XVIII століття.



116.

Зображення «Оплакування» на плафоні «Гроба Господнього» (з нижнього боку балдахіна) в церкві села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованій, мабуть, в першій половині XVIII століття.



117.

Старовинний образ в рамі і розпис стін прибудови церкви в селі Стубієнко, Ярославського повіту, збудованої, мабуть, в першій половині XVIII століття.





119.

Давній розпис стін в інтер'єрі церкви села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованої, мабуть, в першій половині XVIII століття.



120.

Старовинна капличка в селі Стубієнко, Ярославського повіту. Вигляд каплички спереду.

118.

Давній розпис стін в інтер'єрі церкви села Стубієнко, Ярославського повіту, збудованої, мабуть, в першій половині XVIII століття.





121.

Старовинна капличка в селі Стубіенко, Ярославського повіту. Вигляд капли-чка збоку.

122.

Капличка з піддашшям на стовпах в селі Стубіенко, Ярославського повіту.

123.

Мурівана капличка з двома колонами, збудована, мабуть, на початку віянній класицизму в селі Стубіенко Ярослав-ського повіту.





124.

Церква в селі Бартнє, повіту Горлиці, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Вигляд з боку дзвіници серед густих дерев.

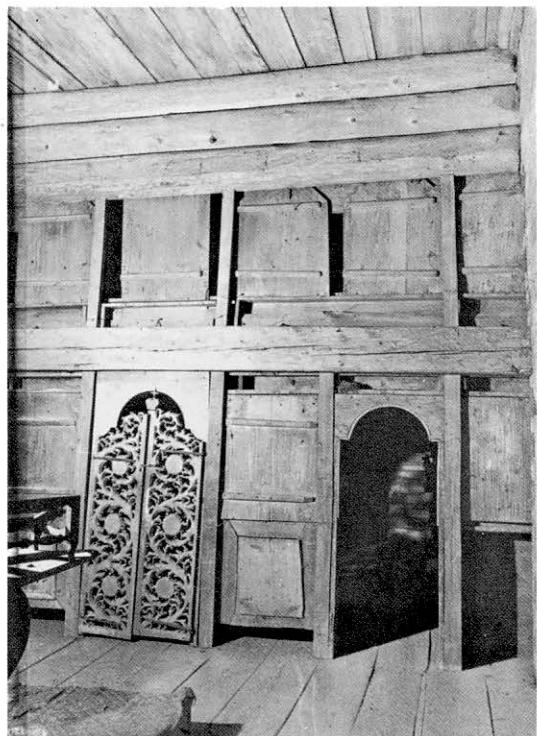
125.

Церква в селі Бартнє, повіту Горлиці. Інтер'єр, частина іконостаса.



126.

Церква в селі Бартнє, повіту Горлиці, збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття. Структура іконостасу з боку вівтаря.





127.

Занедбана дзвіниця церкви з села Тісна, повіту Лісько (?), збудована, мабуть, в першій половині XVIII століття.

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

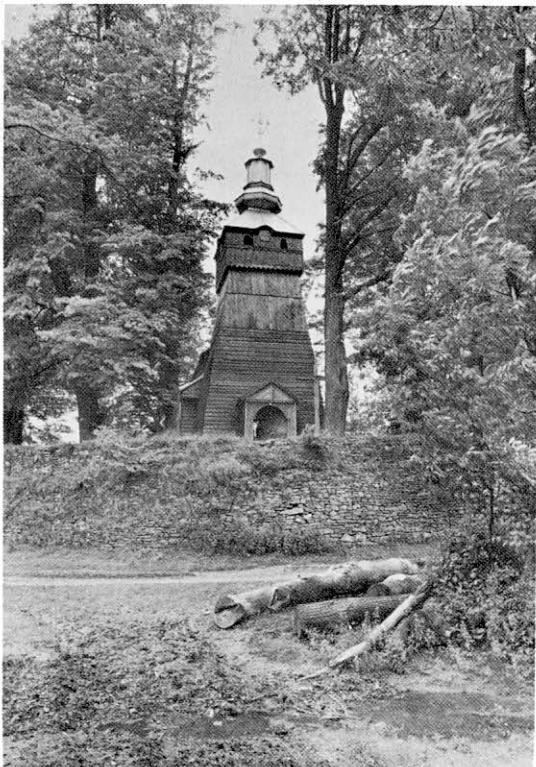
Фотодокументація пам'яток
за XVIII століття, роки 1750-1774

II.



128.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Брама перед входом до церкви.



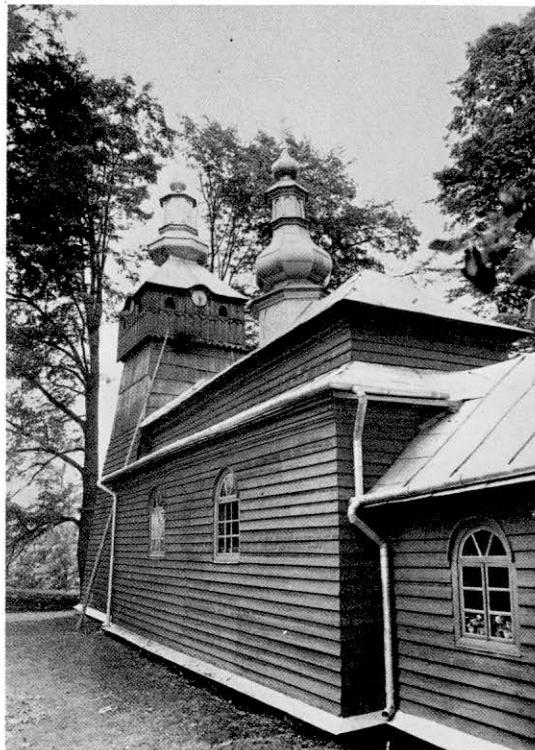
129.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Вигляд з боку дзвіници.

130.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Загальний вигляд збоку, серед дерев.





131.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Південний бік будівлі з боку вівтара..



132.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Північний бік будівлі з боку вівтара..

133.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Інтер'єр: вівтарний зруб з іконостасом.



134.

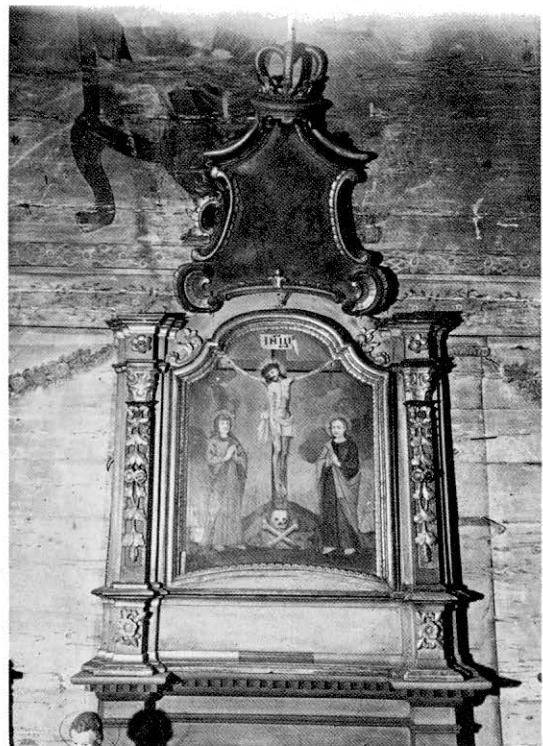
Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Нутро храму: бабинець і балкон для хору.

135.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована року 1755-го. Ікона.

136.

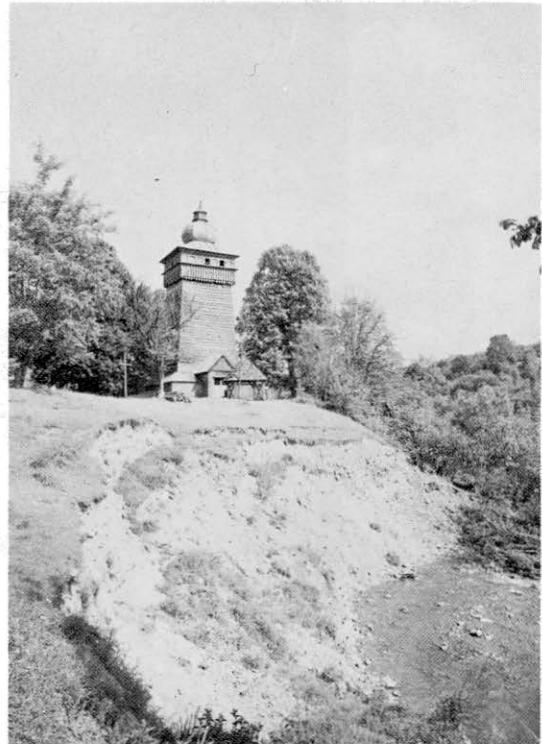
Дерев'яна церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Ікона.





137.

Церква в селі Снітниця, повіту Горлиці, збудована в 1755 році. Ікона.



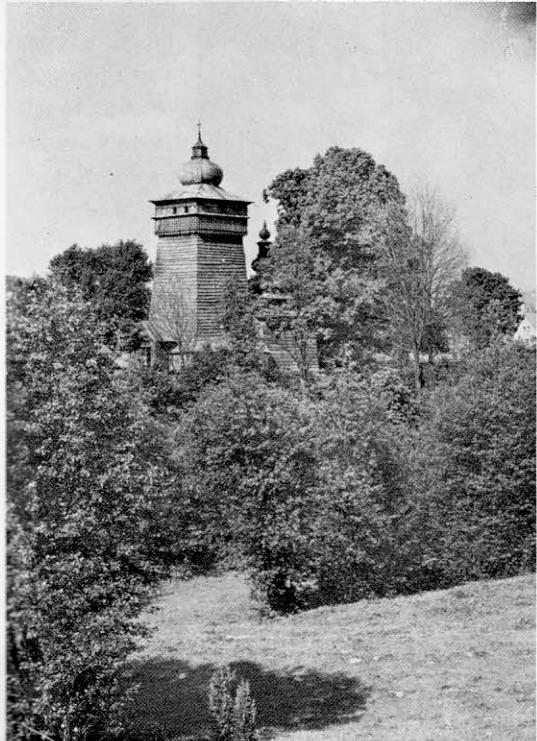
138.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Вигляд здалеку в мальовничому краєвиді.

139.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Дзвіниця серед дерев.





140.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Будівля церкви в оточенні густих дерев.

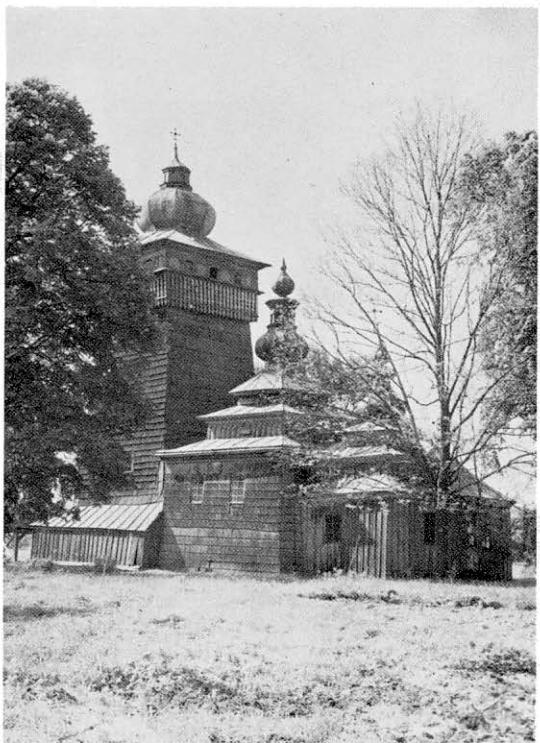


141.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Загальний вигляд з деякого віддалення.

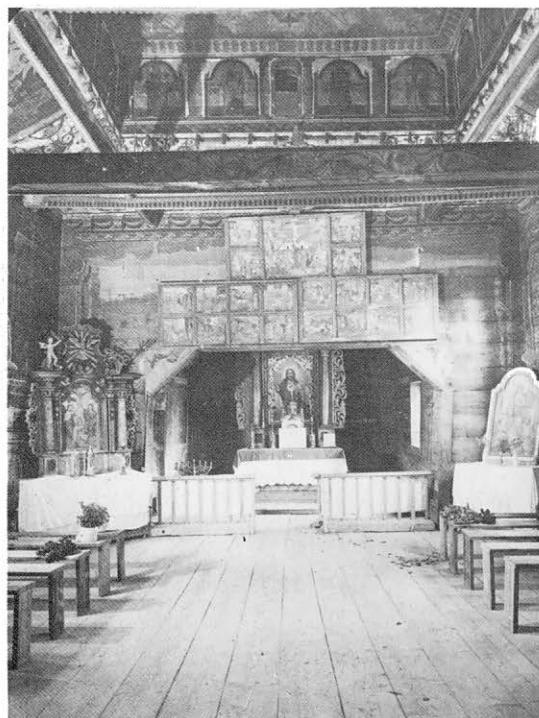
142.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Загальний вигляд цілої церкви.





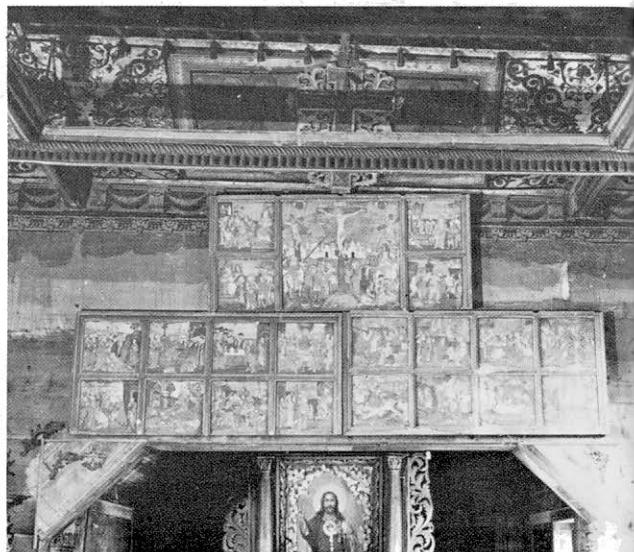
143. Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Нутро храму, пляфон бані, розписаний народними живописцями.



145. Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Іконостас зблизька: в кожному квадраті — композиція певної сцени з Святого Письма.

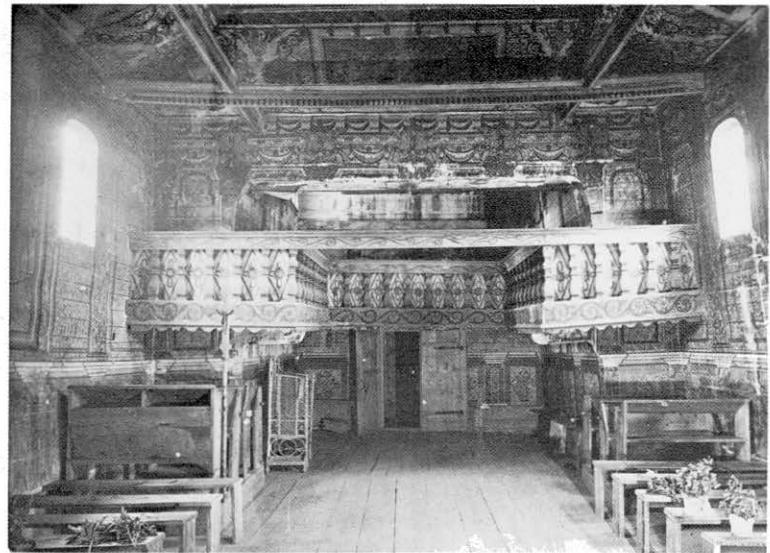
144.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Нутро храму з цікавим вирізом в зрубі і оригінально задуманим іконостасом над цим вирізом.



146.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Багатий розпис бабинця і балкону для хору.



147.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Декор плафону і бокової стіни в інтер'єрі середньої частини будівлі.



148.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Образ в ошатному барочному кіоті.



149. Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Образ Христа в мальовничому барочному кіоті.



150.
Народний живопис в інтер'єрі церкви села Святкова Велика, повіту Ясло, збудованої в 1757 році.



151.
Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Декор стін інтер'єра.



152.

Фрагмент розпису інтер'єру церкви в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудованої в 1757 році.

153.

Церква в селі Святкова Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Розпис інтер'єру.



154.

Образ композиції всередині церкви села Святкова Велика, повіту Ясло, збудованої в 1757 році.

155.



Церква в селі Святко-ва Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Добре зосереджена композиція фігурної сцени на стіні внутрі церкви.

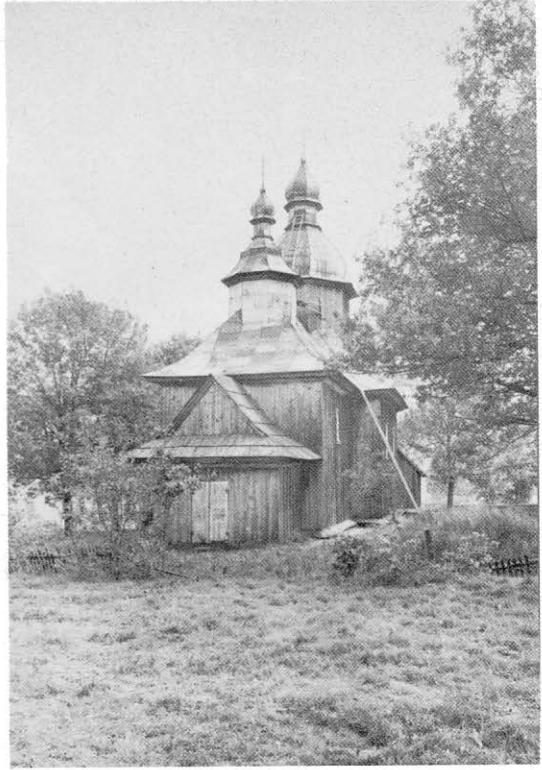
156.

Церква в селі Святко-ва Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Багатофігурна сцена муک, заподіяних Хри-стові, повна зворушення і драматичної експресії.



157.

Церква в селі Святко-ва Велика, повіту Ясло, збудована в 1757 році. Композиція фігурної сцени в інтер'єрі.



158.

Церква в селі Криве, повіту Горлиці, збудована в 1759 році. Окрема дзвіниця архаїчного типу, пожвавлена горизонталіями.

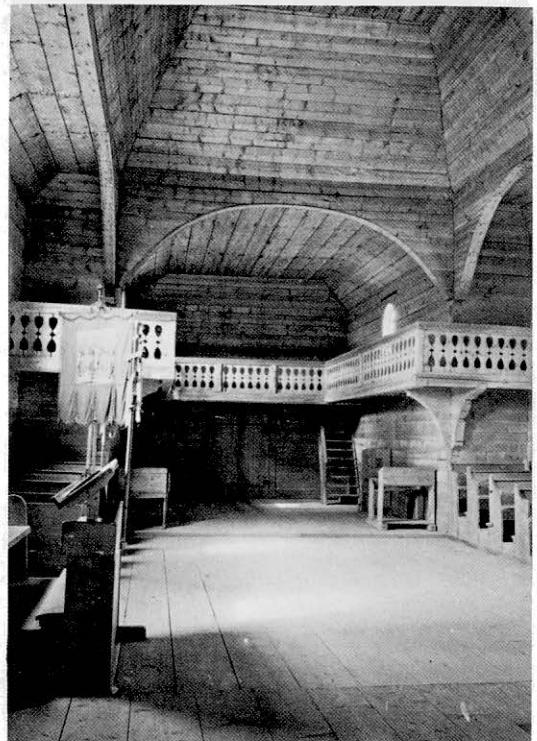


159.

Церква в селі Криве, повіту Горлиці, збудована в 1759 році. Вигляд з боку входу до прибудови перед бабинцем.

160.

Церква в селі Криве, повіту Горлиці, збудована в 1759 році. Вигляд будівлі з боку вівтара.



161.

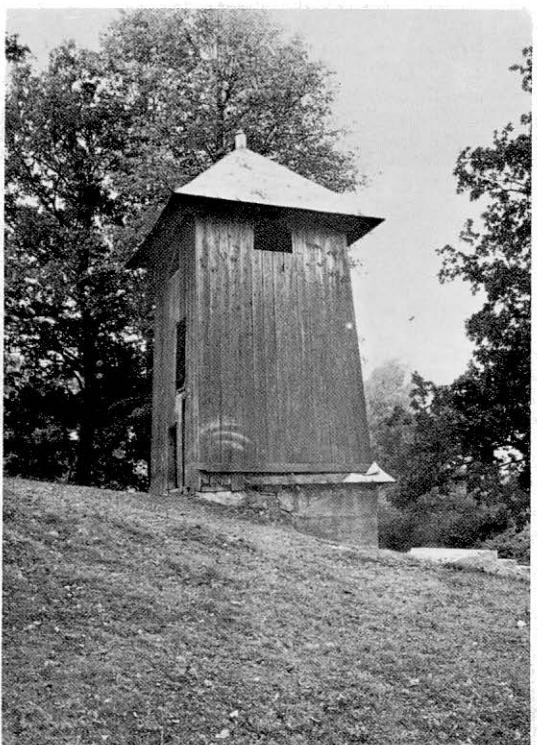
Церква в селі Криве, повіту Горлиці, збудована в 1759 році. Інтер'єр середньої частини церкви і вівтара.

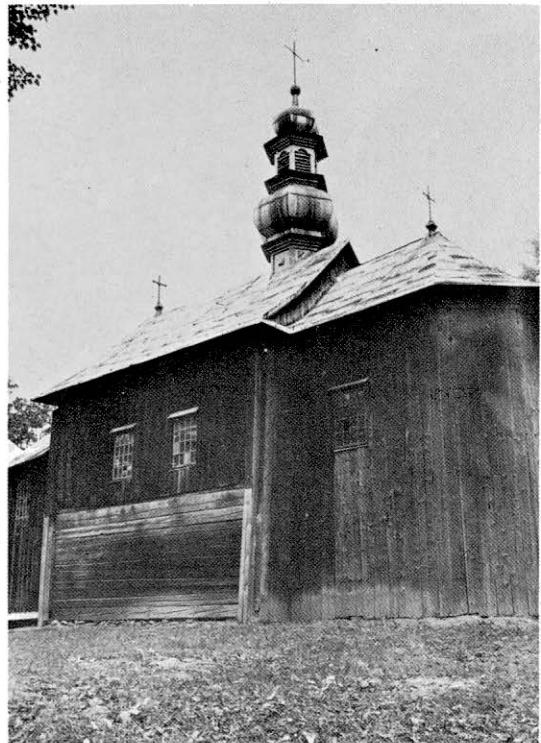
162.

Церква в селі Криве, повіту Горлиці, збудована року 1759. Інтер'єр: бабинець з гарно зашальзованим балконом.

163.

Церква в селі Орелець, повіту Лісько, збудована в 1759 році. Дзвіниця.





164.

Церква в селі Орелець, повіту Лісько, збудована в 1759 році. Вигляд з боку бабинця.

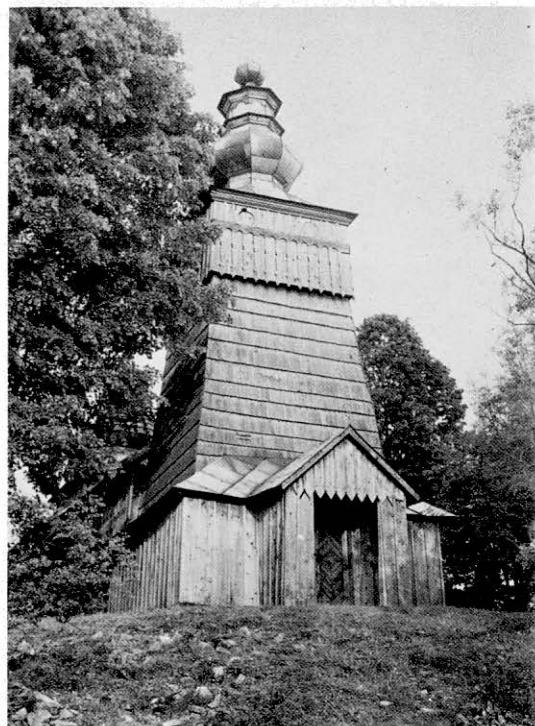
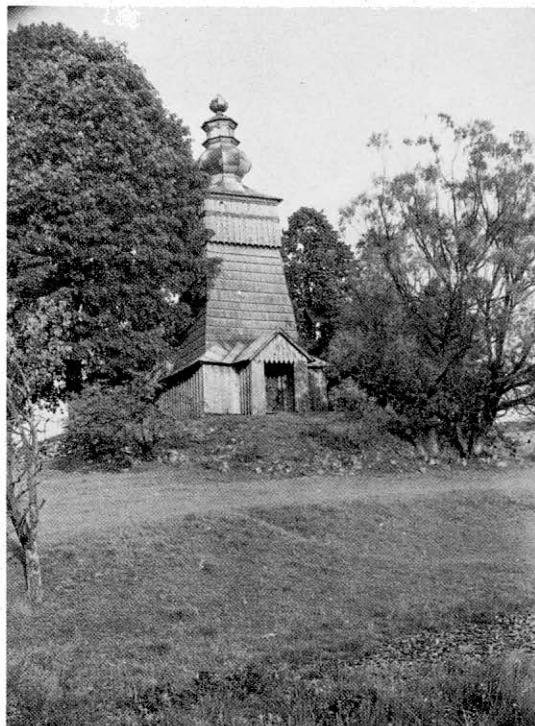


165.

Церква в селі Орелець, повіту Лісько, збудована в 1759 році. Вигляд з боку вівтара.

166.

Церква в селі Більцарева, повіту Новий Санч, збудована в 1760 році. Загальний вигляд з боку дзвіниці.



167.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Вигляд дзвіниці з віддалення.



168.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Вигляд дзвіниці з близького виду.

169.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Загальний вигляд з боку вівтаря.

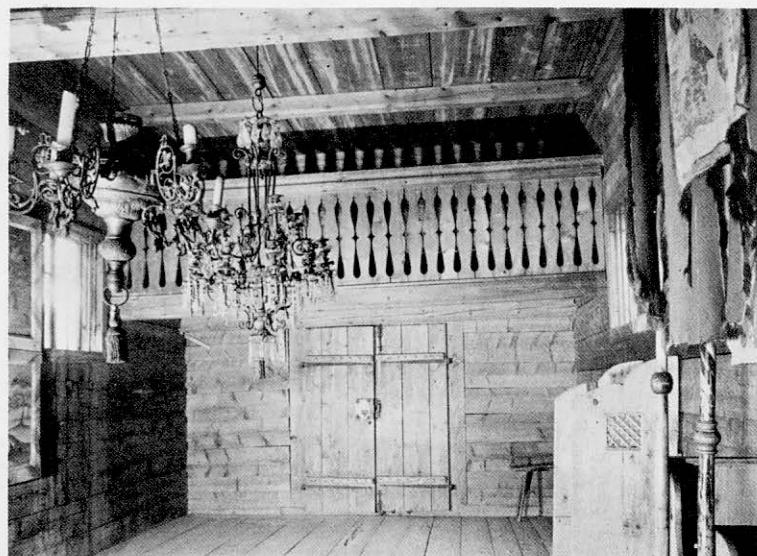


170.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Інтер'єр — іконостас.

171.

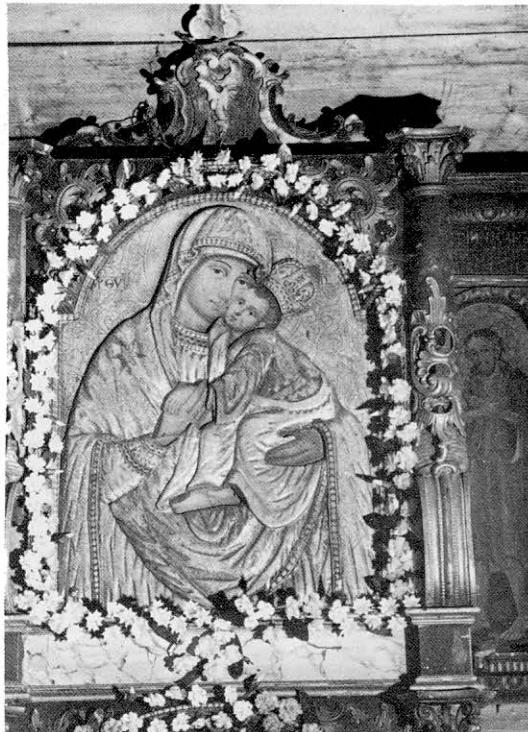
Вигляд інтер'єру бабинця в церкві села Святкова Мала, повіту Ясло, збудованій в 1762 році (Ця світлина, маєть, помилково потрапила до фотодокументації села Святкова Велика, в церкві якого бабинець має зовсім інший внутрішній аспект).





173.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Образ.



174

172. Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Ікона.



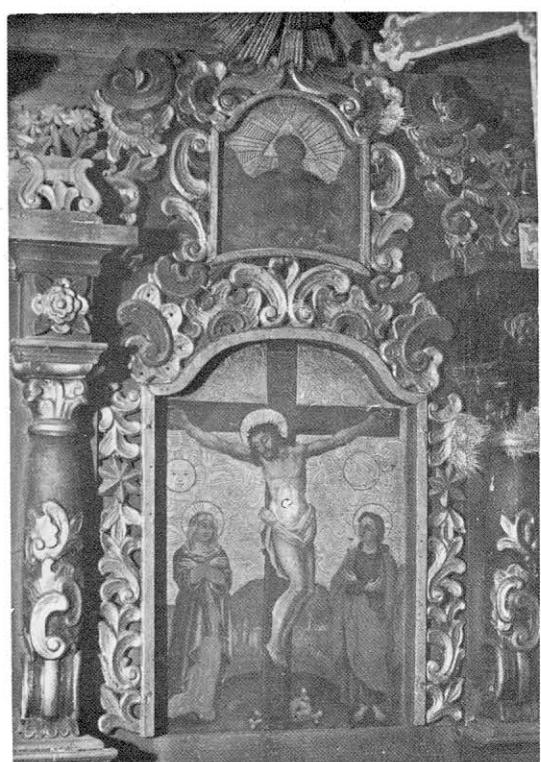
175.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Образ.



176.

Церква в селі Святкова Мала, повіту Ясло, збудована в 1762 році. Образ Розп'яття в барочній рамі.



177.

Образ в дусі народного живопису в церкві села Святкова Мала, повіту Ясло, збудованій в 1762 році.



178.

Церква в селі Святкова Мала. Ікона свв. Петра і Павла.

180.

Церква в селі Святкова Мала. Ікона св. Іллі.



179.

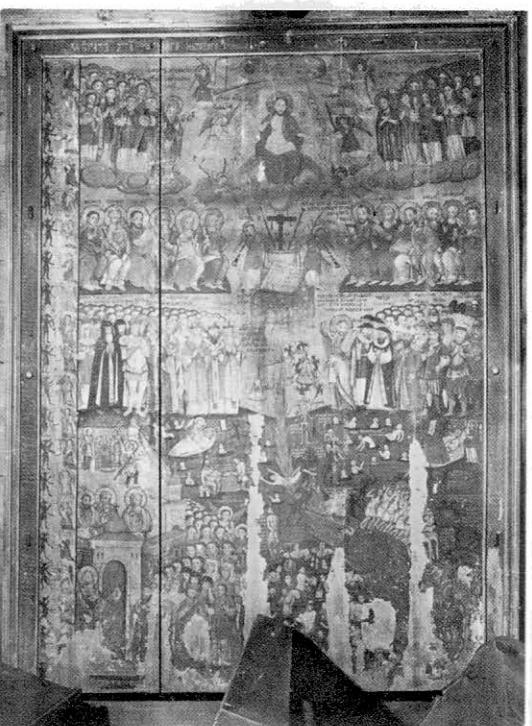
Церква в селі Святкова Мала. Ікона свв. Антонія і Теодосія Печ.

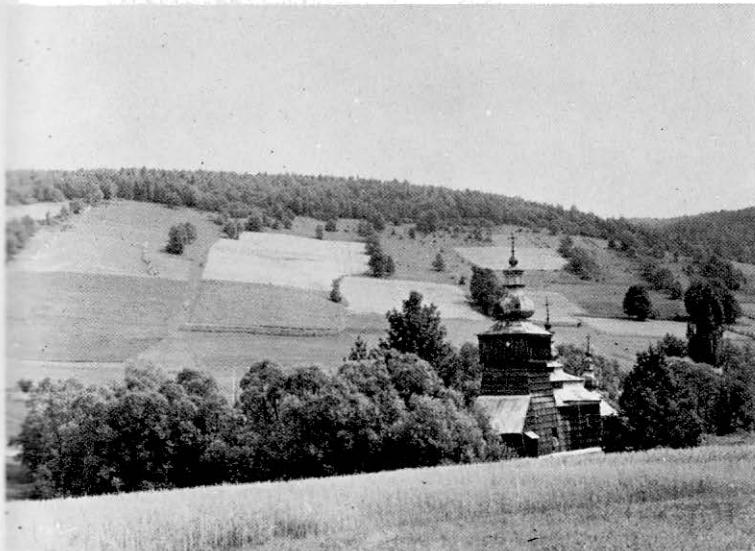
181.

Композиція Страшного суду в церкві села Святкова Мала, повіту Ясло, збудованій в 1762 році.



66





182.

Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд церкви серед краєвиду.

183.

Церква села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку вівтаря.



184. Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку дзвіниці.



185.

Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку вівтаря зблизька.



186.

Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Загальний вигляд.



187.

Інтер'єр з іконостасом в церкві села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованій в 1764 році.



188.

Багато удекорована ікона в церкві села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованій в 1764 році.



189.

Орнаментована в дусі народного декору баня над хрецьальною внутрі церкви села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованої в 1764 році.

190.

Ікона в церкві села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованій в 1764 році.



191.

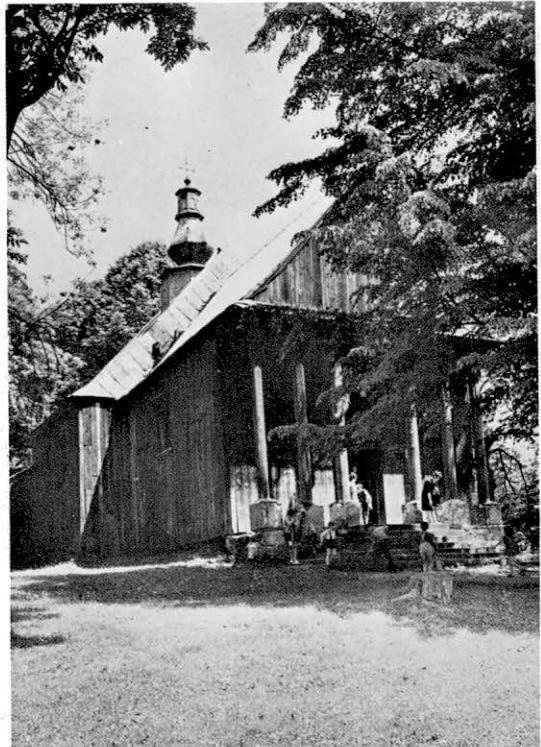
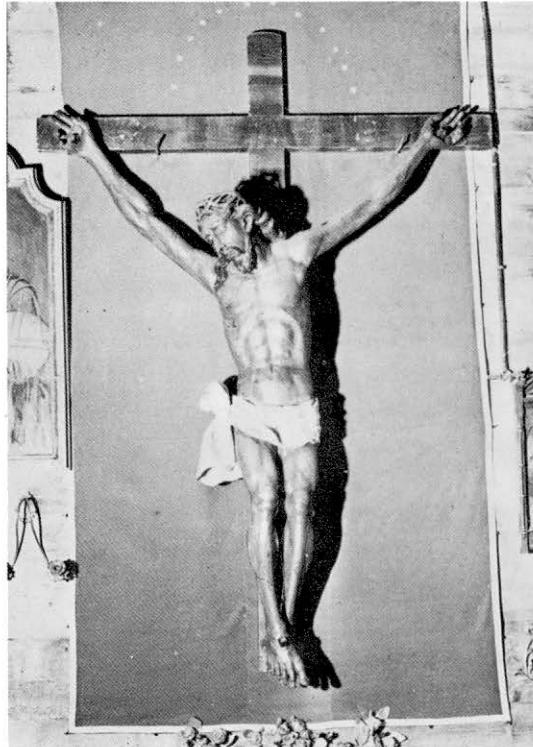
Інтер'єр бабинця церкви в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованої в 1764 році.

192.

Скульптура «Розп'яття» в церкві села Чарна, повіту Устрики Долішні, збудованій в 1764 році.

193.

Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку входа, який має портик з шістьма дерев'яними колонами.





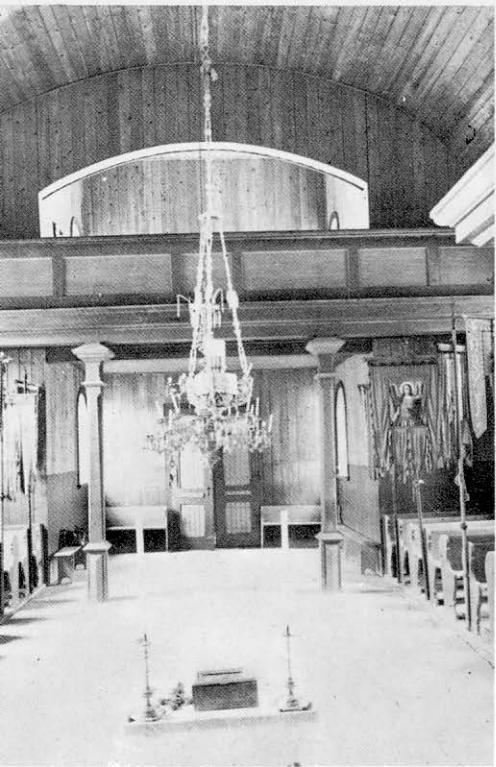
194.
Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку вівтаря.



196.
Іконостас в церкві села Конечна, повіту Горлиці, збудованій в 1769 році.



195.
Загальний вигляд церкви в селі Конечна, повіту Горлиці, збудованої в 1769 році.



197.
Бабинець і балкон для хору в церкві села Конечна, повіту Горлиці, збудованої в 1769 році.



198.
Дзвіниця церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудована в 1774 році.



199.
Церква в Сяноку, повіту Сянік, збудована в 1774 році.



200.
Інтер'єр з іконостасом церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



194.

Церква в селі Чарна, повіту Устрики Долішні, збудована в 1764 році. Вигляд з боку вівтаря.



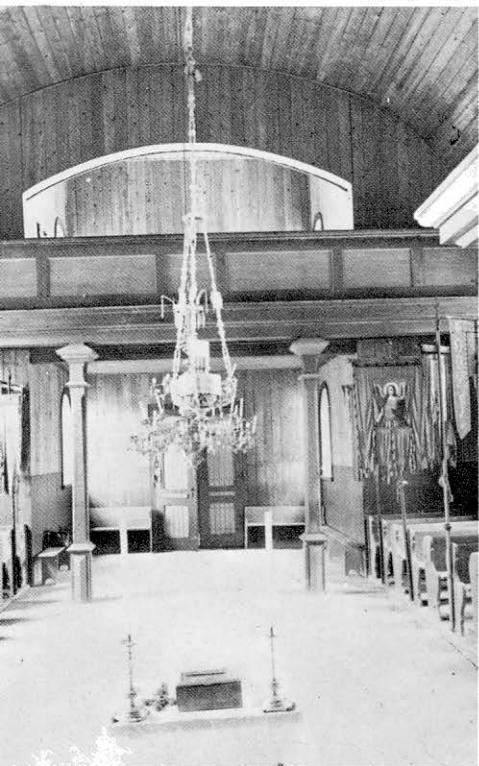
196.

Іконостас в церкві села Конечна, повіту Горлиці, збудованій в 1769 році.

195.

Загальний вигляд церкви в селі Конечна, повіту Горлиці, збудованої в 1769 році.





197.
Бабинець і балкон для хору в церкві села Конечна, повіту Горлиці, збудованої в 1769 році.



198.
Дзвіниця церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



199.
Церква в Сяноку, повіту Сянік, збудована в 1774 році.



200.
Інтер'єр з іконостасом церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



201.

Композиція на історично-релігійну тему Реткевіча, на плафоні церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



202.

Образ в кіоті церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



203.

Образ в кіоті церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.



204.

Образ в рельєфному барочному обрамленні церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.

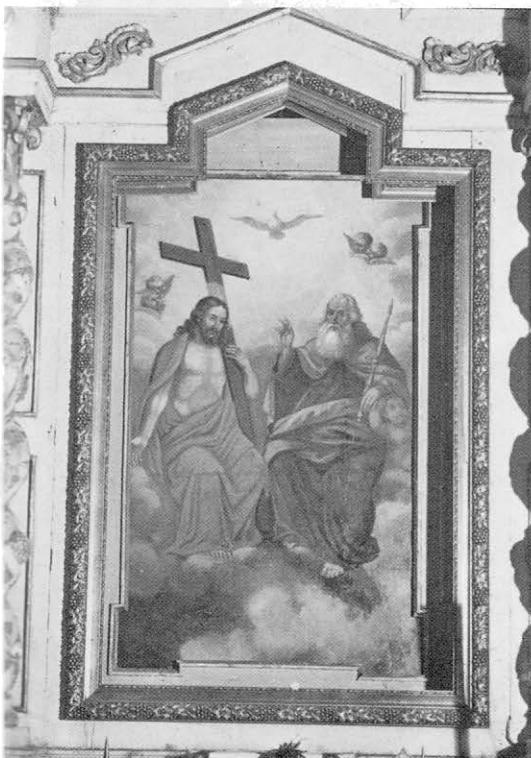


205.

Образ в рельєфному барочному обрамленні церкви в Сяноку, повіту Сянік, збудованої в 1774 році.

206.

Образ в церкві Сяноки, повіту Сянік, збудованій в 1774 році.



207.

Образ в церкві Сянока, повіту Сянік, збудованій в 1774 році.



208.

Образ в церкві Сянока, повіту Сянік, збудованій в 1774 році.

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

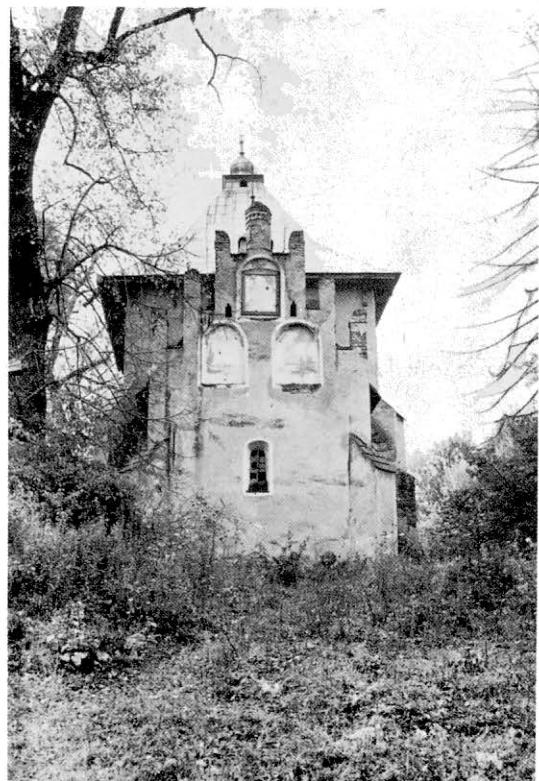
Фотодокументація пам'яток
за XVIII століття, роки 1775-1799

III.



209.

Мурівана церква в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1755 році.

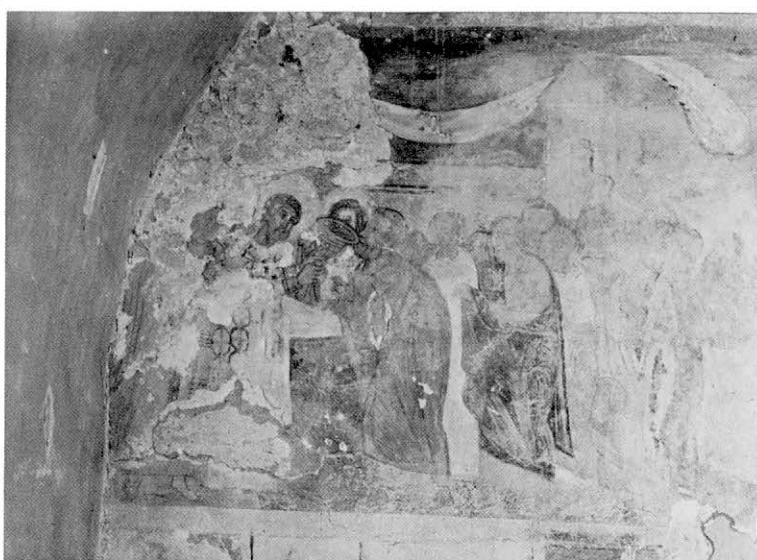


210.

Мурівана церква в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1775 році.

211.

Церква в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1775 році. Старі фрески на стінах.





212.

Церква в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1775 році. Старі фрески на стінах.



213.

Церква в селі Посада Риботицька, повіту Перемишль, збудована в 1775 році. Старі фрески на стінах.

214.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Дзвіниця.



215.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році.

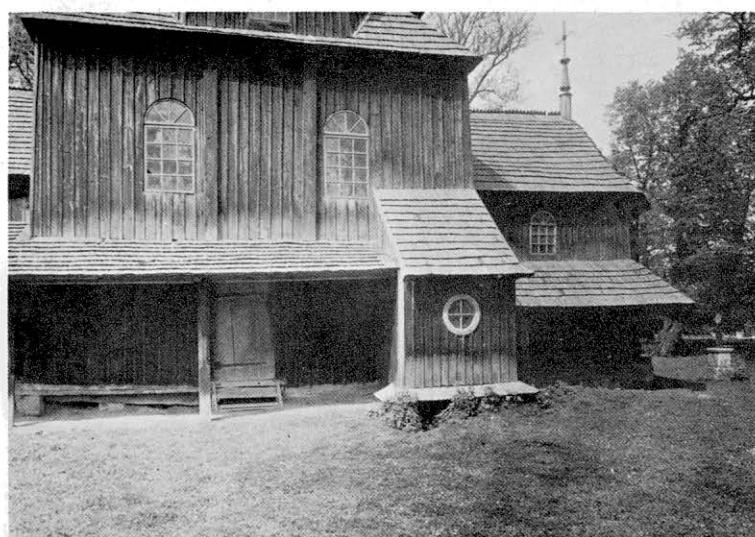


216.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році.

217.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Деталі екстер'єра.





218.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Деталі екстер'єра.

219.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Елементи іконостаса.



220.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Елементи іконостаса.





221.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Елементи іконостаса.

222.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Образи в мальовничих барочних кютах.

223.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Образи в мальовничих барочних кютах.





224.

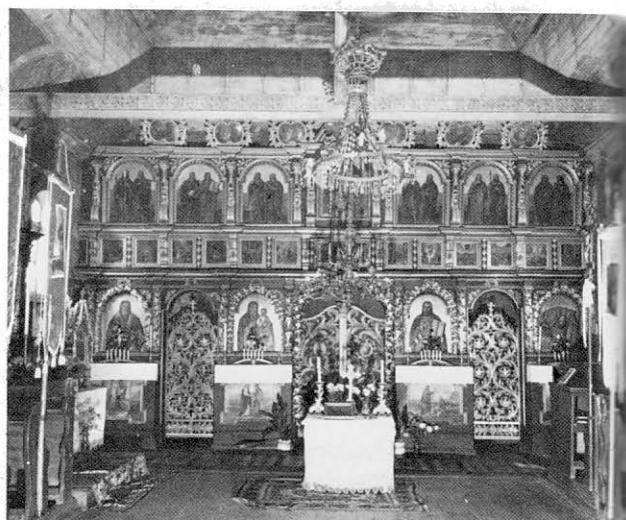
Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Образ св. Юрія-Переможця.

225.

Церква в селі Поздяч, повіту Ярослав, збудована в 1777 році. Образи в мальовничих барочних кіотах.

226.

Дерев'яна церква в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році.





227.

Дерев'яна церква в селі Висона, повіту Горлиці, збудована в 1779 році.



228.

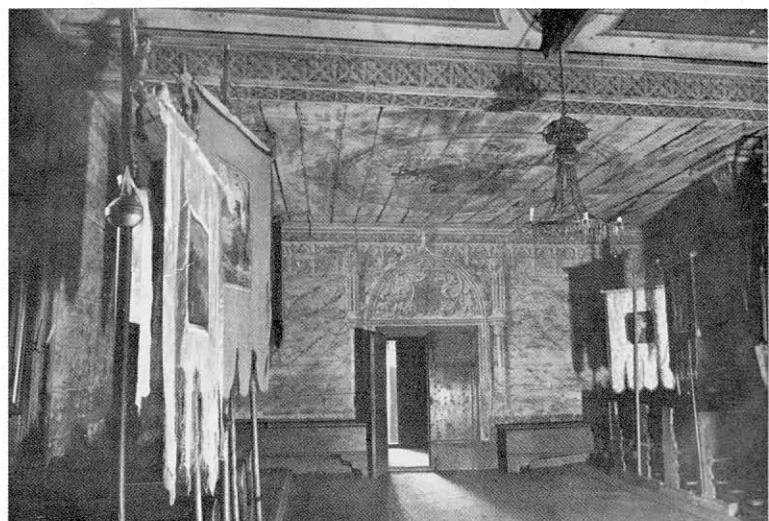
Дерев'яна церква в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Плафон осередкового зрубу.

229.

Інтер'єр дерев'яної церкви в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Іконостас.

230.

Інтер'єр дерев'яної церкви в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Бабинець.



231.

Дерев'яна церква в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Образ в мальовничому барочному кіоті.



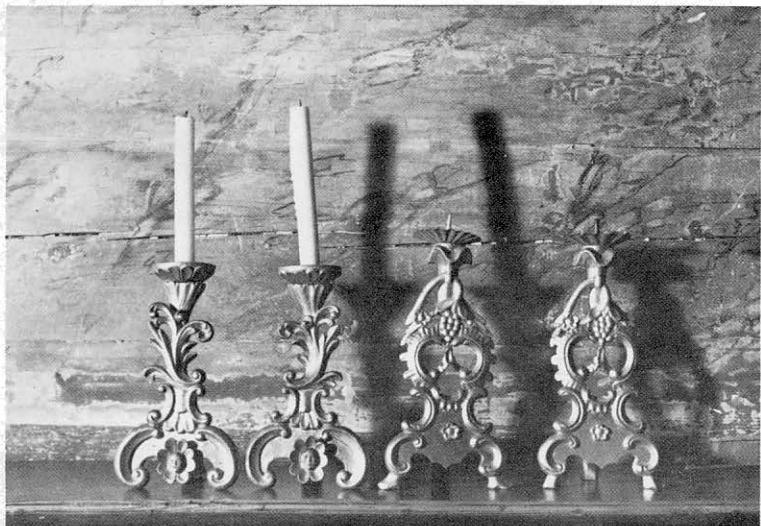
232.

Дерев'яна церква в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Образ в мальовничому барочному кіоті.

233.

Дерев'яна церква в селі Висова, повіту Горлиці, збудована в 1779 році. Образ в мальовничому барочному місці.





234.

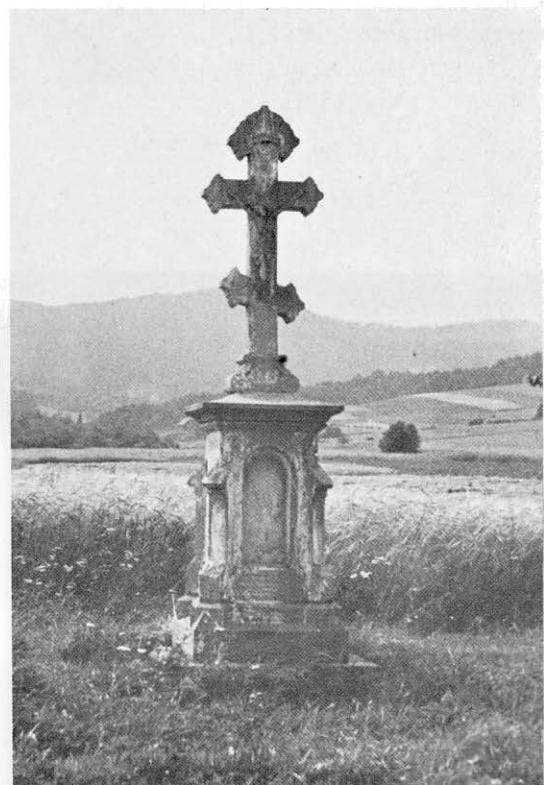
Декоративні свічники в церкві села Висова, повіту Горлиці, збудованій в 1779 році.

236.

Хрест з барочним п'єдесталом, в полі, коло села Висова, повіту Горлиці.

235.

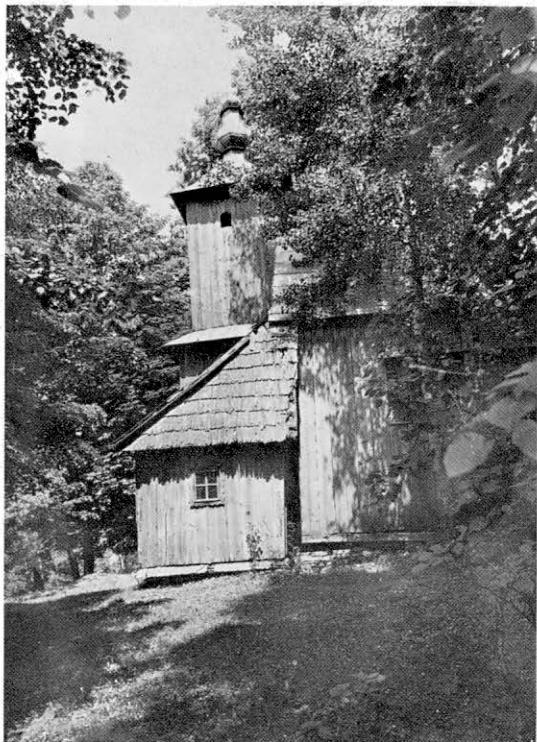
Мурвана церква в селі Висова, повіту Горлиці, рік побудування невідомий.





237.

Дерев'яна церква в селі Ракова, повіту Сянік, збудована в 1779 році. Вигляд з дзвіниці.



238.

Дерев'яна церква в селі Ракова, повіту Сянік, збудована в 1779 році. Вигляд з боку вівтаря.



239.

Дерев'яна церква в селі Ракова, повіту Сянік, збудована в 1779 році. Інтер'єр з іконостасом.



240. Дерев'яна церква в селі Ракова, повіту Сянік, збудована в 1779 році. Бабинець з балконом для хора.



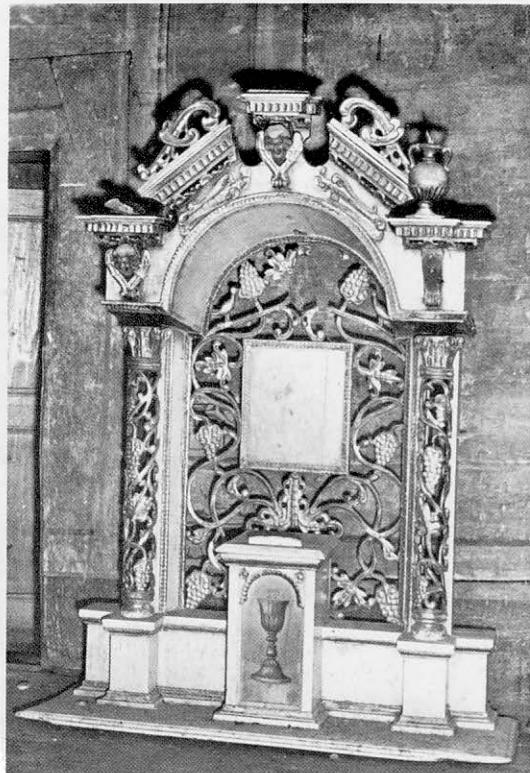
241.

Церква села Крампна, повіту Ясло, збудована в 1782 році, серед мальовничого краєвиду, в риштованні.



242.

Церква села Крампна, повіту Ясло, збудована в 1782 році, серед мальовничого краєвиду, в риштованні.



243.

Церква в селі Крампна, повіту Ясло воєвідства Ряшів, збудована в 1782 році. Декоративна деталь.

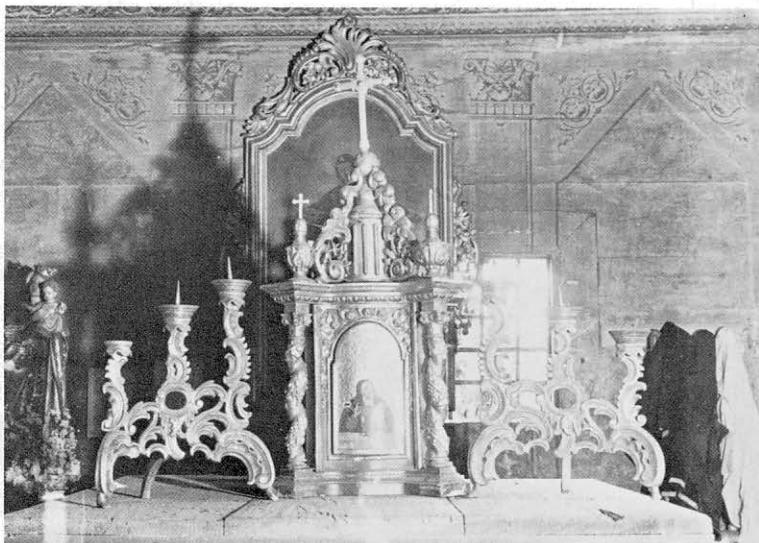


244.

Церква в селі Крампна, повіту Ясло, збудована в 1782 році. Декоративна деталь.

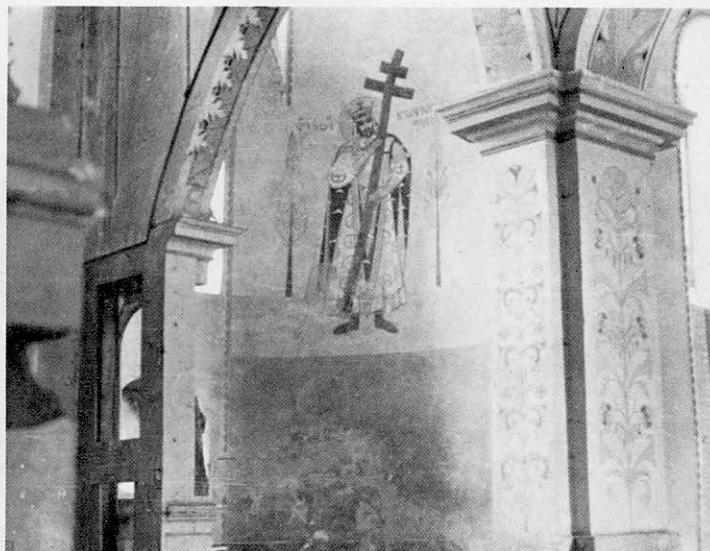
245.

Церква в селі Крампна, повіту Ясло, збудована в 1782 році. Розпис стіни і декоративні деталі в стилі бароко.

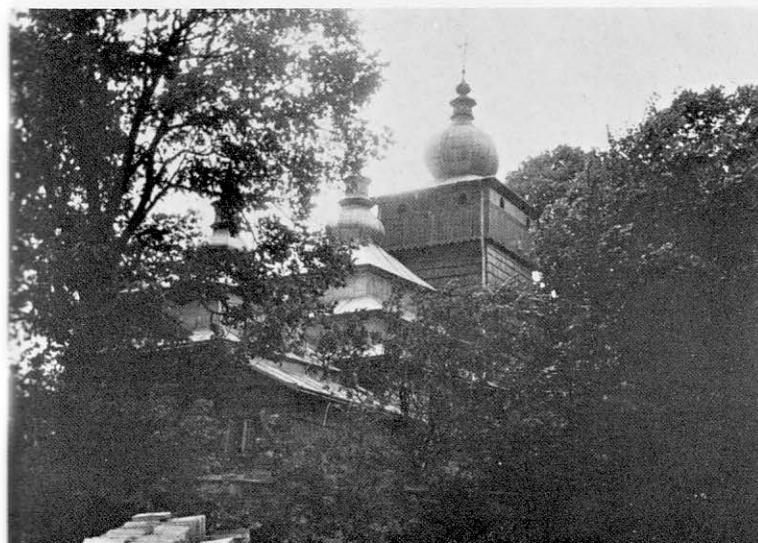


246.

Мурівана церква в селі Лабова, повіту Новий Санч, збудована в 1784 році.

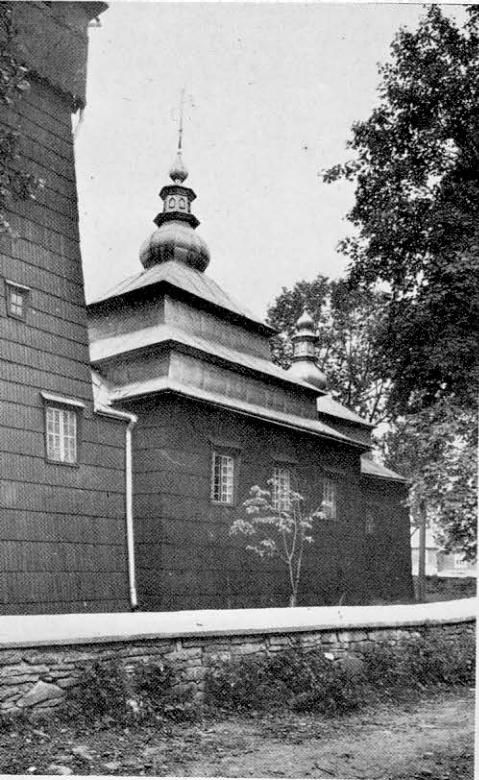


247. Мурівана церква в селі Лабова, повіту Новий Санч, збудована в 1784 році. Інтер'єр розмалювали влітку 1944 року Василь Кричевський та М. Бутович.



248.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське, повіту Горлиці, збудована в 1786 році.



249.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське,
повіту Горлиці, збудована в 1786 році.



250.

Дерев'яна церква в селі
Устє Руське, повіту Гор-
лиці, збудована в 1786
році.



251.

Дерев'яна церква в селі
Устє Руське, повіту Гор-
лиці, збудована в 1786
році.

252.

Дерев'яна церква в селі
Устє Руське, повіту Гор-
лиці, збудована в 1786
році.



253.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське,
повіту Горлиці, збудована в 1786 році.



254.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське,
повіту Горлиці, збудована в 1786 році.





255.



256.



257.



258.

255.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське, повіту Горлиці, збудована в 1786 році.

256.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське, повіту Горлиці, збудована в 1786 році. Мурівана каплиця при церкві.

257.

Дерев'яна церква в селі Устє Руське, повіту Горлиці, збудована в 1786 році. Мурівана каплиця при церкві.

258.

Дерев'яна церква в селі Баниця, повіту Горлиці, збудована в 1787 році.



259.

Дерев'яна церква в селі Баниця, повіту Горлиці, збудована в 1787 році.



260.

Дерев'яна церква в селі Баниця, повіту Горлиці, збудована в 1787 році.



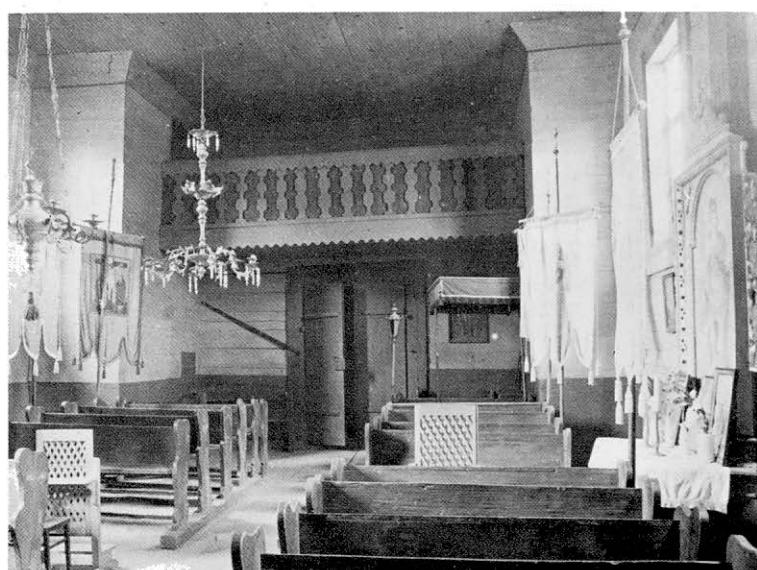
261.

Дерев'яна церква в селі
Баниця, повіту Гор-
лиці, збудована в 1787
році.



262.

Дерев'яна церква в селі
Баниця, повіту Гор-
лиці, збудована в 1787
році.



263.

Дерев'яна церква в селі
Баниця, повіту Гор-
лиці, збудована в 1787
році.



264.

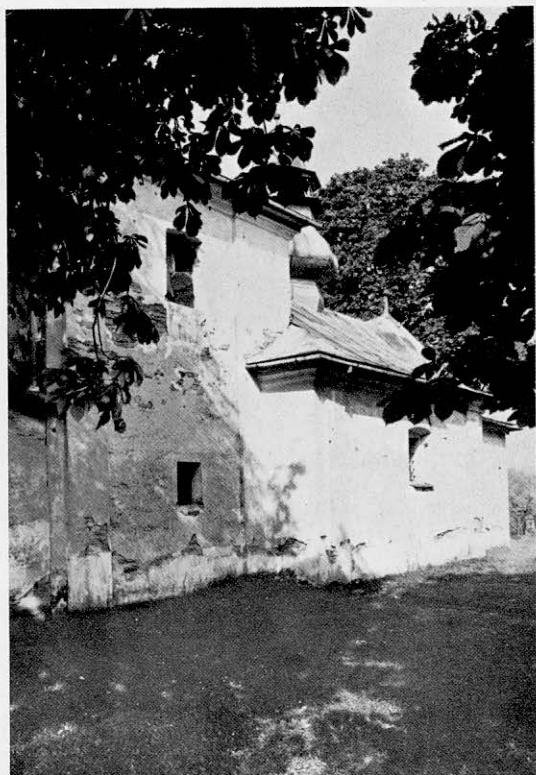
Мурівана церква в селі Терстяна, по-
віту Кросно, збудована в 1787 році.

265.

Мурівана церква в селі Терстяна, по-
віту Кросно, збудована в 1787 році.

266.

Мурівана церква в селі Терстяна, по-
віту Кросно, збудована в 1787 році.





267.

Напівдерев'яна, напівмурена церква в селі Мохначка Вижна, повіту Новий Санч, збудована в 1787 році.



268. Мурена церква в селі Тилява, збудована в 1787 році. Загальний вигляд з боку вівтара.

269. Дерев'яна церква в селі Баниця, повіту Горлиці, збудована в 1787 році.





270.

Церква в селі Баниця, повіту Горлиці, збудована в 1787 році. Образ в декоративній рамі (з обох боків стилізація винограда).

271.

Церква в селі Чарне, повіту Горлиці, збудована в 1789 році.



272.

Церква в селі Чарне, повіту Горлиці, збудована в 1789 році.



273.

Церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році.



274.

Церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році. Плафон центральної бані.

275.

Церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році. Інтер'єр з іконостасом.





276.

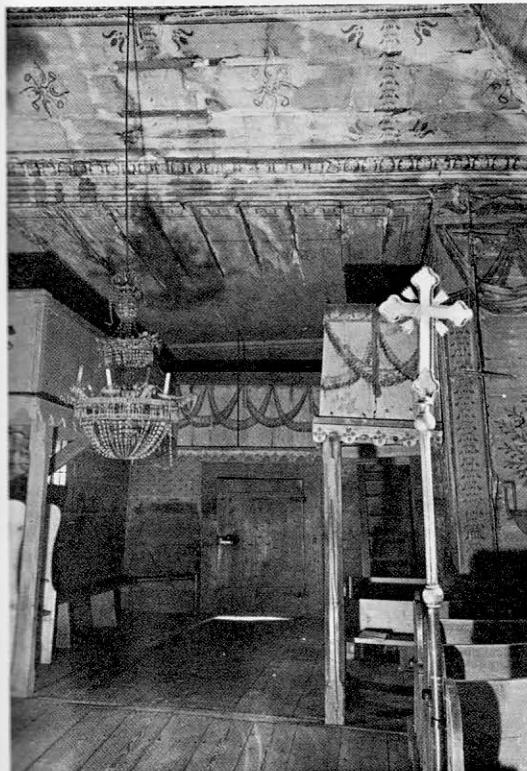
Церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році. Розпис стін в інтер'єрі і образ в мальовничому барочному кіоті.

277.

Церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована в 1789 році. Бабинець з розписом стін.

278.

Друга, мабуть, старіша дерев'яна церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована, як гадаємо, десь у середині XVIII сторіччя, або й раніше, показана в процесі руйнування. Трохи далі видно пізнішу церкву року 1789-го.





279.

Друга, мабуть, старіша дерев'яна церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована, як гадаємо, десь у середині XVIII сторіччя, або й раніше, показана в процесі руйнування.

280.

Друга, мабуть, старіша дерев'яна церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована, як гадаємо, десь у середині XVIII сторіччя, або й раніше, показана в процесі руйнування.

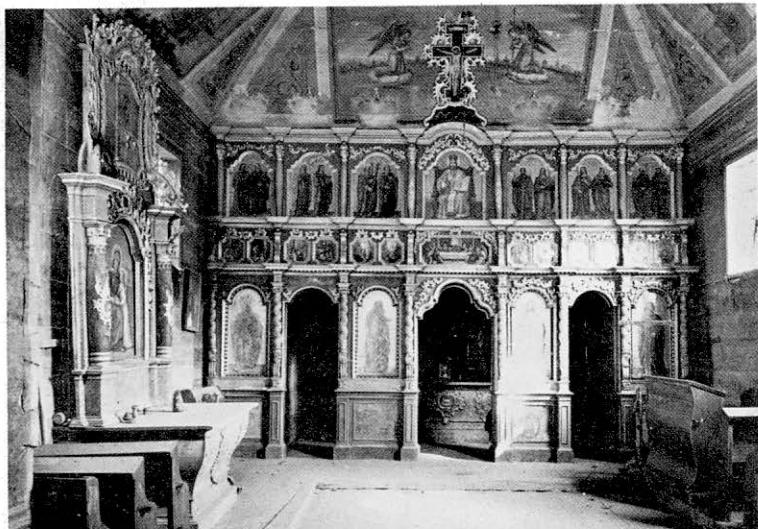
281.

Друга, мабуть, старіша дерев'яна церква в селі Чарнє, повіту Горлиці, збудована, як гадаємо десь у середині XVIII сторіччя, або й раніше, показана в процесі руйнування.



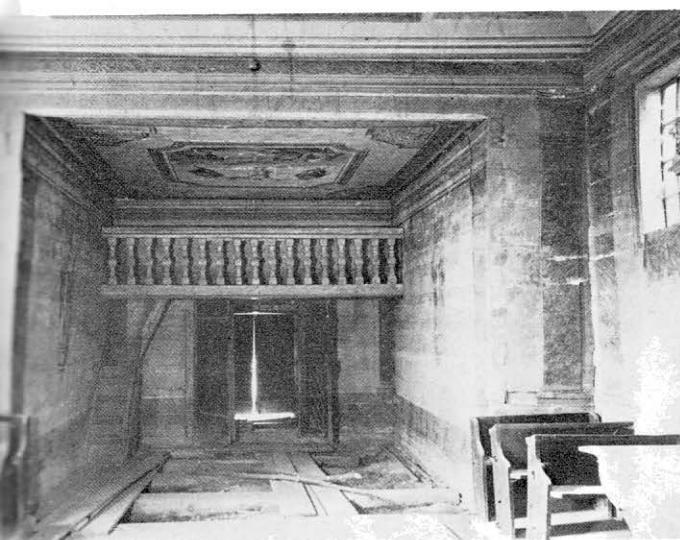
282.

Не цілком ідентифіко-
вана світлина інтер'єру
церкви в селі Чарнє,
повіту Горлиці — саме
тієї, яку зруйновано.
Іконостас.



283.

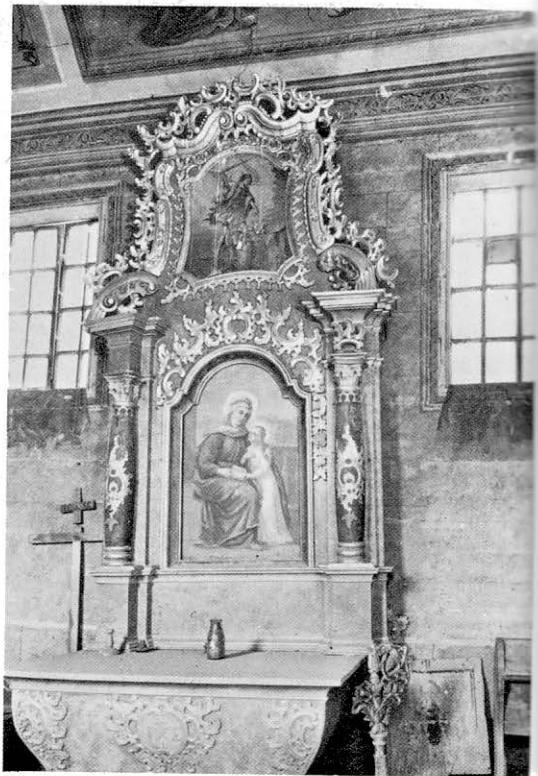
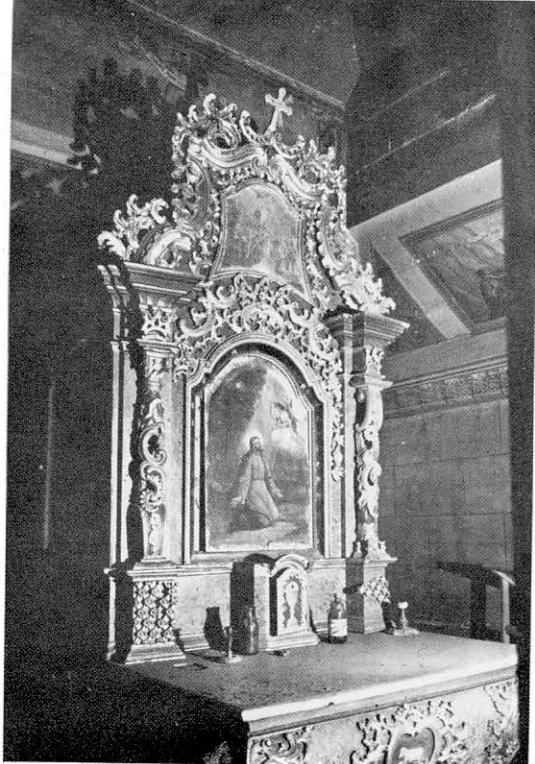
Не цілком ідентифіко-
вана світлина інтер'єру
церкви в селі Чарнє,
повіту Горлиці — саме
тієї, яку зруйновано.
Бабинець.



284.

Не цілком ідентифікована світлина ін-
тер'єру церкви в селі Чарнє, повіту
Горлиці — саме тієї, яку зруйновано.
Образ.





285.

Не цілком ідентифікована світлина інтер'єру церкви в селі Чарне, повіту Горлиці — саме тієї, яку зруйноване. Запрестольний образ.



286.

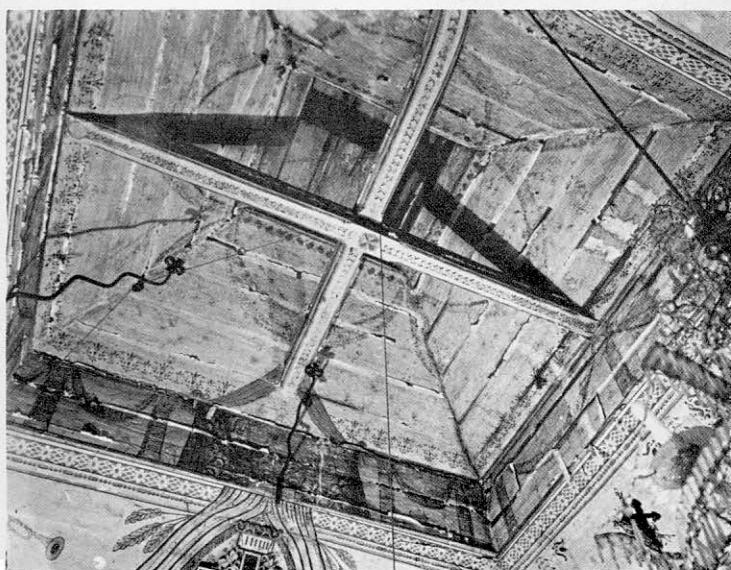
Не цілком ідентифікована світлина інтер'єру церкви в селі Чарне, повіту Горлиці — саме тієї, яку зруйновано.

287.

Народний живопис, який в архівному запису фігурує належним до церкви в селі Чарне, повіту Горлиці, (можливо з тієї церкви, яку зруйновано).



288. Народний живопис, який в архівному запису фігурує належним до церкви в селі Чарне, повіту Горлиці (можливо з тієї церкви, яку зруйновано).



289. Внутрішній вигляд центральної церковної вежі, цілком відповідний зовнішній формі її. Для більшої міцності, цю частину будівлі скріплено хрестовиною двох орнаментованих балок. Хоч в архівних записах є вказівка на те, що це інтер'єр церкви з села Чарне, повіту Горлиці, проте точність цього факту вважаємо неперевіrenoю.



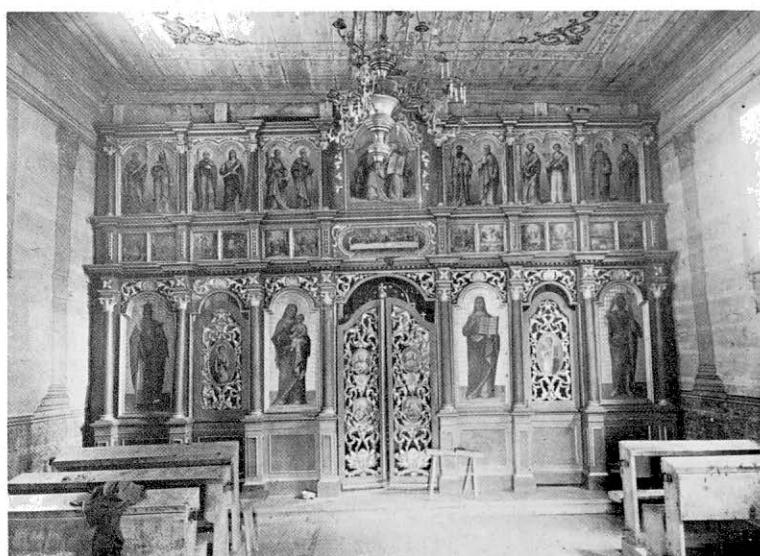
290.
Дерев'яна церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?). Вигляд з боку дзвіниці.



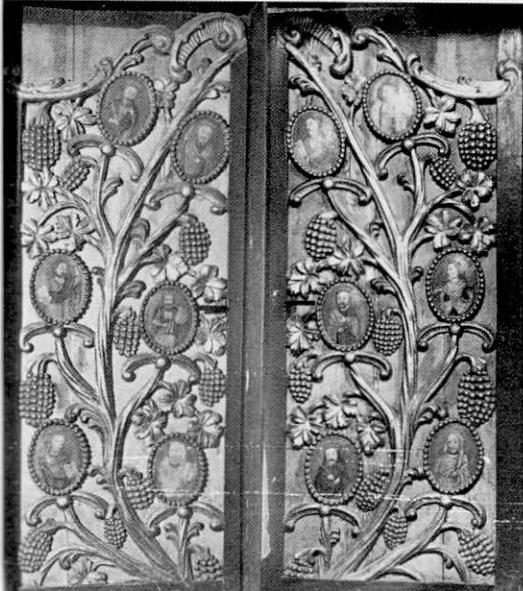
291. Дерев'яна церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 року була вже самостійна парафія, а року побудування точно не знаємо).



292.
Дерев'яна церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?).



293.
Церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?). Іконостас.



294.

Церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?). Царські врата.



295.

Церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?). Образ намальований на дереві.



296.

Церква в селі Голучків, повіту Сянік, збудована за XVIII століття (1791 р.?). Образ.



297.

Дерев'яна церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Загальний вигляд церкви серед дерев.

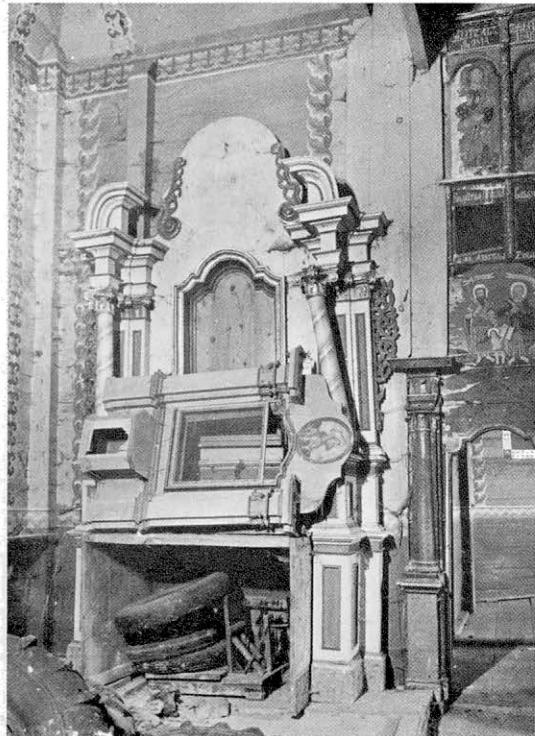
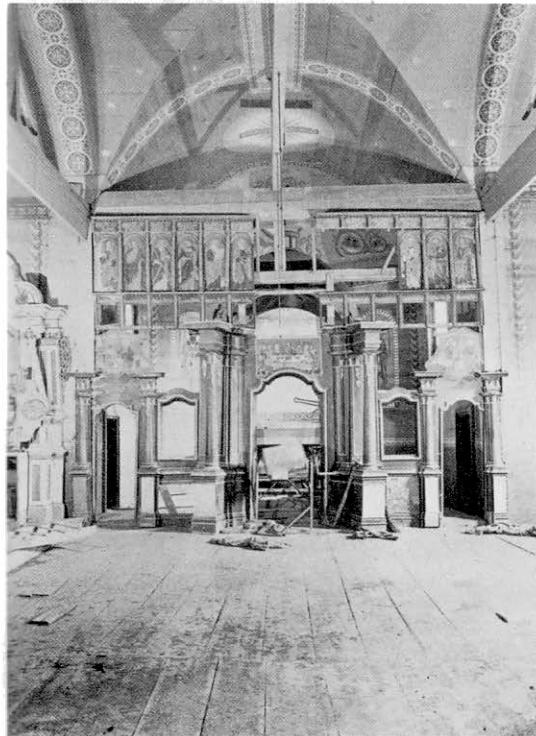
298.

Церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Вигляд з боку входу.



299.

Церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Деталь екстер'єра.



300.

Церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Інтер'єр.

301.

Церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Інтер'єр.

302.

Церква в селі Трійця, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Інтер'єр.



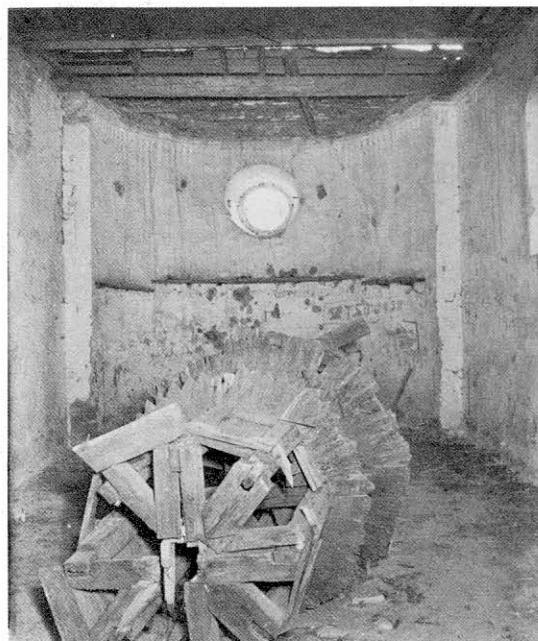


303.

Мурівана церква в селі Билична, повіту Горлиці, збудована в 1792 році.



304. Мурівана церква в селі Билична, повіту Горлиці, збудована в 1792 році.



305.

Церква в селі Билична, повіту Горлиці, збудована в 1792 році. Інтер'єр вівтара.



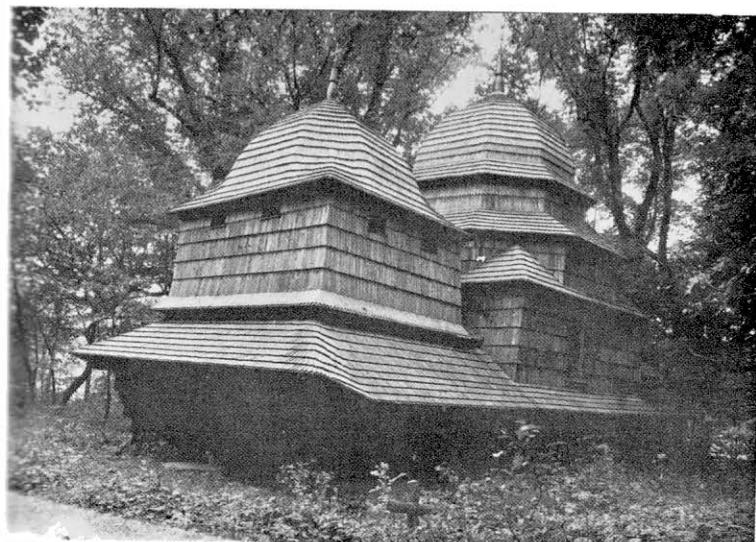
306.

Церква в селі Билична, повіту Горлиці, збудована в 1792 році. Інтер'єр церкви з боку входу.



307.

Дерев'яна церква в селі Войкова, повіту Новий Санч, збудована в 1792 році.



308.

Дерев'яна церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Вигляд з боку входу.



309.

Церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році.



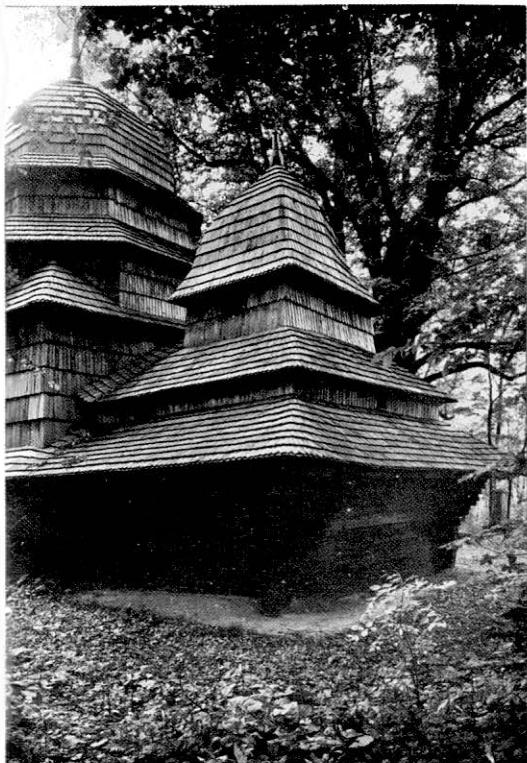
310.

Церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році.

311.

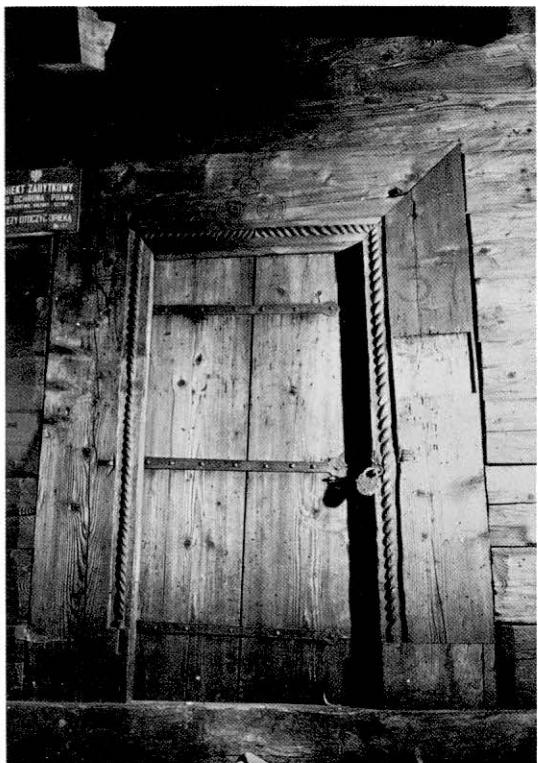
Церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році.





312.

Церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Вигляд з боку вівтаря.



313.

Церква в селі Рівне, повіту Устрики Долішні, збудована в 1792 році. Двері з орнаментованим одвірком.

314.

Дерев'яна церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Загальний вигляд.



315.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Вигляд з боку вівтаря.

316.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Дзвіниця.

317.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році.





318.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Бабинець.

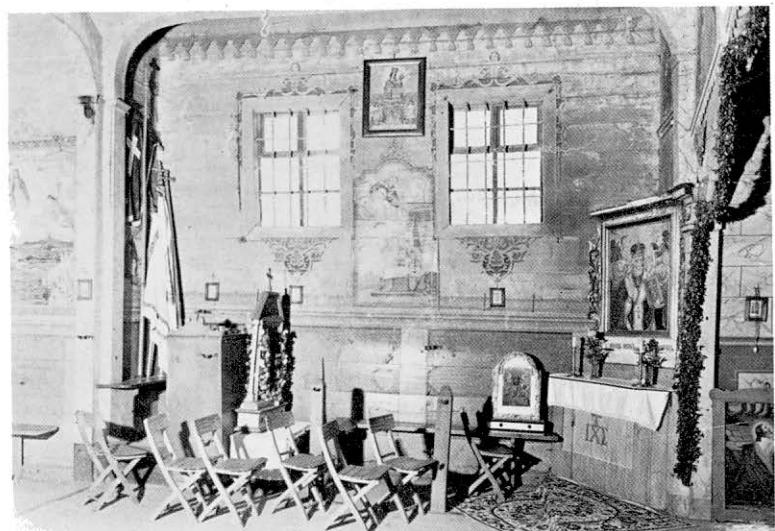


319.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Інтер'єр вівтара. Нутро святилища.

320.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Інтер'єр.



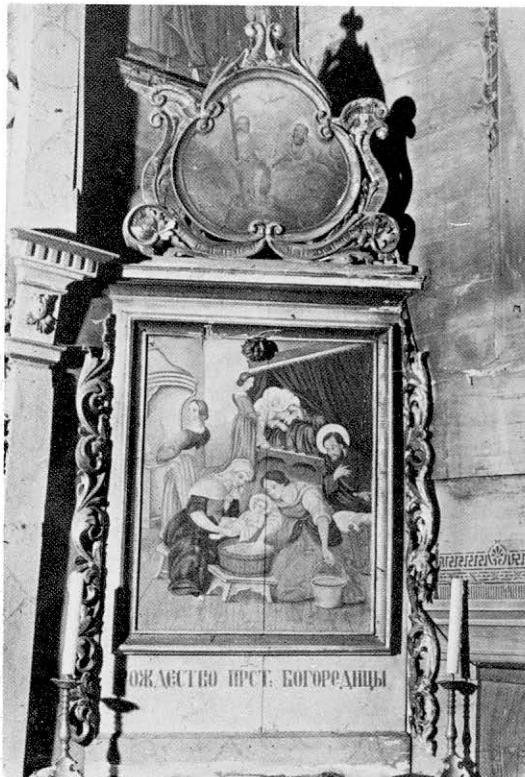


321.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Вигляд центральної бані зсередини.

322.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Образ.



323.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Образ в барочному декорі.





324.

Церква в селі Прусік, Любачівського повіту, збудована в 1793 році. Образ.



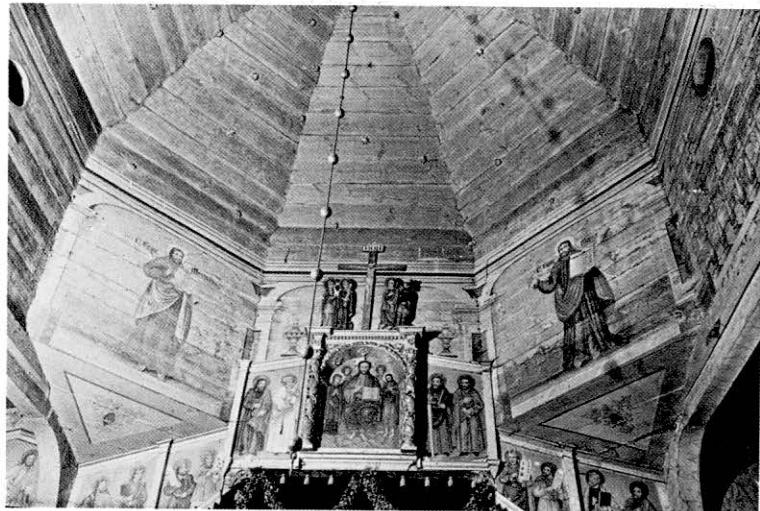
325.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Композиція Страшного Суду.

326.

Дерев'яна церква серед дерев в селі Ждиня, повіту Горлиці, збудована в 1795 році.



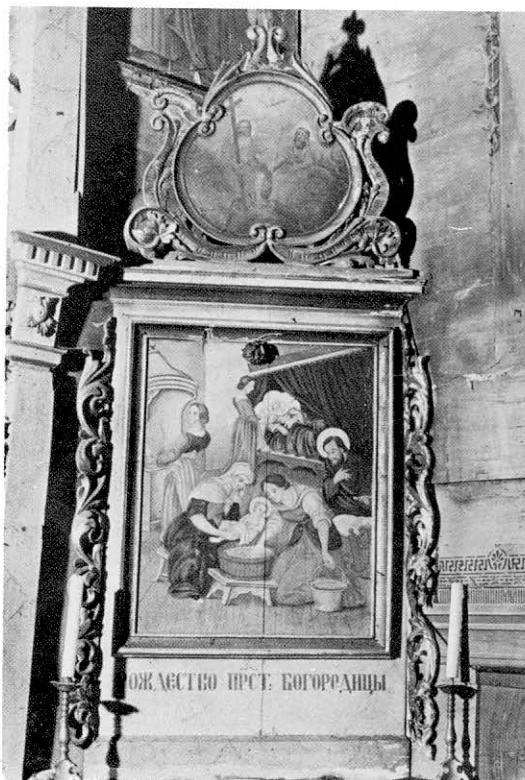


321.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Вигляд центральної бани зсередини.

322.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Образ.



323.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Образ в барочному декорі.





324.

Церква в селі Прусік, Любачівського повіту, збудована в 1793 році. Образ.



325.

Церква в селі Прусік, повіту Любачів, збудована в 1793 році. Композиція Страшного Суду.

326.

Дерев'яна церква серед дерев в селі Ждиня, повіту Горлиці, збудована в 1795 році.



327.

Церква в селі Ждиня,
повіту Горлиці, збудо-
вана в 1795 році.



328.

Церква в селі Ждиня,
повіту Горлиці, збудо-
вана в 1795 році.



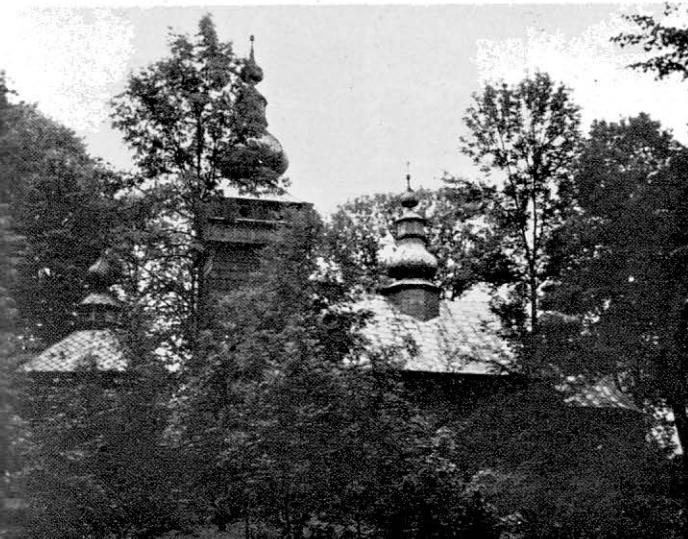
329.

Церква в селі Ждиня,
повіту Горлиці, збудо-
вана в 1795 році. Мур
навколо церковної зем-
лі.



330.

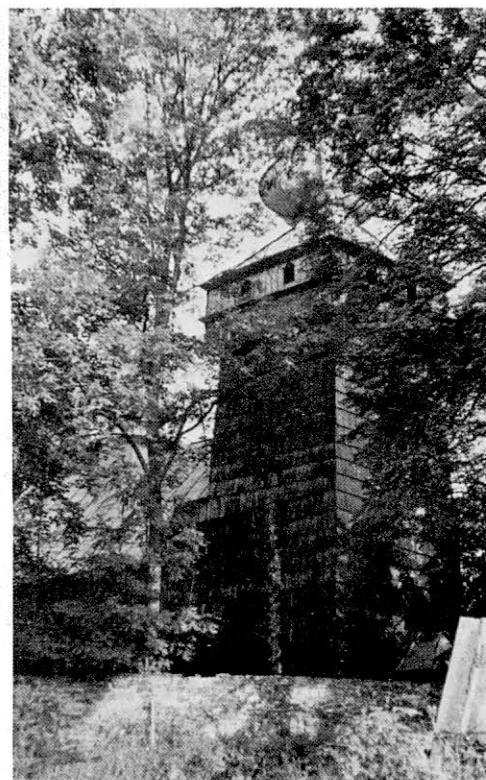
Церква в селі Ждиня, повіту Горлиці, збудована в 1795 році. Вхід до церковної території в кам'яній стіні, якою її обнесено.



332.

Церква в селі Нова Весь, повіту Новий Санч, збудована в 1795 році. Дзвіниця.

331. Дерев'яна церква в селі Нова Весь, повіту Новий Санч, збудована в 1795 році.



333. Церква в селі Нова Весь, повіту Новий Санч, збудована в 1795 році. Стара статуя коло церкви.



334.
Мурівана церква в селі Явірки, повіту Новий Торг, збудованої в 1798 році. Фрагмент іконостаса.



335.
Стара церква XVIII століття в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, в стадії перетворення її на клуб.

336.

Стара занедбана церква XVIII століття в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, в стадії пепретворення її на клуб.



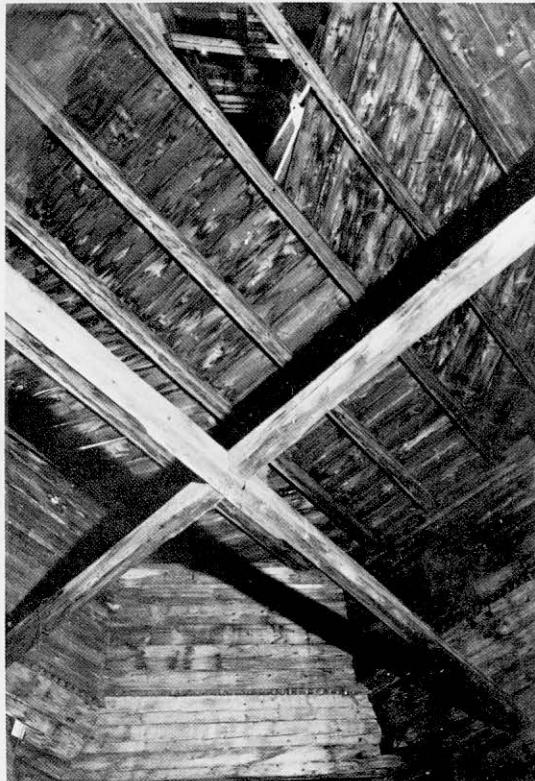
337.

Дерев'яна церква в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, збудована в 1799 році. Загальний вигляд.



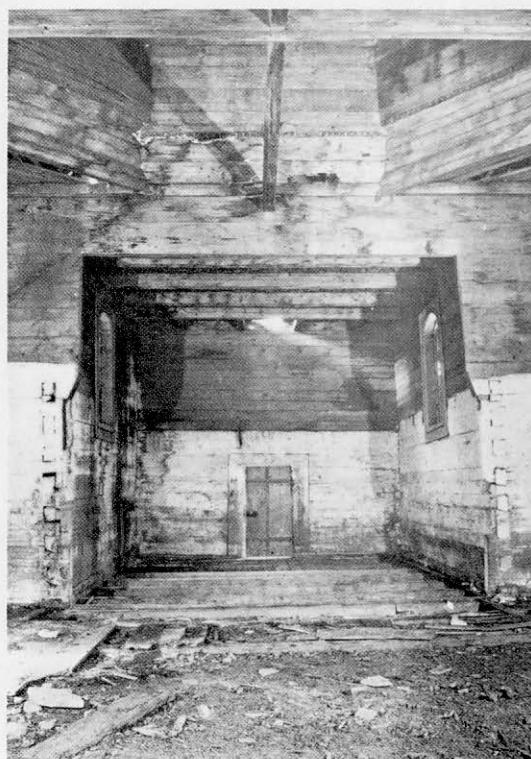
338.

Церква в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, збудована в 1799 році. Дзвіниця коло церкви.



339.

Церква в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, збудована в 1799 році. Нутро церкви в занедбаному стані.



340.

Церква в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, збудована в 1799 році. Нутро церкви в занедбаному стані.

341.

Церква в селі Коросно, повіту Устрики Долішні, збудована в 1799 році. Нутро церкви в занедбаному стані.

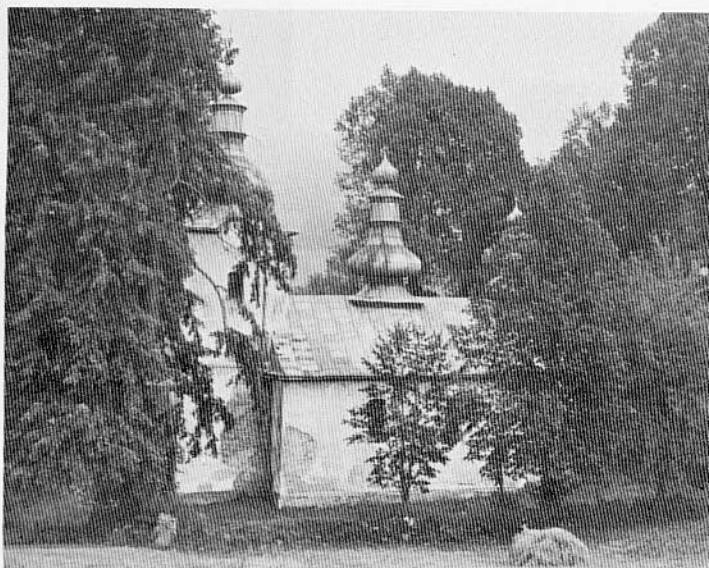
МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Фотодокументація пам'яток
за XIX століття, роки 1800-1826

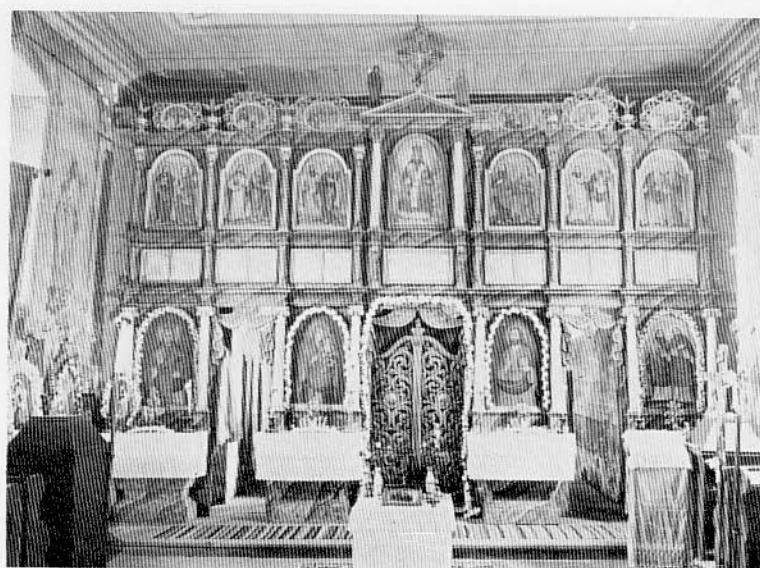
IV.



342. Мурівана церква в селі Бліхнарка, повіту Горлиці, збудована в 1801 році.



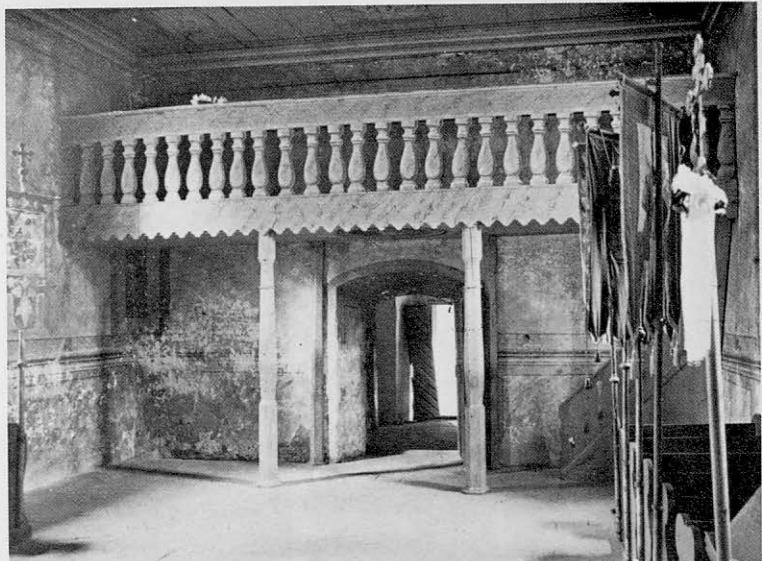
343. Мурівана церква в селі Бліхнарка, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Зовнішній вигляд.



344. Мурівана церква в селі Бліхнарка, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Іконостас.

345.

Мурівана церква в селі
Бліхнарка, повіту
Горлиці, збудована в
1801 році. Бабинець.



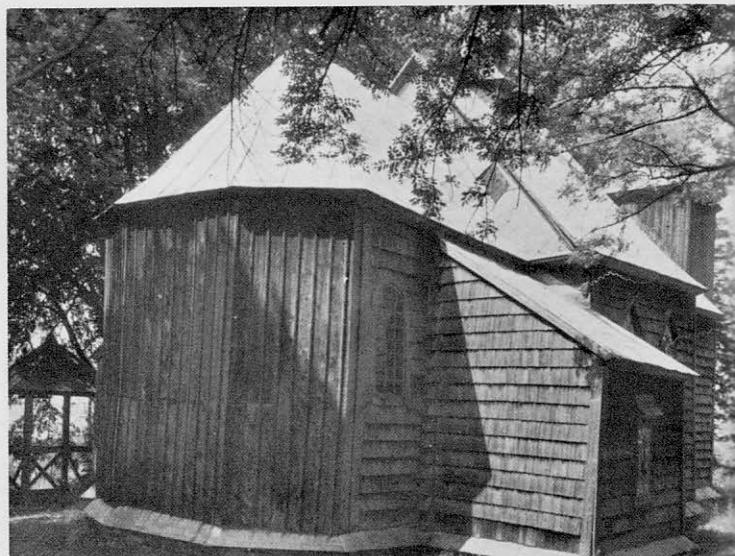
346.

Мурівана церква в селі
Бліхнарка, повіту
Горлиці, збудована в
1801 році.



347.

Дерев'яна церква в селі
Вільшаниця, повіту
Лісько, збудована
в 1801 році. Зовнішній
вигляд.



348.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці. Збудована в 1801 році. Зовнішній вигляд.



349.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Зовнішній вигляд.



350.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Деталь ззовні.

351.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році.
Деталь ззовні.



352.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році.
Деталь ззовні.

353.

Дерев'яна церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році.
Деталь ззовні.



354.

Церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Окрема маленька дзвіниця.

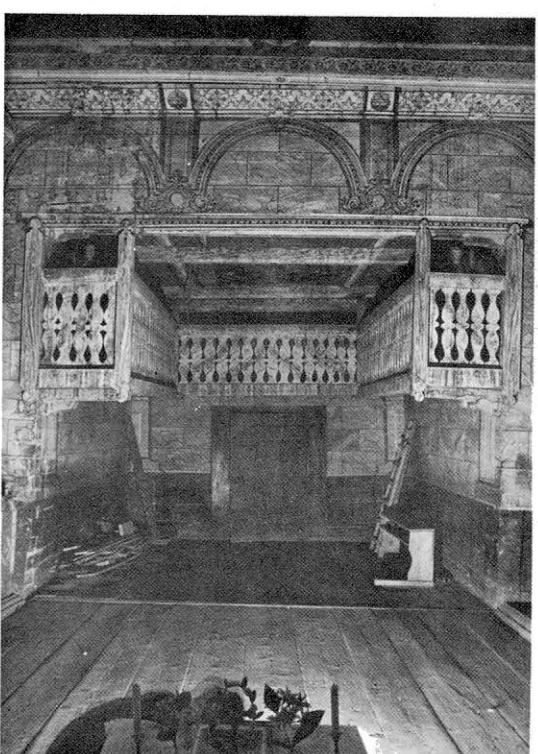


355.

Церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Фрагмент стелі.

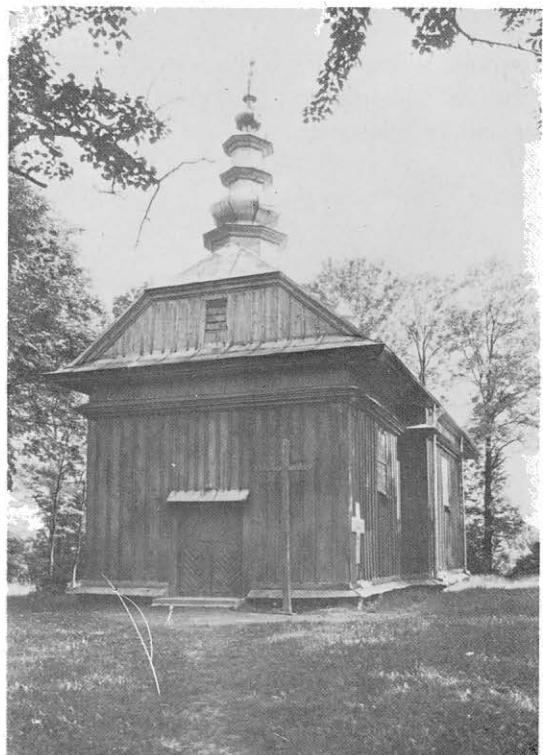
356.

Церква в селі Ріпки, повіту Горлиці, збудована в 1801 році. Бабинець з балконом для хора.



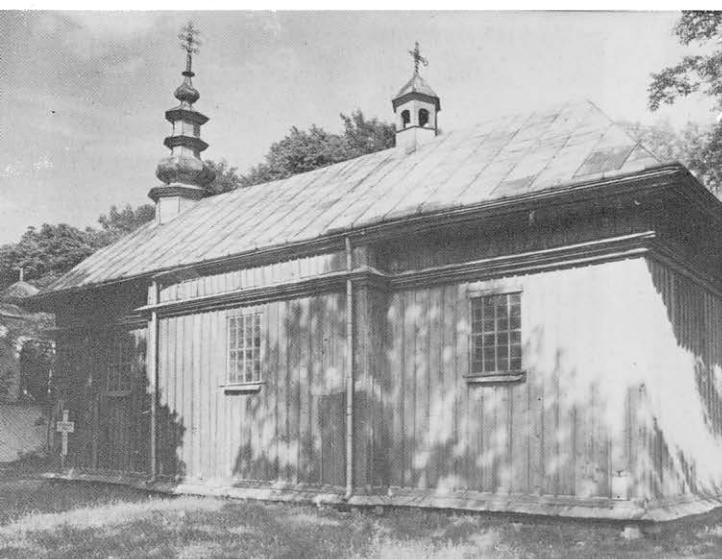
357.

Дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 р. Зовнішній вигляд.



358.

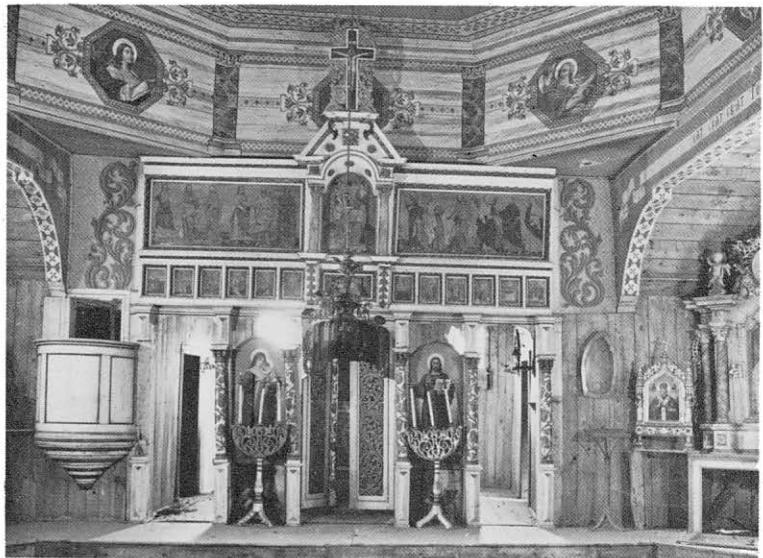
Дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Зовнішній вигляд.



359. Дерев'яна церква Собору Пресвятої Богородиці в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Дзвіниця.

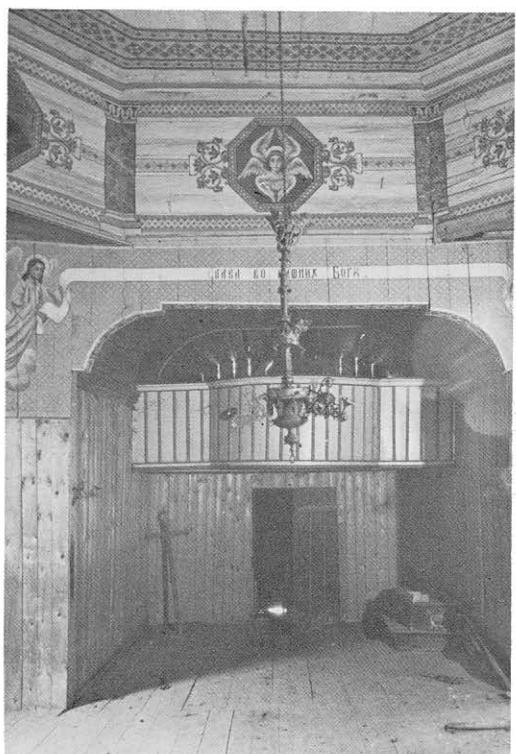
360.

Дерев'яна церква Собо-
ру Пресвятої Богороди-
ці в селі Дудинці,
повіту Сянік, збудована
в 1802 році. Іконостас.



361.

Дерев'яна церква Собо-
ру Пресвятої Богороди-
ці в селі Дудинці,
повіту Сянік, збудована
в 1802 році. Стеля го-
ловного зрубу.



362.

Дерев'яна церква села Дудинці,
повіту Сянік. Бабинець і балкон хору.



363.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Кіот з образом.

364.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Образ в різблленій рамі.

365.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Образ в кіоті.





366.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Образ Розп'яття в декоративному кіоті.

367.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Декоративні свічники.

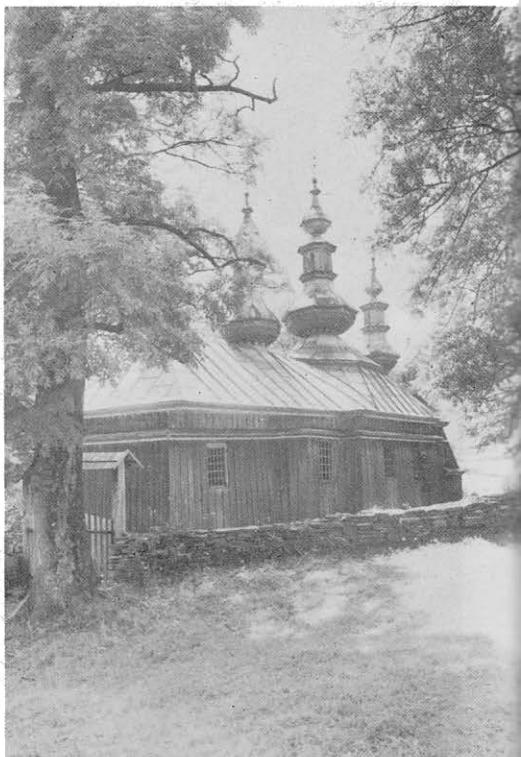
368.

Дерев'яна церква в селі Дудинці, повіту Сянік, збудована в 1802 році. Двері оббито декоративними скобами.



369.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році.



370.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Загальний вигляд ззовні.



371.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році.



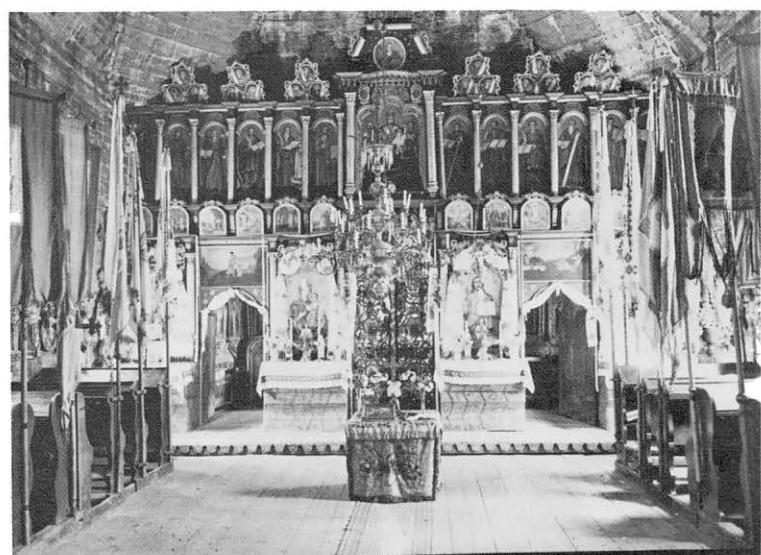
372.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Дзвіниця.



373.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Царські врата.



374.

Дерев'яна церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Іконостас.



375.

Церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Деталь інтер'єру.



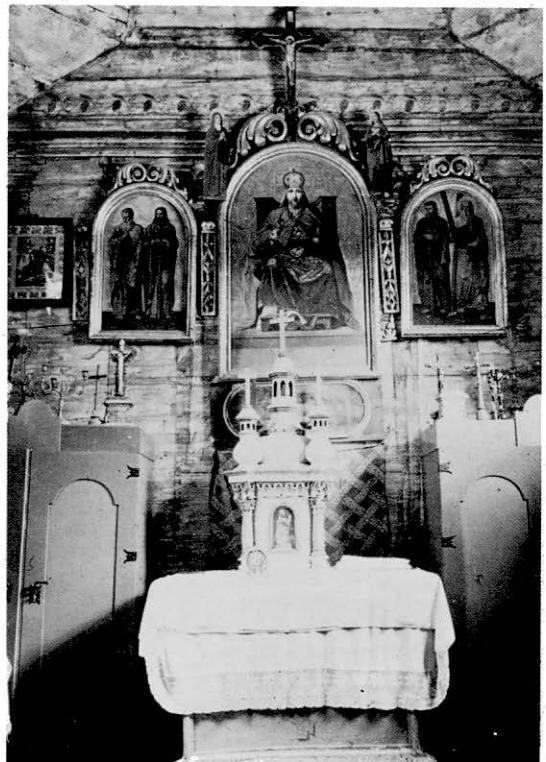
136

375.

Церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Бабинець.

377.

Церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Деталь інтер'єра.





378.

Церква в селі К о м а н ъ ч а , повіту Сянік , збудована в 1805 році . Деталь інтер'єра .

379.

Церква в селі К о м а н ъ ч а , повіту Сянік , збудована в 1805 році . Старовинний образ .

380.

Церква в селі К о м а н ъ ч а , повіту Сянік , збудована в 1805 році . Старовинний образ .



381.

Церква в селі Команьча, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Образ Розп'яття.



382.

Мурівана церква в селі Пельня, повіту Сянік, збудована в 1805 році. Загальний вигляд.



383.

Мурівана церква в селі Маластів, повіту Горлиці, збудована в 1805 році. Загальний вигляд.



384. Дерев'яна церква в селі Смільник, повіту Устрики Долішні, збудована в 1806 році.



385. Дерев'яна церква в селі
Мацина Велика, повіту Горлиці, збудо-
вана в 1807 році.

386.

Дерев'яна церква в селі Олешичі Старі, збудо-
вана в 1809 р. (?)





387.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. (?)

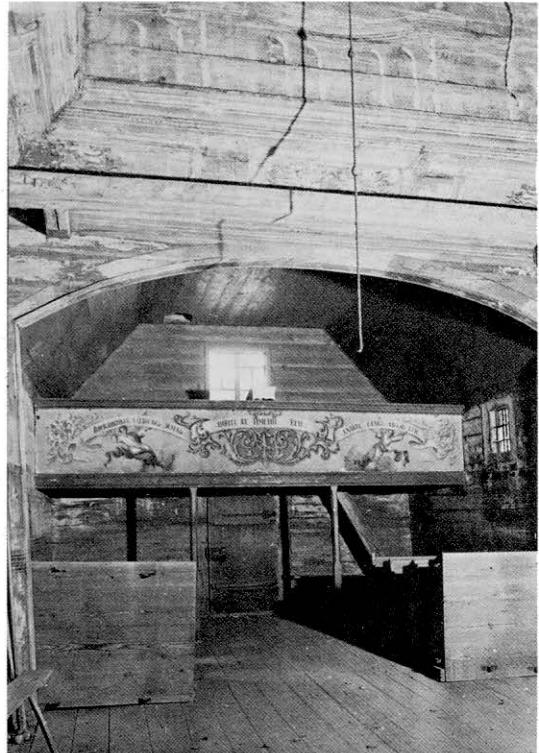
388.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. (?) Дзві-
ниця.



389.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. Ріг зрубу.



390.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. (?) Іконостас.

391.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. (?) Баби-
нець.

392.

Дерев'яна церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і, збудована в 1809 р. (?) Образ
в кіоті.





393.

Церква в селі Лосе з Ропою, збудована в 1810 році. Дзвіниця. Повіт Горлиці.



394.

Церква в селі Лосе з Ропою, збудована в 1810 р. Брама з вежею.



395.

Церква в селі Лосе з Ропою, збудована в 1810 році. Іконостас.



396.

Церква в селі Лосс з Ропою, збудована в 1810 р. Нутро храму.

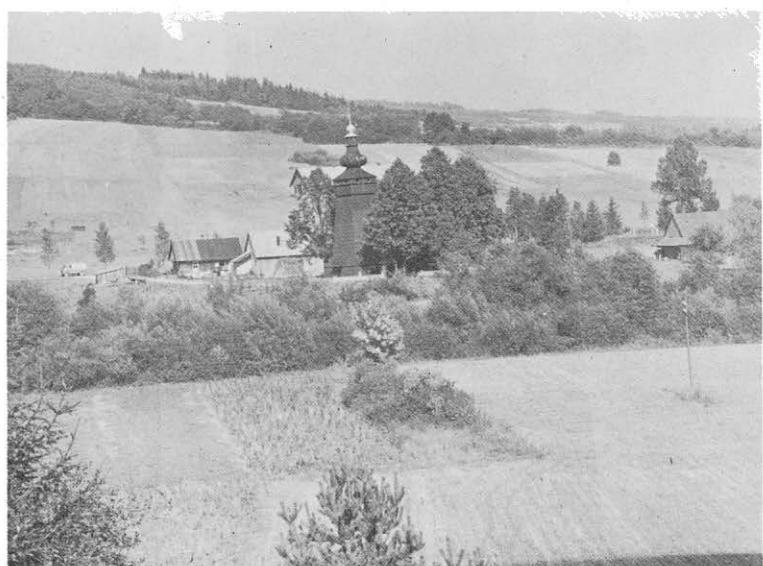


397.

Церква в селі Лосс з Ропою, збудована в 1810 р. Нутро храму.

398.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р., у краєвиді. Повіт Горлиці.





399.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р. Дзвіниця.



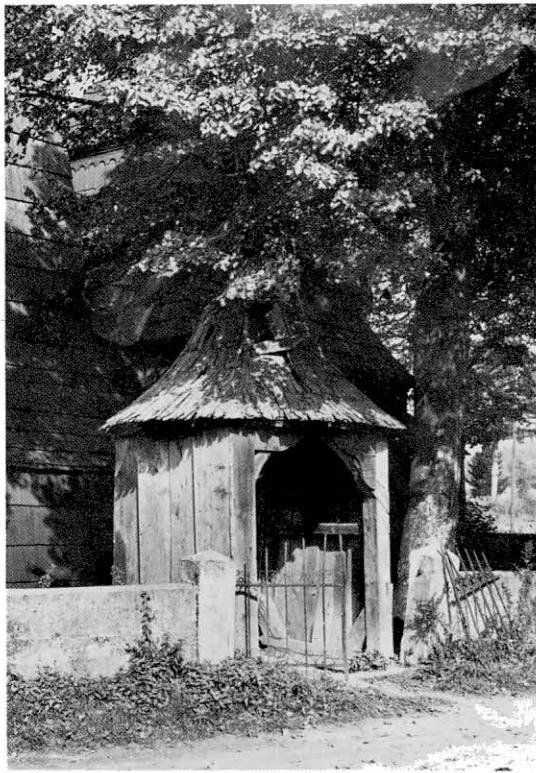
400.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р. Дзвіниця.



401.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р.



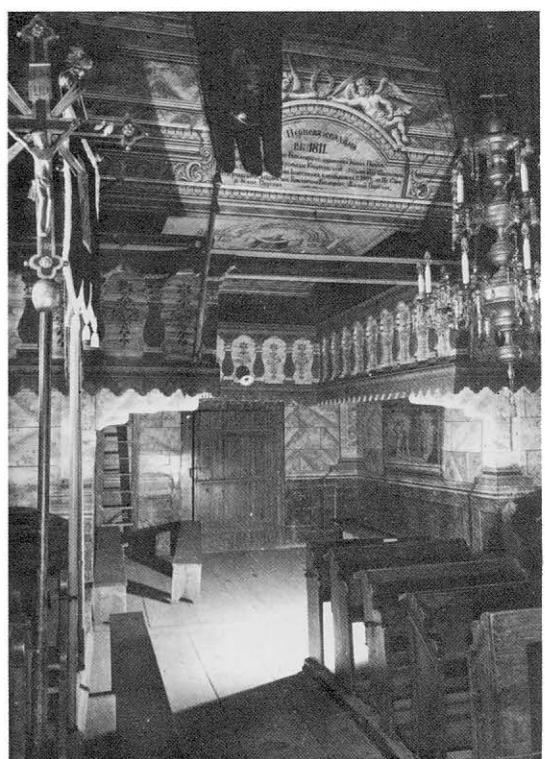
402.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р. Брама з конічною покрівлею.



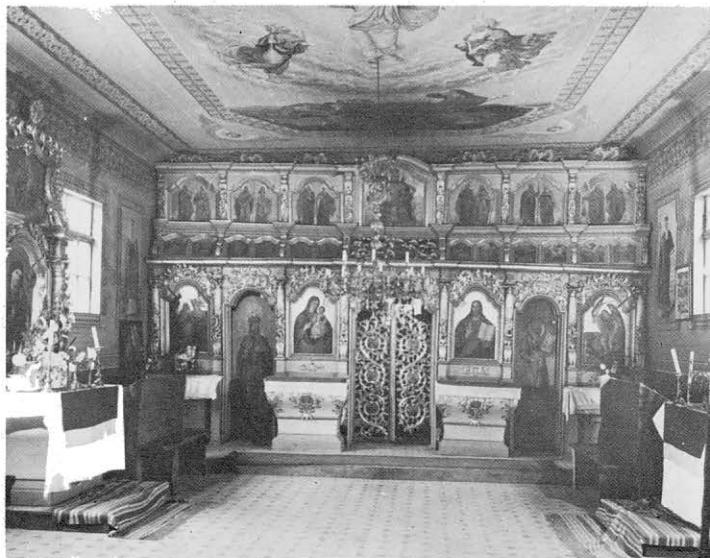
403.

Дерев'яна церква в селі Квятонь, збудована в 1811 р. Іконостас.

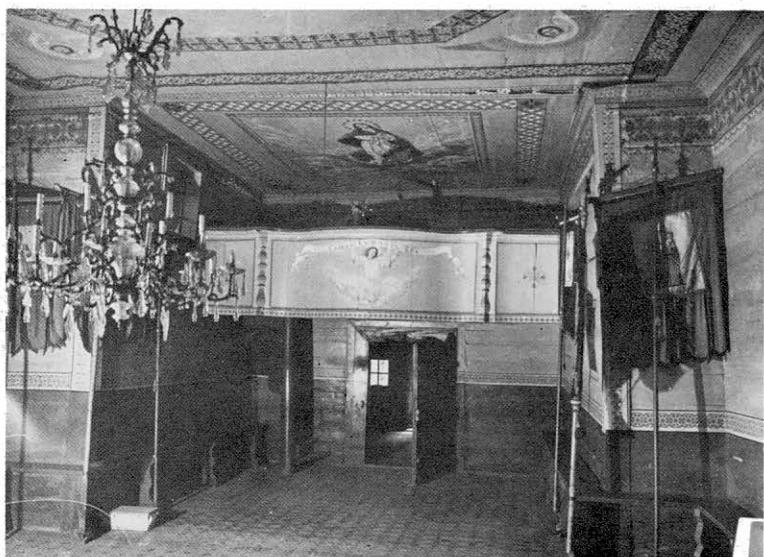




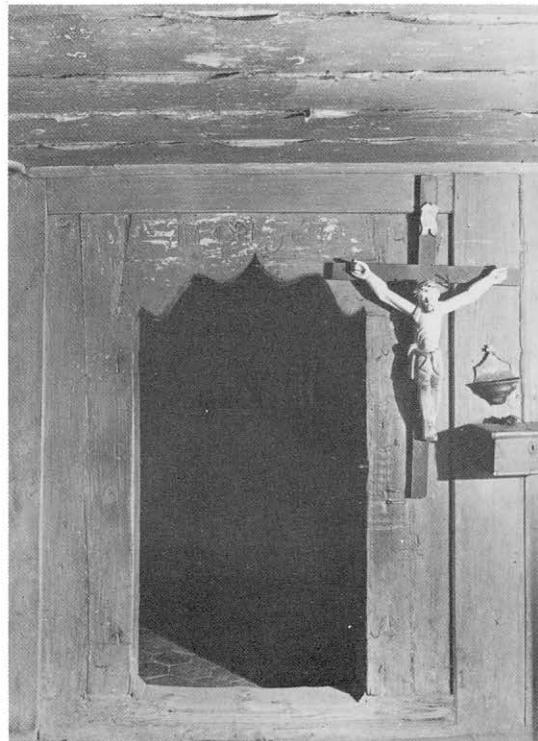
405. Дерев'яна церква в селі Ропиця Руська, збудована в 1813 році. Повіт Горлиці.



406.
Дерев'яна церква в селі
Ропиця Руська, збудо-
вана в 1813 році. Іко-
ностас.

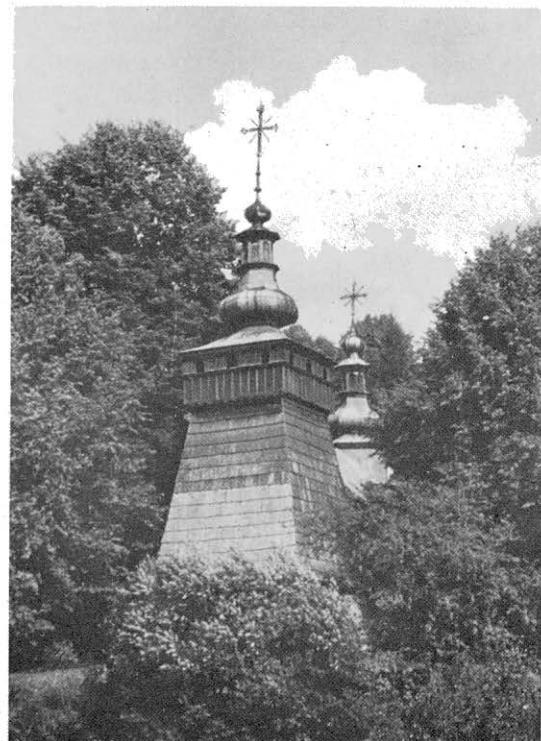


407.
Дерев'яна церква в селі
Ропиця Руська, збудо-
вана в 1813 р. Нартекс,
або бабинець.



408.

Дерев'яна церква в селі Ропиця Руська, збудована в 1813 р. Розп'яття коло профільованого одвірка.



409.

Дерев'яна церква в селі Милик, збудована в 1813 році. Повіт Новий Санч.



410.

Дерев'яна церква в селі Королева Руська, збудована в 1815 році. Повіт Новий Санч.

411.

Мурівана церква в селі Одрехова, збудована в 1817 р. Повіт Сянік.



412.

Мурівана церква в селі Одрехова, збудована в 1817 р.



413.

Мурівана церква в селі Одрехова, збудована в 1817 р. Дзвіниця.





414.

Мурівана церква в селі Одрехова, збудована в 1817 р. Інтер'єр.

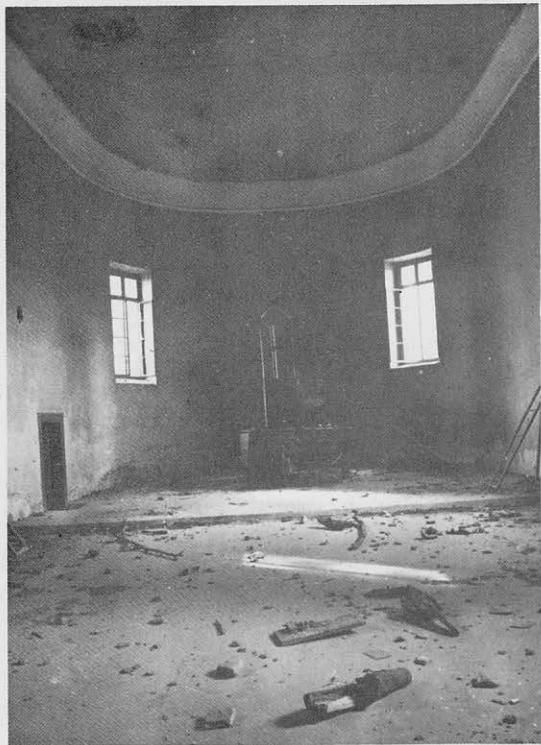


415.

Мурівана церква в селі Тернава гірна, збудована в 1817 р. Повіт Лісько.

416.

Мурівана церква в селі Тернава гірна, збудована в 1817 р. Інтер'єр.



417.

Мурівана церква в селі Тернава
гірна, збудована в 1817 р. Інтер'єр.



418.

Мурівана церква в селі
Смерековець, збу-
дована в 1818 р. Повіт
Горлиці.



419.

Мурівана церква в селі
Смерековець, збу-
дована в 1818 р.

420.

Мурована церква в селі Смереко-
вець, збудована в 1818 р.



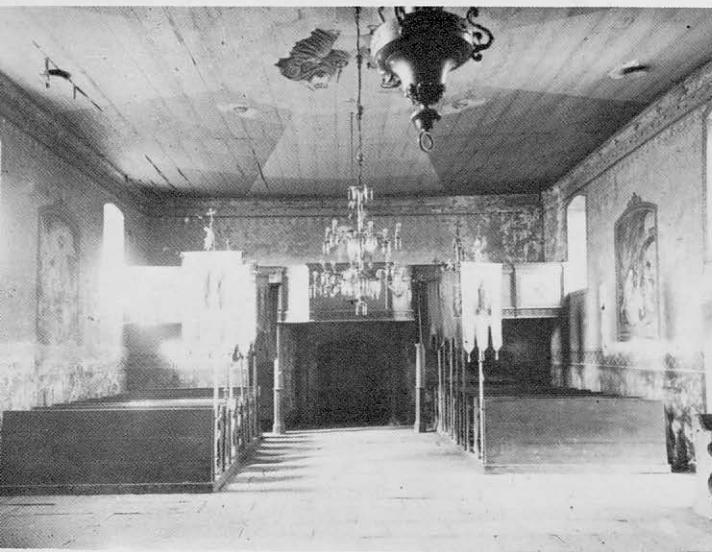
421.

Мурована церква в селі
Смерековець, збу-
дована в 1818 р.



422.

Мурована церква в селі
Смерековець, збу-
дована в 1818 р. Іко-
ностас.



423.

Мурівана церква в селі
Смерековець, збудо-
вана в 1818 р. Ну-
тро храму.



424.

Село Смерековець.
Каплиця 1818 р.



425.

Дерев'яна церква в селі
Ставиша, збудова-
на в 1818 р. Повіт
Горлиці.



426.

Дерев'яна церква в селі Розтока
Велика, збудована в 1819 р. Повіт
Новий Санч.

427.

Церква в селі Балутянка, збу-
дована в 1820 році. Повіт Сянік.

428.

Церква в селі Балутянка, збу-
дована в 1820 році. Дзвіниця.



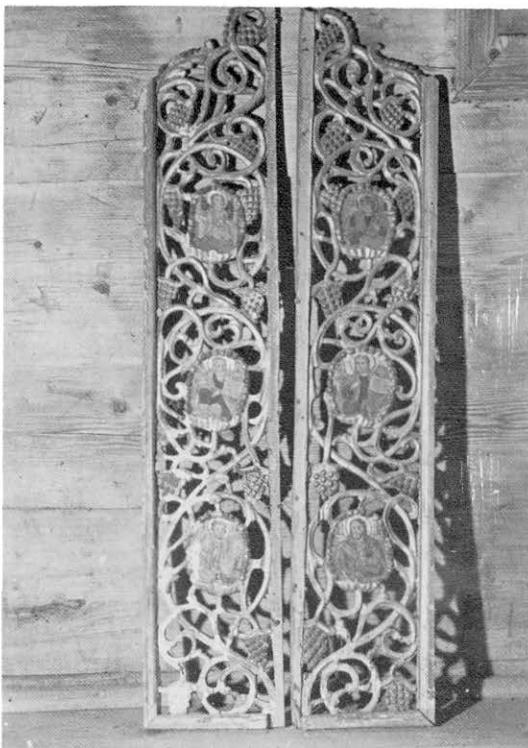


429.

Церква в селі Балутинка, збудована в 1820 році. Іконостас.

430.

Церква в селі Балутинка, збудована в 1820 році. Варіант царських врат.



431.

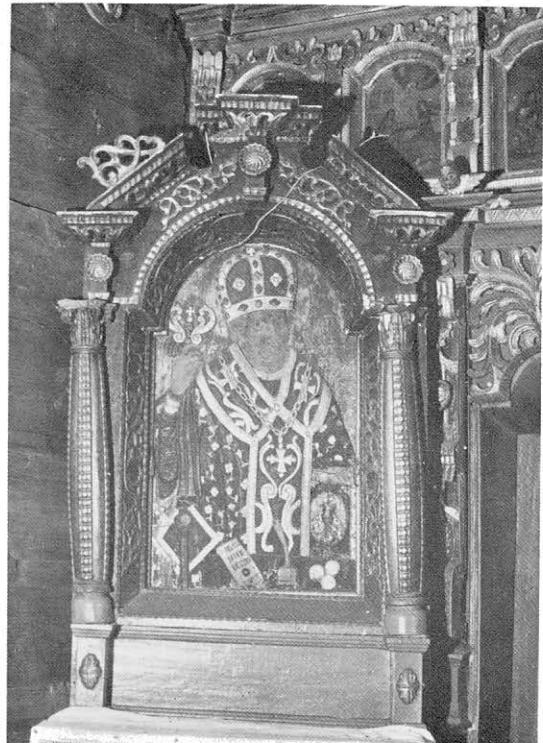
Церква в селі Балутинка, збудована в 1820 році. Варіант царських врат.





432.

Церква в селі Балутянка, збудована в 1820 році. Запрестольний образ в барочному кіоті.



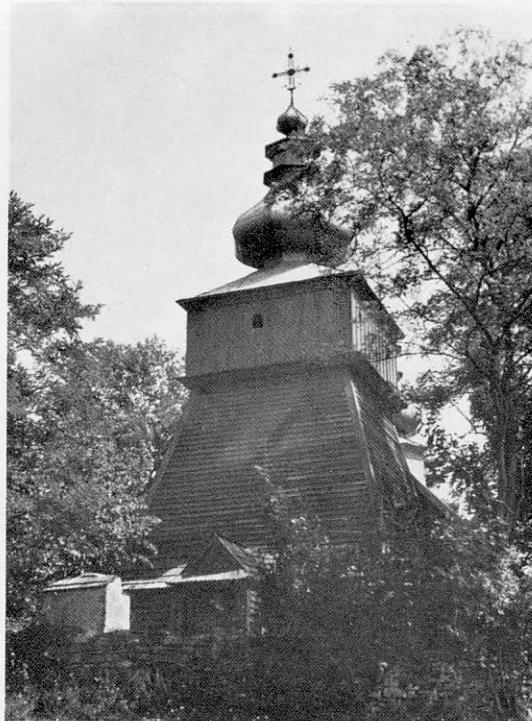
433.

Церква в селі Балутянка, збудована в 1820 році. Св. Миколай.



434.

Церква в селі Балутянка, збудована в 1820 році. Образ.



435

Церква в селі Поляни, збудована в 1820 р. Повіт Новий Санч.



436

Дерев'яна церква в селі Вірхомля Велика, збудована в 1821 році. Повіт Новий Санч.



437

Дерев'яна церква в селі Репедь, збудована в 1826 р. Дзвіниця. Повіт Сянік.



438.

Дерев'яна церква в селі Репедъ,
збудована в 1826 р. Дзвіниця.



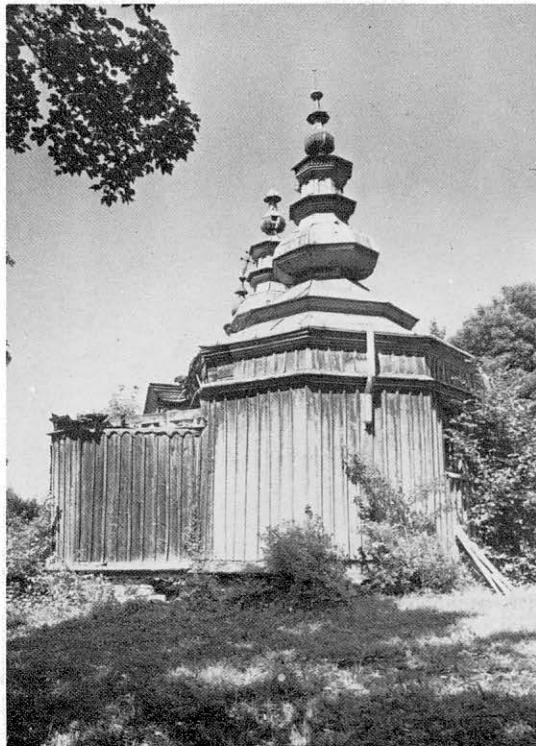
439.

Дерев'яна церква в селі Репедъ,
збудована в 1826 р.



440.

Дерев'яна церква в селі
Репедъ, збудована
в 1826 р.



441.

Дерев'яна церква в селі Репедь, збудована в 1826 р.



442.

Дерев'яна церква в селі Репедь, збудована в 1826 р. Нутро храму.



443.

Дерев'яна церква в селі Репедь, збудована в 1824 р. Іконостас.



444.

Дерев'яна церква в селі
Р е п е д ь , збудована
в 1826 р . Іконостас .

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

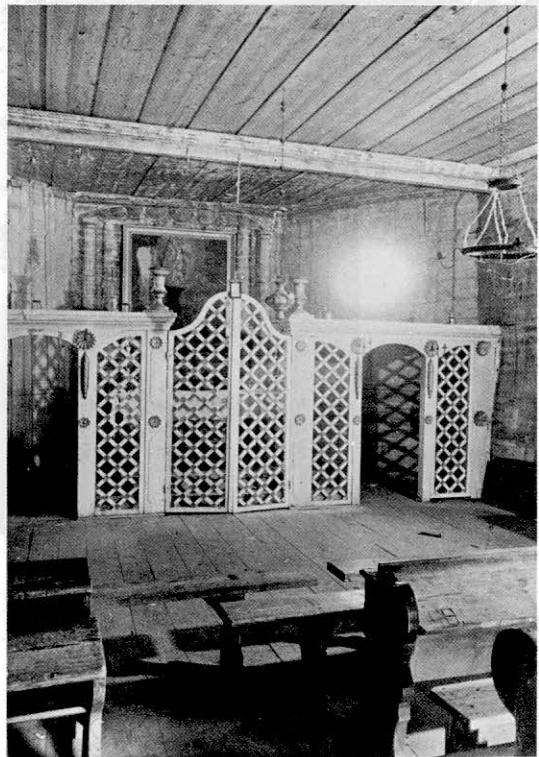
Фотодокументація пам'яток
за XIX століття, роки 1826-1849

v.



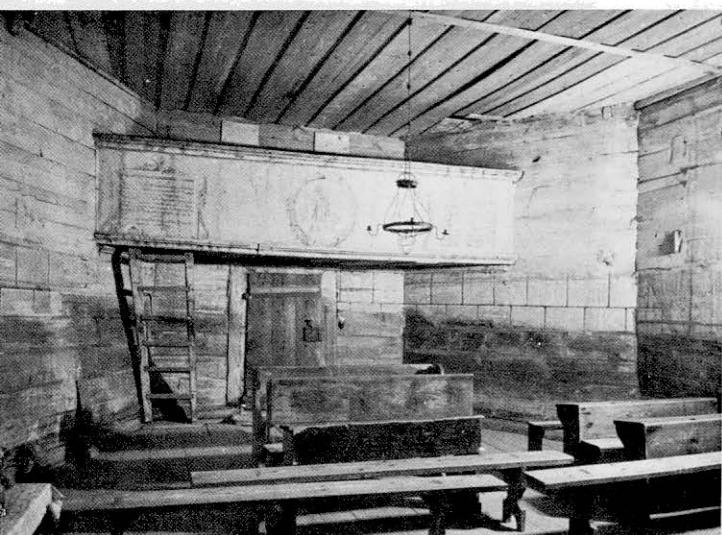
448.

Дерев'яна церква в селі Обарим,
збудована в 1828 р. Престол.



449.

Дерев'яна церква в селі Обарим,
збудована в 1828 р. Іконостас.



451.

Дерев'яна церква в селі Обарим,
збудована в 1828 р. Преображення.



452.

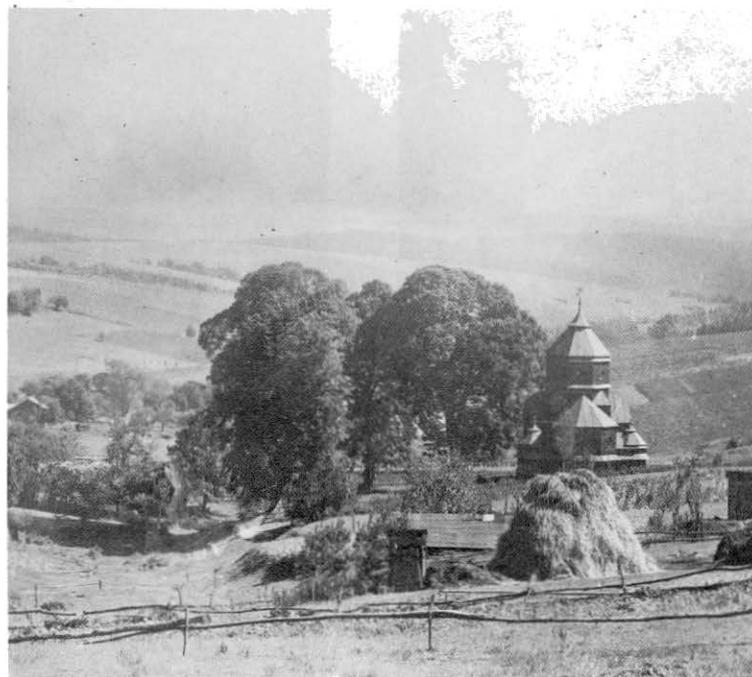
Дерев'яна церква в селі Обарим,
збудована в 1828 р. Двері.



453.

Дерев'яна церква в селі
Ростоки Дільні,
збудована в 1830 році.

454. Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р., у
краєвиді. Повіт Устрики Долішні.





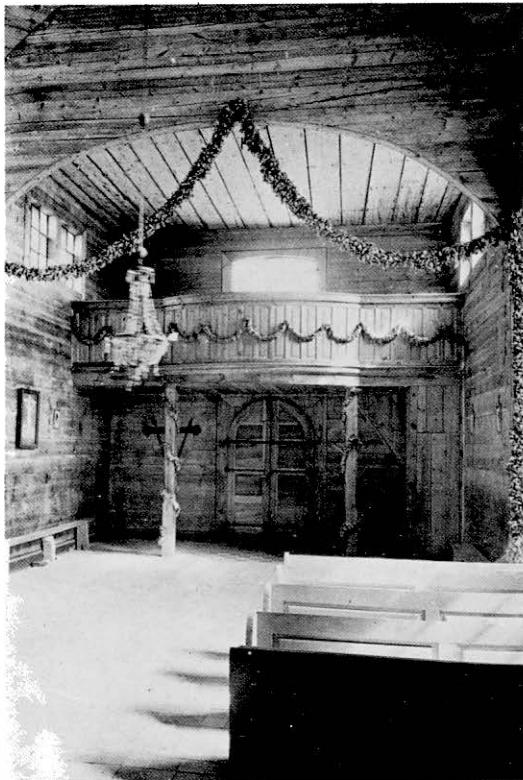
456.
Дерев'яна церква в селі Ростоки Дільні, збудована в 1830 р.



455.
Дерев'яна церква в селі Ростоки Дільні, збудована в 1830 р.

457.
Дерев'яна церква в селі Ростоки Дільні, збудована в 1830 р. Інтер'єр.





458.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Ба-
бінець.



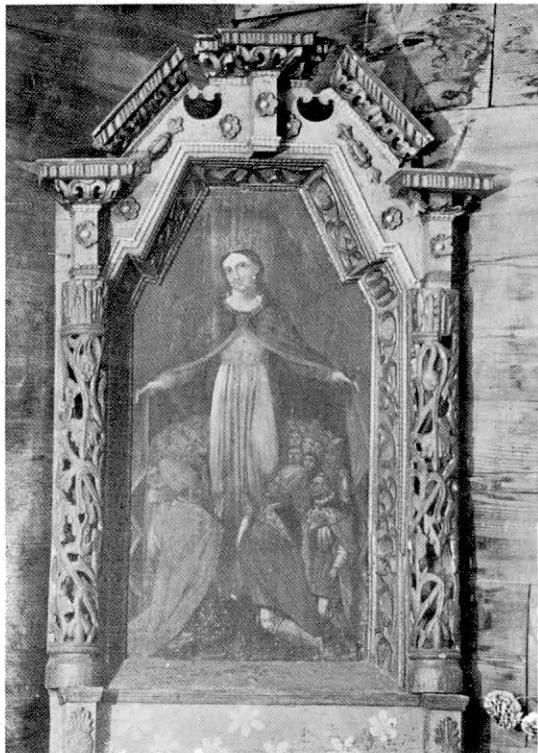
459.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Ікона.



460.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Ікона.

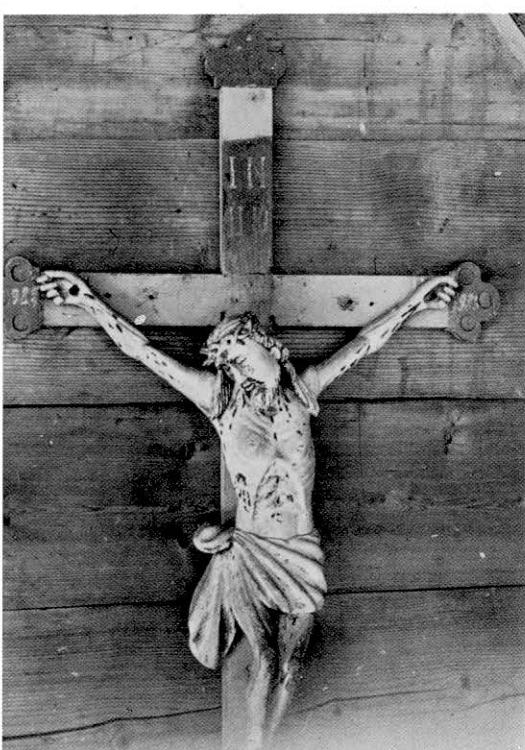


461.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Ікона.

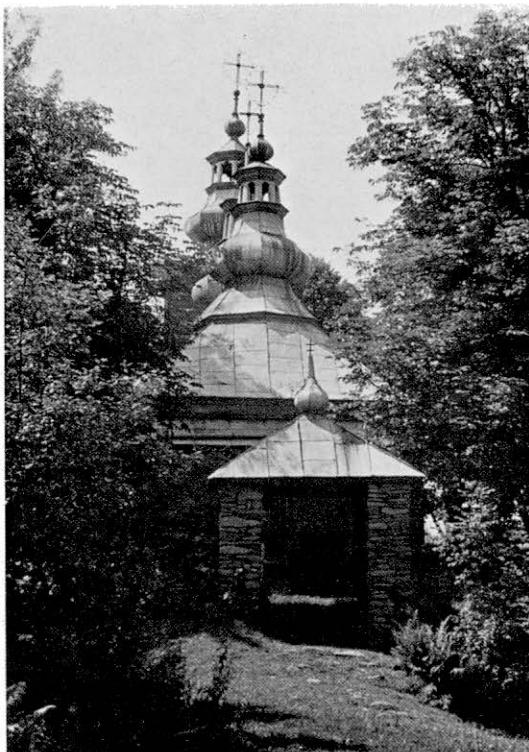
462.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Ікона.



463.

Дерев'яна церква в селі Ростоки
Дільні, збудована в 1830 р. Роз-
п'яття.



464.

Дерев'яна церква в селі Матієва, збудована в 1830 році. Повіт Новий Санч.



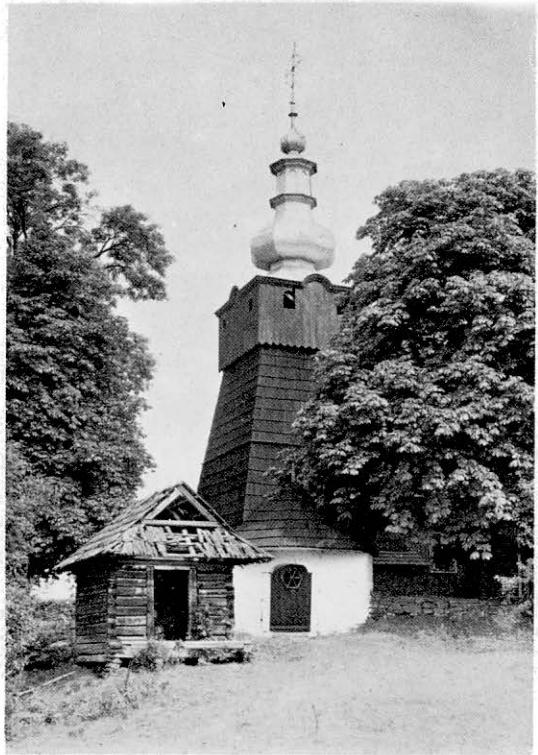
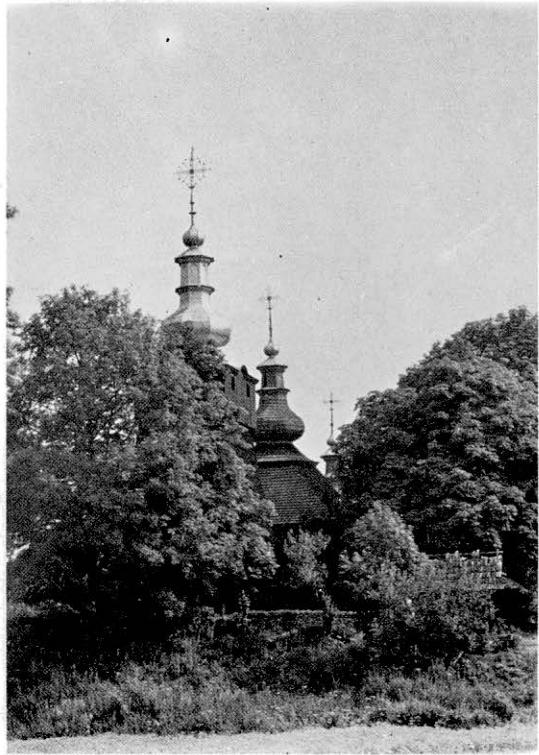
465.

Дерев'яна церква в селі Жолобок, збудована в 1830 р.



466.

Дерев'яна церква в селі Жолобок, збудована в 1830 р. Повіт Устрики Долішні.



467.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р. Повіт Горлиці.

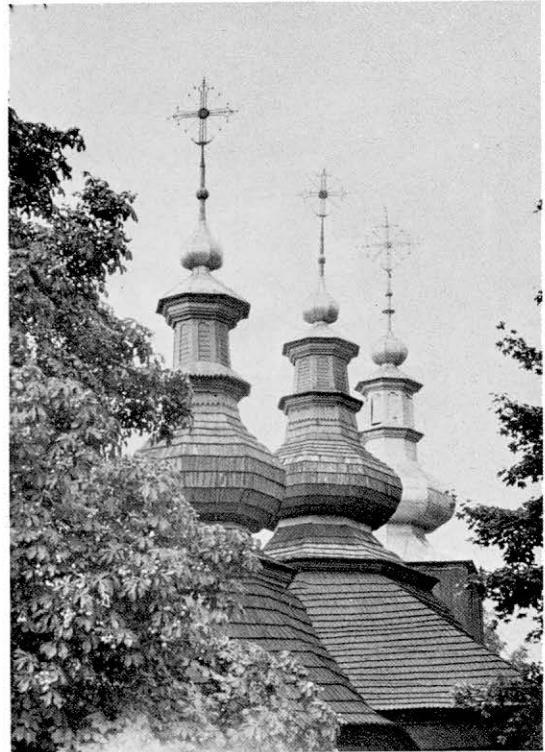
468.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р.

469.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р.





470.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р.

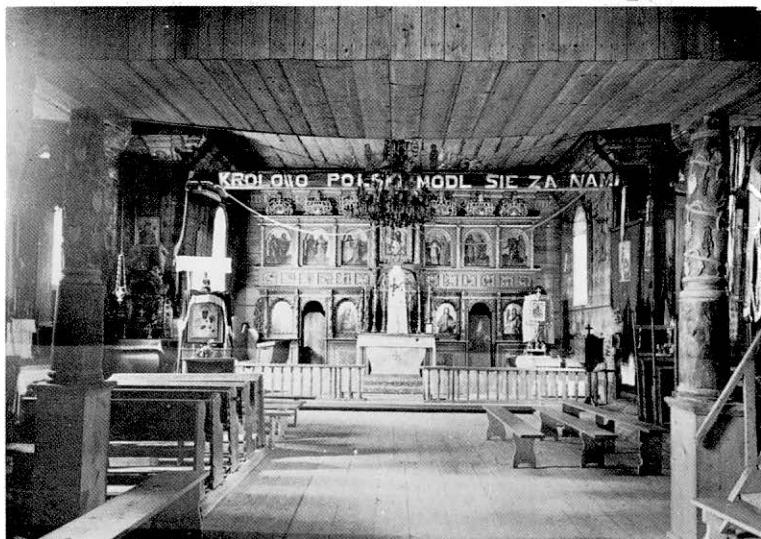
471.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р.

472.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р. Брама.



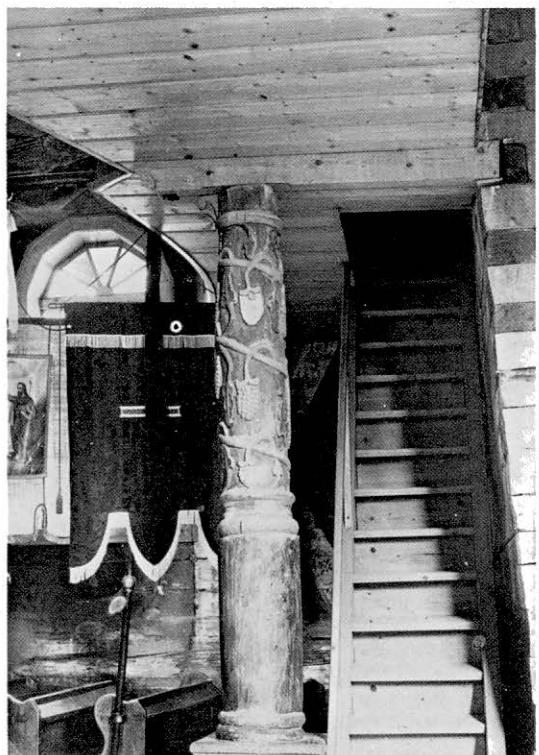


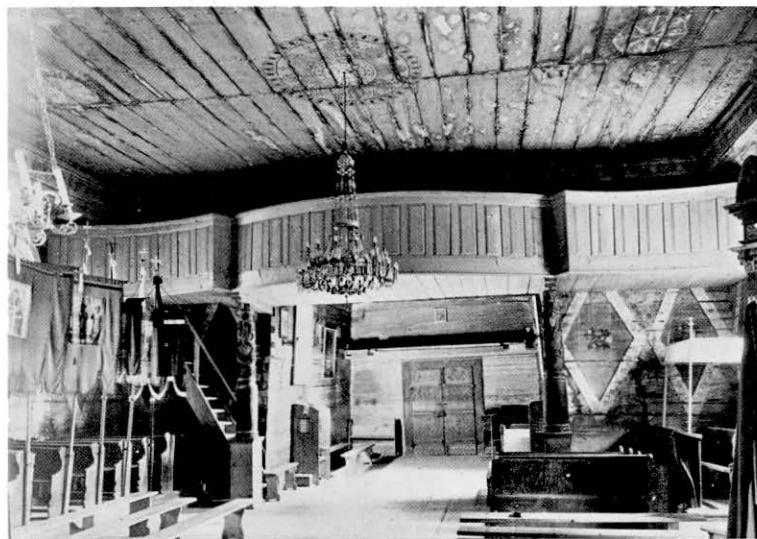
474.
Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р. Проповідниця.



473.
Дерев'яна церква в селі
Б р у н а р и, збудова-
на в 1831 р. Інтер'єр.

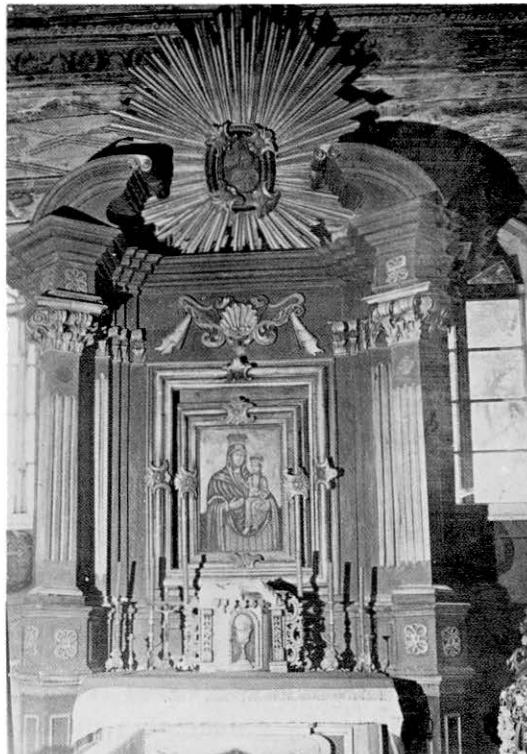
475.
Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и,
збудована в 1831 р. Колонка коло схо-
дів на хори.





477.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и , збудована в 1831 р. Запрестольний образ.



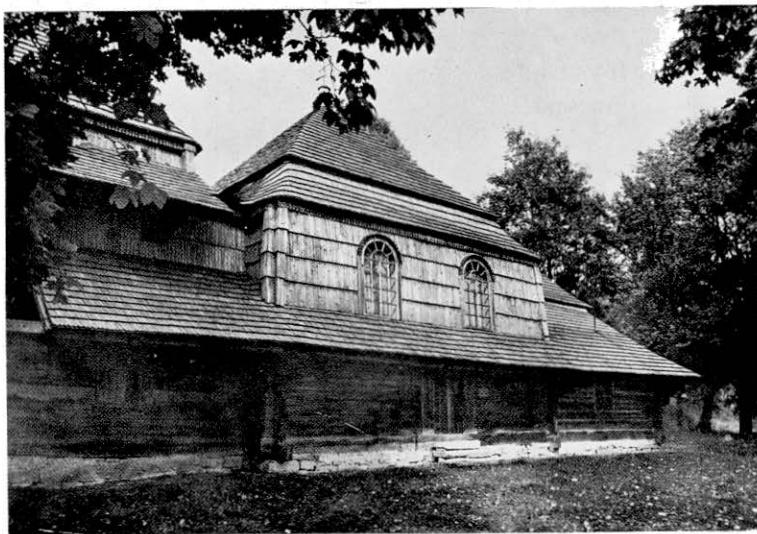
476.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и , збудована в 1831 р. Бабинець.

478.

Дерев'яна церква в селі Б р у н а р и , збудована в 1831 р. Запрестольний образ.



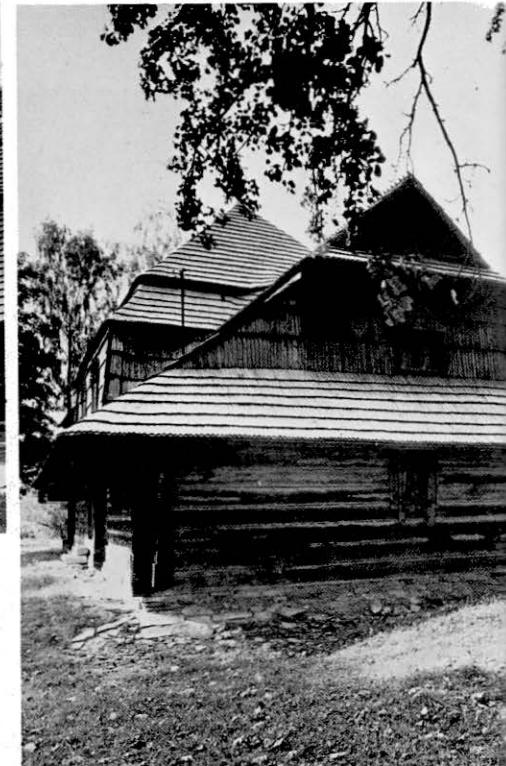
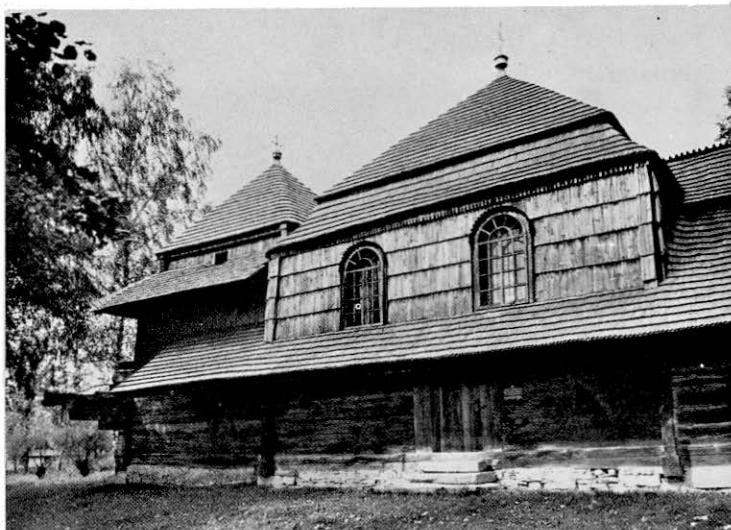


486.

Дерев'яна церква в селі
Лісковате, збудо-
вана в 1832 р.

487.

Дерев'яна церква в селі
Лісковате, збудо-
вана в 1832 р.



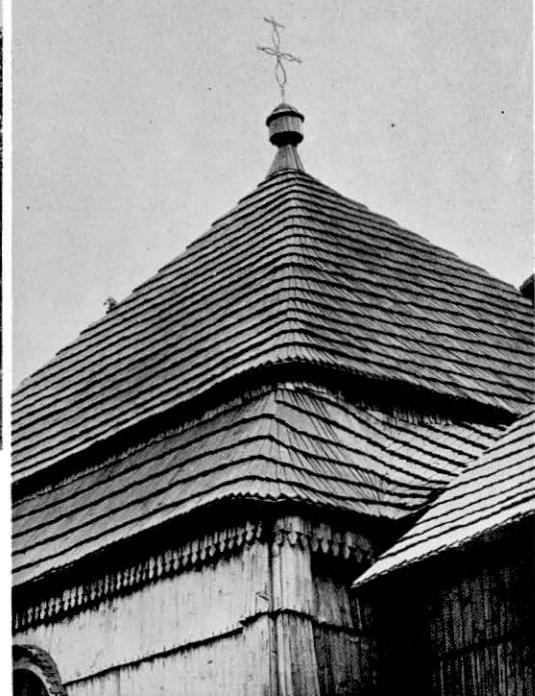
488.

Дерев'яна церква в селі Лісковате, збудована в 1832 р.



489.

Дерев'яна церква в селі
Лісковате, збудо-
вана в 1832 р. Аркади
з дзвонами.

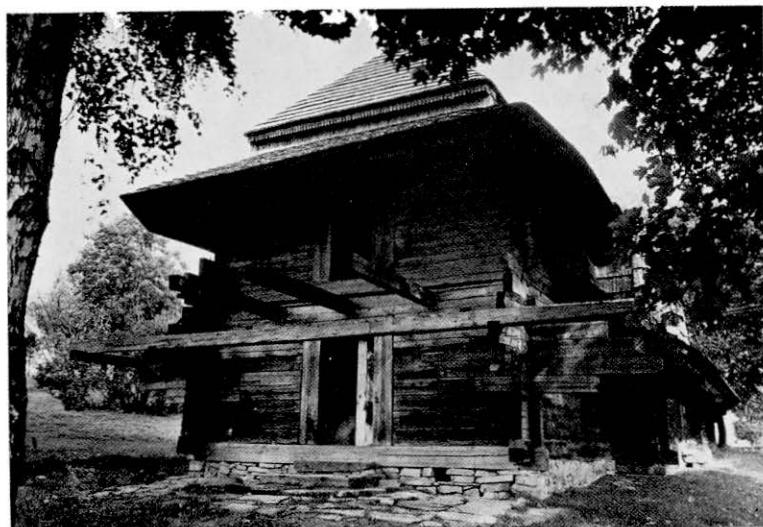


490.

Дерев'яна церква в селі Лісковате, збудована в 1832 р. Деталь ексте-
р'єру.

491.

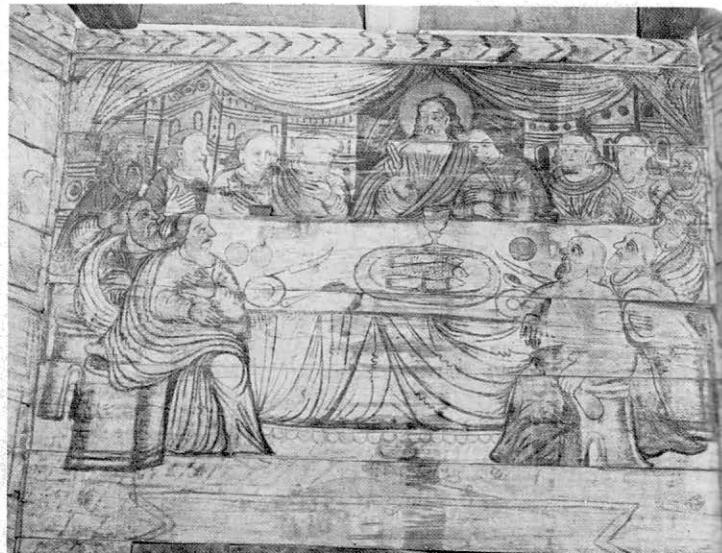
Дерев'яна церква в селі
Лісковате, збудо-
вана в 1832 р. Деталь
екстер'єру.





492.

Розпис стін в дерев'яній церкві збудованій в 1834 р. в селі Мощанець. Повіт Горлиці.



493.

Розпис стін в дерев'яній церкві в селі Мощанець, збудованій в 1834 р.

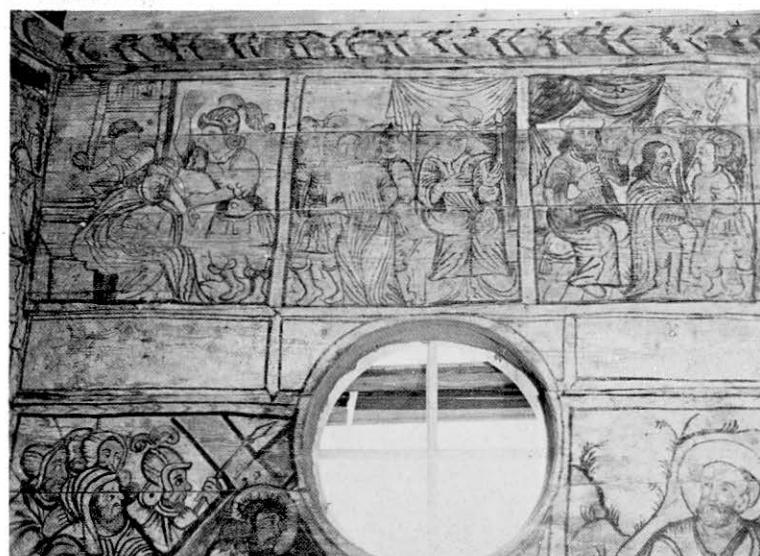


494.

Розпис стін в дерев'яній церкві в селі Мощанець, збудованій в 1834 р.

495.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.



496.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.

497

Розпис стін в дерев'яній церкві в селі Мощанець, збудованій в 1834 р.



498.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі М о щ а н е ц ь.



500.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі М о щ а н е ц ь.





501.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.



502.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.



503.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.



504.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.

505.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.



506.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.

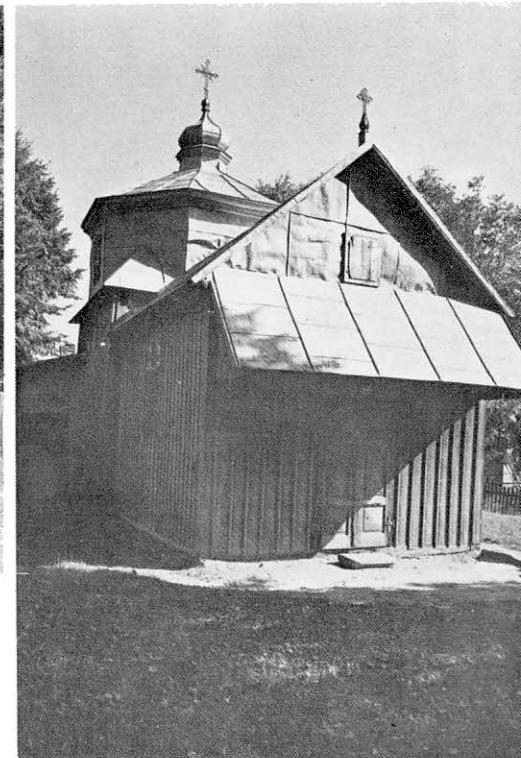


507.

Розпис стін в дерев'яній церкві, збудованій в 1834 р. в селі Мощанець.

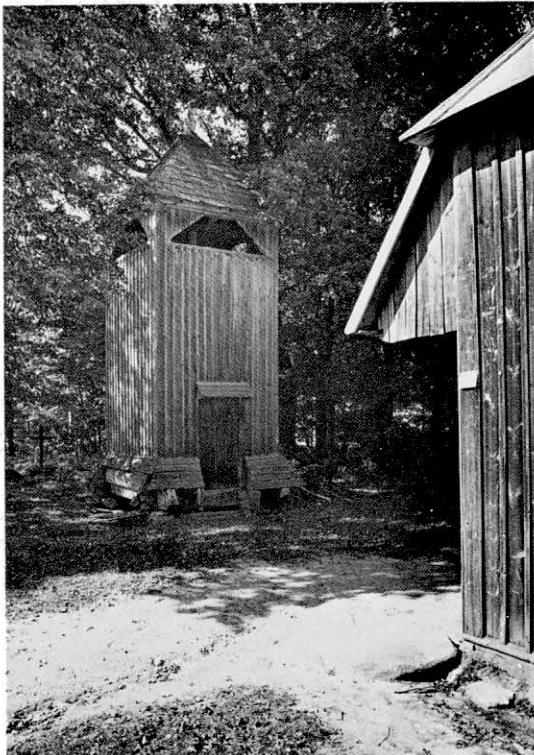
508.

Дерев'яна церква в селі
Мощаніця, збудо-
вана в 1834 р.



509.

Дерев'яна церква в селі Мощані-
ця, збудована в 1834 р.



510.

Дерев'яна церква в селі Мощаниця, збудована в 1834 р. Дзвіниця.

511.

Дерев'яна церква в селі Мощаниця, збудована в 1834 р. Інтер'єр.



512.

Дерев'яна церква в селі Мощаниця, збудована в 1834 р. Бабинець.



513.
Дерев'яна церква в селі
Чашина, збудована в
1835 р.



514.
Дерев'яна церква в селі Чашині,
збудована в 1835 р. Повіт Лісько.



515.
Дерев'яна церква в селі Чашині,
збудована в 1835 р. Нутро храму.



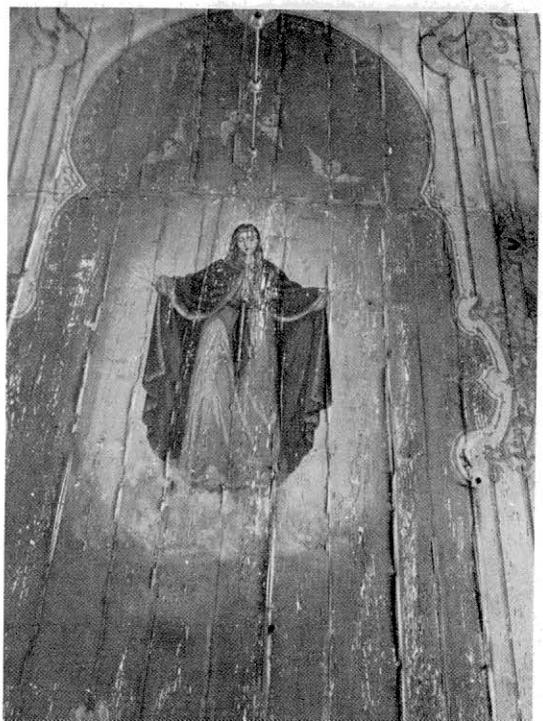
516.

Дерев'яна церква в селі Чашин,
збудована в 1835 р. Бабинець.



517.

Дерев'яна церква в селі Чашин,
збудована в 1835 р. Образ в кіоті.



518.

Дерев'яна церква в селі Чашин,
збудована в 1835 р. Свята Покрова.



519.

Дерев'яна церква в селі Ліщини,
збудована в 1835 р.

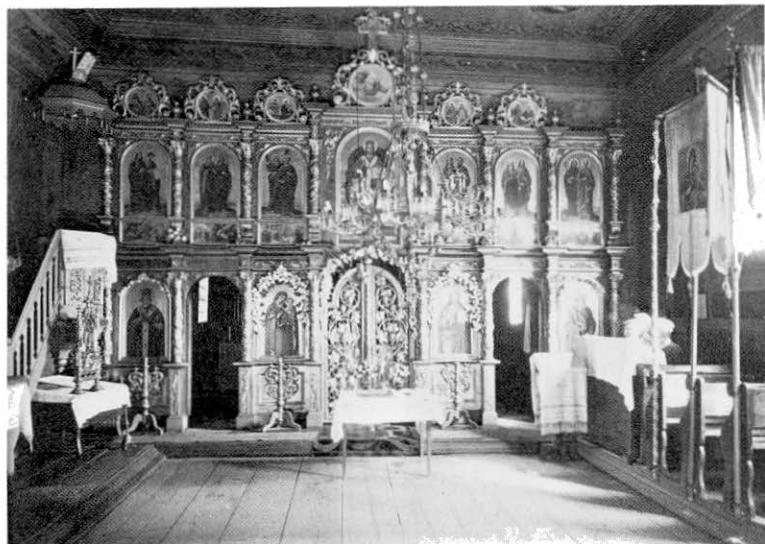


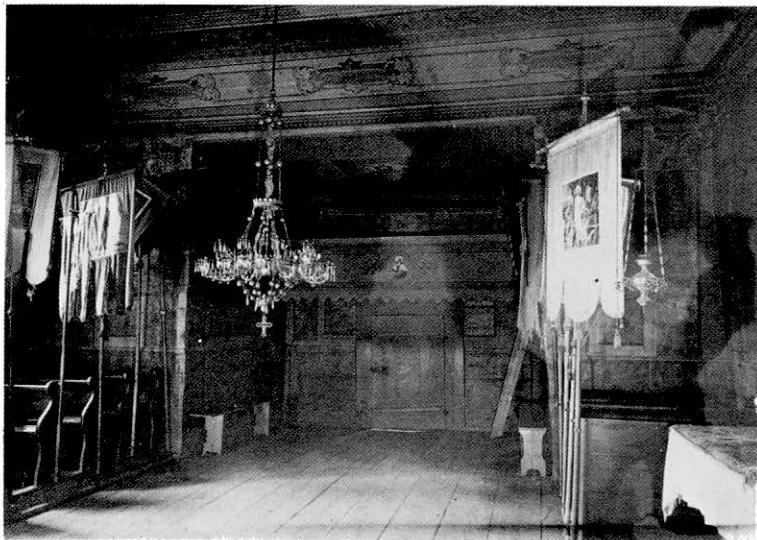
520.

Дерев'яна церква в селі Ліщини,
збудована в 1835 р. Повіт Перемишль.

521.

Дерев'яна церква в селі Ліщини, збудована в 1835
р. Іконостас.





522.

Дерев'яна церква в селі Ліщини, збудована в 1835 р. Бабинець.

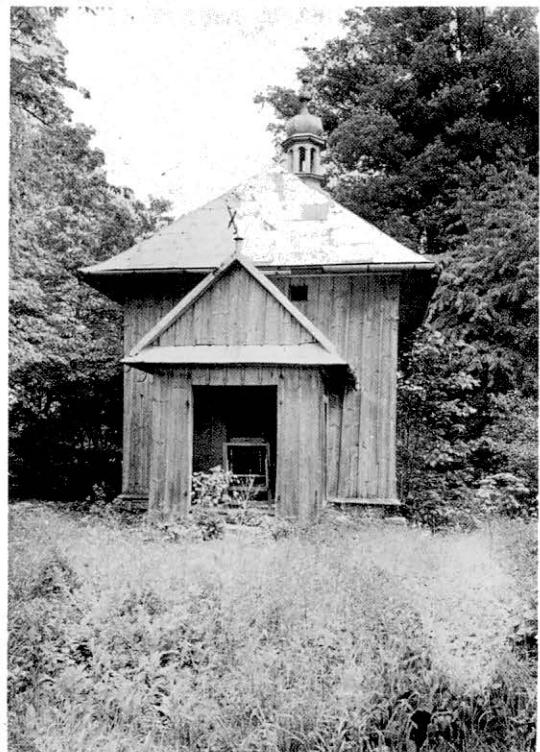
523.

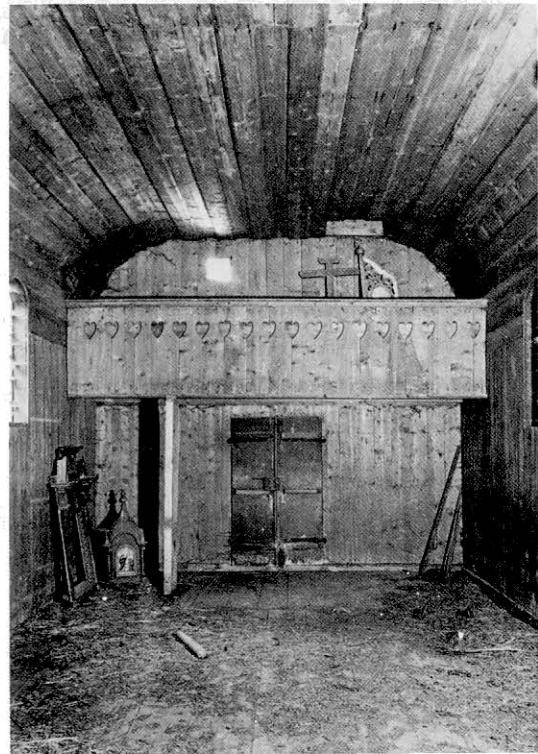
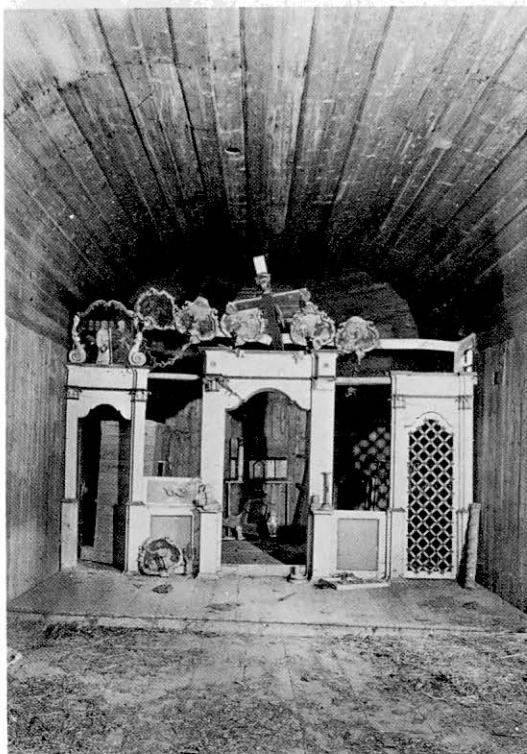
Дерев'яна церква в селі Ліщини, збудована в 1865 р. Каплиця.



524.

Дерев'яна церква в селі Ліщини, збудована в 1835 р. Каплиця.





525.

Дерев'яна церква в селі Ліщини,
збудована в 1865 р. Іконостас в каплиці.

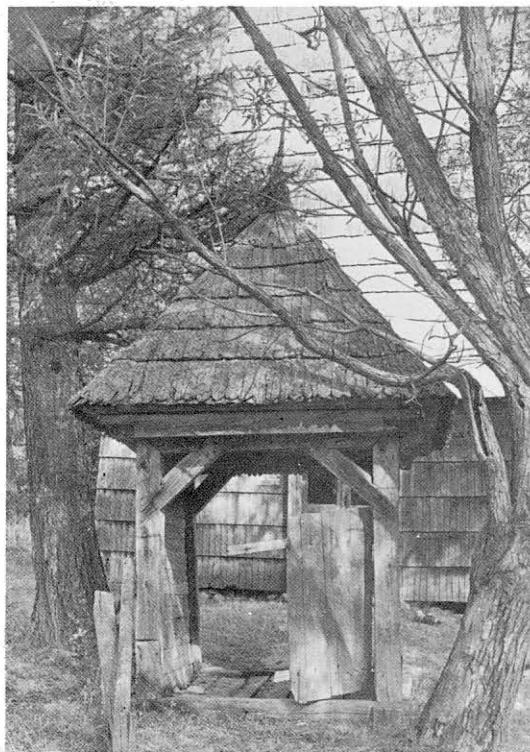


526.

Дерев'яна церква в селі Ліщини,
збудована в 1865 р. Бабинець в каплиці.

527.

Дерев'яна церква в селі Ліщини,
збудована в 1865 р. Дзвіниця.



528.

Дерев'яна церква в селі Ліщини, збудована в 1865 р. Брама.



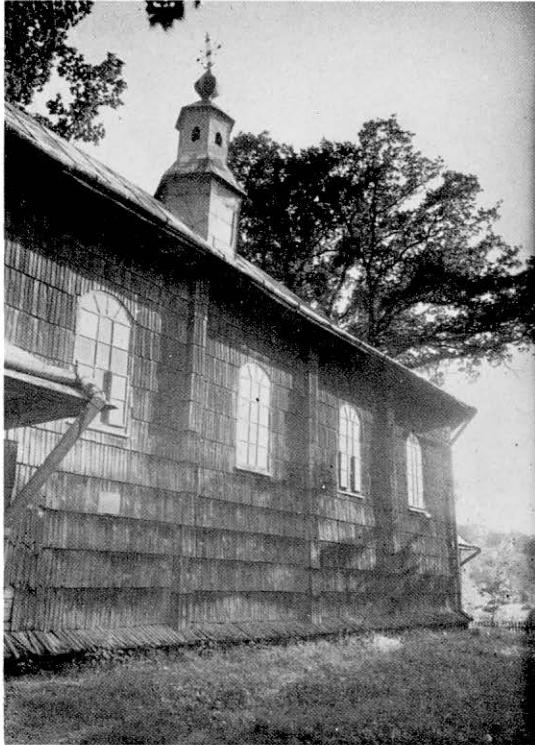
529.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р. Повіт Сянік.



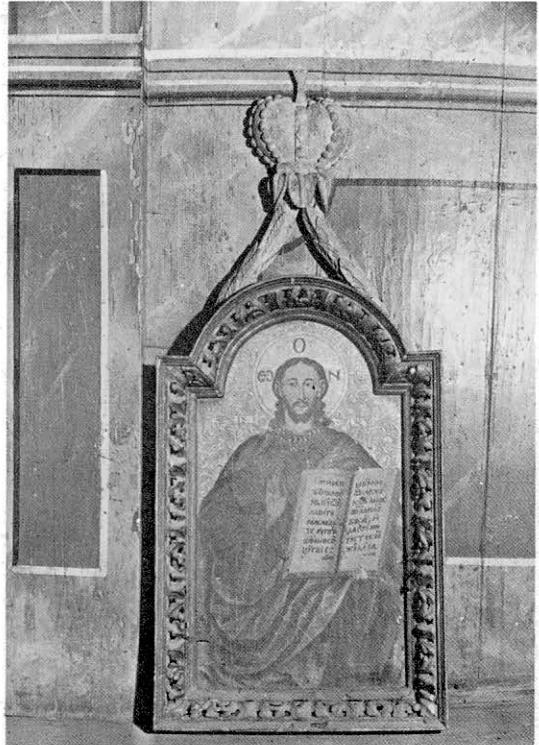
530.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р.



531.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р.



532.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р. Ікона.



533.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р. Іконостас.



534.

Дерев'яна церква в селі Ялин, збудована в 1835 р. Ікона.

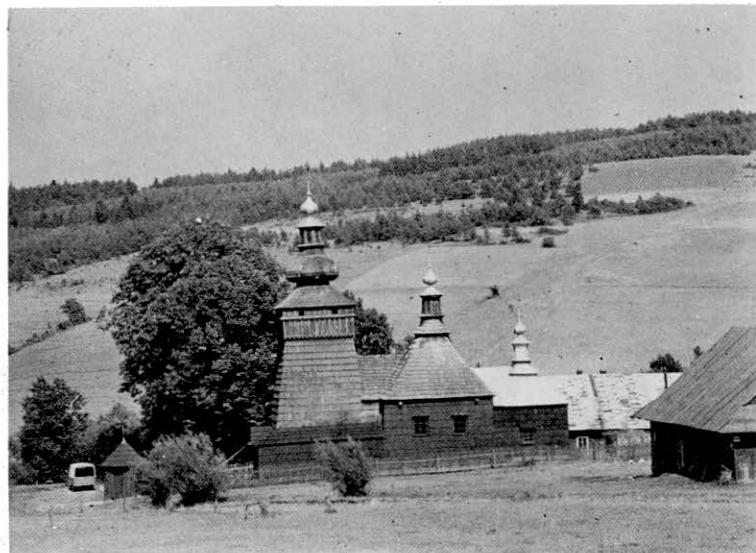


535.

Мурівана церква в селі Загір'я збудована в 1836 році. Повіт Сянік.

536.

Дерев'яна церква в селі Кіртие, збудована в 1837 році. Повіт Горлиці.





537.

Дерев'яна церква в селі Квіртне збудована в 1837 році.

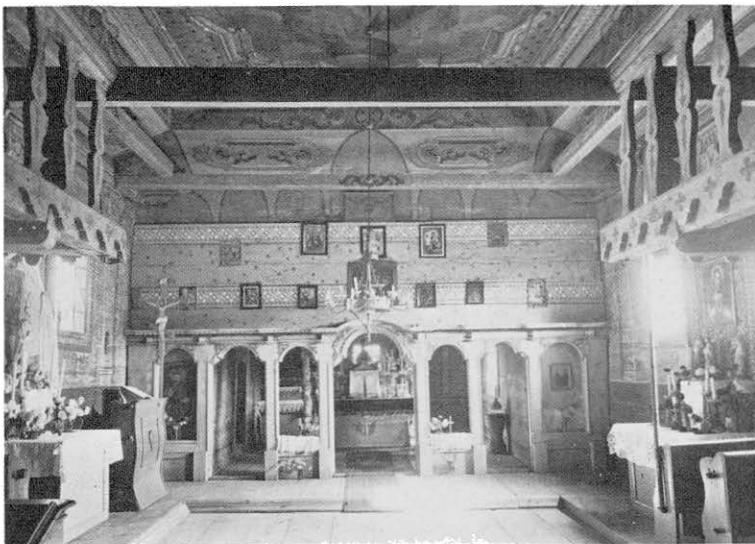
538.

Дерев'яна церква в селі Квіртне, збудована в 1837 році.

539.

Дерев'яна церква в селі Квіртне збудована в 1837 році.



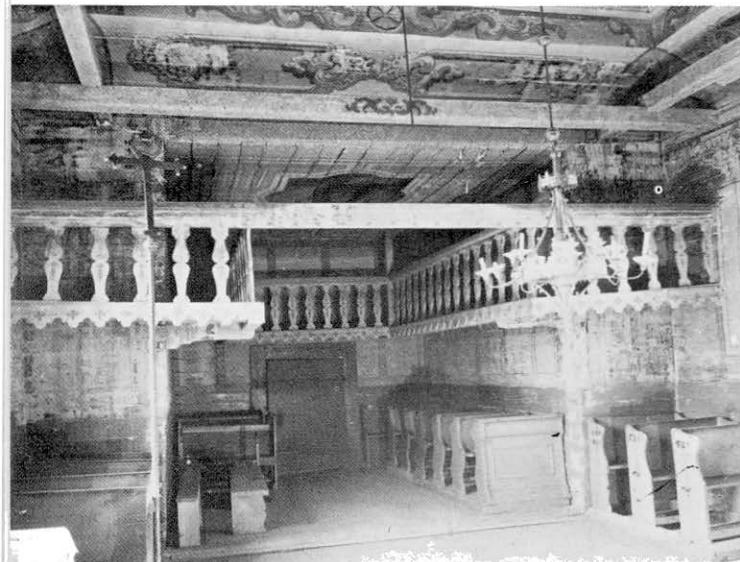


540.

Дерев'яна церква в селі
К в і р т н е, збудована
в 1837 році.

541.

Дерев'яна церква в селі
К в і р т н е, збудована
в 1837 році.



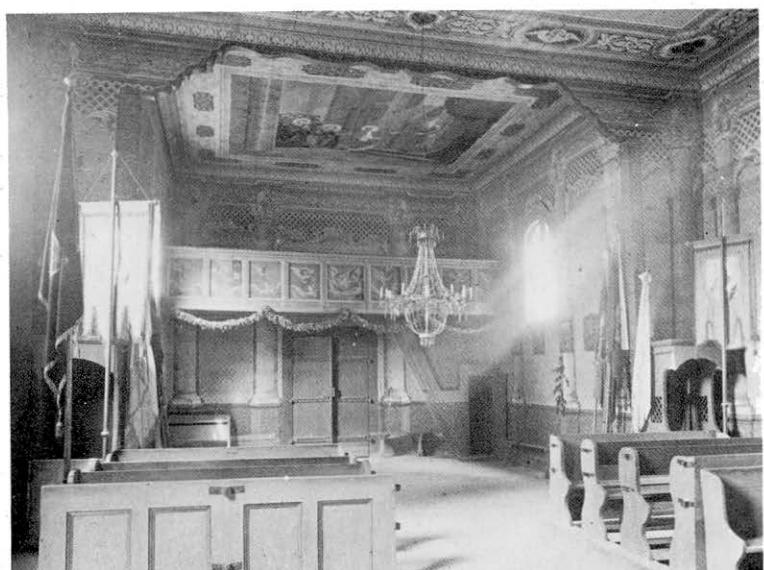
542. Дерев'яна церква в селі Т и р я в а
С і ль н а, збудована в 1837 році.
Повіт Сянік.



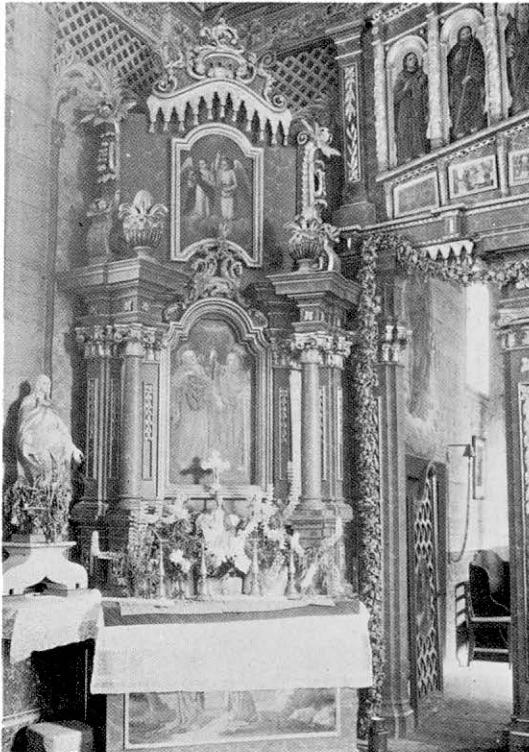
543.
Дерев'яна церква в селі
Тирява Сільна,
збудована в 1837 році.



544.
Дерев'яна церква в селі
Тирява Сільна,
збудована в 1837 році.



545.
Дерев'яна церква в селі
Тирява Сільна,
збудована в 1837 році.



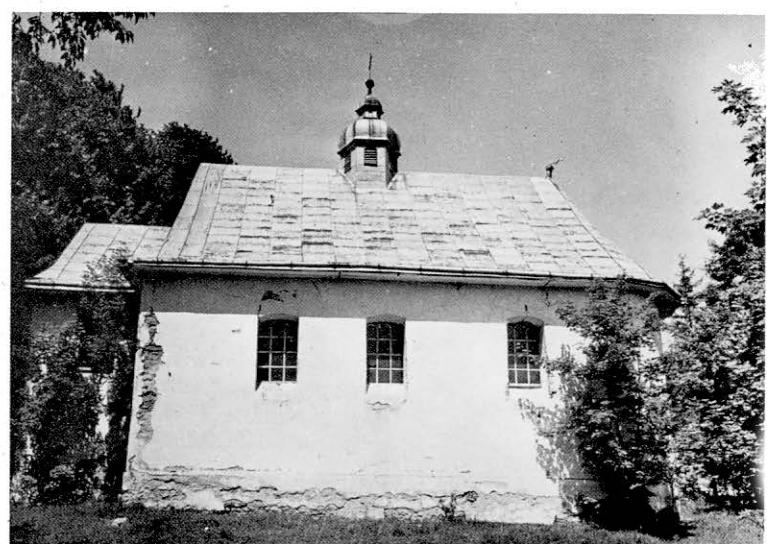
546.

Дерев'яна церква в селі Тирява Сільна, збудована в 1837 році.



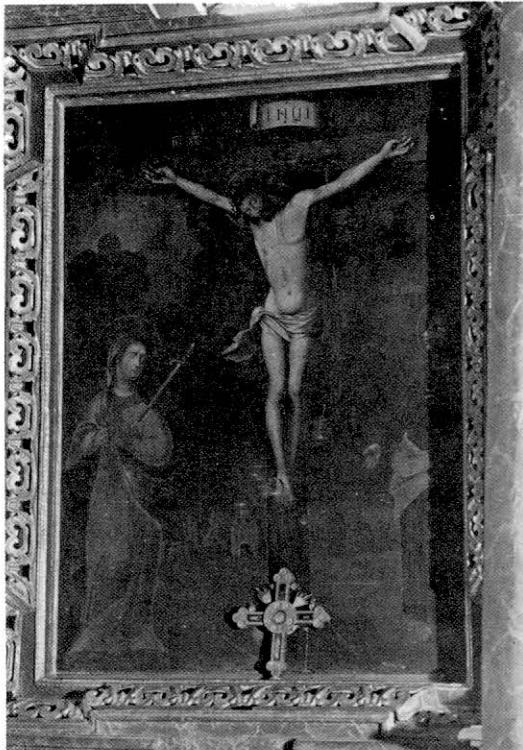
547.

Дерев'яна церква в селі Тирява Сільна, збудована в 1837 році.



549.

Мурівана церква в селі Стравжик, збудована в 1838 році. Повіт Устрики Долішні.



548.
Дерев'яна церква в селі Тирява
Сільня, збудована в 1837 році.



550.
Мурівана церква в селі
Стрважик, збудо-
вана в 1838 році.



551.
Мурівана церква в селі
Стрважик, збудо-
вана в 1838 році. Іко-
ностас.



552.

Мурівана церква в селі Стравяжик, збудована в 1838 р. Образ.



553.

Мурівана церква в селі Стравяжик, збудована в 1838 р. Образ.



554.

Дерев'яна церква в селі Туринсько, збудована в 1838 році. Повіт Сянік.



555.

Дерев'яна церква в селі Туринсько, збудована в 1838 р.



556.

Дерев'яна церква в селі Туринсько, збудована в 1838 р.

557.

Дерев'яна церква в селі Туринсько, збудована в 1838 р. Дзвіниця.

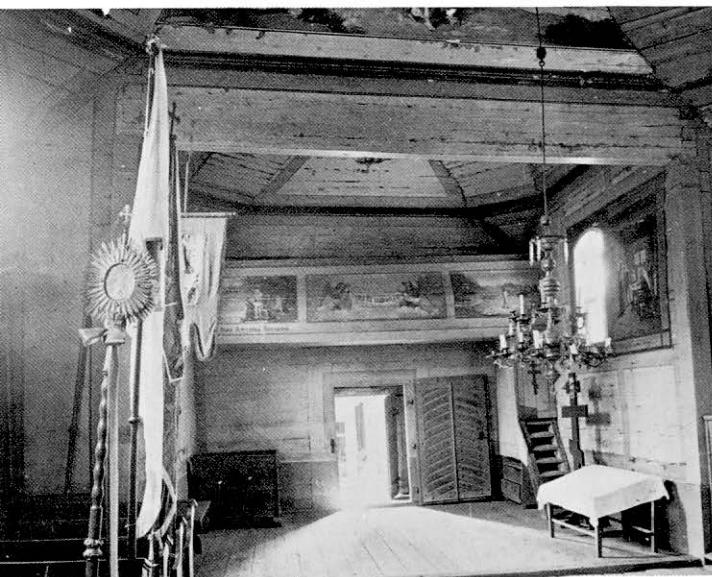


558.

Дерев'яна церква в селі
Туринсько, збудо-
вана в 1838 році. Іко-
ностас.

559.

Дерев'яна церква в селі
Туринсько, збудо-
вана в 1838 році. Ба-
бинець.



560.

Дерев'яна церква в селі Тури-
нсько, збудована в 1838 р. Образ.



561.
Дерев'яна церква в селі Туринсько, збудована в 1838 р. Образ.



562.
Дерев'яна церква в селі Устіянова Горішня, збудована в 1838 р. Повіт Устрики Долішні.

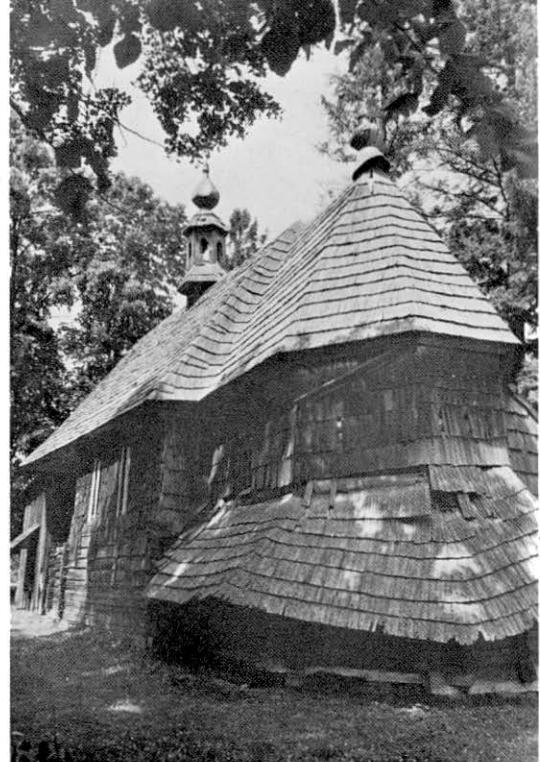


563.
Дерев'яна церква в селі Устіянова Горішня, збудована в 1838 році.



564.

Дерев'яна церква в селі
Устіянова Горішня, збудована в 1838
році.



565.

Дерев'яна церква в селі Устіянова Горішня, збудована в 1838 р.

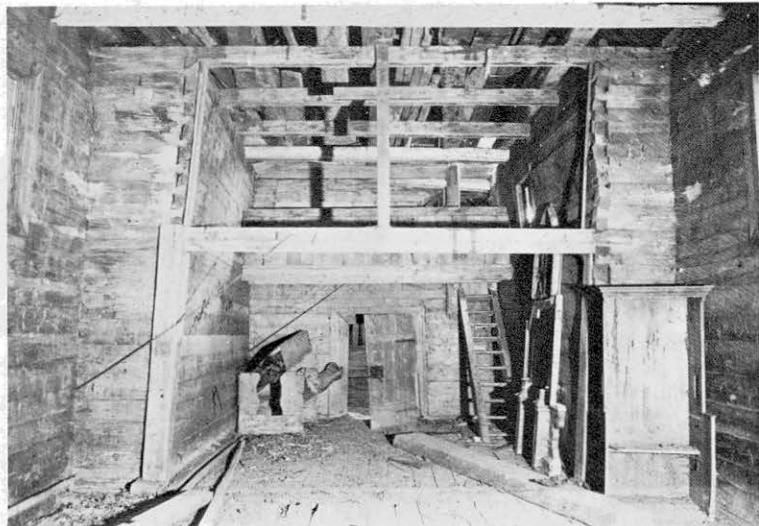


566.

Дерев'яна церква в селі
Устіянова Горішня, збудована в 1838
р. Нутро храму.

567.

Дерев'яна церква в селі
Устіянова Горішня, збудована в 1838
р. Бабинець.



567-а.

Церква в селі Го-
рянка, повіту Лісько,
збудована в 1838 році.
Загальний вигляд із за-
ходу.

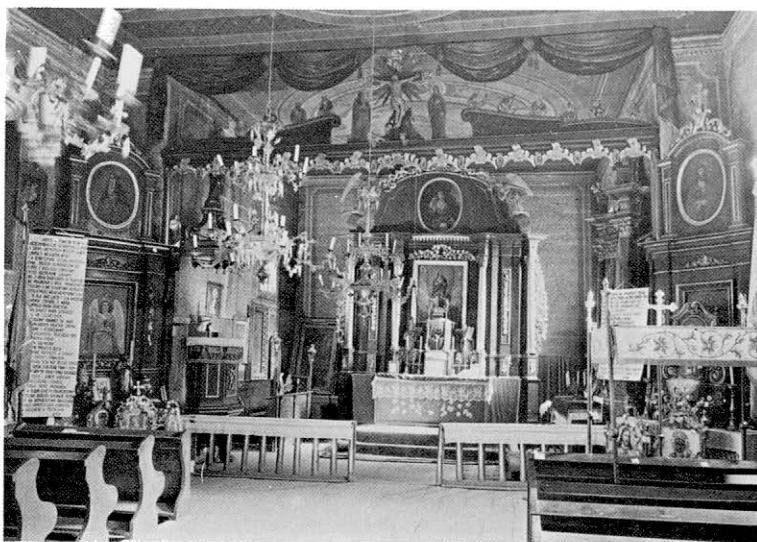
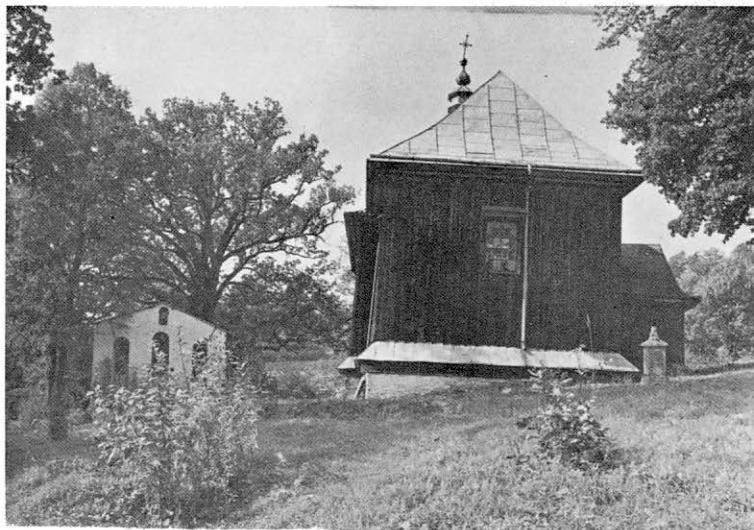


567-б.

Церква в селі Го-
рянка, повіту Лісько,
збудована в 1838 році.
Вигляд з півдня.

567-в.

Церква в селі Горянка, повіту Лісько збудована в 1838 році.
Вигляд з боку вівтаря.



567-г.

Церква в селі Горянка, повіту Лісько збудована в 1838 році.
Нутро храму - святилище.

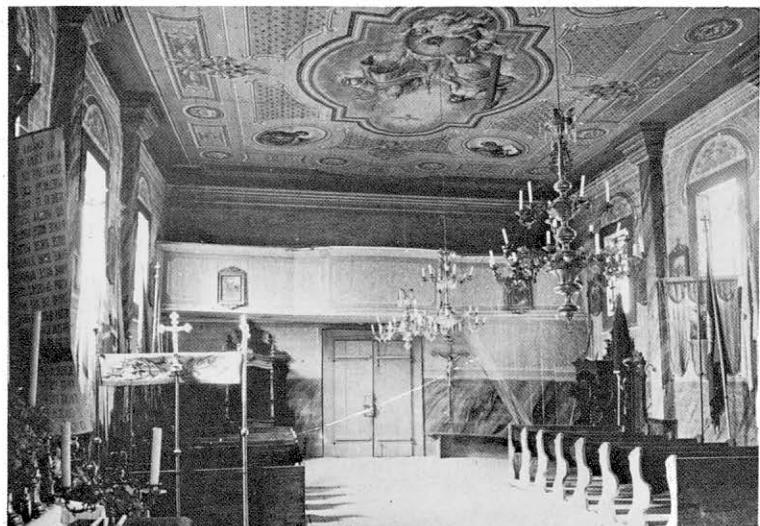
567-г.

Церква в селі Горянка, повіту Лісько,
Фрагмент інтер'єру над
вівтарем.



567-д.

Церква в селі Го-
рянка, повіту Лісько,
збудована в 1838 році.
Бабинець.



567-е.

Церква в селі Го-
рянка, повіту Лісько,
збудована в 1838 році.
Горельєфні фігури, ви-
різані в дереві.



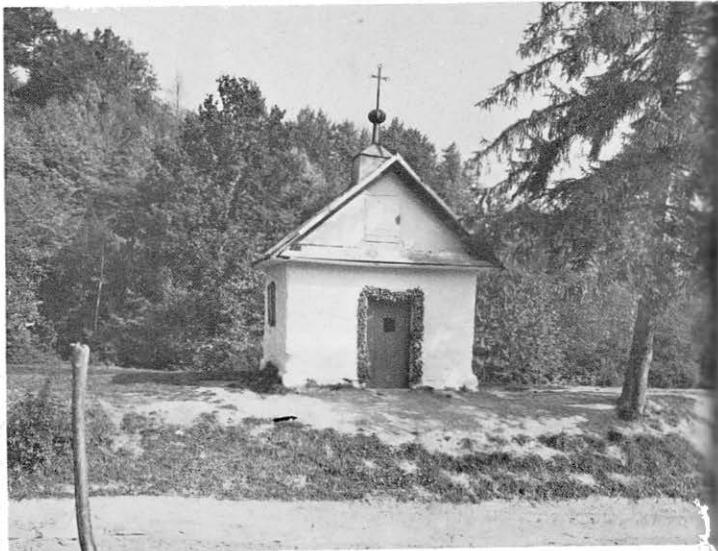
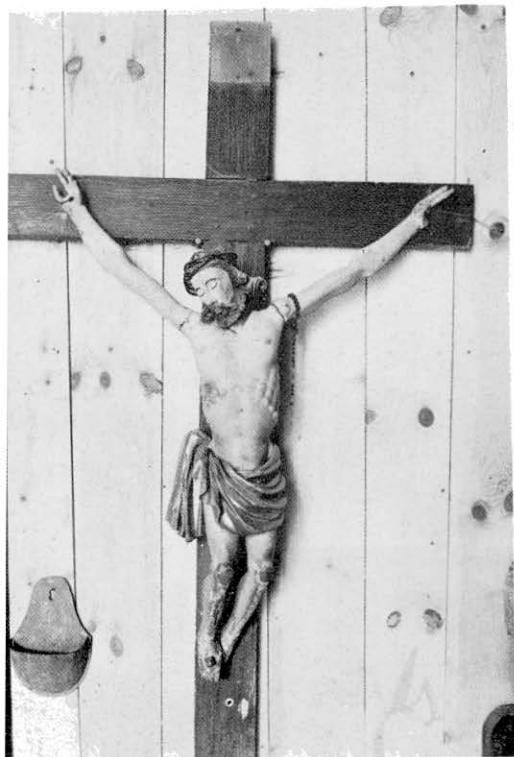
567-е.

Церква в селі Го-
рянка, повіту Лісько,
збудована в 1838 році.
Горельєфні фігури, ви-
різані в дереві.



567-ж.

Церква в селі Г о р я н к а, повіту Лісъко, збудована в 1838 році. Розп'яття.



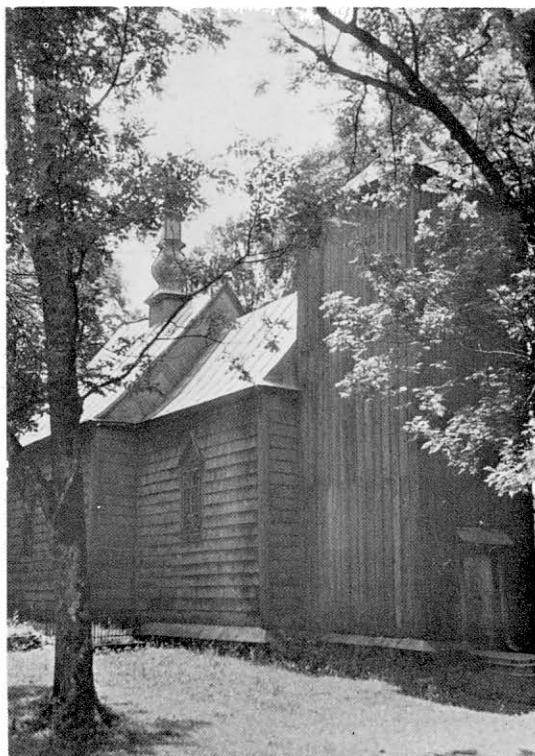
567-з.

Каплиця коло церкви
в селі Г о р я н к а, по-
віту Лісъко, збудованої
в 1838 році.



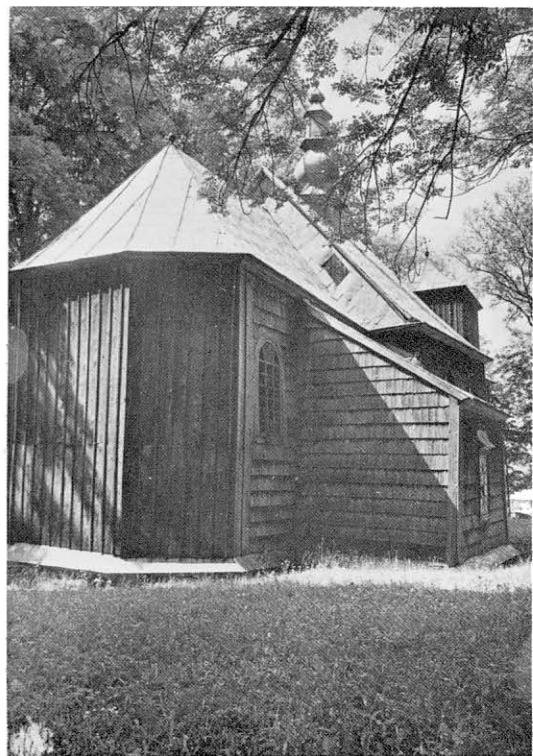
567-и.

Каплиця біля церкви в
селі Г о р я н к а, пові-
ту Лісъко, збудованої
в 1838 році. Вигляд
збоку.



568.

Дерев'яна церква в селі Стєфкова, збудована в 1840 р. Повіт Лісько.



569.

Дерев'яна церква в селі Стєфкова, збудована в 1840 р.



570.

Дерев'яна церква в селі Стєфкова, збудована в 1840 р. Іконостас.



571.

Дерев'яна церква в селі Стєфко-
ва, збудована в 1840 р. Образ.



572.

Дерев'яна церква в селі Стєфко-
ва, збудована в 1840 р. Св. Єронім.



573.

Дерев'яна церква в селі Стєфко-
ва, збудована в 1840 р. Портрет фун-
датора.



574.

Дерев'яна церква в селі Стєфкова, збудована в 1840 р. Свічник.



575.

Дерев'яна церква в селі Стєфкова, збудована в 1840 р. Хрестальня.



576.

Дерев'яна церква в селі Котань, збудована в 1841 році. Повіт Ясло.



577.

Дерев'яна церква в селі Котань,
збудована в 1841 р. Брама.



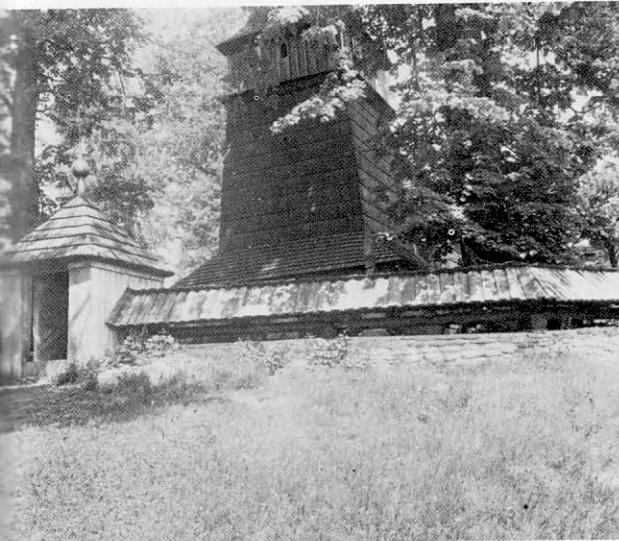
578.

Дерев'яна церква в селі Котань,
збудована в 1841 р.

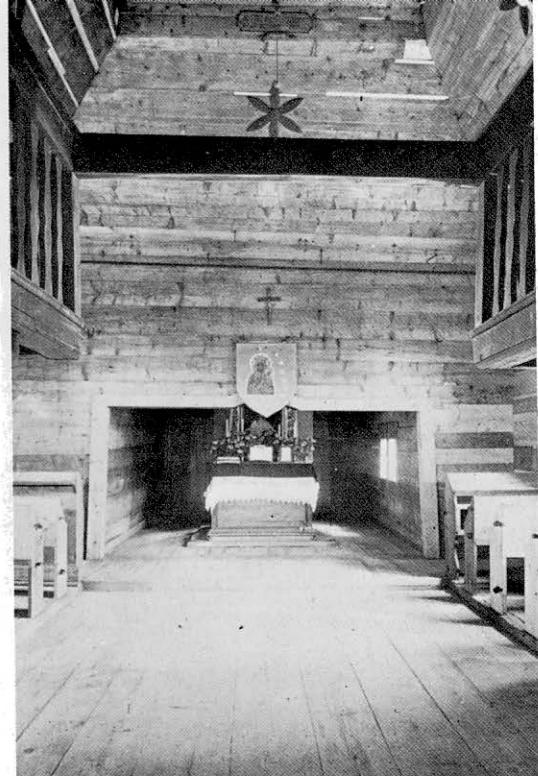


579.

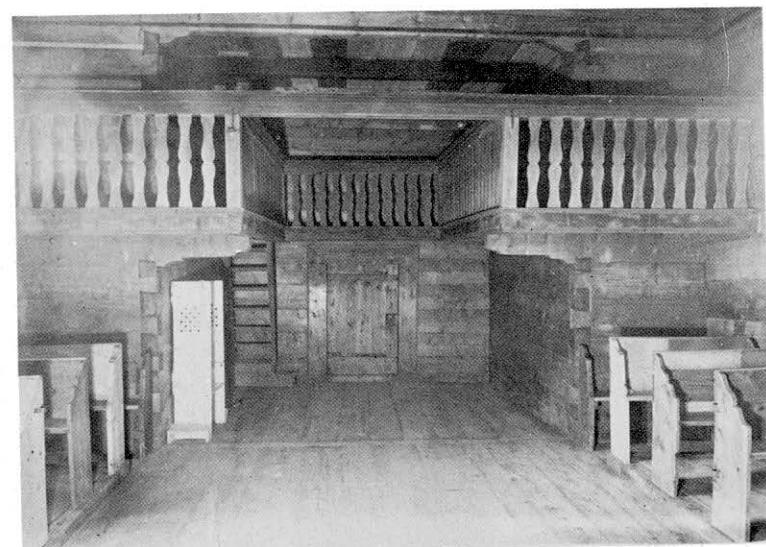
Дерев'яна церква в селі
Котань, збудована в
1841 році.



580.
Дерев'яна церква в селі
Котань, збудована в
1841 році.



581.
Дерев'яна церква в селі Котань,
збудована в 1841 р. Нутро храму.



582.
Дерев'яна церква в селі
Котань, збудована в
1841 р. Бабинець.



583.

Дерев'яна церква в селі Семушова, збудована в 1841 р. Повіт Сянік.



584.

Дерев'яна церква в селі Семушова, збудована в 1841 р.

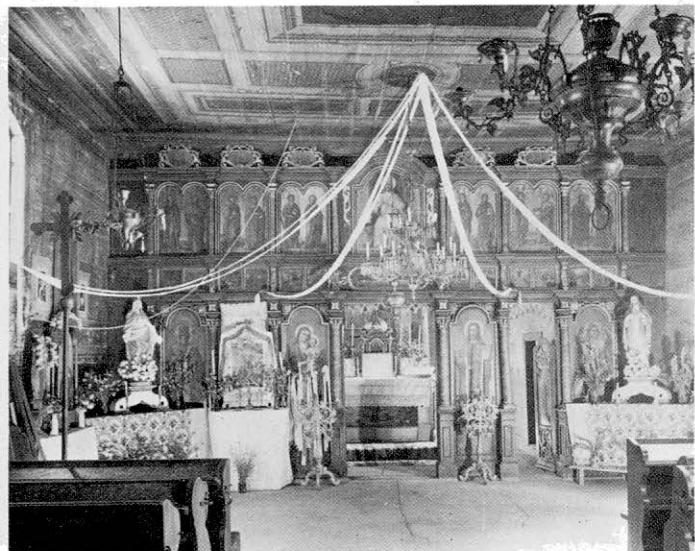


585.

Дерев'яна церква в селі Семушова, збудована в 1841 р.



586. Дерев'яна церква в селі Семушова, збудована в 1841 р.



587.
Дерев'яна церква в селі
Семушова, збудо-
вана в 1841 р. Іконостас.



588.
Дерев'яна церква в селі
Семушова, збудо-
вана в 1841 р. Бабинець.



589.

Дерев'яна церква в селі Семушо-
ва, збудована в 1841 р. Свічник.



590.

Дерев'яна церква в селі Щавник,
збудована в 1841 р. Повіт Новий Санч(?)



591.

Дерев'яна церква в селі
Щавник, збудована
в 1841 році.



592.

Дерев'яна церква в селі Б е р е с т ,
збудована в 1842 р. Повіт Новий Санч.



593.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е ,
збудована в 1842 р.

594.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е ,
збудована в 1842 р.



595.

Дерев'яна церква в селі
Б о р т н е, збудована в
1842 р.

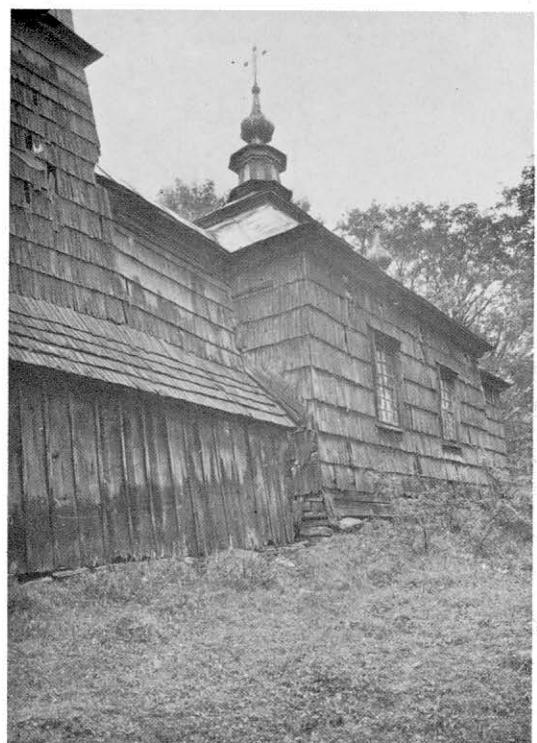
596.

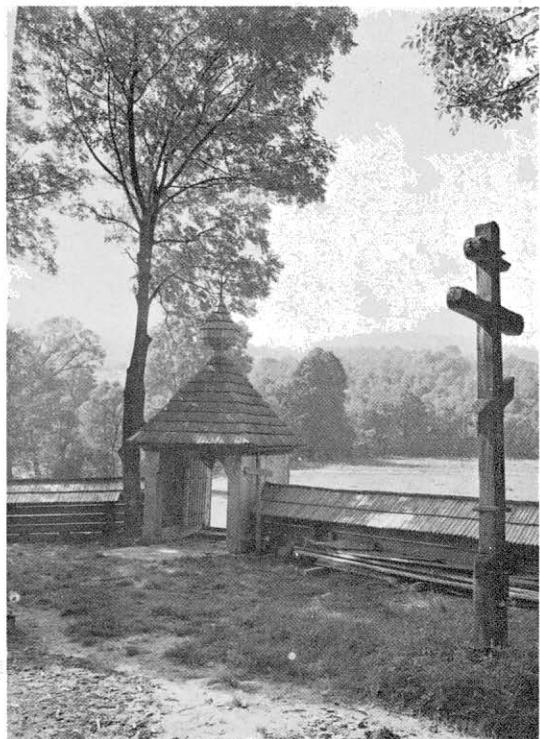
Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р.



597.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р.





598.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р.

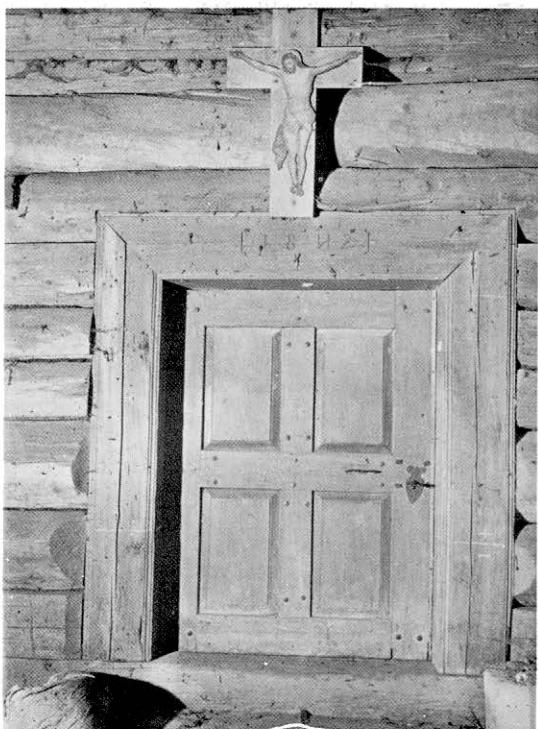


599.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р. Брама.

600.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р. Деталь конструкції. Повіт Новий Санч.



601.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е, збудована в 1842 р. Хрест і дата будови на одвірку.



602.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е, збудована в 1842 р. Деталь іконостасу.



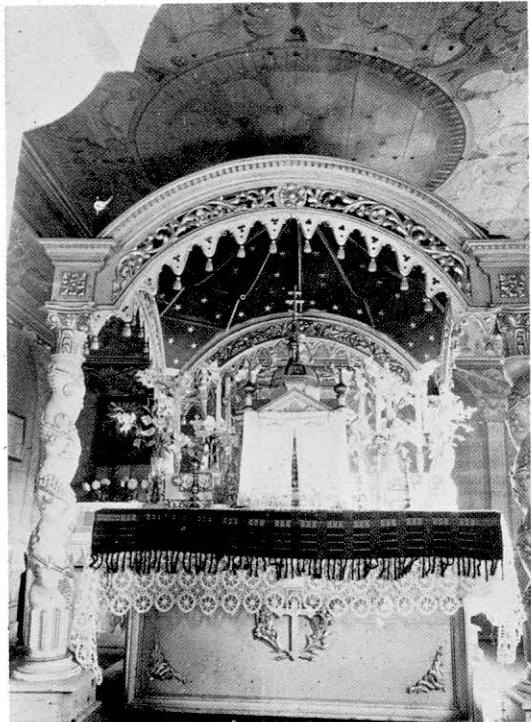
603.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е, збудована в 1842 р. Іконостас.



604.

Дерев'яна церква в селі Бортнє, збудована в 1842 р. Іконостас з боку вівтаря.



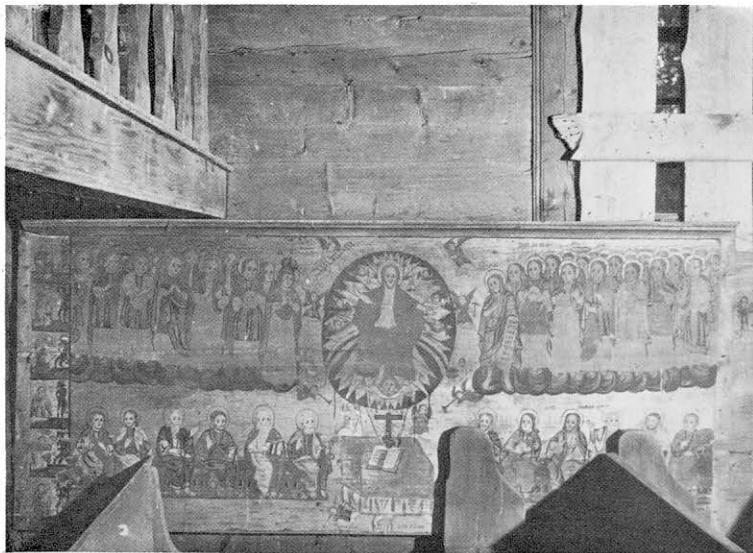
605.

Дерев'яна церква в селі Бортнє, збудована в 1842 р. Престол з сінню.



606.

Дерев'яна церква в селі Бортнє, збудована в 1842 р. Розпис плафону.



607.

Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р. Розпис стіни —
Страшний Суд.

608. Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р. Бабинець.



609. Дерев'яна церква в селі Б о р т н е,
збудована в 1842 р. Кіот для образу.



610.

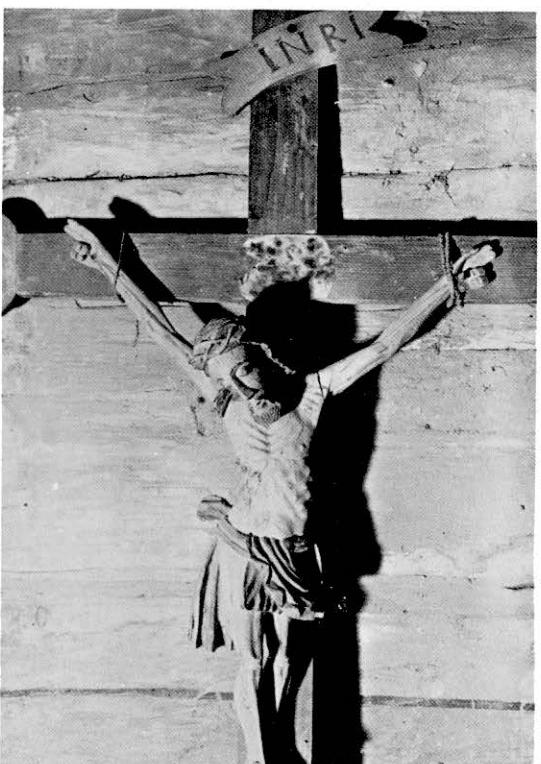
Дерев'яна церква в селі Б о р т н е, збудована в 1842 р. Образ в кіоті.

611.

Дерев'яна церква в селі Б р и ж а в а, збудована в 1843 році. Повіт Пере-
мишль.

612.

Дерев'яна церква в селі Б р и ж а в а, збудована в 1843 році.





613.

Дерев'яна церква в селі Б рижава,
збудована в 1843 році.



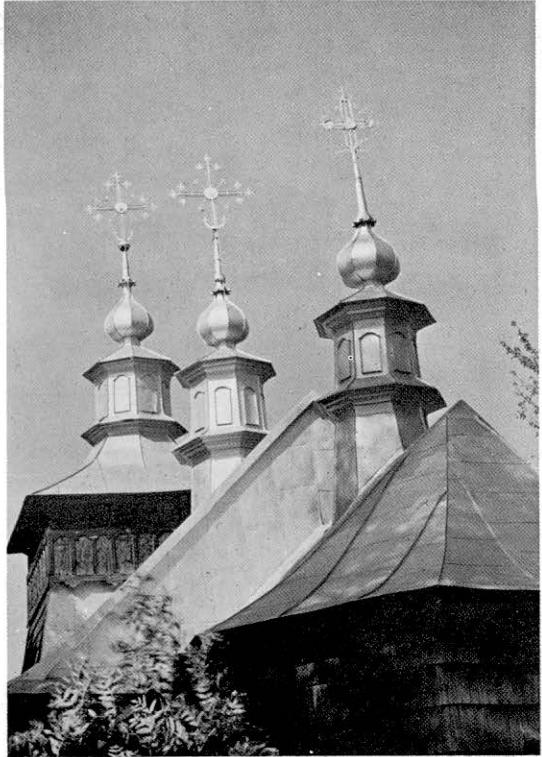
614.

Дерев'яна церква в селі Н овиця,
збудована в 1843 р.



615.

Дерев'яна церква в селі
Н овиця, збудована
в 1843 р. Повіт Горлиці.



616.

Дерев'яна церква в селі Новиця,
збудована в 1843 р.

617.

Дерев'яна церква в селі Новиця,
збудована в 1843 р.

618.

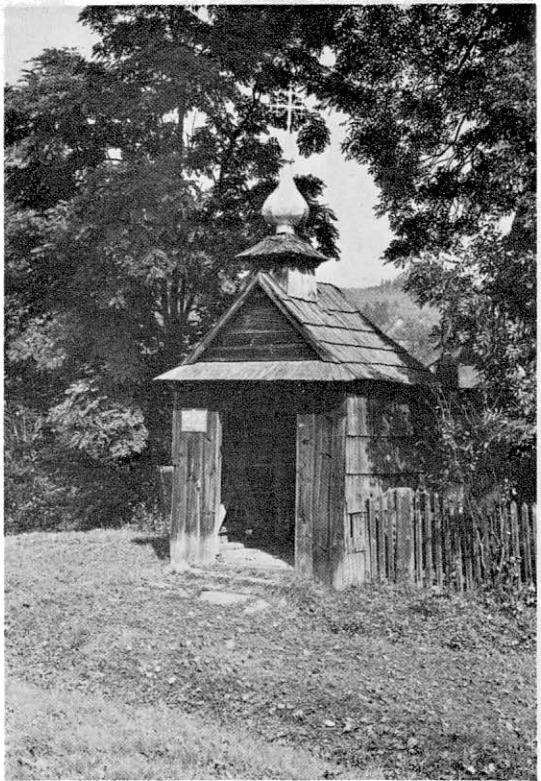
Дерев'яна церква в селі Новиця,
збудована в 1843 р.





619.

Дерев'яна церква в селі Новиця,
збудована в 1843 р.



620.

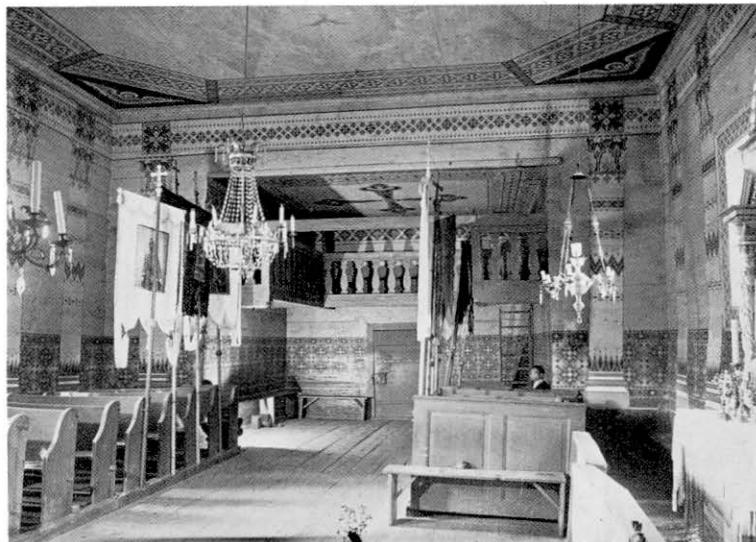
Дерев'яна церква в селі Новиця,
збудована в 1843 р. Брама.



224.

621.

Дерев'яна церква в селі
Новиця, збудована
в 1843 р. Іконостас.



622.
Дерев'яна церква в селі
Н о в и ц я, збудована
в 1843 р. Бабинець.



623.
Дерев'яна церква в селі
Р у д е н к а, збудована
в 1843 р.

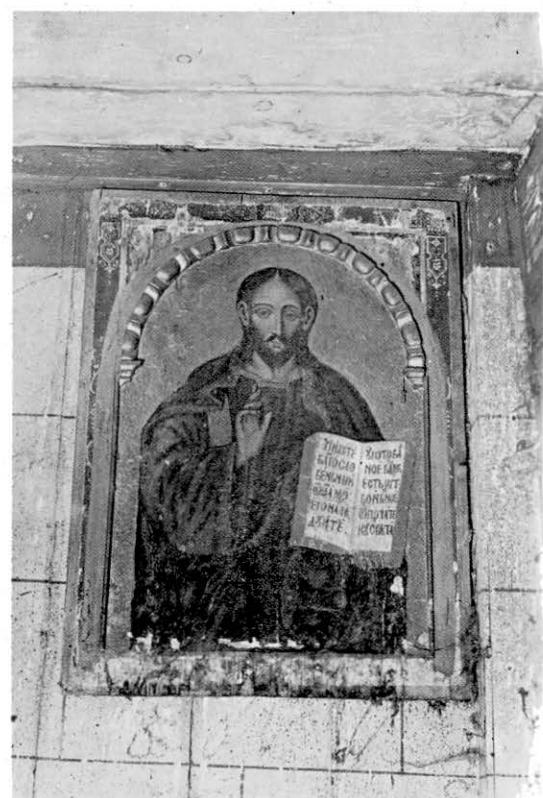


624.
Дерев'яна церква в селі
Р у д е н к а, збудована
в 1843 р. Іконостас.
Повіт Лісько.



625.

Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р.



626.

Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р. Ікона.

627.

Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р. Ікона.



628.

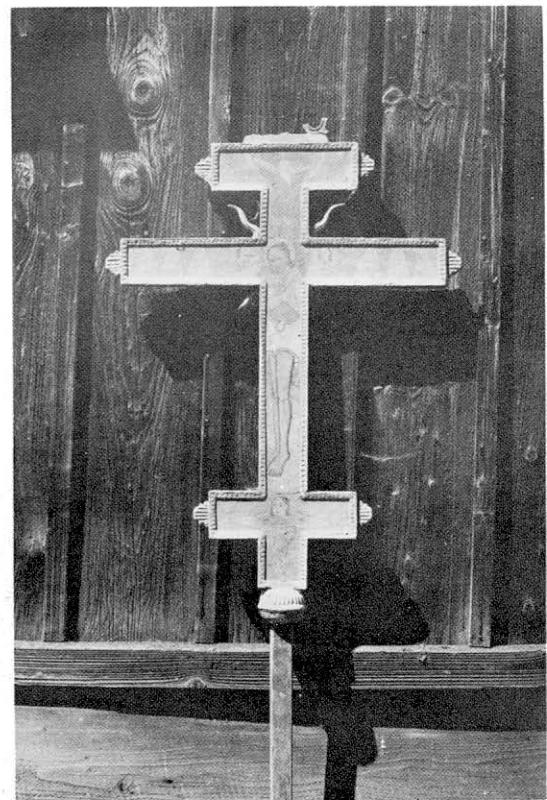
Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р. Ікона.

629.

Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р. Ікона.

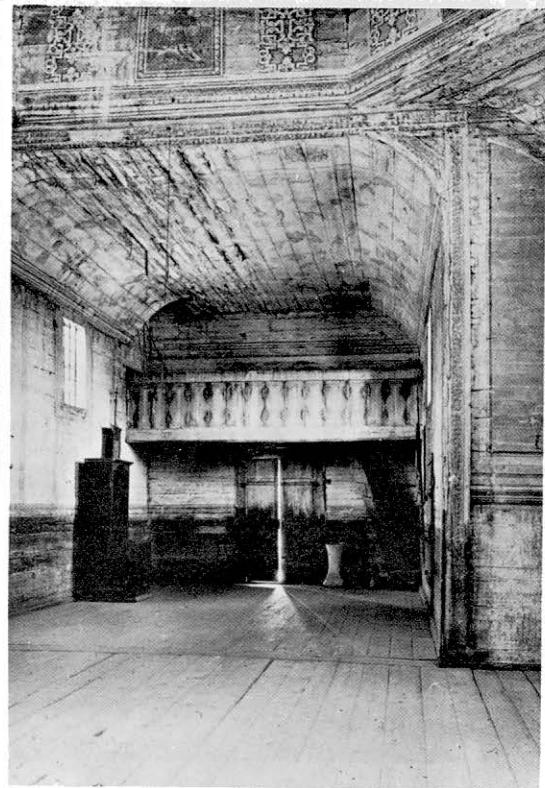
630.

Дерев'яна церква в селі Руденка,
збудована в 1843 р. Дерев'яний хрест.





631.
Дерев'яна церква в селі
Береги Долішні, збудована в 1844 р. Повіт Устрики Долішні.



632.
Дерев'яна церква в селі Іївків, збудована в 1844 р. Бабинець. Повіт Любачів.



633.
Дерев'яна церква в селі
Мохначка Нижня, збудована в 1846 р. Повіт Новий Санч.

634.
Дерев'яна церква в селі
Устрики Долішні, збудована в 1847 р.



635.
Дерев'яна церква в селі Гумниска.



636.
Дерев'яна церква в селі Гумниска.





637.

Дерев'яна церква в селі Г у м н и с к а.

МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Фотодокументація пам'яток
за XIX століття, роки 1850-1874

VI.

638.

Дерев'яна церква в селі
Ястрабик, збудова-
на в 1856 р. Повіт
Новий Санч.



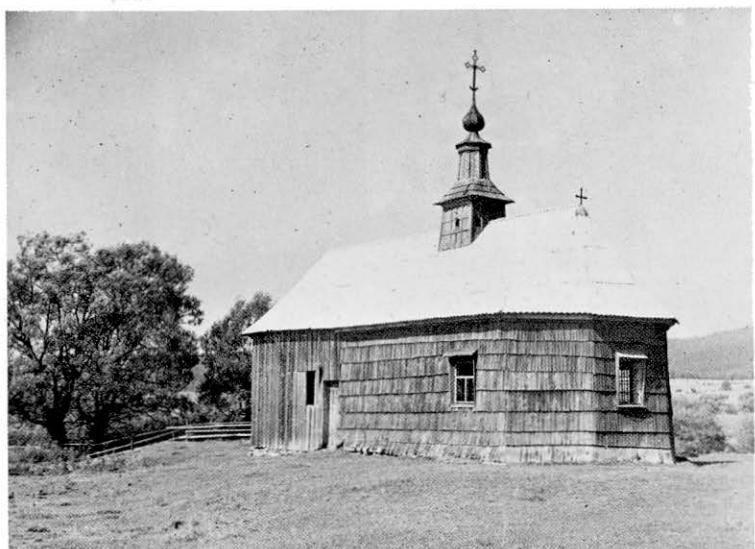
639.

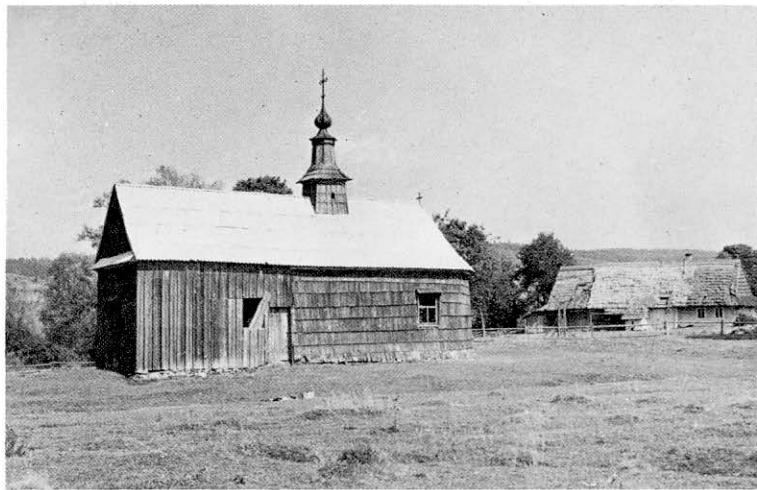
Дерев'яна церква в селі
Гладишів, збудова-
на в 1856 р. Повіт
Горлиці.



640.

Дерев'яна церква в селі
Гладишів, збудова-
на в 1856 р.





641

Дерев'яна церква в селі Гладишів, збудована в 1856 р.

642

Дерев'яна церква в селі Гошив, повіту Устрики Долішні, збудована в 1858 році.



643

Дерев'яна церква в селі Гошив, повіту Устрики Долішні, збудована в 1858 р.





644

Дерев'яна церква з дзвіницею в селі Гошів, збудована в 1858 р.



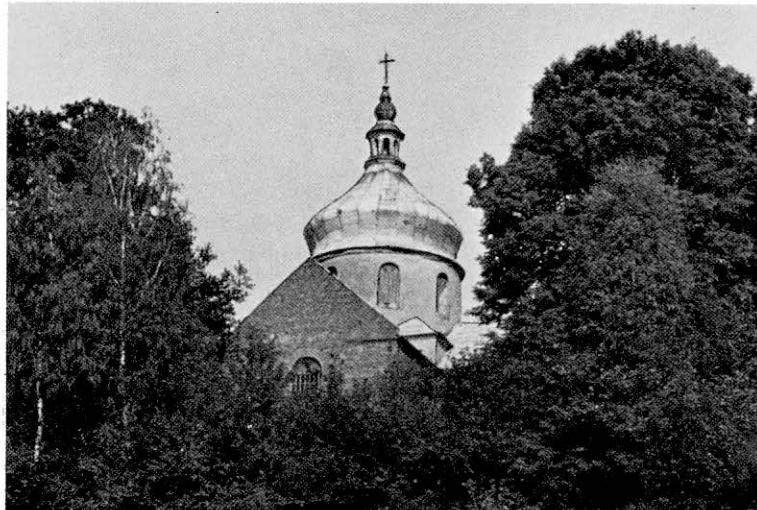
644-а.

Дерев'яна церква з дзвіницею в селі Гошів, збудована в 1858 р.



645

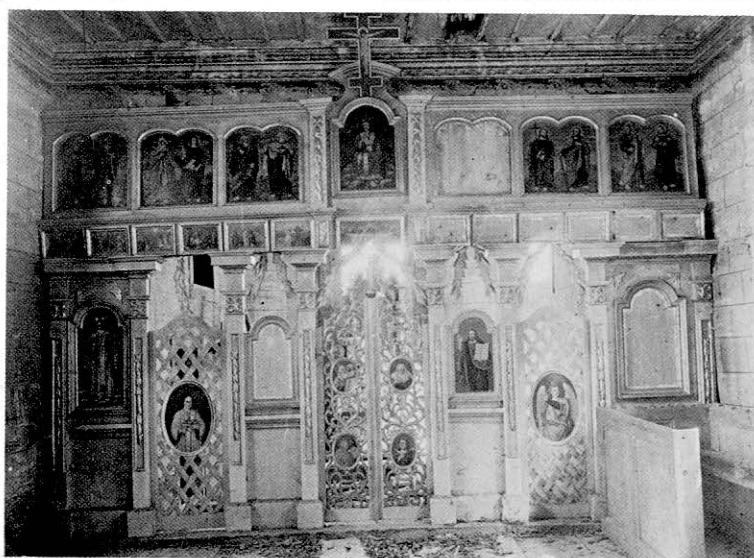
Дерев'яна церква в селі Богуша, повіту Новий Санч, збудована в 1858 р.



646.
Дерев'яна церква в селі
Великополе, повіту Сянік, збудована
в 1865 році.



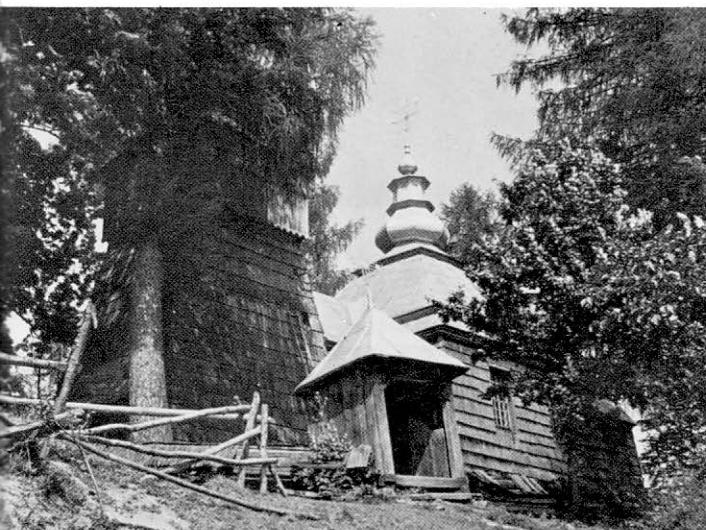
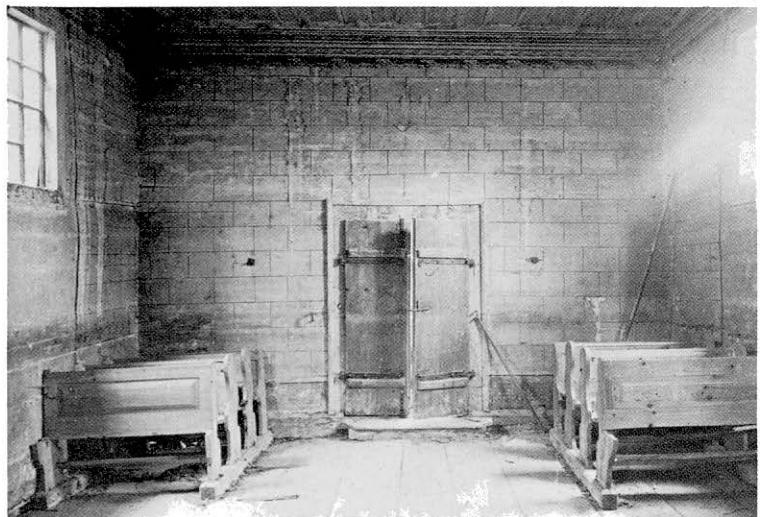
647.
Дерев'яна церква в селі
Розпутьє, повіту Сянік, збудована в 1865 р.



648.
Дерев'яна церква в селі
Розпутьє, збудована
в 1865 р. Іконостас.

649.

Дерев'яна церква в селі
Розпутьє, збудована
в 1865 р. Бабинець.



650. Дерев'яна церква в селі
Кунькова, повіту
Горлиці, збудована в
1868 р.



651.

Дерев'яна церква в селі Кунько-
ва, збудована в 1868 р.

652.

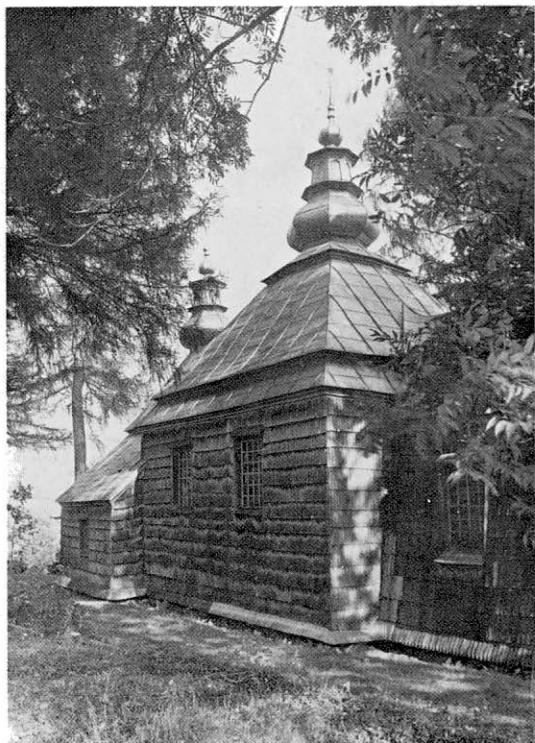
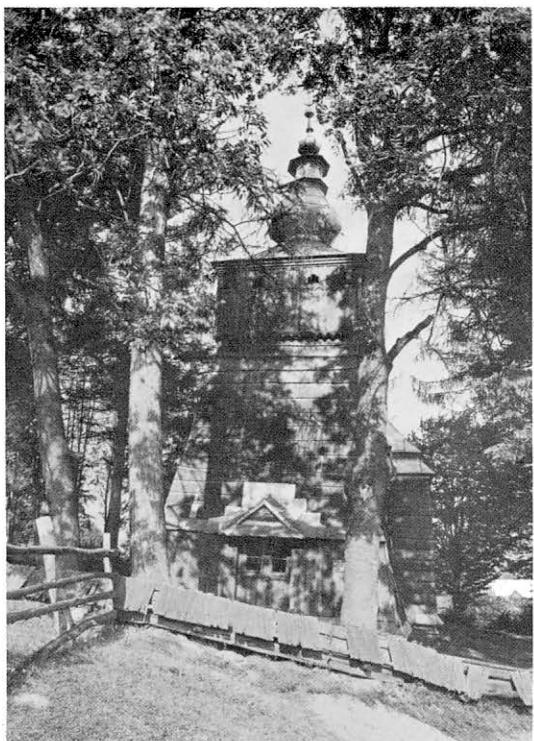
Дерев'яна церква в селі Кунькова, збудована в 1868 р.

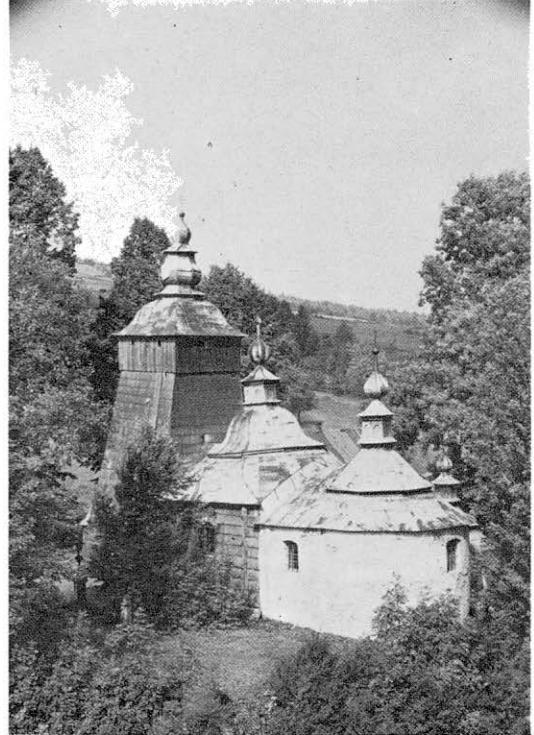
653.

Дерев'яна церква в селі Кунькова, збудована в 1868 р.

654.

Дерев'яна церква в селі Кунькова, збудована в 1868 р. Каплиця.





655.

Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р. Повіт Кросно.

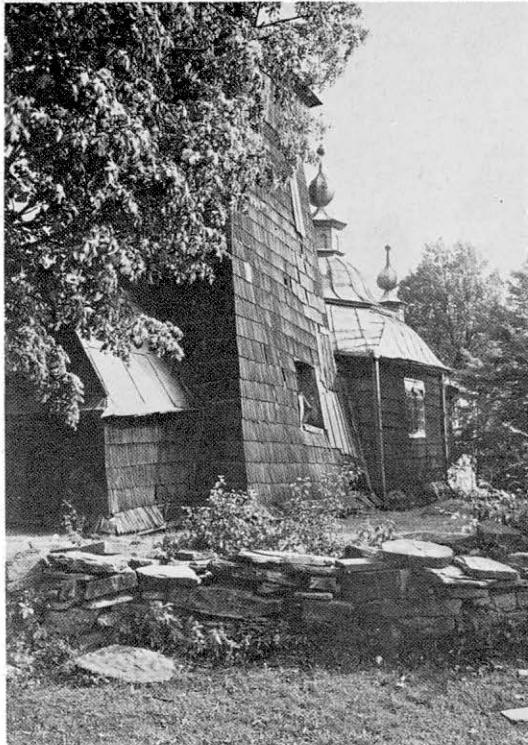
656.

Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р.

657.

Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р.





658.

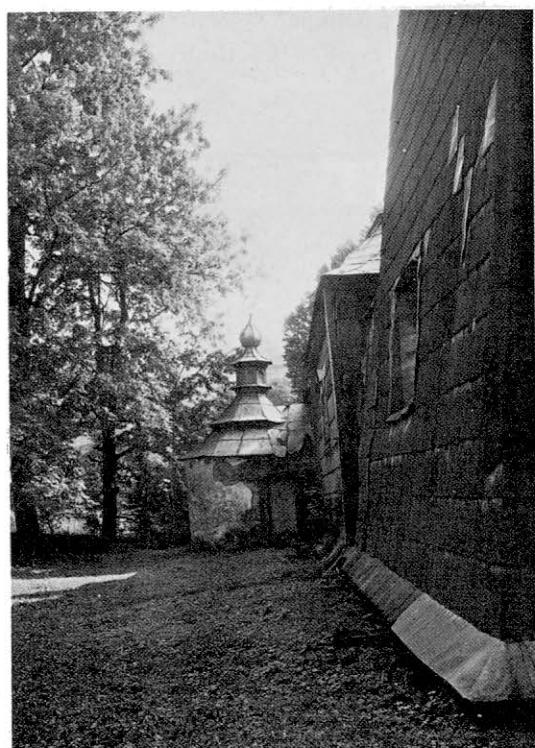
Дерев'яна церква в селі Гирівіа,
збудована в 1870 р.

659.

Дерев'яна церква в селі Гирівіа,
збудована в 1870 р.

660.

Дерев'яна церква в селі Гирівіа,
збудована в 1870 р.



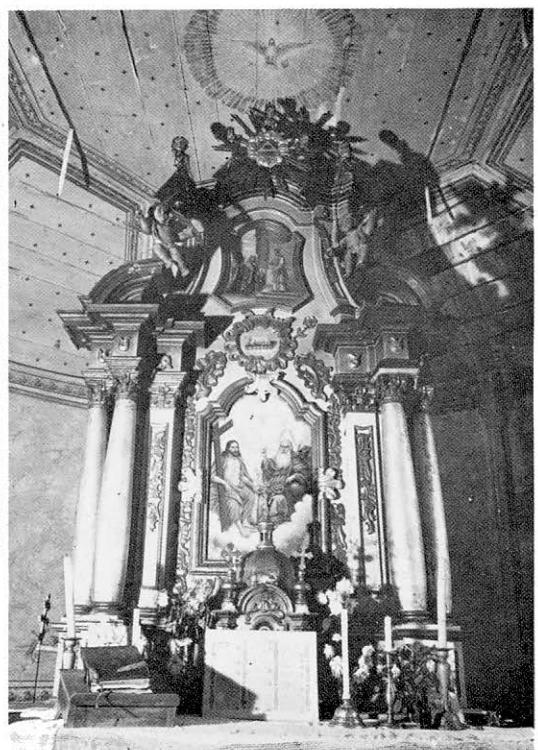
661.

Дерев'яна церква в селі
Гирів, збудована в
1870 р. Іконостас.



662.

Дерев'яна церква в селі
Гирів, збудована в
1870 р. Бабинець.



663. Дерев'яна церква в селі Гирів,
збудована в 1870 р. Кіот.



664.

Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р. Образ.

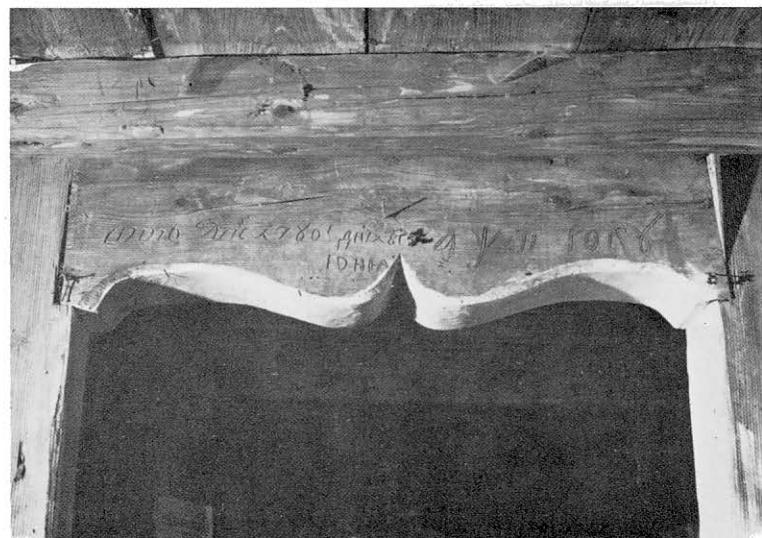


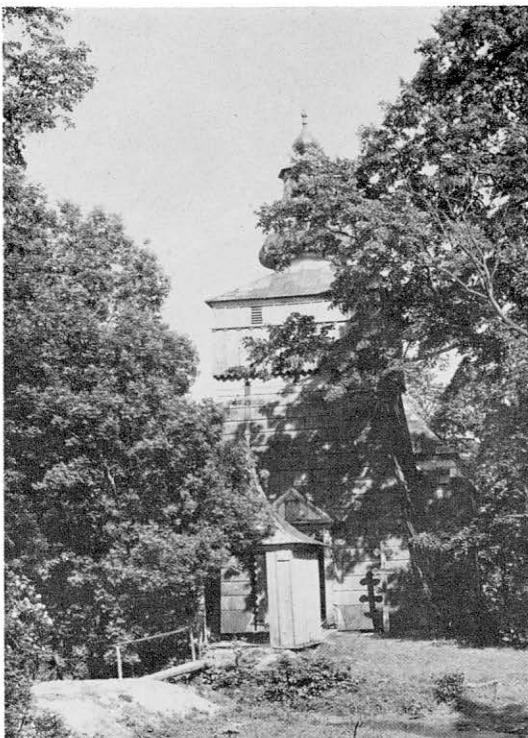
665.

Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р. Свічник.

666.

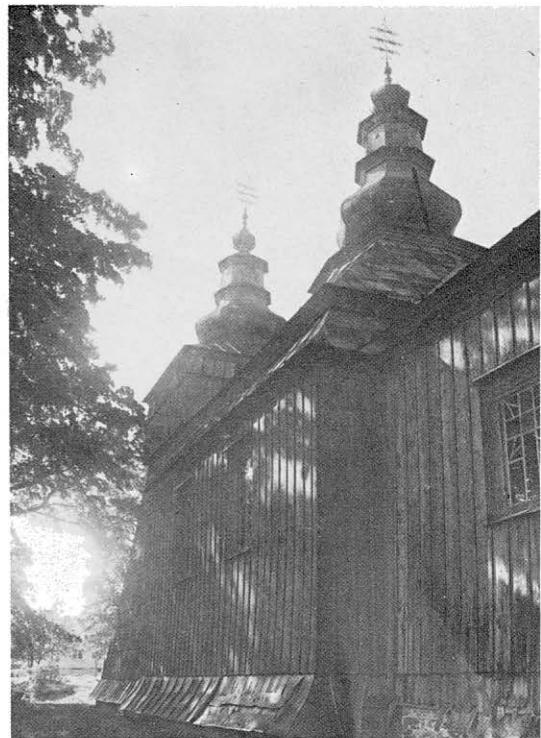
Дерев'яна церква в селі Гирів, збудована в 1870 р. Профільований одвірок.





667.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р. Повіт Ясло.

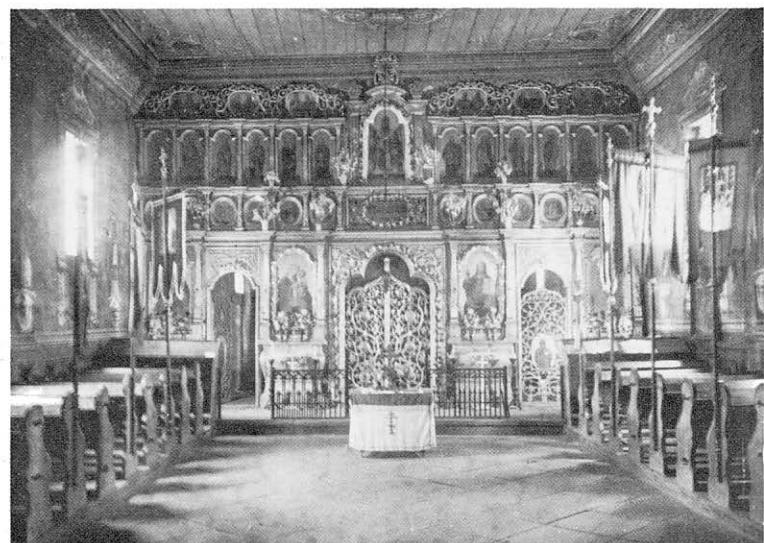


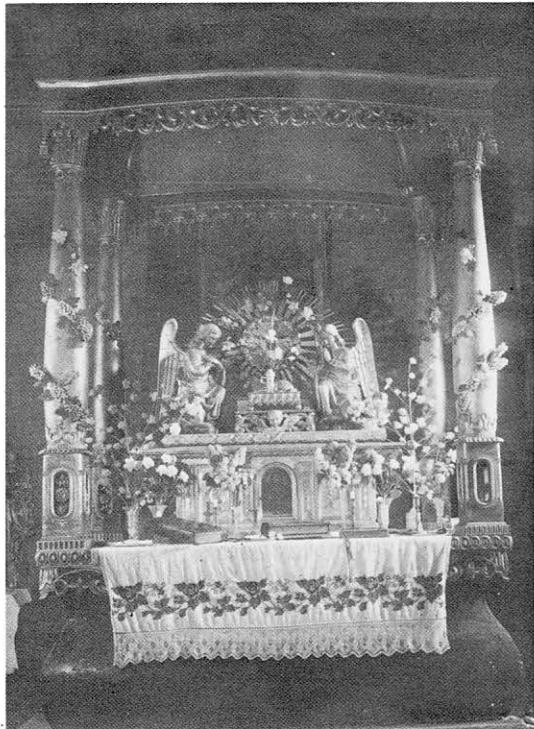
668.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р.

669.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р. Іконостас.





670.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р. Престол.



671.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р. Ікона.



672.

Дерев'яна церква в селі Переґримка, збудована в 1870 р. Бабинець.

673.

Дерев'яна церква в селі Перегримка, збудована в 1870 р. Ікона.



674.

Дерев'яна церква в селі Перегримка, збудована в 1870 р. Ікона.



675.

Дерев'яна церква в селі Перегримка, збудована в 1870 р. Ікона.





676.
Дерев'яна церква в селі Сянічок,
збудована в 1870 році. Повіт Сянік.



677.
Дерев'яна церква в селі Сянічок,
збудована в 1870 році.



678.
Дерев'яна церква в селі
Сянічок, збудована
в 1870 р. Іконостас.

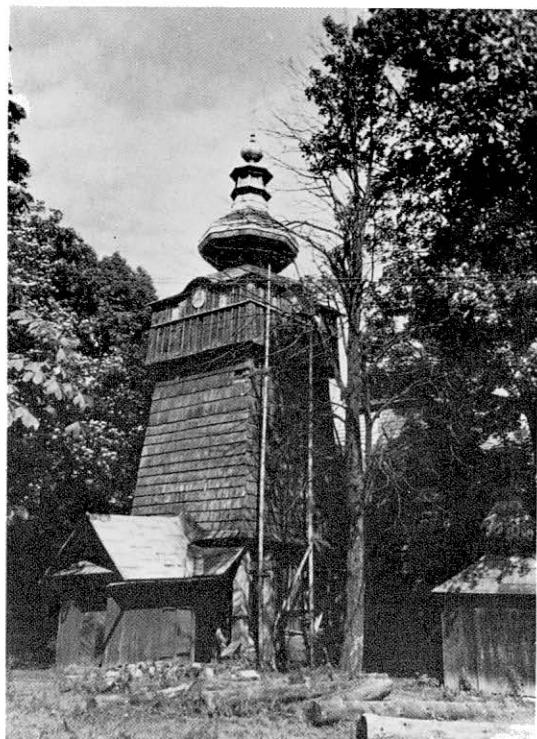
679.

Дерев'яна церква в селі
Сянічок, збудована
в 1870 р. Бабинець.



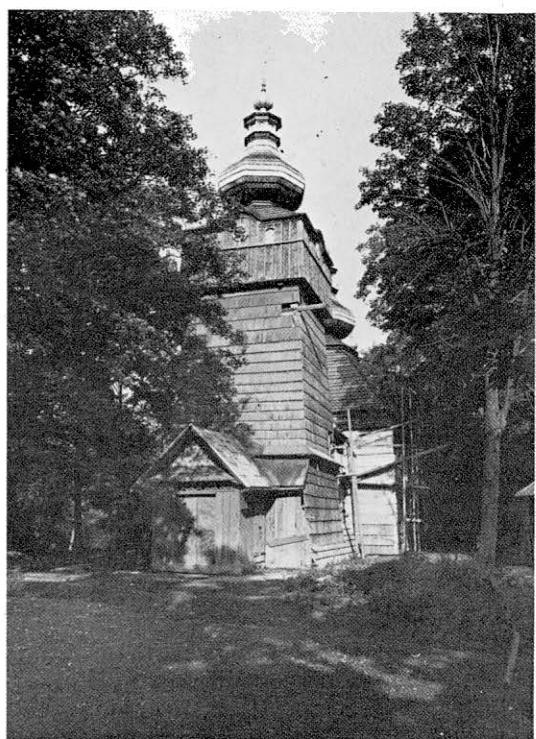
680.

Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Повіт Горлиці.



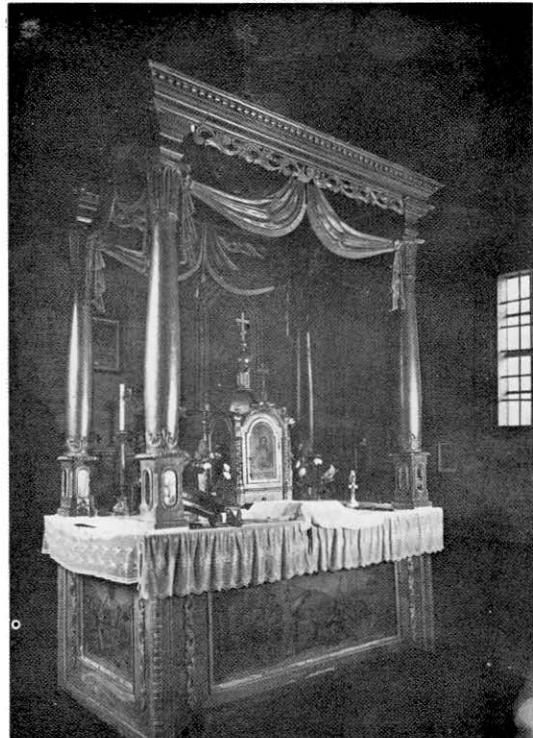
681.

Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р.

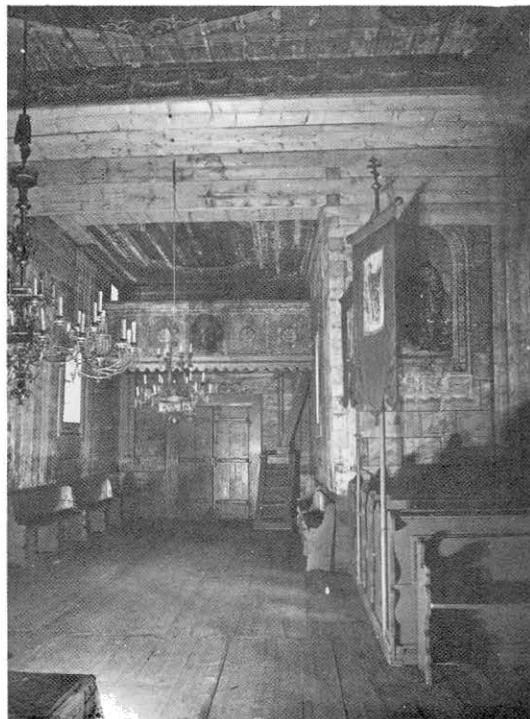




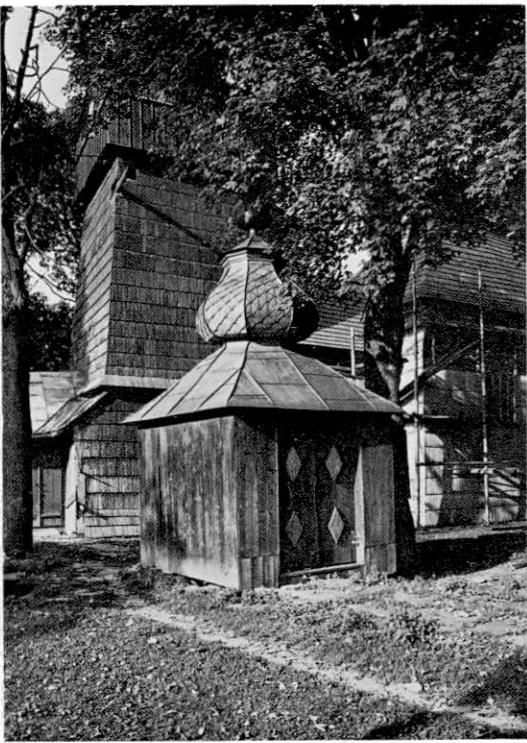
682.
Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р.



683.
Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Престол з сінню.



684.
Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Бабинець.



685.

Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Брама.

686.

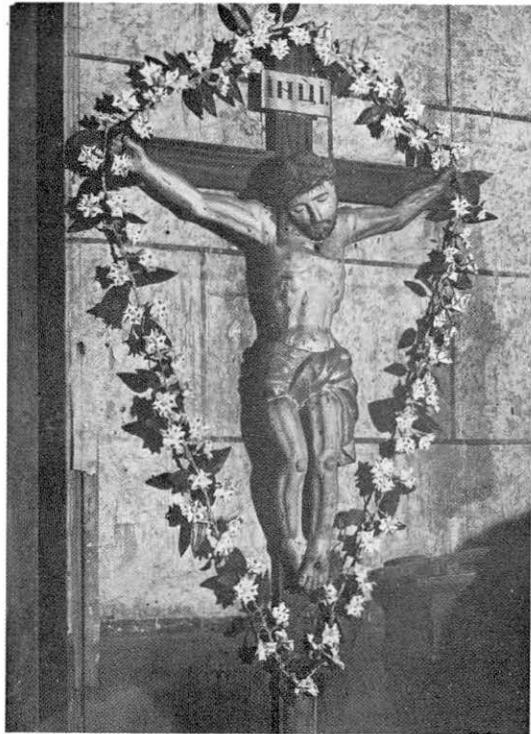
Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Царські врата.



687.

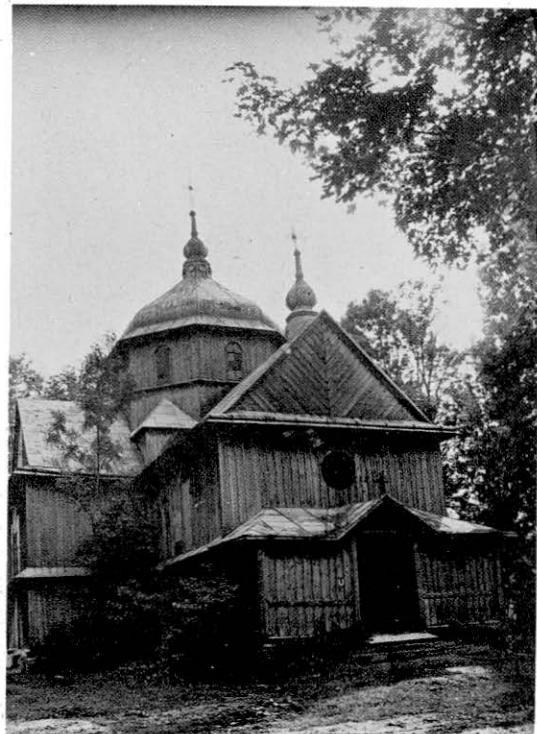
Дерев'яна церква в селі Ганчова,
збудована в 1871 р. Колонки.





688.

Дерев'яна церква в селі Ганчова, збудована в 1871 р. Розп'яття.



690.

Дерев'яна церква в селі Войткова, збудована в 1872 р. Повіт Устрики Долішні.

689.

Мурена церква в селі Криниця, збудована в 1872 році. Повіт Новий Санч.





691.

Дерев'яна церква в селі Войткова, збудована в 1872 р.

693.

Дерев'яна церква в селі Костарівці, збудована в 1872 р. Повіт Сянік.

692.

Дерев'яна церква в селі Войткова, збудована в 1872 році.





694.

Дерев'яна церква в селі К о с т а р і в-
ц і, збудована в 1872 р.



695.

Дерев'яна церква в селі К о с т а р і в-
ц і, збудована в 1872 р. Іконостас.

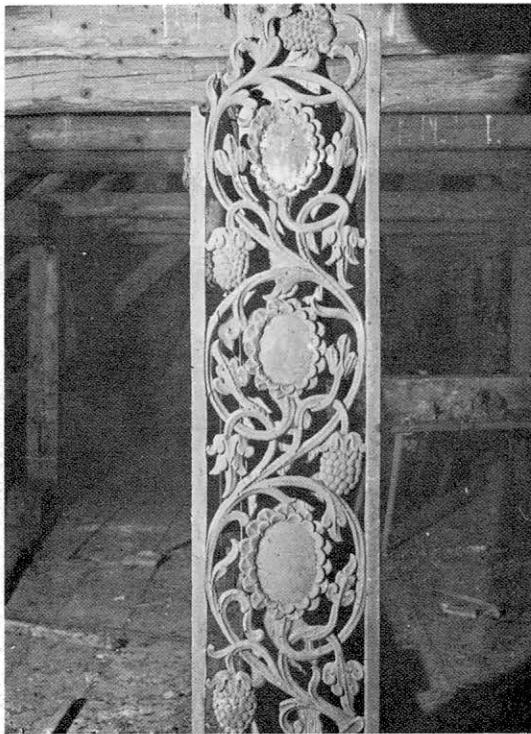


696.

Дерев'яна церква в селі
К о с т а р і в ц і, збу-
дована в 1872 р. Ба-
бинець.

697

Дерев'яна церква в селі К о с т а р і в-
ц і, збудована в 1872 р. Стилізований
виноград і соняшники на половині Цар-
ських врат.

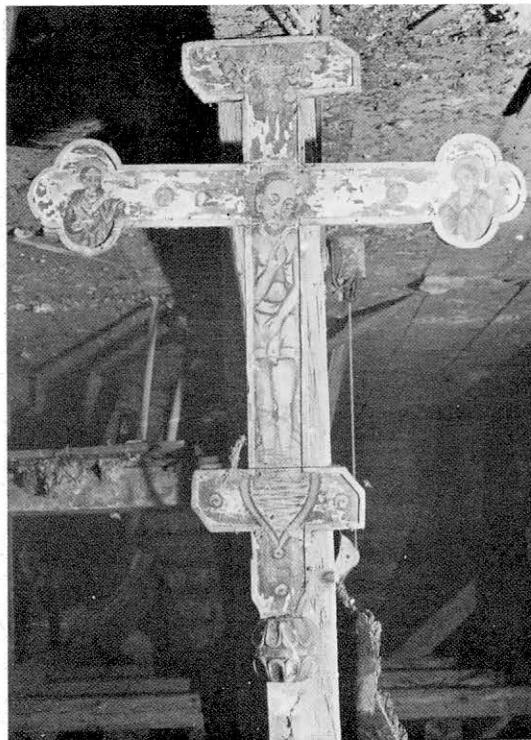


698.

Дерев'яна церква в селі К о с т а р і в-
ц і, збудована в 1872 р. Дерев'яний
хрест.

699.

Дерев'яна церква в селі З л о ц ь к е,
збудована в 1873 р. Повіт Новий Санч.





700.

Дерев'яна церква в селі
Роп'янка, збудова-
на в XIX ст. Повіт
Устрики Долішні.



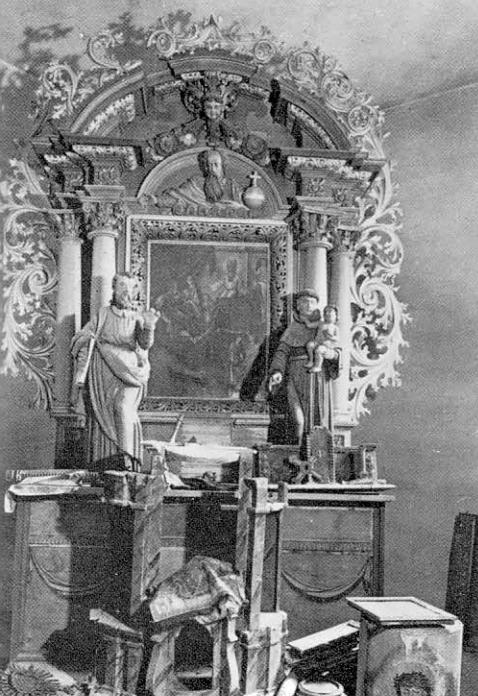
701.

Дерев'яна церква в селі
Роп'янка, збудова-
на в XIX ст.



702.

Дерев'яна церква в селі
Роп'янка, збудова-
на в XIX ст. Інтер'єр.



703. Дерев'яна церква в селі Роп'янка, збудована в XIX ст. Образ в кіоті з статуями.



704.
Дерев'яна церква в селі
Лип'є гірське,
збудована в XIX ст.
Повіт Перемишль.



705.
Дерев'яна церква в селі
Лип'є гірське,
збудована в XIX ст.



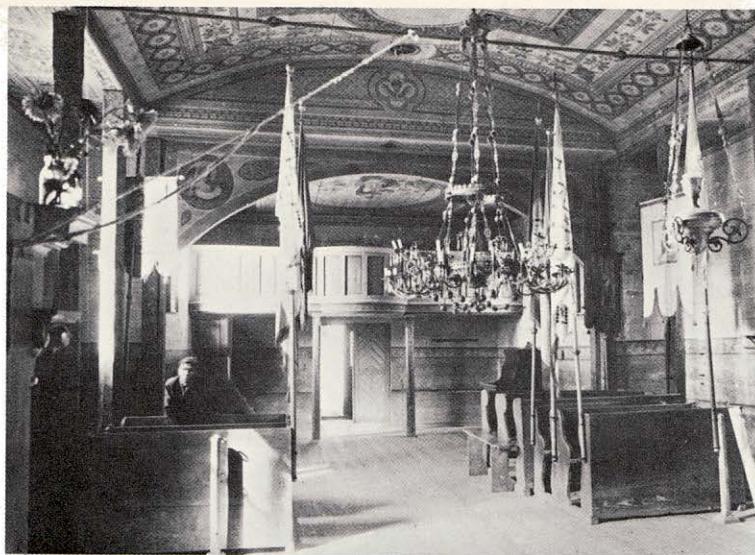
706.

Дерев'яна церква в селі Лип'єгірське, збудована в XIX ст.

707.

Дерев'яна церква в селі Лип'єгірське, збудована в XIX ст. Нутро храму.





708.

Дерев'яна церква в селі Лип'є гірське, збудована в XIX ст. Бабинець.

709.

Мурівана каплиця в селі Лип'є гірське, збудована в XIX ст.



МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Фотодокументація пам'яток
за XIX століття, роки 1875-1899

VII.



710.

Дерев'яна церква в селі Фльоринка, збудована в 1875 р. Повіт Новий Санч.



711.

Дерев'яна церква в селі Андреївка, збудована в 1876 р. Повіт Новий Санч.



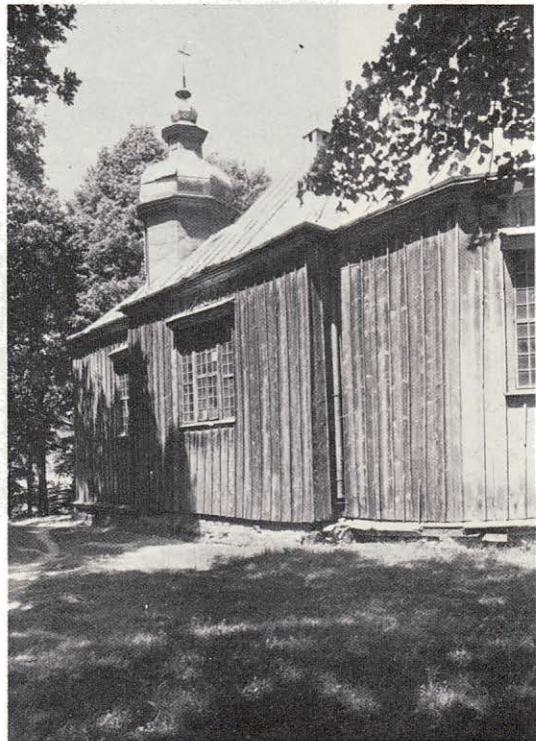
712.

Дерев'яна церква в селі Д об р а ш л я-
х о т с є к а, збудована в 1879 р. По-
віт Сянік.



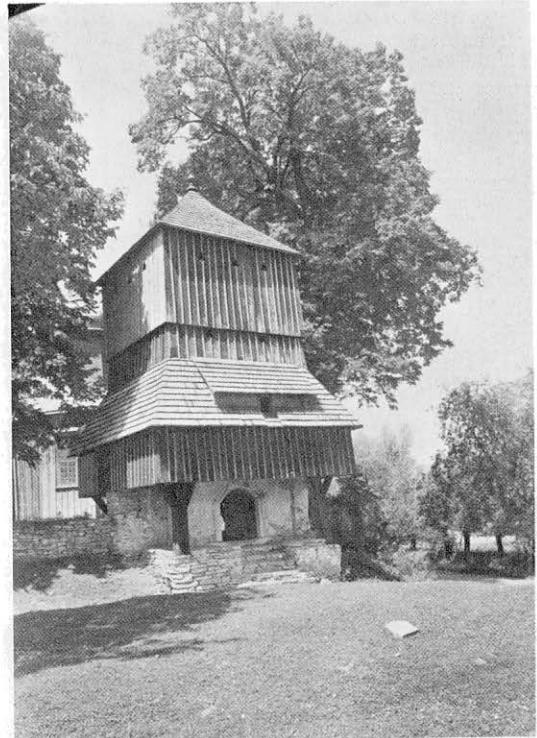
713.

Дерев'яна церква в селі Д об р а ш л я-
х о т с є к а, збудована в 1879 р.



714.

Дерев'яна церква в селі Д об р а ш л я-
х о т с є к а, збудована в 1879 р.

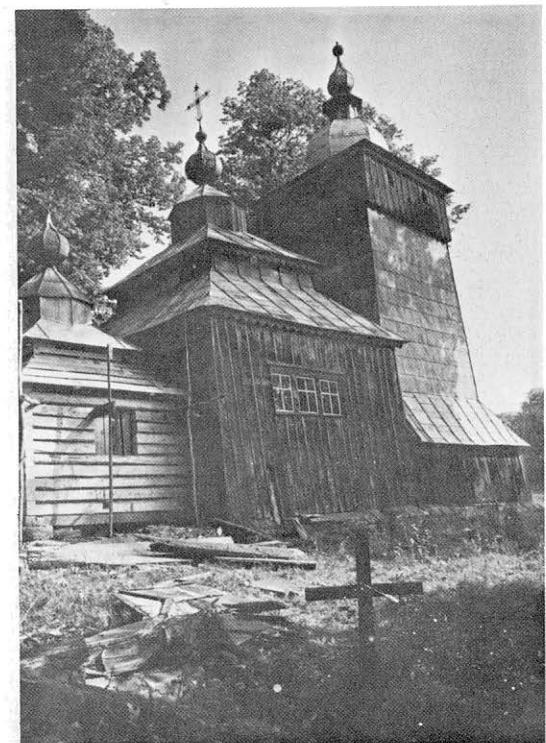


715.

Дерев'яна церква в селі Д об р а ш л я-
х о т с є к а, збудована в 1879 р.

716.

Дерев'яна церква в селі Д об р а ш л я-
х о т с є к а, збудована в 1879 р.



717.

Дерев'яна церква в селі В о л о в е ць,
збудована в 1880 р. Повіт Горлиці.



718.

Дерев'яна церква в селі В о л о в е ць,
збудована в 1880 р. Дзвіниця.



719.

Дерев'яна церква в селі В о л о в е ць,
збудована в 1880 р. Нутро храму.

720.

Дерев'яна церква в селі В о л о в е ць,
збудована в 1880 р. Ікона.



721.

Дерев'яна церква в селі В о л о в е ць, збудована в 1880 р. Нутро храму.

722.

Дерев'яна церква в селі Я в і р ник Р у сь к и й, збудована в 1882 р. По-віт Перемишль.

723.

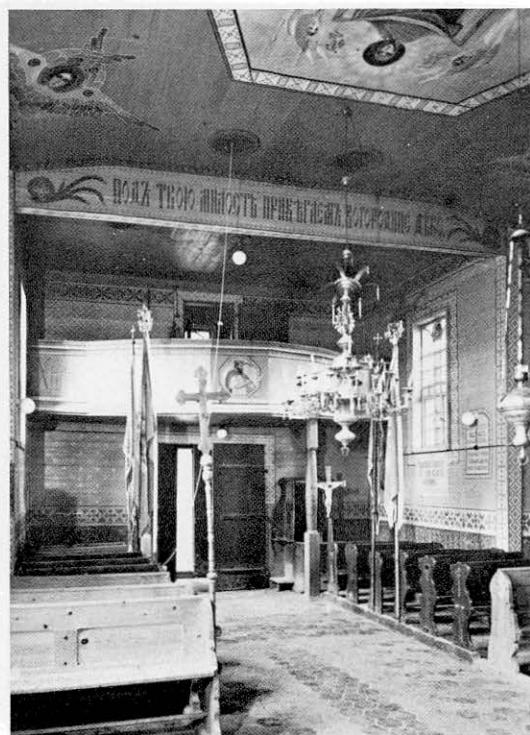
Дерев'яна церква в селі Я в і р ник Р у сь к и й, збудована в 1882 р.





724.

Дерев'яна церква в селі Явірник Руський, збудована в 1882 р. Дзвіниця.



725.

Дерев'яна церква в селі Явірник Руський, збудована в 1882 р. Іконостас.

726.

Дерев'яна церква в селі Явірник Руський, збудована в 1882 р. Бабинець.



727.

Дерев'яна церква в селі Явірник Руський, збудована в 1882 р. Стеля.



728.

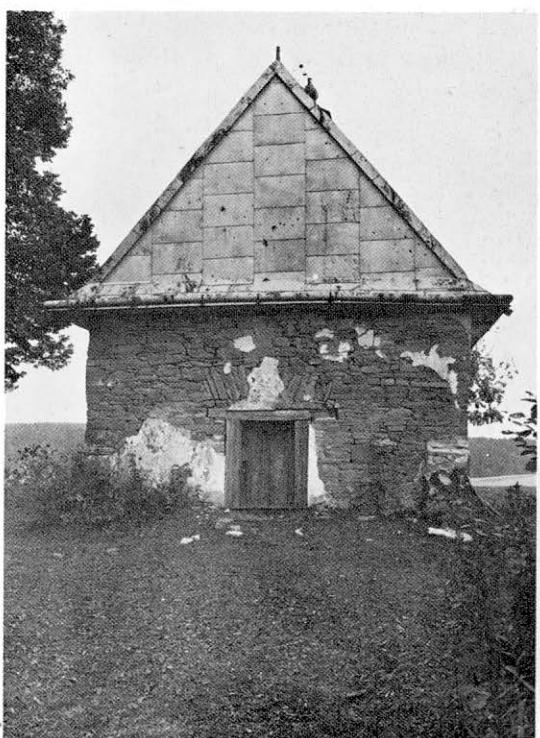
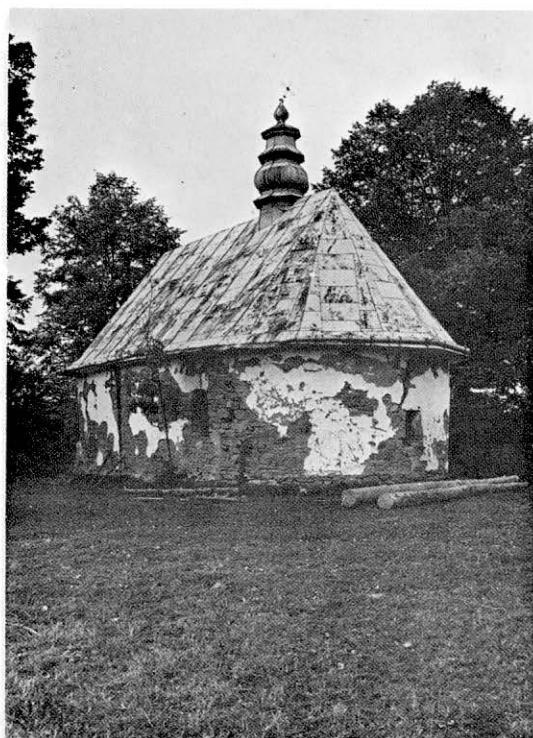
Мурівана церква в селі Зубрик, збудована в 1885 р. Повіт Новий Санч.

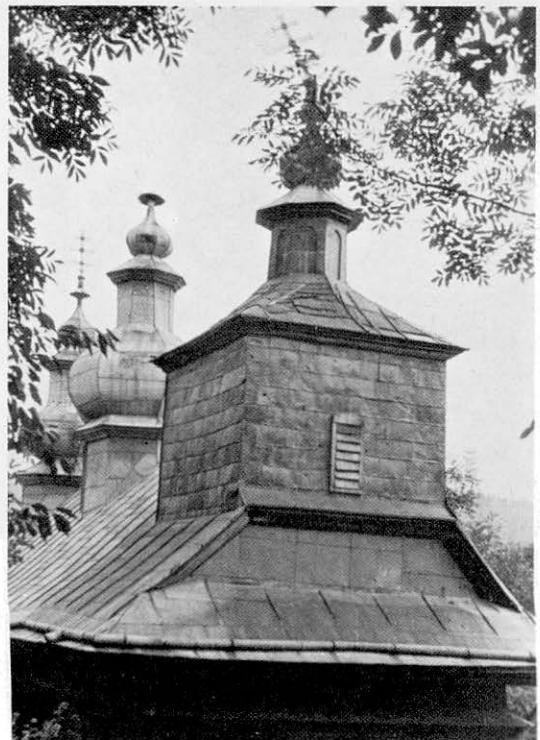
729.

Мурівана церква в селі Вільхова, збудована в 1887 р. Повіт Лісько.

730.

Мурівана церква в селі Вільхова, збудована в 1887 р.





731.

Дерев'яна церква в селі Солотвино, збудована в 1887 р. Повіт Новий Санч.

732.

Дерев'яна церква в селі Щавне, збудована в 1888 р. Повіт Сянік.

733.

Дерев'яна церква в селі Щавне, збудована в 1888 р.



734.

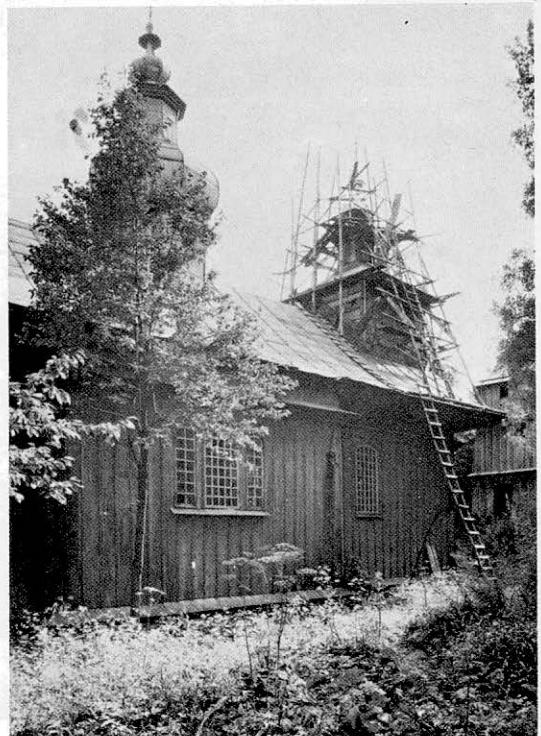
Дерев'яна церква в селі Щавне,
збудована в 1888 р.

735.

Дерев'яна церква в селі Щавне,
збудована в 1888 р.

736.

Дерев'яна церква в селі Щавне,
збудована в 1888 р. Іконостас.





737. Дерев'яна церква в селі Щавне,
збудована в 1888 р. Бабинець.



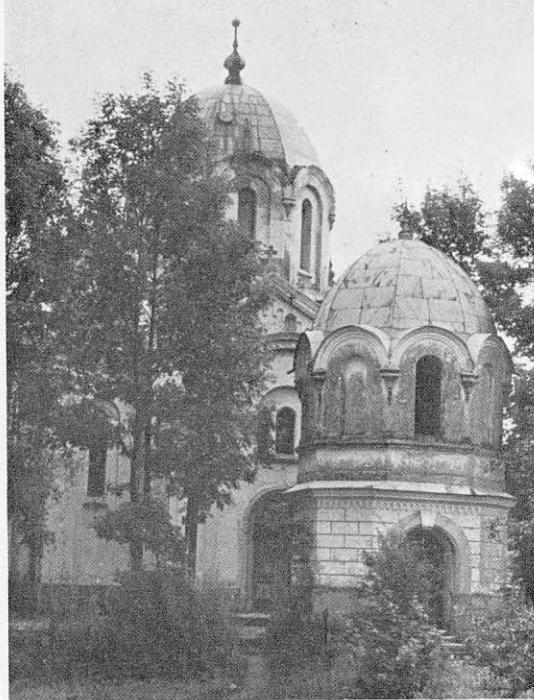
738.

Дерев'яна церква в селі
Хотилуб, збудова-
на в 1888 р. Повіт
Любачів.



739.

Дерев'яна церква в селі
Хотилуб, збудова-
на в 1888 р.



741.

Мурівана церква в селі Ізби, збудована в 1888 р. Повіт Горлиці.



740.

Мурівана церква в селі Вороблик Королівський, збудована в 1888 році. Повіт Сянік.

742.

Мурівана церква в селі Ізби, збудована в 1888 р.





743.

Мурівана церква в селі Ізби, збудована в 1888 р. Іконостас.

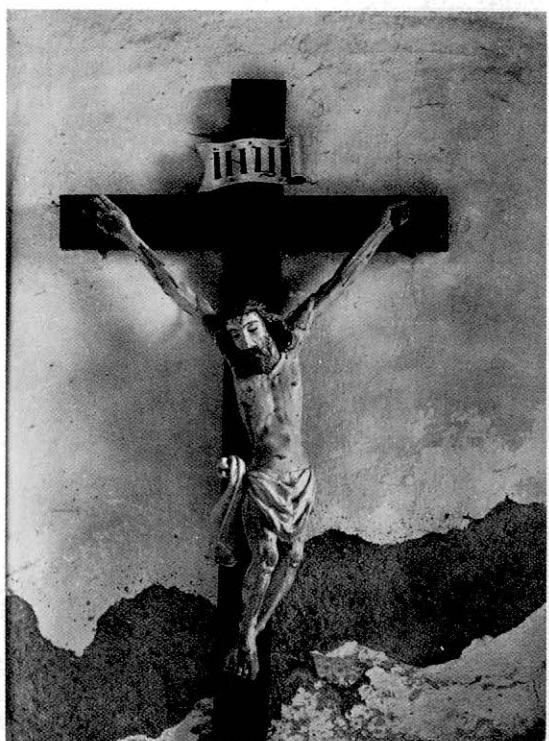


744.

Мурівана церква в селі Ізби, збудована в 1888 р. Бабинець.

745.

Мурівана церква в селі Ізби, збудована в 1888 р. Розп'яття.





747.

Мурівана церква в селі Маліява,
збудована в 1897 р.

746.

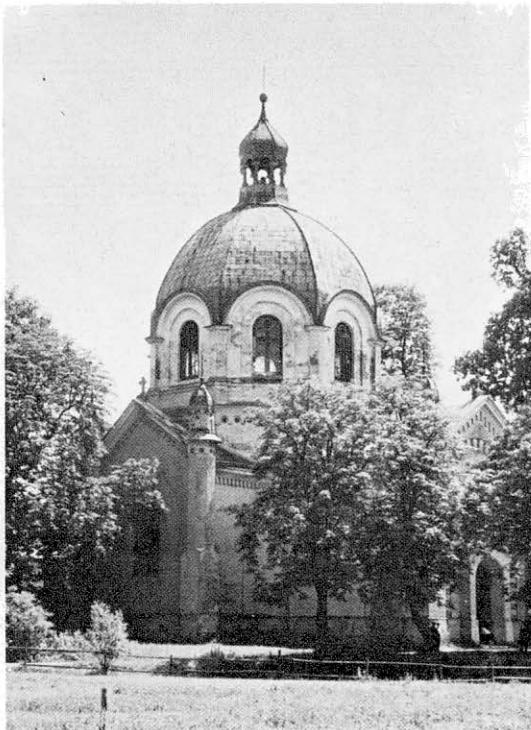
Мурівана церква в селі
Маліява, збудована
в 1897 р. Повіт Ряшів.



748.

Мурівана церква в селі Маліява,
збудована в 1897 р.





749.

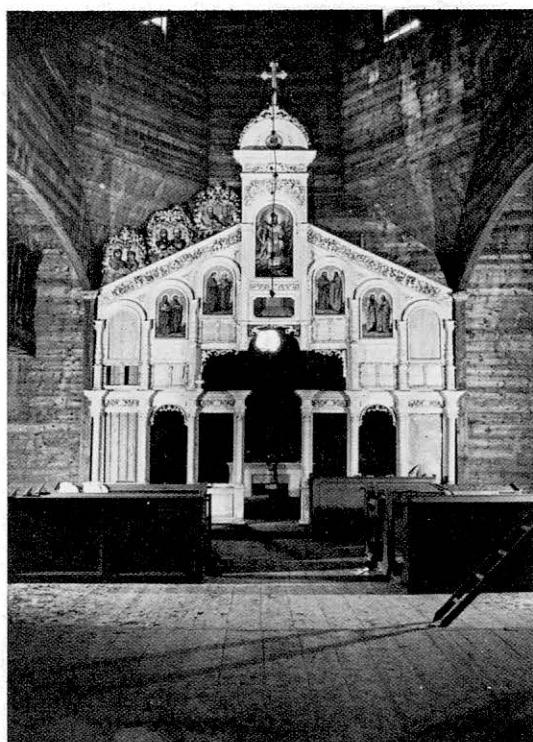
Мурівана церква в селі Ванівка, збудована в 1898 р. Повіт Устрики Долішні.

750.

Дерев'яна церква в селі Лютовиска, збудована в 1898 р. Повіт Устрики Долішні.

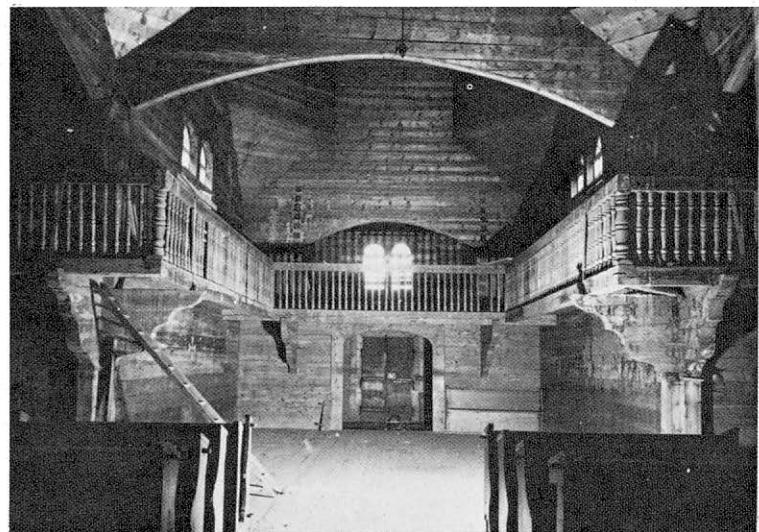
751.

Дерев'яна церква в селі Лютовиска, збудована в 1898 р. Іконостас.



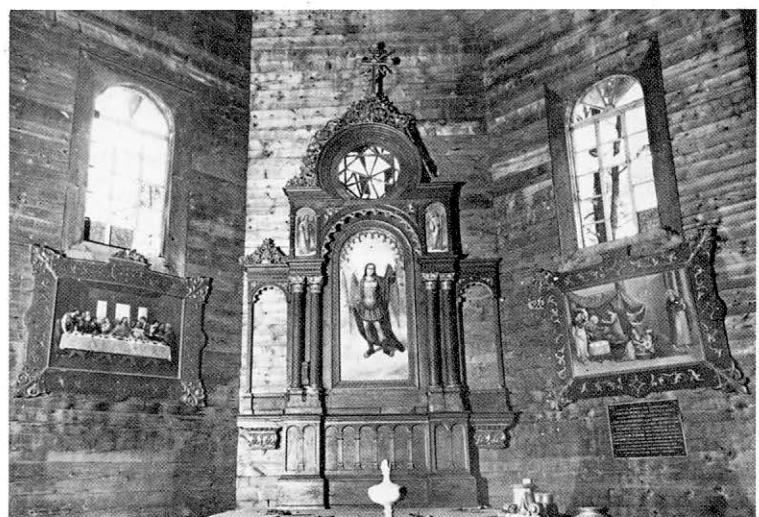
752.

Дерев'яна церква в селі
Лютовиска, збудо-
вана в 1898 р. Ба-
бинець.



753.

Дерев'яна церква в селі
Лютовиска, збудо-
вана в 1898 р. Образ
в кіоті.



754.

Церква в селі Лосе,
повіту Горлиці.



МИСТЕЦТВО ЛЕМКІВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Фотодокументація пам'яток
за ХХ століття, роки 1900

VIII.

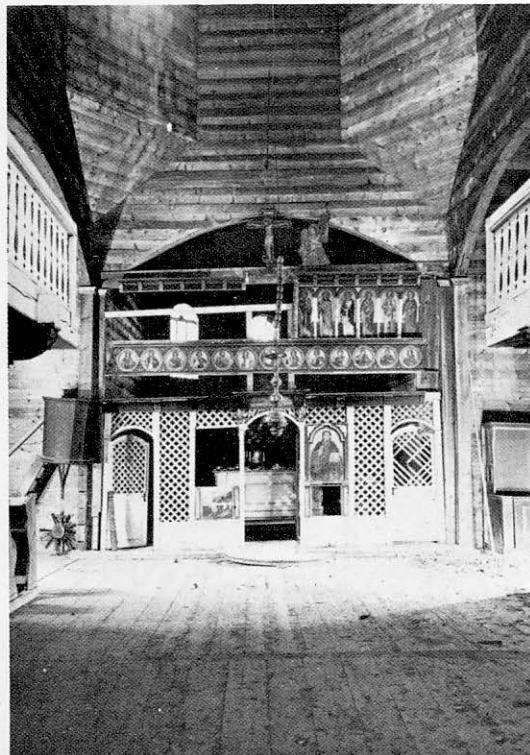


755.

Дерев'яна церква в селі Лип'є, збудована в 1900 р.
Повіт Перемишль.

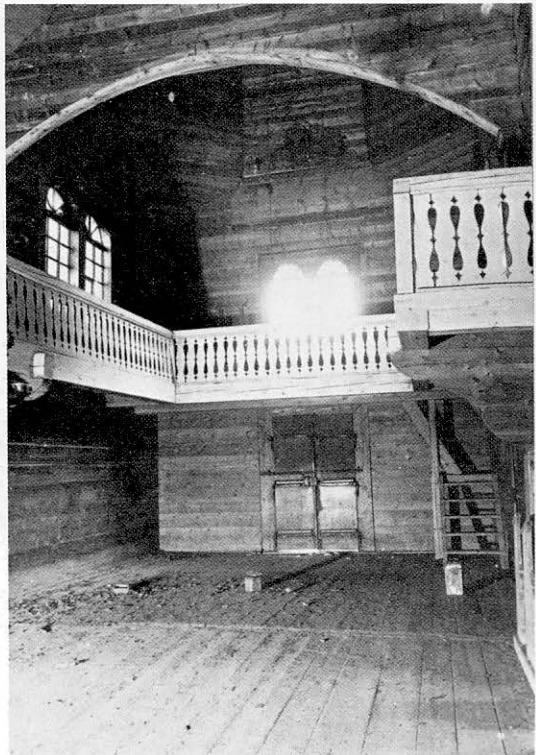
756.

Дерев'яна церква в селі Лип'є, збудована в 1900 р. Іконостас.



757.

Дерев'яна церква в селі Лип'є, збудована в 1900 р. Бабинець.



758.

Дерев'яна церква в селі
Лип'є, збудована в
1900 р. Фрагмент іко-
ностасу.



759.

Дерев'яна церква в селі
Лип'є, збудована в
1900 р. Рельєфний орна-
ментований картуш над
хорами.



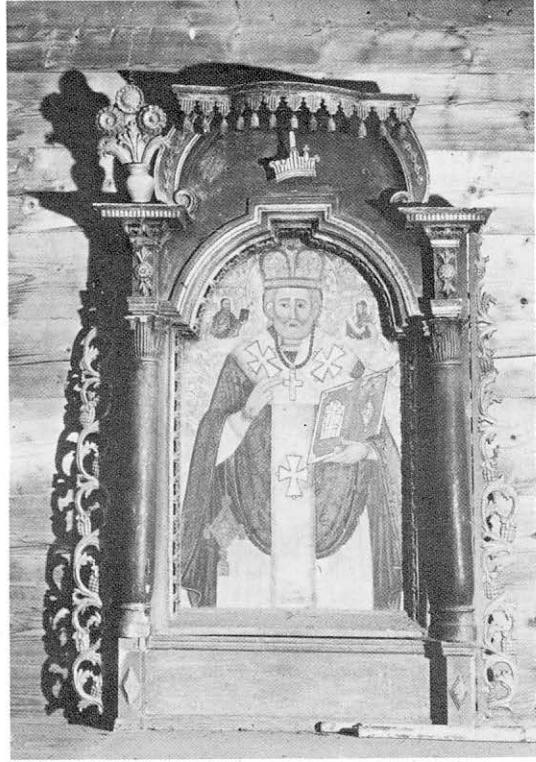
760.

Дерев'яна церква в селі Лип'є, збу-
дovана в 1900 р. Ікона.



761.

Дерев'яна церква в селі Л и п ' е, збудована в 1900 р. Ікона.



762.

Дерев'яна церква в селі Л и п ' е, збудована в 1900 р. Ікона.



763.

Дерев'яна церква в селі Р у д а в к а, збудована в 1901 р. Повіт Пере-
мишль.



764.

Дерев'яна церква в селі Рудавка,
збудована в 1901 р.



765.

Дерев'яна церква в селі Рудавка,
збудована в 1901 р.

766.

Дерев'яна церква в селі Рудавка,
збудована в 1901 р. Престол.

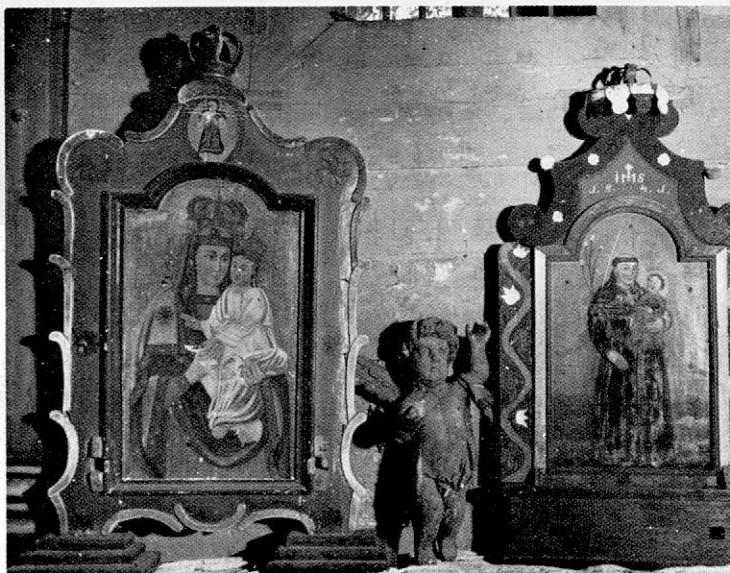
767.

Дерев'яна церква в селі Рудавка,
збудована в 1901 р. Кіот.



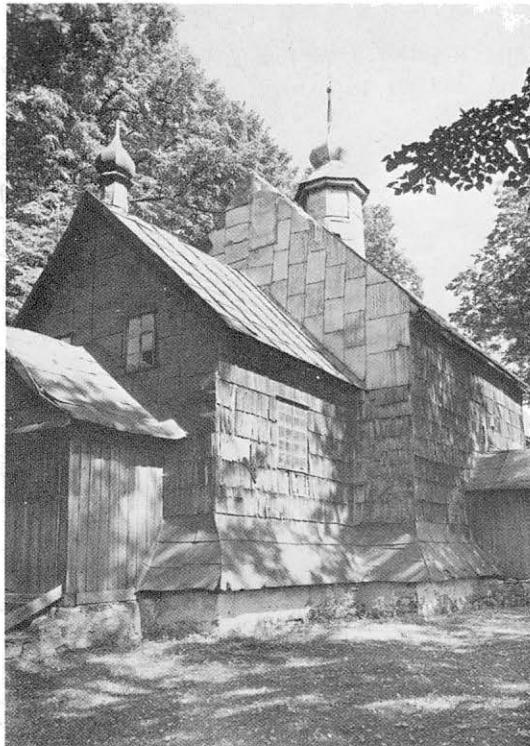
768.

Дерев'яна церква в селі
Руданка, збудова-
на в 1901 р. Образи.



769.

Дерев'яна церква в селі
Руданка, збудова-
на в 1901 р. Напис на
одвірку.



770.

Дерев'яна церква в селі У лаз ів,
збудована в 1901 р. Повіт Любачів.

771.

Дерев'яна церква в селі У лаз ів,
збудована в 1901 р.

772.

Дерев'яна церква в селі У лаз ів,
збудована в 1901 р.



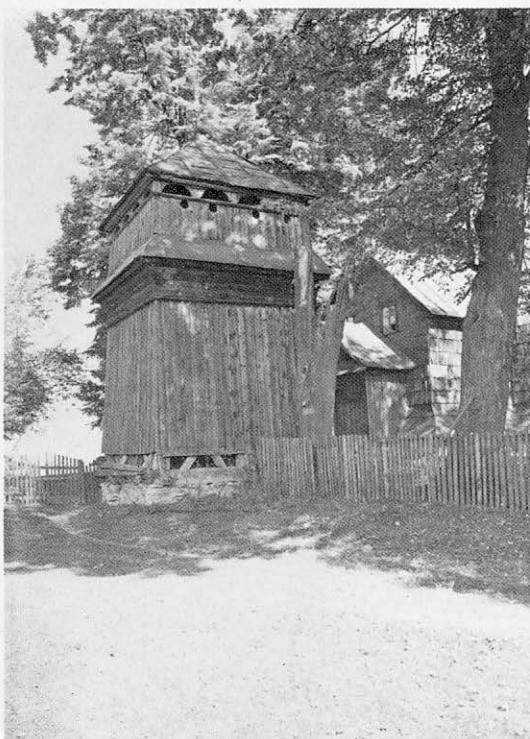
773.

Дерев'яна церква в селі
У лаз і в, збудована в
1901 р. Дзвіниця.



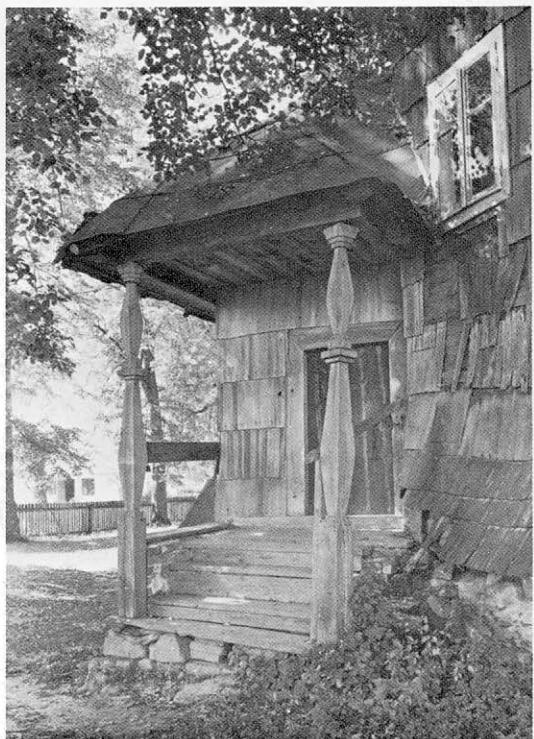
774.

Дерев'яна церква в селі У лаз і в,
збудована в 1901 р. Дзвіниця.



775.

Дерев'яна церква в селі У лаз і в,
збудована в 1901 р. Ганок.



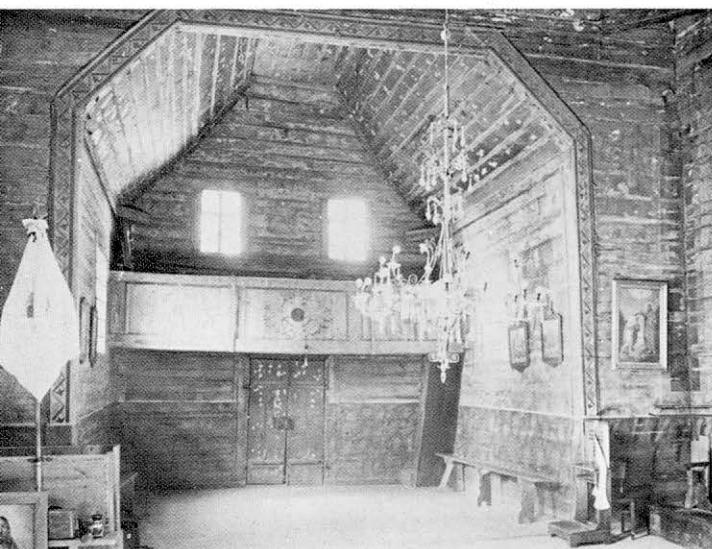
776.

Дерев'яна церква в селі
У л а з і в, збудована в
1901 р. Іконостас.



777.

Дерев'яна церква в селі
У л а з і в, збудована в
1901 р. Бабинець.



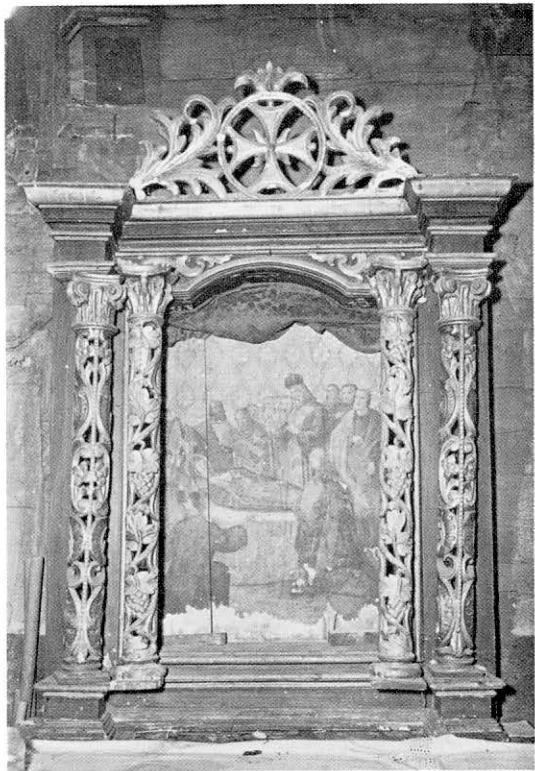
778.

Дерев'яна церква в селі У л а з і в,
збудована в 1901 р. Ікона.



779.

Дерев'яна церква в селі У лаз і в,
збудована в 1901 р. Ікона.



780.

Дерев'яна церква в селі У лаз і в,
збудована в 1901 р. Ікона.

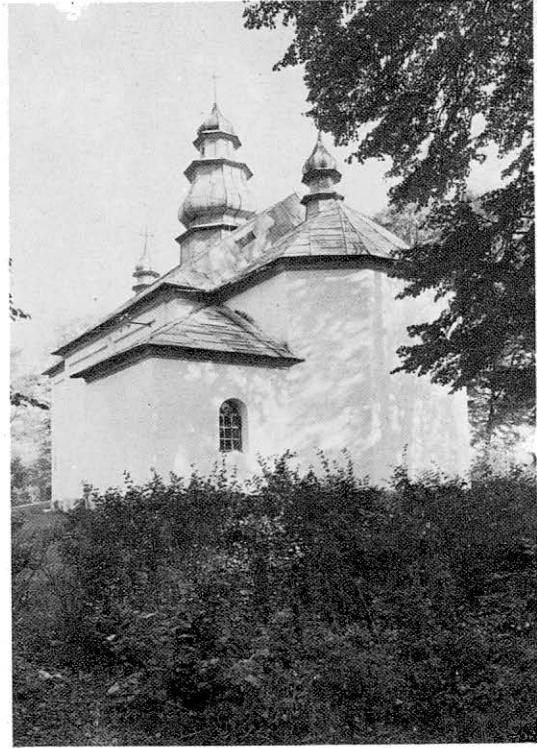


781.

Дерев'яна церква в селі
У лаз і в, збудована в
1901 р. Хрести і свіч-
ники.



782.
Мурівана церква в селі П о л я н ч и к ,
збудована в 1909 р. Повіт Коросно.



783.
Мурівана церква в селі П о л я н ч и к ,
збудована в 1909 р.



784.
Мурівана церква в селі
П о л я н ч и к , збудо-
вана в 1909 р. Інтер'єр.



785.

Мурівана церква в селі Шляхтова, збудована в 1909 р. Повіт Новий Торг.



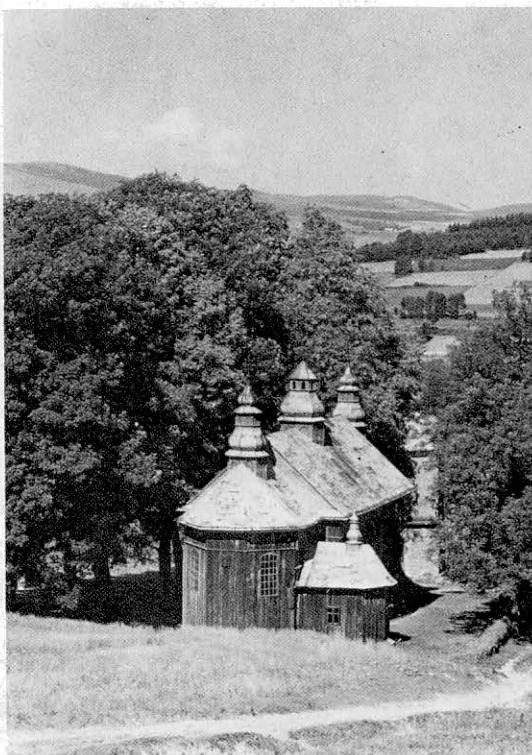
786.

Мурівана церква в селі Шляхтова, збудована в 1909 р. Іконостас.



787.

Дерев'яна церква в селі Кулашне, збудована в 1912 р. Повіт Сянік.



788.

Дерев'яна церква в селі К у л а ш н е,
збудована в 1912 р.



789.

Дерев'яна церква в селі К у л а ш н е,
збудована в 1912 р. Мурована дзвіниця.



290

790.

Дерев'яна церква в селі
К у л а ш н е, збудова-
на в 1912 р.

791.

Дерев'яна церква в селі
Кулашне, збудова-
на в 1912 р. Іконостас.



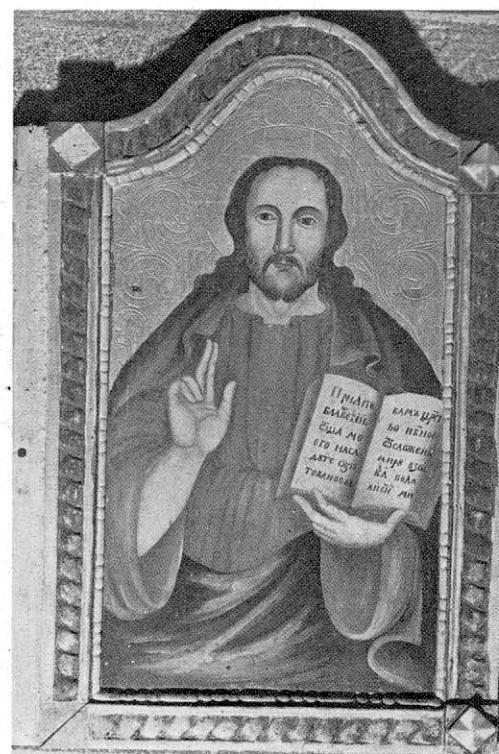
792.

Дерев'яна церква в селі
Кулашне, збудова-
на в 1912 р. Бабинець.



793.

Дерев'яна церква в селі Кулашне,
збудована в 1912 р. Ікона.



794.

Дерев'яна церква в селі К у л а ш н е ,
збудована в 1912 р. Ікона.

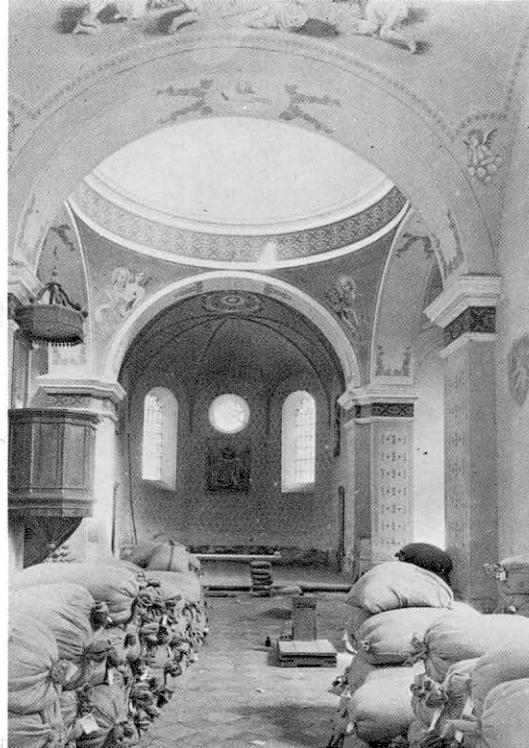
795.

Мурівана церква в селі М и ч к і в ц і ,
збудована в 1912 р. Повіт Сянік.

796.

Мурівана церква в селі О л е ш и ч і
С т а р і , збудована в 1913 р. (?)
Повіт Любачів.





797.

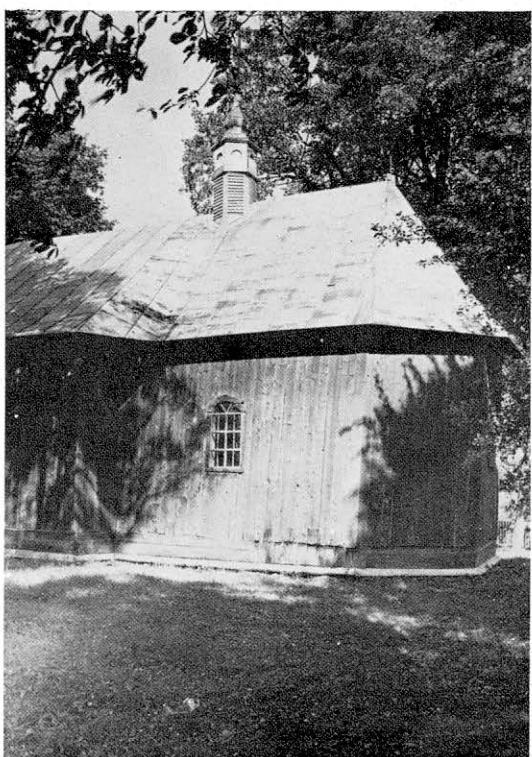
Мурована церква в селі Олешичі
Старі, збудована в 1913 р. (?)

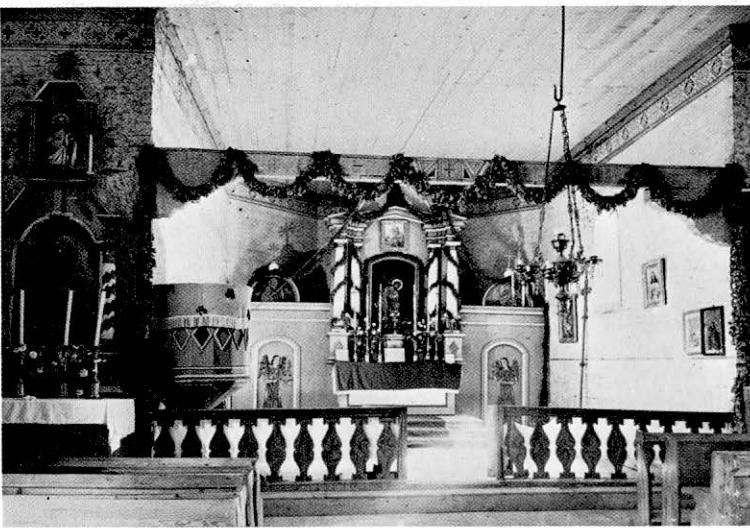
798.

Мурована церква в селі Климків-
ка, збудована в 1914 р. Повіт Горлиці.

799.

Дерев'яна церква в селі Кузмина,
збудована в 1914 р. Повіт Устрики
Долішні.





800.

Дерев'яна церква в селі
Кузмина, збудована
в 1914 р. Інтер'єр.

801.

Дерев'яна церква в селі
Кузмина, збудована
в 1914 р. Бабинець.



802.

Дерев'яна церква в селі Кузмина,
збудована в 1914 р. Ікона.



803.

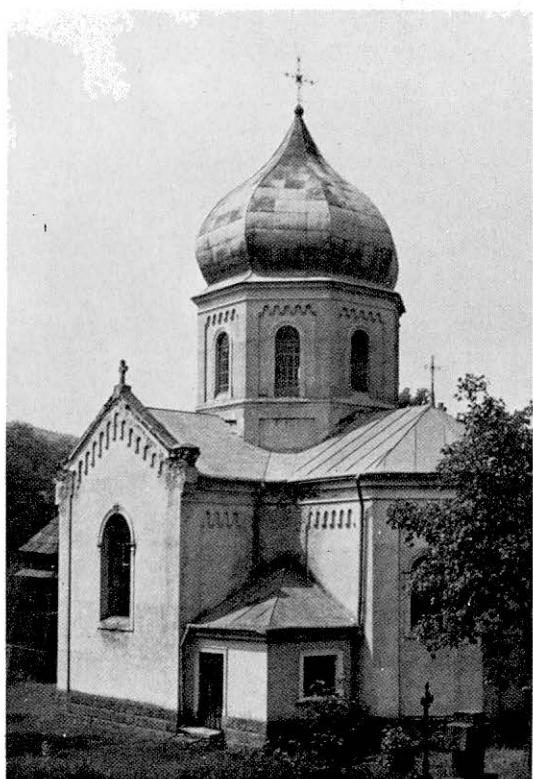
Дерев'яна церква в селі Кузмина,
збудована в 1914 р. Ікона.

804.

Дерев'яна церква в селі Кузмина,
збудована в 1914 р. Ікона.

805.

Мурівана церква в селі Пантна,
збудована в 1916 р. Повіт Горлиці.





806.

Мурівана церква в селі
Жегестів, збудова-
на в 1920 р. Повіт
Новий Санч.

807.

Дерев'яна церква в селі Ліщо-
вате, збудована в 1922 р. Повіт Устрики-
Долішні.

808.

Дерев'яна церква в селі Ліщо-
вате, збудована в 1922 р.





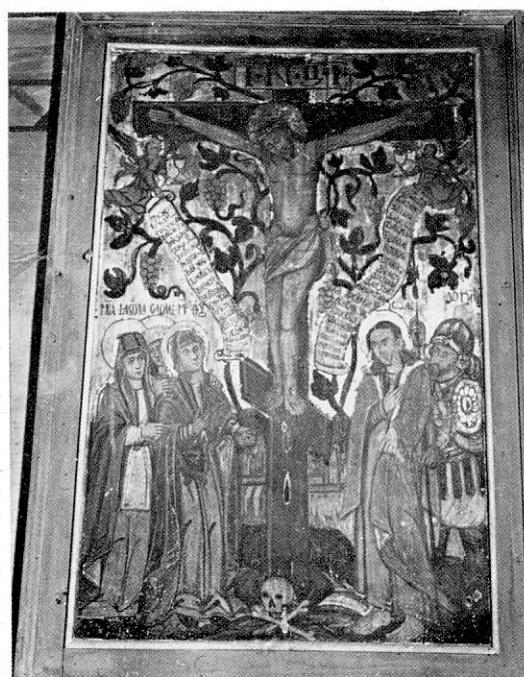
809.
Дерев'яна церква в селі Ліщовате, збудована в 1922 р. Дзвіниця.

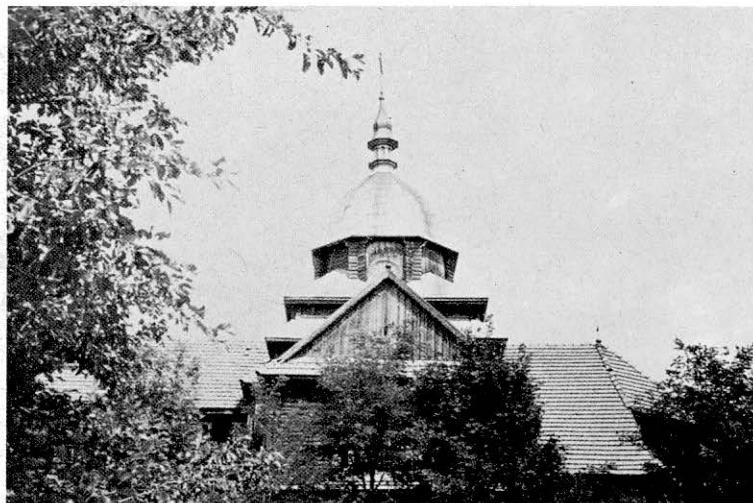
811.
Дерев'яна церква в селі
Ліщовате, збудо-
вана в 1922 р. Інтер'єр.



810.
Дерев'яна церква в селі
Ліщовате, збудова-
на в 1922 р. Каплиця.

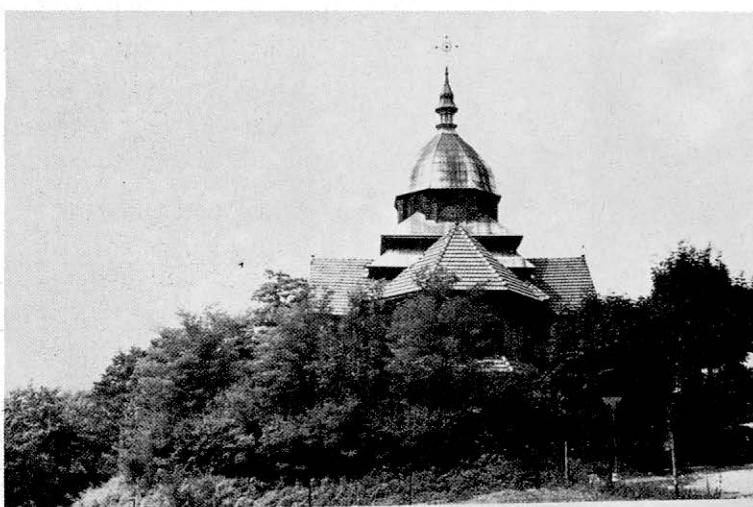
812.
Дерев'яна церква в селі Ліщовате, збудована в 1922 р. Образ.





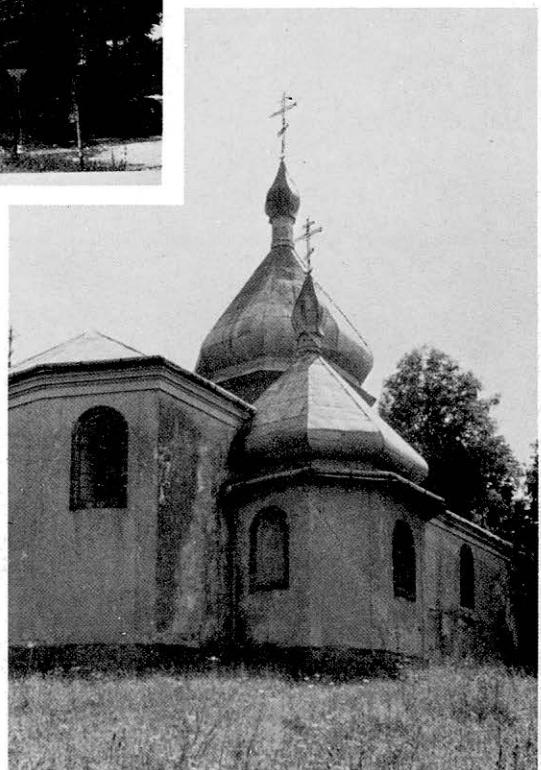
813.

Мурівана церква в селі
Корманичі, збудо-
вана в 1923 р. Повіт
Перемишль.



814.

Мурівана церква в селі Ольщани,
збудована в 1924 р. Повіт Перемишль.



815.

Дерев'яна церква в селі
Р я б е, збудована в
1927 р. Повіт Устрики
Долішні.



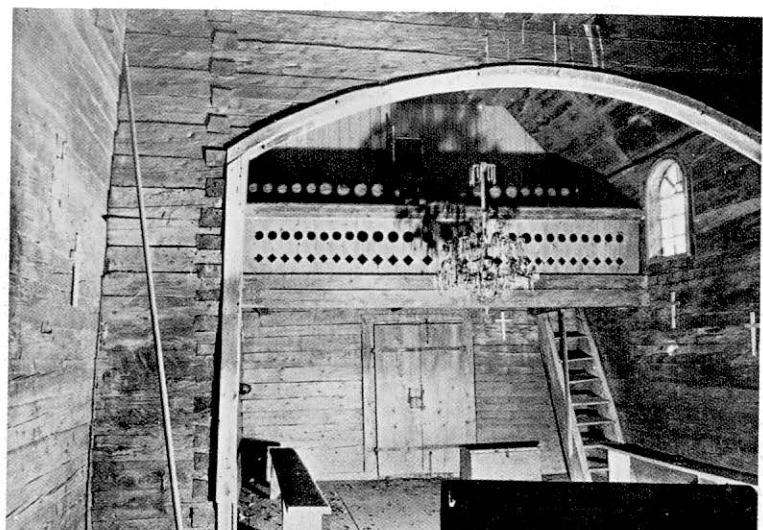
816.

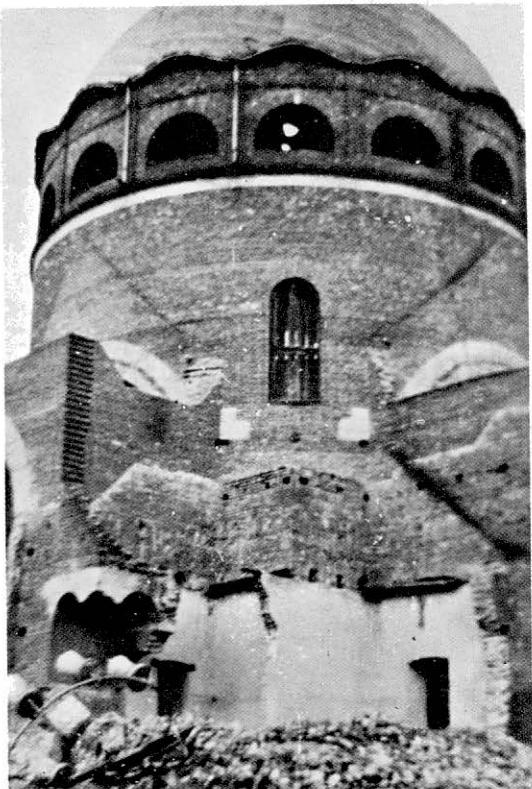
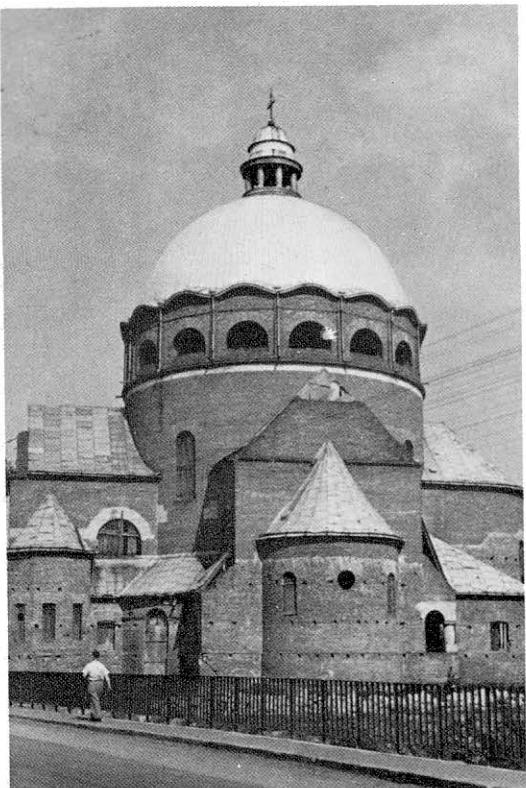
Дерев'яна церква в селі
Р я б е, збудована в
в 1927 р. Іконостас.



817.

Дерев'яна церква в селі
Р я б е, збудована в
1927 р. Бабинець.





818.

Мурівана церква в селі Бірча, збудована в 1939 р. Повіт Перемишль.

819.

Мурівана церква в селі Бірча, збудована в 1939 р.



820.

Мурівана церква в селі
Бірча, збудована в
1939 р.

821.

Дерев'яна церква в селі
Бодаки. Повіт Горлиці.



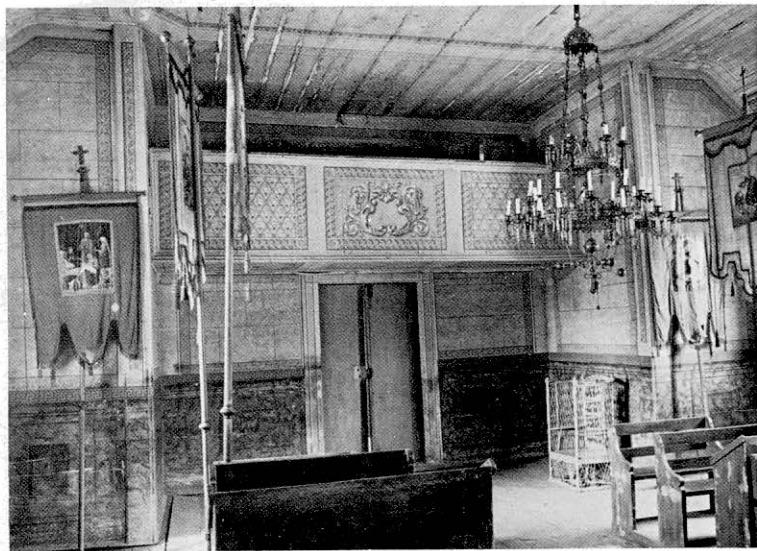
822.

Дерев'яна церква в селі
Бодаки.



823.

Дерев'яна церква в селі
Бодаки. Іконостас.



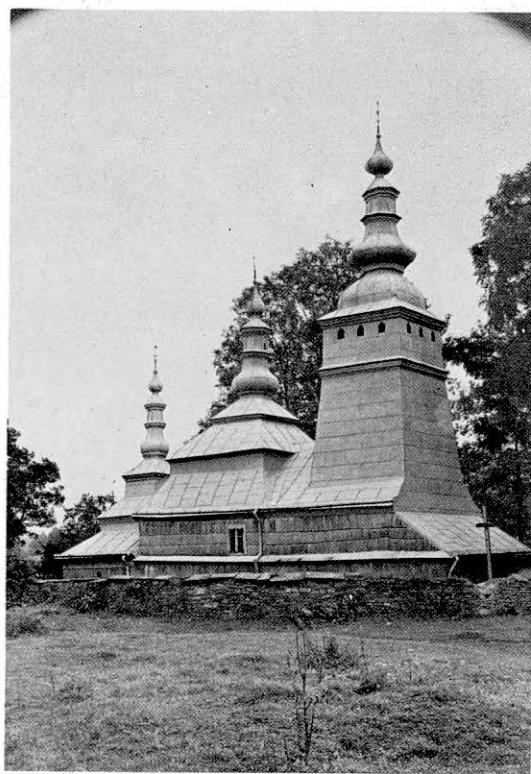
824.
Дерев'яна церква в селі
Бодаки. Бабинець.



825.
Дерев'яна церква в селі
Дальова, збудова-
на в 1933 р.



826.
Мурівана церква в селі
Кам'янка вели-
ка.



827.

Дерев'яна церква в селі Овчари.

828.

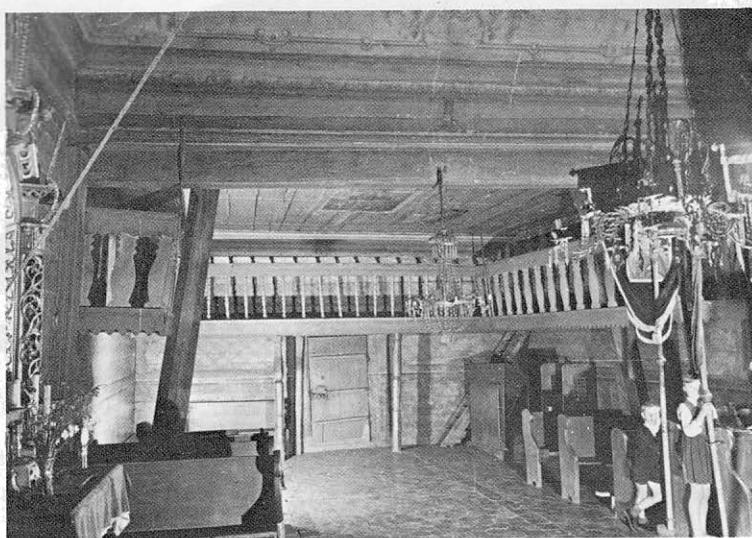
Дерев'яна церква в селі Овчари.

Іконостас. Повіт Горлиці.



829.

Дерев'яна церква в селі
Овчари. Бабинець.



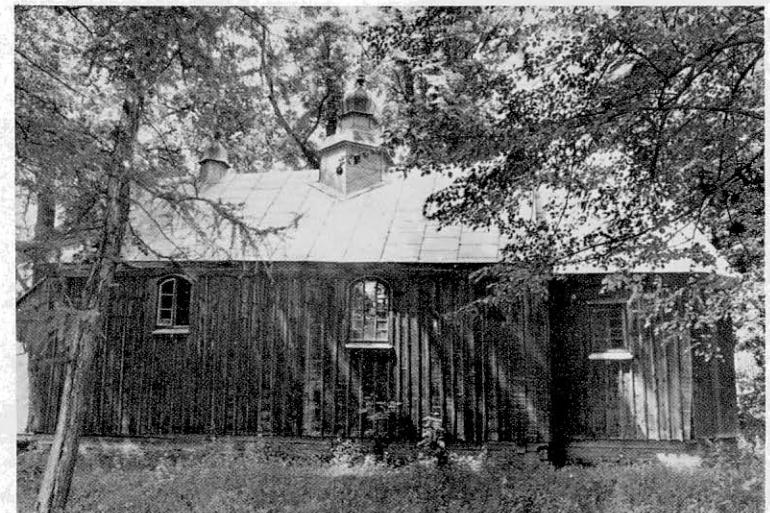
830.

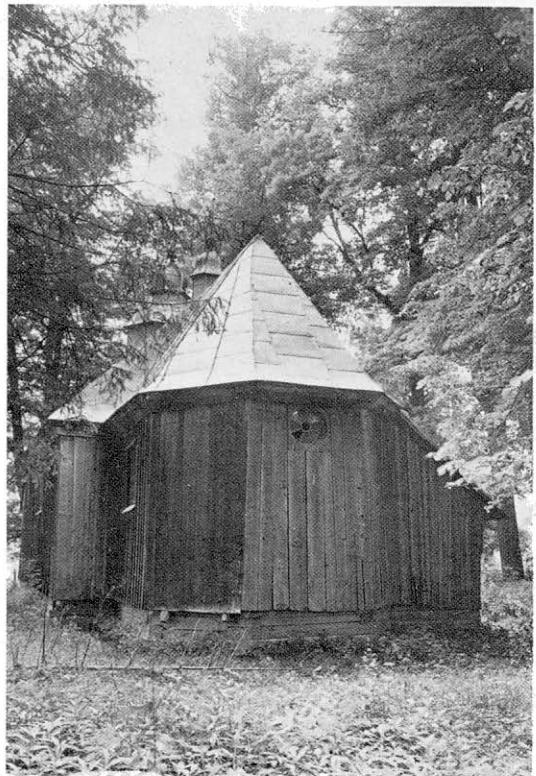
Дерев'яна церква в селі
Овчари. Вигляд ве-
жі із середини.



831.

Дерев'яна церква в селі
Поляна. Повіт
Устрики Долішні.





832.

Дерев'яна церква в селі Поляна.

833.

Дерев'яна церква в селі Поляна.

834.

Дерев'яна церква в селі Поляна.
Дзвіниця.



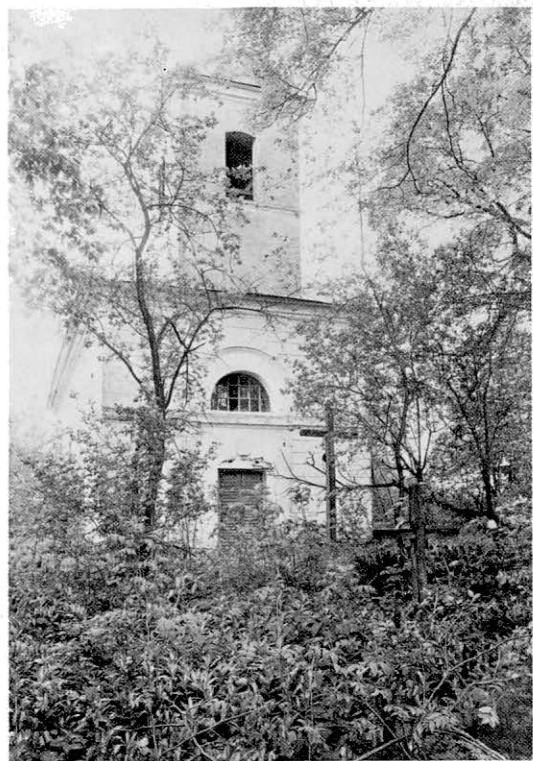


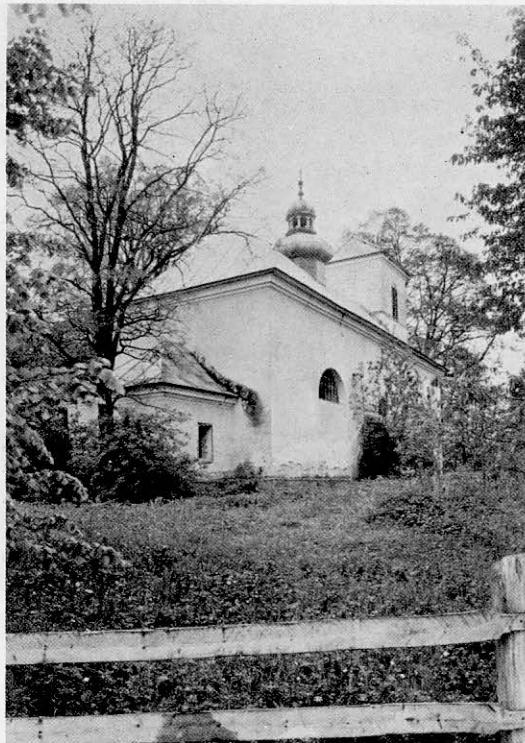
835.
Дерев'яна церква в селі П о л я н а .
Іконостас.



306.

836.
Дерев'яна церква в селі П о л я н а .
Бабинець.





838.

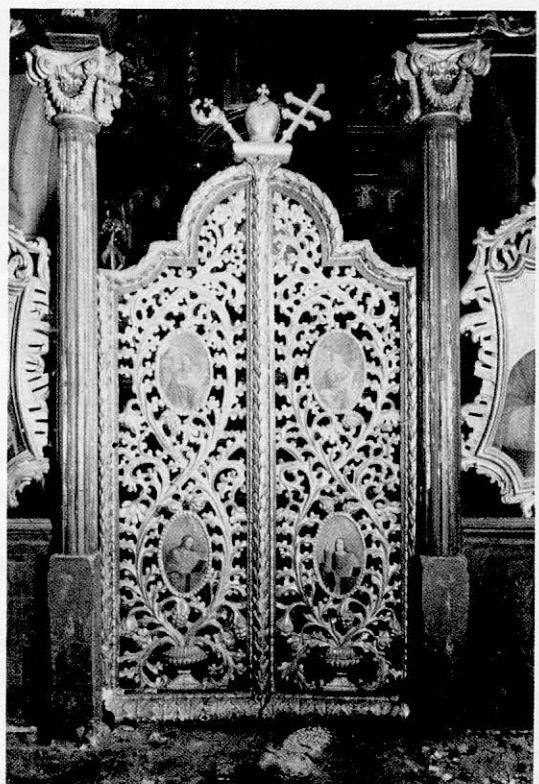
Церква в селі Нові Сади, повіту
Перемишль.

839.

Церква мурована в селі Нові Сади,
повіту Перемишль. Нутро храму.

840.

Церква мурована в селі Нові Сади,
повіту Перемишль. Нутро храму.





841.

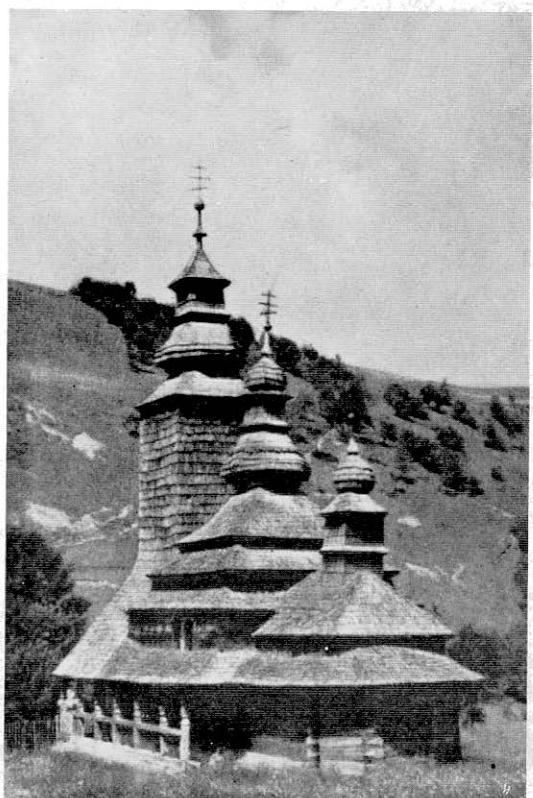
Церква мурована в селі Н о в і С а д и,
повіту Перемишль. Образ в кіоті.

842.

Церква мурована в селі Н о в і С а д и,
повіту Перемишль. Образ в кіоті.

843.

Церква в селі Канора, Закарпат-
ської обл., збудована в XVIII столітті.



308.

9. Проф. д-р ОЛЕКСА ГОРВАЧ, *Перший рукописний українсько-латинський словник Арсенія Корецького-Сатановського та Епіфанія Славинецького.* (De manuscripto primi uscaino-latini vocabularii Arsenii Korec'-kyj-Satanovs'kyj et Epiphani Slavyneč'kyj typis nunc mandato). Рим 1968, стор. 335. \$ 6.
10. О. проф. д-р Ісидор НАГАЕВСЬКИЙ, *Історія Римських Вселенських Архиєреїв*, частина II. (Historia Romanorum Catholicorum Pontificum, pars II). Рим 1967, стор. 600. \$ 10.
11. Кард. Йосиф, *Твори*, вібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. Іван Яцків, том I. (Card. Josephus, *Opera omnia*, collegerunt Joannes Choma et Joannes Jackiw, vol. I). Рим 1968, стор. 423. \$ 10.
12. Кард. Йосиф, *Твори*, вібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. Іван Яцків, том II. (Card. Josephus, *Opera omnia* collegerunt Joannes Choma et Joannes Jackiw, vol. II). Рим 1969, стор. 316. \$ 10.
13. Кард. Йосиф, *Твори*, вібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. д-р Юрій Федорів, том III-IV. (Card. Josephus, *Opera omnia*, collegerunt Johannes Choma et Georgius Fedoriw, vol. III-IV). Рим 1970, стор. 950. \$ 20.
14. Кард. Йосиф, *Твори*, вібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. д-р Юрій Федорів, том V. (Card. Josephus, *Opera omnia*, collegerunt Johannes Choma et Georgius Fedoriw, vol. V). Рим 1971, стор. 416. \$ 10.
15. Кард. Йосиф, *Твори*, вібрали о. проф. д-р Іван Хома і о. д-р Іван Музичка, том VI. (Card. Josephus, *Opera omnia*, collegerunt Johannes Choma et Johannes Muzyczka, vol. VI). Рим 1975.
16. Dr. EUGENIUS KAMINSKYJ, *De potestate Metropolitarum Kiovienium-Haliciensium* (a. 1596-1805), Romae 1969, p. 180. \$ 6.
17. JULIUS KUBINYI, S.T.D., *The History of Prjašiv Eparchy*, Romae 1970, p. 216. \$ 5.
18. Проф. д-р Михайло Соневицький, *Історія грецької літератури*, I том. (Litterarum graecarum historia, vol. I). Рим 1970, стор. XIV+679. \$ 15.
19. *Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в першому п'ятирічтві свого постання і діяльності 1963-1968.* (De Ucrainorum catholica Universitate S. Clementis Papae primo quinquennio peracto suae originis et activitatis enarratio). Рим 1969, стор. 290. \$ 10.
20. Проф. д-р Богдан І. Лончина, *Пісня про моого Сіда* (Prof. Dr. Bohdan Lonchyna, *Cantar de mio Cid*). Рим 1972, стор. 160. \$ 5.

21. Проф. д-р Кость Кисілевський, *Українське мовознавство в останній добі*. (De linguistica usciana periodo expositione). Рим 1973, стор. 198. § 6.
22. *Перші українські проповідники і їх твори* (De exordiis praedicationis Ucrainorum). Видання II Editio. Рим 1973, стор. 185. § 6.
23. о. проф. д-р Микола Конрад, *Нарис історії стародавньої філософії*. (Historiae philosophiae antiquae brevis conspectus). Видання II Editio Рим 1973, стор. 396. § 10.
24. ROGER HALLU s. m., *Anne de Kiev Reine de France*. Romaе 1973, р. 240. § 8.
25. Проф. д-р Константин Біда, *Іоаннікій Галятовський і його «Ключ Разуміння»* (Prof. Dr. Costantinus Bida, De Joannitio Galatovskyj eiusque « clavi Cognitionis »). Рим 1975, стор. CIV+524. § 15.
26. о. проф. д-р Василь ЛАВА, *Патрологія*. Видання II Editio. Рим 1975.
27. Проф. д-р Петро Ісаїв, *Причини упадку Української Держави в князії і козацькі часи*. (Prof. Dr. Petro Isaiv, The Causes of the Fall of the Ukrainian State in Princely and Cossack Times). Рим 1975, стор. 210. § 8.
28. *Український Католицький Університет ім. св. Климента Папи в другому п'ятисічттю свого існування і діяльності 1968-1973*. Рим 1975.
29. Проф. д-р Микола Чуватий, *Історія християнства на Русі-Україні том II. Частина I: Українське християнство між латино-польським молотом та московським ковадлом*. Рим 1975.
30. Проф. В. КАРМАЗИН-КАКОВСЬКИЙ, *Мистецтво лемківської церкви*. (De arte sacra ecclesiarum Lemkoviensium) Рим 1975.
31. Проф. Евген Онацький, *Італійсько-український словник*. Рим 1975.
32. Д-р Микола Андрушак, *Йосиф Шумлянський львівський єпископ (1667-1708)*. Рим 1975.